

studii

REVISTA DE ISTORIE

ANUL XVI — 1963

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

2

ANUL XVI

1963

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

„S T U D I I” – REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

— COLEGIUL DE REDACȚIE —

Acad. P. CONSTANTINESCU-IASI (*directorul Colegiului de redacție*); EUGEN SĂNESCU (*redactor-șef*); acad. A. OȚEȚEA; M. BERZA, T. BUGNARIU, V. MACIU, ȘT. PASCU, membri corespondenți ai Academiei R.P.R.; L. BĂNYAI; V. CHERESTEȘIU; TITU GEORGESCU; V. POPOVICI

Redacția : București, B-dul Aviatorilor nr. 1
Telefon : 18.25.86

S U M A R

STUDII	<u>Pag.</u>
V. LIVEANU, În legătură cu activitatea P.C.R. în rândurile șomerilor în preajma luptelor din ianuarie-februarie 1933	255
L. BOICU, Despre structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul sec. al XIX-lea	281
L. DEMÉNY, Cu privire la caracterul răscoalei din 1655 în Țara Românească	307
NOTE ȘI COMUNICĂRI	
I. PUIA, Durata excesivă a zilei de muncă în industria României între anii 1934—1940	339
V. CURTICĂPEANU, Documente noi despre Arion Pescariu, luptător revoluționar și om de cultură (1890—1920)	357
CORNELIA BODEA și PAUL CERNOVODEANU, Materiale noi pentru biografia lui Nicolae Bălcescu (II)	373
GEORGETA TOTOIU, Rolul logofătului Ivan Noroceea în viața politică a țării române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea	409
DAMASCHIN MIOC, Date noi cu privire la Macarie tipograful	429
STUDII DOCUMENTARE	
Cercetările de istorie universală în Republica Democrată Germană (<i>Eugen Stănescu</i>)	441
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
Conferința internațională de studii sud-est europene de la München (noiembrie 1962) (<i>Em. Condurachi și Eugen Stănescu</i>); Sesiunea generală a Academiei R.P.R. (<i>P. Oprescu</i>); Alegerea de noi membri ai Academiei R.P.R.; Analiza activității științifice a Institutului de istorie din București pe anul 1962; Sesiunea de comunicări a Direcției monumentelor istorice (<i>R. Florescu</i>); Muzeul Scheilor din Brașov (<i>C. Nicolescu</i>); Cronică	449
RECENZII	
* * * <i>Cronicarii munteni. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu</i> , vol. I—II, București, E. P. L. 1961, CXXXII + 1104 p. + 8 f. planșe (<i>Șt. Pascu</i>)	461
KIRIL LAMBREV, <i>Начало на работническото професионално движение в България 1878—1891</i> (Începuturile mișcării muncitorești și sindicale în Bulgaria 1878—1891), Edit. Academiei de Științe Bulgare, Sofia, 1960, 224 p. (<i>I. Babici</i>)	467
* * * <i>Historia Slaska</i> , tom. I, vol. 1—2, Wrocław, 1960, 1961, 625 și 488 p. (<i>P. P. Panaitescu</i>)	472

The new Cambridge Modern History, Volume V, The ascendancy of France 1648—1688. Edited by F. L. Carsten. Cambridge, University Press, 1961, XXV + 631 p. (P. Simionescu)

476

REVISTA REVISTELOR

„Studii și cercetări științifice. Istorie”, Acad. R.P.R., Filiala Iași, An. X, fasc. 1—2, 1959; an. XI, fasc. 1 și 2, 1960; an. XII, fasc. 1 și 2, 1961; an. XIII, fasc. 1 și 2, 1962 (*Al. Vasile*)

481

„История С.С.С.Р.”, Академия де Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, nr. 1 6, 1962 (*Al. Vianu*)

490

„Ἡπειρωτὶς Βυζαντινῶν Σπουδῶν” (Anuarul Societății de studii bizantine), Atena Tip. Myrtydiadis, XXVII (1957), XXVIII (1958), XXIX (1959), XXX (1960 1961) (*Gh. Cronf*)

498

INSEMNĂRI

Istoria României. — C. CIHODARU, *Observații critice asupra însemnărilor „Iparhului bizantin”*, „Studii și cercetări științifice”, seria istorie, an. XII, fasc. 2, Iași, 1961, p. 259 271 (*P. D.*); E. ȘULMAN, *Русско-молдавское боевое содружество (1735—1739 гг.)*, sub redacția lui N. A. Mohov, Ed. „Știința”, Academia de Științe a R.S.S. Moldovenești, Chișinău, 1962, 65 p. (*C. Ș.*). Istoria U.R.S.S. — M. I. RADOVSKI, *Антиос Кантемир и Петербургская Академия Наук*. Изд. Академии Наук С.С.С.Р., Институт истории естественных наук и техники, Moscova-Leningrad, 1959, 113 p. (*S. I.*); Istoria universală. — * * * *Столиците борби на работническата класа в България* (Luptele greviste ale clasei muncitoare din Bulgaria), Профиздат, Sofia, 1960, 608 p. (*I. B.*); * * * *Słownik tacyńy średniowiecznej w Polsce* (Dicționarul limbii latine medievale din Polonia), tom. I, fasciculele 1—8 (literele A—B), Wrocław-Cracovia-Varșovia, 1953 1958, 1214 p. (*I. C.*); SZYMON DATNER, KAZIMIERZ LESZCZYŃSKI, *Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie powstania Warszawskiego w 1944 roku (w documentach)* (Crimele ocupanților hitleriști împotriva populației civile în timpul răscăleii din Varșovia din anul 1944 — în documente), Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej Warszawa, 1962, Wydanie I, 443 p. (*M. M.*); A Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete: „Ertekezések” 1960 (Institutul de Științe Transdanubian al Academiei Maghiare de Științe: „Studii”, 1960), Budapesta, 1961, 388 p. (*I. T.*); T. A. KASTANDOPOULOS, Ἄνδρῆς Ρηγόπουλος — Ὁ πολιτικὸς ὀικονομιστὴς ὁ δεινοκρῆς (Andreas Rigopoulos omul politic, socialistul, intelectualul), extras din „Πελοποννησιακὴ πρωτοχρονιά”, Atena, 1960, p. 239—243 (*O. C.*); A. Z. MANFRED, *Очерки истории Франции XVII—XX вв.* Сборник статей, Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1961, 616 p. (*A. L.*); * * * *Maximilien Robespierre. 1758—1794*. Prefața de Georges Lefebvre, sub îngrijirea lui Walter Markov, Berlin, Rütten und Loening, 1961, 606 p. și un portret (*I. V.*); PHILIPPE ERLANGER, *La vie quotidienne sous Henri IV*, Paris, Hachette, 1958, 256 p. (*S. C.*); * * * *Atti del XXXIX Congresso di Storia del Risorgimento Italiano*, Roma, 1961, 585 p. (*A. I.*); JACQUES HEERS, *Gènes au XVe siècle. Activité économique et problèmes sociaux*, Ecole pratique des Hautes études, VIe section. Centre de recherches historiques, Paris, 1961, S.E.V.P.E.N., 741 p. (*C. Ș.*). Bizantinologie. DÉMÉTRIUS CYDONÉS, *Correspondance*, publiée par Raymond J. Loenertz, Città dal Vaticano, I—1956 (XVI + 219 p.), II—1960 (XXIV + 496 p.) (*Gh. C.*); FRANZ DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, 4 Teil, München, 1960, XXX + 165 p. (*Gh. C.*); G. TANKOVA-PETKOVA, *Българо-византийските отношения при управлението на Тервел и Кормесий* (Raporturile bulgaro-bizantine în timpul domniei lui Tervel și Kormesios), Изследвания в чест на Марин С. Дринов, Sofia, 1960, p. 615 620 (*E. Fr.*); H. GLYKATZI AHRWEILER, *Les forteresses construites en Asie Mineure face à l'invasion Seldjucide*, în *Akten des XI Internationalen Byzant-*

tinisten Kongresses. München, 1958, Editura C.H. Beck, München, 1960, p. 182-189 (E. Fr.); *Bibliografie, Arhivistică, Muzeografie*. — * * * *Библиотеки в Румынской Народной Республике*, Бухарест Изд. „Меридианы”, 1961, 80 p. + 7 pl. * * * *Les bibliothèques dans la République Populaire Roumaine*, Bucarest, Meridiens-Editions 1961, 76 p. + 7 pl. * * * *The Libraries in the Rumanian People's Republic*, Bucharest, Meridiens, 1951, 68 p. + 7 pl. (M. T.); * * * „Годишник на Българския библиографски Институт Елин Пелин” (Anuarul Institutului bibliografic „Elin Pelin”), vol. VII, Sofia, 1961, 378 p. (A. C.); * * * *Извори за историју првог српског устанка. Грата из Земунских архива. Книга I. 1804—1808.* (Izvoare pentru istoria primei răscoale sârbești. Material din arhivele din Zemun (Semlin). Volumul I. 1804—1808). Publicat de Arhiva istorică din Belgrad. Belgrad, 1955, 634 p. (S. I.) 505

ÎN LEGĂTURĂ CU ACTIVITATEA P.C.R. ÎN RÎNDURILE ȘOMERILOR ÎN PREAJMA LUPTELOR DIN IANUARIE-FEBRUARIE 1933

DE

V. LIVEANU

Luptele din ianuarie-februarie 1933 s-au caracterizat prin mobilizarea în jurul muncitorilor ceferiști și petroliști a celor mai largi mase populare, printre care și șomerii. În articolul de față ne propunem să prezentăm unele aspecte ale activității desfășurate de către Partidul Comunist din România în rîndurile șomerilor în perioada premergătoare evenimentelor din februarie 1933, activitate care a pregătit mobilizarea șomerilor în sprijinul marilor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști¹.

În timpul crizei economice din 1929 — 1932 șomajul a luat în România proporții extrem de mari. Din statisticile oficiale reiese că, în diferitele sectoare, în 1930 — 1932 au fost concediați 29,7% din salariații angajați în 1929 în industria mare (transformatoare și extractivă) și la C.F.R.². Chiar și unii economiști burghezi recunoșteau că numărul muncitorilor concediați în 1929 — 1933 ajunsese la 300 000³.

Situația șomerilor era neînchipuit de grea⁴. O anchetă întreprinsă de organe oficiale în 1931 — 1932 în rîndurile șomerilor din București (sectorul I Galben) constata că „clasa muncitoare și-a consumat încetul cu încetul economiile, fiind silită apoi a-și reduce standardul de viață. În primul rînd s-au restrîns la chirii, mutîndu-se în locuințe mai mici și mai

¹ Ne vom referi la activitatea P.C.R. de după Congresul al V-lea și pînă în preajma luptelor din ianuarie-februarie 1933.

² În legătură cu statisticile privind șomajul în timpul crizei economice din 1929 — 1933 ne propunem să revenim într-un viitor articol.

³ N. N. Matheescu, *Problema șomajului în România*, „Independența economică”, an. XII, 1936, p. 86.

⁴ În legătură cu această problemă vezi și Gh. Surpat, *Pauperizarea clasei muncitoare din România burghezo-moșterească*, București, 1962.

ieftine. Cînd n-au mai putut rezista, au început reducerea rațiilor alimentare, cantitativ și calitativ. Rezultatul firesc este mizeria și apoi boala¹. „Mijloacele de trai ale șomerilor — se arăta în darea de seamă asupra rezultatelor anchetei sus-menționate — sînt atît de reduse, încît 46,2% din șomeri trăiesc în locuințe absolut insalubre ... Ei nu pot să-și permită elementarul lux de a se odihni fiecare în patul lui ... Se întîmplă foarte des ca ei să doarmă pe jos cu rîndul cînd au un singur pat pentru mai multe persoane ... Nu e de mirare că în 30% din familii membrii sînt serios bolnavi, necesitînd un tratament”².

La congresul din februarie 1932 al sindicatelor minerilor, un muncitor din Lonea caracteriza astfel situația șomerilor din Valea Jiului: „Oamenii noștri rămași fără de lucru și-au luat traista de grumaz și au pornit-o la drum; umblă din sat în sat și din oraș în oraș ... Vă spunem sfîntul adevăr că la noi oamenii, femeii și copiii se sting de foame”³. Tot în februarie 1932, cunoscutul politician burghez N. Lupu considera necesar să amintească în parlament în legătură cu șomerii: „Chestia gravă care se pune este că acum oamenii mor de frig și de foame. Acesta este adevărul”⁴.

După cum se știe, numai socialismul poate desființa șomajul. În țara noastră, ca și în celelalte țări socialiste, victoriile construcției socialiste au asigurat lichidarea șomajului. În cadrul orînduirii burgheze șomajul de masă este însă un fenomen inevitabil. De aceea, date fiind condițiile din țările capitaliste, clasa muncitoare din aceste țări formulează revendicarea asigurării contra șomajului, a ajutorului legal de șomaj — plătit într-o formă sau alta de către stat și patronii muncitorilor concediați, deveniți șomeri. În timpul crizei economice din 1929—1933, clasa muncitoare din țara noastră a revendicat adoptarea unor măsuri de natură să ușureze situația șomerilor: legiferarea unui ajutor de șomaj, încetarea concedierilor ș. a.

Guvernele burghezo-moșierești au refuzat însă cu consecvență să adopte o lege cu privire la ajutorul de șomaj. Autoritățile au adoptat sistemul „trimiterii la urmă” a șomerilor, adică a evacuării celor veniți de la țară în satele din care erau originari. Numărul șomerilor astfel evacuați din centrele și regiunile industriale a atins multe zeci de mii. După declarațiile prefectului poliției capitalei, numai din București au fost evacuați 80 000 de șomeri pînă la sfîrșitul anului 1932⁵. În toate centrele industriale se proceda la fel⁶.

Evacuările forțate nu puteau nici pe departe evita concentrarea șomerilor în centrele și regiunile industriale. Sub presiunea frămîntărilor șomerilor, autoritățile burghezo-moșierești au fost nevoite să adopte unele măsuri în vederea unei așa-zise „asistențe” a șomerilor. Aceste măsuri nu

¹ „Buletinul muncii și Asigurărilor sociale”, an. XII, nr. 10—12 din octombrie—decembrie 1932, Partea I, p. 444.

² Ibidem, p. 442—443.

³ *Uniunea muncitorilor din industria minieră din Romlnia. Raport către al VII-lea Congres...*, p. 149, 152.

⁴ *Dezbaterile Adunării Deputaților, sesiunea ordinară 1931—1932*, p. 1 564.

⁵ „Frontul evenimentelor culturale și sociale”, nr. 5 din 8 ianuarie 1933.

⁶ G. Banu, *Șomajul în Romlnia, București 1931*, p. 25—26.

erau însă adoptate pe baza unei legi, și, departe de a asigura ajutorarea obligatorie, permanentă și eficientă a șomerilor, mergeau pe linia filantropiei burgheze, a împărțirii sporadice și arbitrare a unor neînsemnate „ajutoare” în bani și în natură. După date oficiale organele de stat au distribuit în 1929—1931 în contul „asistenței de șomaj” ajutoare în sumă de 70 882 884 lei, dintre care 57 140 884 de lei din fondurile statului și restul din contribuții benevole ale particularilor¹.

Chiar dacă am lua drept bune cifrele oficiale asupra șomajului—după care, în 1929 — 1931, media numerică anuală a șomajului a fost de 22 184 de șomeri — reiese că ajutorul de șomaj a fost mai mic de 3 lei pe zi. Or, prețul unui kilogram de cartofi era în 1931 de 3,05 lei. Dar mai trebuie să ținem seama că numărul real al șomerilor era incomparabil mai mare decât cel oficial și că sumele alocate oficial pentru „asistența de șomaj” au ajuns numai în parte la șomeri, servind în mare parte pentru îmbogățirea diferiților afaceriști.

Secretarul general al Ministerului Muncii din guvernul Iorga-Argetoianu scria că „putem pune uneori la îndoială îndrumarea reală a fondurilor în scopul strict al asistenței șomajului” și că, la cererile Ministerului de a se înainta situații asupra utilizării fondurilor, s-au primit răspunsuri vagi „sau nu am primit niciun fel de justificare”². Iar secretarul general al Ministerului Muncii din guvernul următor, național-tărănesc, scria că în legătură cu fondul pentru asistența șomerilor „nu există nici un control, nici o socoteală . . . ”³. Arătând că mulți consilieri comunali își însușeau fondurile pentru șomaj, el mărturisea : „Eu cunosc oameni de toate condițiile sociale care au făcut averi de la șomaj”⁴.

În timp ce șomerilor se mărgineau să le azvîrle drept „ajutor” o pomană infimă, guvernele burghezo-moșierești aveau grijă să verse capitaliștilor și moșierilor „ajutoare” reale în sumă de miliarde de lei. Dacă în 1929—1931 statul a alocat din fondurile proprii pentru „asistența de șomaj” 57 000 000 de lei, numai în 1930—1931, prin așa-numita „preluare a portofoliului putred” al Băncii Naționale, statul a făcut marilor bănci și altor mari întreprinderi și într-o anumită măsură, moșierilor un cadou de peste 6,5 miliarde de lei, plătind această sumă pentru achitarea polițelor lor aflate în portofoliul Institutului de emisiune⁵. Care a fost în problema șomajului atitudinea conducerii Partidului Social-Democrat? După cum se știe, conducerea Partidului Social-Democrat era dominată atunci de liderii social-democrați de dreapta: Flueraș, Grigorovici, Mirescu, Ilie Moscovici etc. Liderii social-democrați de dreapta controlau în același timp și conducerea sindicatelor amsterdamiste⁶, afiliate la Confederația Generală a Muncii. Social-democrații de dreapta promovau politica „îni-

¹ Stavri G. Cunescu, *Șomajul. Consecințe, cauze, remedii*, București, 1932, p. 40.

² G. Banu, *Șomajul în România*, București, 1931.

³ V. Papazopol, *Oameni, fapte, idei*, București, 1935, p. 108.

⁴ *Ibidem*, p. 197.

⁵ A. Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din România*, București, 1958, p. 223—231; M. Matevski, *op. cit.*, p. 186.

⁶ *Sindicatul amsterdamiste* — sindicatul afiliat la Internaționala Sindicală, a cărei conducere, dominată de social-democrații de dreapta, își avea sediul la Amsterdam.

„păcării” între proletariat și clasele exploatoare pe baza unor concesiuni acordate de burghezie, cu alte cuvinte politica capitulării față de burghezie, și, în legătură cu aceasta, se străduiau să evite și să împiedice acțiunile maselor pentru apărarea intereselor lor vitale. Pentru a câștiga încrederea maselor de șomeri, liderii reformiști, folosind largile posibilități legale de care dispuneau, se erijau în apărători ai șomerilor, vorbeau despre necesitatea de a se veni în ajutorul șomerilor. În practică însă, liderii social-democrați de dreapta s-au mărginit la intervenții pe lângă Ministerul Muncii și la susținerea de câteva ori, în februarie-decembrie 1932, în parlament, a unui proiect de lege cu privire la instituirea ajutorului de șomaj¹. Intervențiile și proiectele de lege ale liderilor reformiști aveau în vedere obținerea unor mici concesiuni din partea claselor exploatoare², dar înseși aceste concesiuni nu puteau fi obținute fără acțiuni de masă. Liderii social-democrați de dreapta se împotriveau însă acțiunilor de masă ale șomerilor. În martie 1932, când Constantin Popovici, secretarul organizației regionale din vechea Românie a P.S.D., a propus organizarea unor acțiuni de masă ale șomerilor, Comitetul executiv al P.S.D. a răspuns că „conducerea partidului nu crede oportun scoaterea șomerilor pe stradă”³.

Considerând utilă activitatea liderilor reformiști, guvernele burghezo-moșierești subvenționau această activitate, printre altele, tocmai din fondul așa-numitului ajutor de șomaj! Bilanțurile publicate de Comitetul executiv al C.G.M., dominat de social-democrații de dreapta, recunoșteau că în 1931 — 1932 veniturile acestuia au constat în cea mai mare parte din subvențiile primite de la Ministerul Muncii din așa-numitul fond de șomaj. În 1931 și 1932, cota din „fondul de șomaj” primită de la Ministerul Muncii reprezintă 64% și, respectiv, 65% din veniturile Comitetului executiv al C.G.M.⁴ Formal, acești bani urmau a fi împărțiți șomerilor membri ai sindicatelor, dar cea mai mare parte a banilor nu erau împărțiți șomerilor, ci rămăneau în mâinile conducerii reformiste a sindicatelor amsterdamiste, pe motiv că ... trebuiau reținute cotizațiile sindicale neplătite⁵. Con-

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, sesiunea ordinară 1931—1932, p. 1 508 și urm. și, sesiunea extraordinară din 1932, p. 233 și urm.; „Buletinul Muncii și Asigurărilor Sociale”, an. XII, nr. 1 092 din octombrie—decembrie 1932, p. 517.

² Proiectul de lege elaborat de social-democrații de dreapta, în loc de a prevedea ajutorarea șomerilor pe socoteala patronilor și a statului burghezo-moșieresc, prevedea ca partea cea mai mare a fondului ajutorului de șomaj să fie dată de muncitorii ocupați, prin: a) reținerile de salarii egale cu cota patronilor și b) amenzi impuse de patronii muncitorilor, ceea ce deschidea calea pentru o nouă reducere de salarii. Pe de altă parte, în cursul dezbaterilor din parlament, din intervenția lui I. Flueraș a reieșit că liderii social-democraților de dreapta erau gata să se mulțumească cu alocarea unor fonduri neînsemnate de către statul burghezo-moșieresc. Ajutorul de șomaj prevăzut în proiectul menționat era foarte modest și de scurtă durată (vezi „Scnteia”, an. II, nr. 5—6 din aprilie 1932; „Socialismul” din 20 martie 1932; *Dezbaterile Adunării Deputaților*, sesiunea ordinară 1931—1932, p. 1 565).

³ Arhiva C. C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 281.

⁴ C.G.M. *Raport moral și material către Congresul General Sindical, ținut la București în zilele de 28—30 octombrie 1934*, București, 1934, p. 52, 53, 55, 56.

⁵ La congresul din 1931 al Partidului Social-Democrat, Flueraș a declarat în mod deschis că subvențiile din fondul de șomaj primite de la Ministerul Muncii nu se dau șomerilor, ci sînt oprite de conducerea C.G.M. („Socialismul” din 11 ianuarie 1931; vezi și „Unificarea socialistă” din 25 februarie și 10 martie 1933 și Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. nr. 916, fila 392).

secințele acestei situații nu sînt greu de întrevăzut. Adresîndu-se liderilor reformiști ai P.S.D., Constantin Popovici le spunea că „prin subvenționarea Confederației cu fonduri pentru șomaj care au intrat în fondurile uniunilor și ale Confederației sub formă de restanță a cotelor ați înlăturat acțiunea energetică de propagandă și agitație a maselor”¹. Acest citat ilustrează și faptul că înșiși membri ai Partidului Social-Democrat erau nemulțumiți de politica liderilor reformiști² și se pronunțau pentru acțiuni mai energice în vederea satisfacerii revendicărilor maselor, inclusiv ale șomerilor. În ianuarie-februarie 1932, de pildă, înșiși muncitorii aflați sub influența social-democraților se pronunțau, la Beșița, Valea Jiului etc., pentru acțiuni energice în sprijinul revendicărilor șomerilor³.

De această situație a ținut seama Partidul Comunist din România în activitatea sa îndreptată spre făurirea unității de acțiune a clasei muncitoare. Partidul Comunist din România a militat cu consecvență pentru organizarea luptei clasei muncitoare împotriva concedierilor, pentru satisfacerea revendicărilor șomerilor. Problema șomajului și a luptei pentru revendicările șomerilor căpătase în timpul crizei economice un deosebit de ascuțit caracter de masă dat fiind că numărul șomerilor ajunsese a fi de ordinul sutelor de mii. Problema șomajului era de un interes arzător atît pentru sutele de mii de șomeri cît și pentru oamenii muncii care aveau de lucru. Aceasta nu numai pentru că muncitorii care mai aveau de lucru erau mereu amenințați de a deveni șomeri, dar și din cauză că pentru succesul luptelor muncitorilor ocupați era necesară coordonarea acestei lupte cu acțiunile șomerilor. Într-adevăr patronii răspundeau totdeauna acțiunilor muncitorilor ocupați prin amenințarea cu concedierea și cu angajarea în locul lor a șomerilor, prin încercări de a recruta spărgători din rîndurile șomerilor. Numai solidaritatea muncitorilor ocupați cu șomerii putea asigura desfășurarea cu succes atît a acțiunilor muncitorilor ocupați cît și a acțiunilor șomerilor și tocmai aceasta a fost principiul care a călăuzit activitatea Partidului Comunist din România printre șomeri.

Poziția P.C.R. în legătură cu problema șomajului s-a oglindit, printre altele, în documentele Congresului al V-lea. Congresul al V-lea al P.C.R. a clarificat caracterul și forțele motrice ale revoluției în țara noastră, a stabilit în funcție de aceasta linia strategică și tactică a partidului. Congresul a îndreptat atenția partidului spre strîngerea legăturilor sale cu masele, și în primul rînd cu detașamentele principale ale proletariatului — muncitorii cefești, petroliști, mineri. În cadrul analizei multilaterale a sarcinilor partidului privind strîngerea legăturilor cu masele, congresul s-a preocupat îndeaproape și de problemele legate de activitatea printre șomeri.

¹ „Unificarea socialistă“, an. I, nr. 1 din 25 februarie 1933.

² La congresul din octombrie 1931 al organizației regionale din România veche a P.S.D., raportul politic al comitetului regional arăta, în legătură cu subvențiile Ministerului Muncii, că „de pe urma acestei influențe atitudinea generală a partidului se resimte. Preocupările oportuniste ocupă un loc prea mare” („Socialismul” din 18 octombrie și 1 noiembrie 1931). Aceeași idee a fost expusă și în intervențiile unor delegați („Socialismul” din 1 noiembrie 1931).

³ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. nr. 1 112, filele 288—289; fond 69, dos. nr. 6 818, fila 16.

Partidul comunist trasa nu numai calea luptei pentru lichidarea deplină a șomajului—prin lichidarea vechii orînduiri — dar și a luptei pentru satisfacerea revendicărilor imediate, arzătoare ale șomerilor, realizabile în cadrul relațiilor de producție capitaliste. Congresul a combătut tactica social-democraților de dreapta care, căutînd să stăvilească acțiunile șomerilor, preconizau diverse măsuri filantropice¹. Arătînd că propunerea liderilor reformiști de a institui un „ajutor de șomaj” pe seama reținerilor din salariul muncitorilor ar fi dus la o nouă scădere a salariilor, și venea în ajutorul burgheziei care nu voia să dea nimic pentru înființarea unui fond de asigurare împotriva șomajului², rezoluțiile Congresului al V-lea al P.C.R. au subliniat în repetate rînduri necesitatea luptei pentru asigurarea unui ajutor de șomaj pe socoteala exclusiv a statului și a patronilor³; rezoluțiile Congresului al V-lea arătau totodată că diferitele forme și modalități de a obține acest ajutor trebuiau concretizate și completate conform condițiilor locale⁴. Congresul a subliniat necesitatea luptei împotriva concedierilor, pentru reprimirea la lucru a muncitorilor concediați.

Partidul Comunist din România pornea de la premisa că revendicările imediate ale oamenilor muncii, inclusiv revendicările imediate ale șomerilor, puteau fi îndeplinite numai prin *lupta* împotriva claselor exploatoare și a aparatului lor de stat, numai prin *acțiuni de masă*. Pe linia dezvoltării și întăririi frontului unic de jos, pe linia creării, în vederea pregătirii și conducerii nemijlocite a acțiunilor de clasă, a unor organe alese de mase și strîns legate de acestea, congresul a indicat ca principală formă de organizare a șomerilor comitetele de șomeri. Comitetele de șomeri trebuiau create în locurile unde se adunau șomerii (piețe, birouri de plasare etc.), precum și pe scară locală⁵. În scopul asigurării legăturii dintre acțiunile șomerilor și cele ale muncitorilor ocupați, congresul preconiza organizarea șomerilor în sindicate, alegerea în comitetele șomerilor a unor reprezentanți ai muncitorilor care lucrează și a unor reprezentanți ai șomerilor în comitetele de grevă. De asemenea, congresul preconiza organizarea unor demonstrații comune ale șomerilor și ale muncitorilor care lucau, atragerea șomerilor în pichetele și gărzile de autoapărare cu prilejul grevelor⁶. Așa cum se vede și din materialele Congresului al V-lea, partidul comunist — înfruntînd condițiile grele ale ilegalității— a trasat un program concret de *acțiune*, de *luptă* a maselor de șomeri în comun cu muncitorii ocupați pentru interesele lor vitale.

În unele hotărîri și indicații ale Congresului al V-lea al P.C.R., și îndeosebi în activitatea practică de după congres, au continuat însă să se reflecte tendințe sectariste, oportuniste, privind problemele activității de masă, tendințe la a căror combatere au adus o mare contribuție luptele

¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1929—1933*, vol. III, București, 1956, p. 333.

² *Ibidem*, p. 335.

³ *Ibidem*, p. 287, 333 și 334.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 287, 288 și 333—335.

⁶ *Ibidem*, p. 331 și 334.

muncitorimii ceferiste și întreaga desfășurare a evenimentelor legate de acestea¹.

Sporindu-și după congres eforturile în vederea organizării și mobilizării oamenilor muncii în lupta pentru revendicările imediate, organizațiile de partid și-au concentrat atenția spre organizarea luptei muncitorimii ceferiste, partea cea mai înaintată a frontului proletar. În ianuarie-martie 1932, Partidul Comunist din România a organizat un val de acțiuni — demonstrații, greve ale ceferiștilor din București, Dej, Iași, Pașcani, Galați, Oradea, Turnu-Severin etc. — împotriva celei de-a doua curbe de sacrificiu aplicate de guvernul burghezo-moșier-se în înțelegere cu „experții” reprezentanți ai marilor financiari străini. În cursul acestor acțiuni, desfășurate în ciuda împotrivirii liderilor reformiști, s-a dezvoltat unitatea de luptă a muncitorilor ceferiști, s-a întărit opoziția roșie din sindicatele amsterdamiste de la C.F.R., care într-o serie de centre feroviare principale și-au ales conduceri pe bază de front unic, s-au maturizat condițiile pentru convocarea, pe baza frontului unic muncitoresc, a conferinței pe țară a muncitorilor ceferiști. Conferința pe țară a muncitorilor ceferiști, întrunită la 20 martie 1932, la București, a ales Comitetul central de acțiune al muncitorilor ceferiști; secretar al Comitetului a fost desemnat tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej care încă din 1931 milita pentru constituirea unui organ central de front unic de acțiune al muncitorilor ceferiști². Crearea Comitetului central de acțiune, care, sub îndrumarea conducerii partidului comunist, a îndeplinit rolul de conducător și organizator nemijlocit al luptei muncitorilor ceferiști, a constituit punctul de pornire pentru ridicarea pe o treaptă superioară a mișcării ceferiștilor. „Folosind experiența acumulată în organizarea mișcării ceferiștilor, partidul și-a intensificat totodată activitatea în rîndurile altor categorii de muncitori, precum și în rîndurile șomerilor și ale păturilor mijlocii”³.

Pentru a da un impuls acțiunilor șomerilor și unirii lor cu acțiunile muncitorilor ocupați, și în primul rînd ale ceferiștilor, în jurul comitetelor de acțiune, Comitetul Central al P.C.R. a decis să organizeze la 15 ianuarie 1932 ziua națională de luptă a șomerilor⁴. Partidul a legat pregătirea Zilei naționale a șomerilor cu pregătirea luptei ceferiștilor împotriva noii „curbe de sacrificiu”. Cu sprijinul organizațiilor de masă — U.T.C., sindicatele revoluționare, Ajutorul Roșu, A.M.R.⁵, partidul a chemat pe șomerii și pe muncitorii care lucrau, în special pe ceferiști, ca în zilele de 14 — 15 ianuarie să demonstreze împreună sub steagul revendicărilor economice și politice, pentru acordarea de ajutor permanent de șomaj de către stat,

¹ Chivu Stoica, A 30-a aniversare a eroicelor lupte din februarie 1933, București, 1963, p. 10.

² *Ibidem*, p. 12.

³ *Ibidem*, p. 15.

⁴ „Scnteia”, an. II, nr. 1, din ianuarie 1932.

⁵ Înființat în 1927 sub lozincă „Solidaritatea proletară ajută eliberarea lumii”, Ajutorul muncitoresc român (A.M.R.) era o organizație de masă legală condusă de P.C.R., care activa pentru ajutorarea materială a muncitorilor aflați în grevă sau lock-out, a muncitorilor șomerii precum și a celor loviți de o catastrofă (inundații, incendii). (vezi „Buletinul Ajutorului muncitoresc român” și „Statutele Ajutorului muncitoresc român”, în Arhiva C.C. al P.M.R., fond 4, dosar. nr. 707, filele 222 și urm. și 233 și urm.

pentru drepturi democratice, pentru „muncă, pîine, libertate”¹. În legătură cu Ziua națională de luptă a șomerilor au fost răspindite mii de manifeste², în diferite locuri au fost organizate comitete de acțiune ale șomerilor³. Ziua națională de luptă a șomerilor s-a caracterizat prin ciocniri deschise între muncitori și autoritățile respective, care au încercat să înăbușe prin violență acțiunile maselor.

Puternice acțiuni au avut loc în ziua de 14 ianuarie 1932 în capitală. Comitetul local București al P.C.R., străduindu-se să închege frontul unic de jos, a inițiat organizarea unor comitete de acțiune ale șomerilor pe sectoare și a unui comitet local denumit „de inițiativă” al șomerilor⁴. Acesta a organizat în preajma Zilei naționale a șomerilor o serie de acțiuni pregătitoare : agitație la locurile unde se adunau șomerii⁵, adunări ale șomerilor pe cartiere și sectoare (în total șapte adunări)⁶ și demonstrații. Încă din ajunul Zilei naționale a șomerilor s-a văzut, pe de o parte, combativitatea muncitorilor, iar pe de altă parte planurile guvernului de a înăbuși prin teroare acțiunile șomerilor. La 11 ianuarie, în timp ce se ținea o adunare pe cartier a șomerilor într-un sediu al Ajutorului muncitoresc român, polițiștii au atacat și au devastat sediul, arestînd 20 de muncitori⁷. La 13 ianuarie șomerii care manifestau în fața Ministerului Muncii pentru a li se da ajutor de șomaj au fost atacați de poliție ; a avut loc o ciocnire, fiind arestați opt muncitori⁸. În aceeași zi însă, cîteva sute de șomeri au făcut o nouă demonstrație în fața Primăriei capitalei⁹. Organizația de partid a capitalei a organizat, în legătură cu ziua șomerilor, și adunări în fața fabricilor la ieșirea din lucru a muncitorilor¹⁰.

Pentru ziua de 14 ianuarie, organizația de partid a capitalei a pregătît manifestații ale muncitorilor ocupați¹¹ și ale șomerilor în mai multe puncte ale Bucureștiului, stabilind din timp locurile de adunare, vorbitorii etc.¹². Ținînd seama de însemnătatea centrală a sarcinii mobilizării la acțiune a muncitorilor ceferiști, Secretariatul Comitetului Central al P.C.R. a indicat ca principala demonstrație din ianuarie să se organizeze în cartierul Grand, la ieșirea de la lucru a muncitorilor Atelierelor C.F.R.- Gri-

¹ „Steagul roșu”, an. II, nr. 9 din 15 ianuarie 1932, articolul, *Șomajul și Ziua națională a șomerilor* (cf. Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 3 439, fila 11).

² „Scnteia”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932.

³ „Scnteia”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932.

⁴ Ibidem.

⁵ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. nr. 916, filele 378 și 389. Notele din 10 și 14 ianuarie ale Brigazii III a Siguranței.

⁶ „Buletinul Comitetului local M.O.P.R., Secțiunea București” din 15 ianuarie 1932 (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 4, dos. nr. 707, fila 185); „Steagul roșu” din 15 ianuarie 1932.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem ; vezi și fond 5, dos. nr. 916, fila 385.

⁹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 9, dos. nr. 916, fila 385.

¹⁰ „Scnteia”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932.

¹¹ Prin muncitori „ocupați” înțelegem muncitorii care aveau de lucru.

¹² „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932. Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. nr. 916, fila 384.

vița¹. În ziua de 14 ianuarie, la ora 2 după-amiază, a avut loc o mare adunare a șomerilor din București împreună cu muncitorii ocupați — la Piața Mare (azi Piața Unirii)². „La Halele Centrale — arăta o rezoluție a Comitetului capitalei al P.C.R. — s-a ținut de asemenea o întrunire cu mii de muncitori. Au vorbit mai mulți oratori...”³.

La ora 16, la ieșirea din lucru a muncitorilor Atelierelor Grivița a avut loc o adunare în fața atelierelor, la care au participat circa 2 000 de muncitori — șomeri și lucrători ai Atelierelor Grivița⁴. Au vorbit un reprezentant al șomerilor, unul al tineretului și unul al ceferiștilor; ei au accentuat necesitatea unirii muncitorilor care lucrează, cu șomerii. Apoi, cu steaguri roșii și pancarte pe care scria: „Vrem muncă, pâine, libertate”, ceferiștii și șomerii au străbătut calea Griviței, respingând atacurile poliției⁵. O adevărată luptă s-a dat în jurul steagului roșu pe care polițiștii voiau să-l smulgă din mâinile muncitorilor. „În cartierul Grand — arată rezoluția sus-amintită a Comitetului local al P.C.R. — maselor de șomeri li s-au alăturat muncitorii ceferiști. Au vorbit mai mulți muncitori, peste 30 de minute, în legătură cu situația de la C.F.R. și a întregii clase muncitoare, apoi cu steagul roșu în frunte și cu cântecul Internaționalei au pornit la demonstrație. La Halta Griviței, demonstrații s-au ciocnit cu poliția. . . N-a putut fi arestat nici un muncitor”⁶.

Demonstrația din 14 ianuarie 1932 constituia un exemplu de acțiune desfășurată în front unic de muncitorii ceferiști și șomeri, comuniști, social-democrați sau fără de partid.

Participarea în masă a ceferiștilor la demonstrația șomerilor din ianuarie anul acesta în București, a arătat plenara C.C. al P.C.R. din aprilie 1932, a constituit un aspect al noilor lupte ale ceferiștilor, pregătită de către partidul comunist⁷.

S-au desfășurat acțiuni și în alte orașe. La Iași, organizația de partid locală a inițiat crearea unui comitet al șomerilor, care în preajma Zilei naționale a șomerilor a organizat adunări pregătitoare ale șomerilor⁸. La 15 ianuarie, câteva sute de șomeri și muncitori ocupați, cu steaguri roșii și pancarte — pe care scria: „Vrem pâine și muncă, nu gloanțe”, „Vrem pâine, vrem muncă, jos războiul antisovietic!”⁹ — au manifestat în fața Inspectoratului muncii pentru ajutor de șomaj. Demonstrații au fost atacate de polițiști și de agenții Siguranței, care au încercat să le

¹ „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932.

² „Scnteia”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932; „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932.

³ „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932. Rezoluția asupra șomerilor și a pregătirii Zilei naționale a șomerilor.

⁴ „Scnteia”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932.

⁵ Ibidem.

⁶ „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932; cf. „Buletinul Comitetului local M.P.O.R.”, secțiunea București, din 15 ianuarie 1932 și Arhiva C.C. a. P.M.R., fond 5, dos. nr. 916, fila 393.

⁷ *Documente din istoria P.C.R. 1929—1933*, vol. III, p. 458—459.

⁸ „Scnteia”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932; „Garda roșie a tineretului moldovean” (organul Comitetului regional U.T.C. Moldova), an. II, nr. 1.

⁹ „Dimineața” din 17 ianuarie 1932.

smulgă steagurile roșii. Muncitorii au respins însă atacurile polițiștilor¹ și, îndrumați de comuniști, au plecat să manifesteze în fața primăriei și a chesturii poliției (la Iași aceste două autorități erau învecinate). Aici a avut loc o nouă ciocnire cu poliția. „Din cauza opunerii șomerilor de a preda steagurile roșii — se arată în raportul din 15 ianuarie 1932 al Inspectoratului regional de poliție din Iași — s-a produs o încăierare cu loviri reciproce între șomeri și agenții poliției”². S-a încins o luptă în jurul steagurilor roșii. Au fost arestați comuniști și militanți ai organizațiilor muncitorești, unii dintre ei fiind însă eliberați de muncitori din mâinile agenților. Primăria a fost însă obligată ca în aceeași zi să alocă o sumă pentru ajutorarea șomerilor³.

La Ploiești, unde se afla o mare masă de muncitori petroliști șomeri, comuniștii au decis să folosească pentru acțiunea legată de Ziua națională a șomerilor o adunare convocată la 13 ianuarie de sindicatul local⁴, a cărui conducere se afla atunci în mâinile socialiștilor independenți⁵. Conducerea din acel timp a acestui sindicat se împotriva acțiunilor de masă, dar, trimițând la autorități o delegație cu un memoriu, izbutiseră să atragă un număr de șomeri. La adunarea convocată la 13 ianuarie, la care au participat câteva sute de muncitori, organizația de partid a mobilizat comuniști și simpatizanți pentru a o transforma într-o manifestație îndreptată împotriva regimului burghezo-moșieresc⁶. Din însărcinarea organizației de partid a luat cuvântul un petrolișt șomer, care a arătat că sînt necesare demonstrații de stradă și alte acțiuni de masă, căci numai așa șomerii își vor putea impune revendicările⁷. În timpul cuvîntării sale, în care s-a referit și la situația oamenilor muncii din U.R.S.S., muncitorii prezenți au strigat lozinca „Trăiască statul proletar!”⁸. Reprezentantul socialiștilor independenți, Al. Spirescu, a răspuns că sînt necesare în primul rînd memorii, tratative cu autoritățile și că nu trebuie recurs la mijloace „ilegale”, dar muncitorii din sală au început să-i strige: „Mai lasă cumetria cu autoritățile și treci la acțiune”; „Vrem pine și muncă, nu panglice pe gură”⁹.

¹ „Dimineața” din 17 ianuarie 1932. Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. nr. 916, fila 416.

² Ibidem, fond 5, dos. nr. 916, fila 409.

³ Cu privire la acțiunile din Iași, cf. „Lumea” din 16 ianuarie și „Opinia” din 16 și 18 ianuarie 1932 și Arhiva C.C. al P.M.R. fond 1, dos. nr. 916, filele 409, 416; fond 1, dos. nr. 135, fila 21; cf. fond 3, dos. nr. 683, fila 239 bis; cf. „Buletinul Comitetului local M.O.P.R.”, Secția București din 15 ianuarie 1932.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 10, dos. nr. 916, fila 417.

⁵ În iulie 1928 din Partidul Social-Democrat s-a desprins o grupare care a format Partidul Socialist al Muncitorilor din România; în 1930, noul partid și-a schimbat denumirea în Partidul Socialist Independent, iar în august 1932 a adoptat titulatura Partidul Socialist Unitar. Partidul acesta se declara în dezacord cu politica oportunistă a conducerii P.S.D. Majoritatea conducerii acestui partid a promovat o politică reformistă, centristă, camuflată sub o frazeologie „de stînga”. Dar în rîndul membrilor acestui partid și la unii din conducători se manifesta tendința spre unitatea de acțiune preconizată de Partidul Comunist din România.

⁶ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 10, dos. nr. 946, filele 412—413.

⁷ Ibidem, filele 414—415.

⁸ Ibidem, fila 414.

⁹ Ibidem, fila 415.

Diverse acțiuni (răspîndiri de manifeste, arborări de steaguri roșii uneori adunări) au organizat comuniștii din Constanța, Timișoara, Arad, Brașov, Cluj, Turda, Oradea, Satu-Mare, Gheorghieni ș. a. ¹.

Cu toate că în activitatea desfășurată de organizațiile de partid în legătură cu organizarea Zilei internaționale de luptă a șomerilor s-au manifestat și anumite lipsuri — concretizate în special în aceea că nu s-au organizat peste tot demonstrații puternice —, această activitate a dat rezultate pozitive, care au confirmat dezvoltarea influenței partidului comunist în mase.

Acțiunile desfășurate în legătură cu Ziua internațională de luptă a șomerilor au oglindit creșterea revoltei și a hotărîrii de luptă a muncitorimii, care la București, Iași și în alte localități au înfruntat și au respins atacurile polițiștilor și jandarmilor. Demonstrațiile s-au transformat în lupte deschise cu autoritățile pentru apărarea libertății de întrunire. Au fost dezmințite de viață tezele unor elemente oportuniste (ca de exemplu grupul Frasin, exclus din partid, dar rămas încă în organizațiile de masă din București), care, negînd radicalizarea maselor, se împotriviseră organizării demonstrațiilor șomerilor, susținînd că acestea vor degenera în acțiuni, „luxiministe”, lipsite de participarea maselor ².

S-au conturat perspectivele largi de unire în acțiuni comune ale șomerilor și ale muncitorilor care lucrau — indiferent de păreri politice —, s-a confirmat rolul de frunte pe această linie al muncitorilor ceferiști, care au imprimat demonstrației din București forța și combativitatea ce au transformat-o în principala acțiune desfășurată în țară în legătură cu Ziua șomerilor. S-a verificat în practică însemnătatea comitetelor de acțiune — în acest caz a comitetelor de acțiune a șomerilor — ca formă principală de încheiere a frontului unic de jos, ca formă de organizare capabilă să asigure dezvoltarea sub conducerea partidului comunist a luptei maselor largi muncitorești. A fost demonstrată creșterea capacității organizațiilor de partid de a pregăti și conduce acțiuni deschise ale maselor muncitorești ³.

După acțiunile din 14—15 ianuarie, frămîntările șomerilor au continuat. S-au făcut progrese în eforturile organizațiilor partidului comunist de a găsi forme variate, adaptate condițiilor concrete, pentru îmbinarea activității ilegale cu activitatea semilegală și legală în rîndurile șomerilor, pentru unirea acțiunilor șomerilor cu acțiunile muncitorilor ocupați, în special la C.F.R. Experiența acumulată de organizațiile și de membrii

¹ „Scnteia”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932 și nr. 3 din 15 martie 1932, și în „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932; *Documente din istoria P.C.R. 1929—1933*, vol. III, p. 435 și 486; Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 135, fila 21—22, și fond 11, dos. nr. 2 885, fila 42).

² „Scnteia”, an. II, nr. 1 din ianuarie 1932 și nr. 3 din 15 martie 1932; „Steagul roșu”, an. II, nr. 10 din 15 februarie 1932.

³ Inseși organele de represiune se vedeau nevoite să recunoască forța crescîndă a Partidului Comunist din România. Într-un referat de sinteză asupra desfășurării Zilei șomerilor, Direcția generală a poliției era obligată să constate: „În concluzie, mișcarea comunistă . . ., cu toate măsurile de prevenire și represiune luate de autorități, continuă să se dezvolte . . .” (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 22).

partidului comunist care activau la C.F.R. a constituit un ajutor, un exemplu și un izvor de învățăminte și pentru activitatea în rîndurile muncitorilor șomeri.

La București, de pildă, în ianuarie-februarie 1932 comuniștii și-au intensificat activitatea în rîndurile sindicatului amsterdamist de la C.F.R.¹. Întărind opoziția roșie, străduindu-se să antreneze peste capul liderilor reformiști pe muncitorii social-democrați, socialiști independenți și fără de partid, comuniștii care activau în cadrul acestui sindicat organizau ședințe și consfătuiri comune ale muncitorilor ocupați și ale șomerilor în scopul organizării acțiunilor la C.F.R.². Comuniștii din București activau de asemenea în cadrul sindicatelor revoluționare — legale și semilegale — denumite „independente”³, care își aveau sediul principal în str. Smîrdan nr. 4.

De asemenea, la București s-a intensificat activitatea Ajutorului muncitoresc român în rîndurile șomerilor⁴. A.M.R. îmbina activitatea de ajutorare a șomerilor în spiritul solidarității proletare cu educația revoluționară a șomerilor⁵. Călăuzit de îndrumările partidului comunist, A.M.R. se străduia să-și aducă aportul la unirea acțiunilor șomerilor cu cele ale muncitorilor ceferiști. Din cele cinci sedii din București ale A.M.R., unul se afla în cartierul Grivița; în acest sediu se țineau unele dintre ședințele și consfătuirile menționate mai sus ale muncitorilor ocupați și ale șomerilor în vederea organizării acțiunilor la C.F.R.⁶. În cadrul sindicatelor independente și al Ajutorului muncitoresc, comuniștii au antrenat numeroși muncitori socialiști și fără de partid energici, combativi, care au contribuit la organizarea acțiunilor muncitorești, inclusiv ale șomerilor. Pe linia dezvoltării unității de acțiune, a organelor frontului unic de jos, organizația de partid a capitalei a continuat să militeze pentru crearea unor comitete de acțiune ale șomerilor. Astfel, cînd în prima săptămîină a lunii februarie autoritățile nu au mai distribuit micul ajutor săptămînal în alimente repartizat pînă atunci cîtorva sute de șomeri, din rîndurile acestora s-a format un comitet de inițiativă pentru organizarea unei manifestații de protest în fața Ministerului Muncii⁷. Distribuirea micului ajutor în alimente celor cîteva sute de șomeri a fost reluată. La 17 februarie, 500 de șomeri din Sectorul II Negru au ținut o adunare și

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. 937, fila 331.

² Ibidem, fila 331 v.

³ Sindicatele revoluționare care, după dizolvarea sindicatelor unitare, s-au constituit sub denumirea de „independente” pentru a putea activa în condiții legale sau semilegale nu trebuie confundate cu sindicatele denumite independente înființate de socialiștii independenți (și care la București aveau un sediu principal în str. Smîrdan nr. 30) sau de scizioniștii desprinși din Sindicatele unitare (Müller și alții).

⁴ Vezi și ibidem, fond 5, dos. nr. 915, fila 347.

⁵ Un raport din 7 februarie 1932 al Brigăzii III a Siguranței, consemnînd că Ajutorul muncitoresc român organiza ajutorarea șomerilor și conferințe la care se expuneau ideile partidului comunist, trebuia să recunoască faptul că militanții Ajutorului muncitoresc român „au făcut ca la sediile secțiilor A.M.R.-ului să se adune zilnic cîte un număr apreciabil de șomeri” (ibidem, fond 1, dos. nr. 35, fila 238).

⁶ Ibidem, fond 1, dos. nr. 121, fila 90; fond 5, dos. nr. 937, fila 331 v.

⁷ Ibidem, fond 1, dos. nr. 35, fila 24.

au ales o delegație care a alcătuit și a prezentat Ministerului Muncii un memoriu cu privire la măsurile necesare pentru ușurarea situației șomerilor¹.

Alegerea comitetelor de acțiune ale muncitorilor ceferiști, Conferința pe țară a muncitorilor ceferiști din 20 martie 1932, alegerea Comitetului central de acțiune al muncitorilor ceferiști în frunte cu tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej constituiau un exemplu și un impuls și pentru celelalte detașamente ale clasei muncitoare, inclusiv pentru „armata de rezervă a proletariatului”, pentru șomerii. De altfel, dintre obiectivele de luptă ale Comitetului central de acțiune făcea parte și organizarea acțiunilor împotriva concedierilor, pentru reprimirea la lucru a feroviarilor concediați². Orientarea organizațiilor de partid de la C.F.R. spre activitatea pentru crearea comitetelor de acțiune a constituit un exemplu pozitiv, care a contribuit la orientarea pe această linie și a comuniștilor care activau în alte sectoare. Închegarea unității de acțiune a muncitorilor ceferiști, faptul că datorită activității comuniștilor de la C.F.R. în comitetele de acțiune ale muncitorilor ceferiști intrau, alături de comuniști, și social-democrați, socialiști independenți și muncitori fără de partid înlesneau închegarea unității de acțiune și în alte sectoare ale frontului luptei de clasă a proletariatului.

În martie 1932 autoritățile și-au anunțat intenția de a suprima complet orice ajutor de șomaj³. Dată fiind dezvoltarea năzuinței muncitorilor ocupați, ca și a șomerilor, spre unitatea de acțiune, ca urmare a activității desfășurate de comuniști, sindicatele din București conduse de socialiștii independenți au considerat oportun să accepte propunerea sindicatelor revoluționare de a se întreprinde acțiuni comune pentru satisfacerea revendicărilor șomerilor. La sediul sindicatelor revoluționare s-au ținut în martie numeroase adunări cu șomerii, în care s-a subliniat necesitatea unor acțiuni (demonstrații ș. a.) în front unic a șomerilor din capitală pe baza unei platforme comune de revendicări⁴. Pentru a contribui la dezvoltarea unității de acțiune, comuniștii și ceilalți militanți ai sindicatelor revoluționare, de acord cu conducerea sindicatelor socialiștilor independenți, au chemat șomerii la adunări în sediul acestora din urmă (de exemplu la 14 și 17 martie), în vederea discutării acțiunilor comune ce trebuiau întreprinse⁵. S-au constituit comitete de acțiune ale șomerilor pe sectoare și un comitet de acțiune pe întregul București, intitulat „Comitetul șomerilor din capitală”⁶. A fost elaborată o platformă comună de revendicări, discutată în adunări cu șomerii, care, sub forma unui memoriu iscălit de șomerii, urma a fi predată Ministerului Muncii de către o delegație

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 265.

² Vezi manifestul din 20 martie 1932 al Comitetului central de acțiune (ibidem, fond 69 dos. nr. 6 328, fila 128).

³ Ibidem, fond 1, dosar nr. 35, filele 314 și 432.

⁴ Astfel de adunări au avut loc la 19, 23, 24, 25 și 31 martie la 4 aprilie etc. (ibidem, filele 82, 374, 85, 314, 323 și 331).

⁵ Ibidem, filele 298, 300, 82 și 77.

⁶ Ibidem, fila 432.

comună a celor două organizații sindicale¹. Comitetul de acțiune a răspândit un manifest care chema muncitorii la acțiuni pentru îndeplinirea revendicărilor șomerilor (instituirea unui ajutor de șomaj pe socoteala statului și a patronilor, aplicarea unor măsuri pentru ca fondurile alocate de stat „asistenței șomerilor” să fie în adevăr folosite pentru acest scop)². S-au organizat manifestații și adunări ale șomerilor pentru obținerea unui ajutor real, împotriva hotărârilor autorităților de a suprima orice ajutor de șomaj cu începere de la 1 aprilie. La 16 și 18 martie, grupuri de șomeri, avînd în frunte militanți ai sindicatelor respective, s-au adunat în fața Ministerului Muncii și au cerut să li se dea de lucru și să se legifereze ajutorul de șomaj, îndreptîndu-se după terminarea acestor manifestații spre sediile Ajutorului muncitoresc român³. La 28 martie, cîteva sute de șomeri din Sectorul II Negru⁴ au trimis delegație la autorități și au ținut adunări pentru a protesta împotriva faptului că drept „ajutor de șomaj” pe o săptămînă întreagă li s-a acordat ... o singură piine⁵. În aceeași zi a avut loc o demonstrație a șomerilor din Sectorul IV Verde, în cursul căreia s-au împărțit manifeste îndreptate împotriva pregătirilor de război antisovietic⁶. A doua zi, la 29 martie, în fața unui oficiu al Ministerului Muncii a avut loc în cartierul Grivița o manifestație a circa 1 000 de șomeri pentru instituirea ajutorului de șomaj; șomerii au ocupat oficiul, ceea ce a dus la o ciocnire cu polițiștii veniți să-i evacueze⁷.

La 1 aprilie, în același scop, în fața Ministerului Muncii s-au adunat din nou șomeri din sectoarele II Negru și III Albastru; au luat cuvîntul atît comuniștii, cît și socialiștii independenți⁸. După trei zile a avut loc o nouă demonstrație de stradă: șomerii din sectorul II Negru, refuzîndu-li-se distribuirea unui ajutor în alimente, „au plecat *in corpore*, în număr de 500 — 600, să demonstreze la Ministerul Muncii la primărie și pe Calea Victoriei”⁹. În fruntea demonstrației se aflau militanți ai sindicatelor revoluționare¹⁰. La 7 aprilie, o delegație aleasă de șomerii din Sectorul IV Verde a prezentat un memoriu de revendicări primăriei¹¹. La 8 aprilie a avut loc o nouă demonstrație de stradă și o adunare a șomerilor din Sectorul II Negru în fața primăriei de sector. „Șomerii au început să se adune în Calea Moșilor nr. 115, de unde la orele 16 vor porni spre primăria Sectorului Negru în frunte cu delegații Comitetului de acțiune”¹², semnala

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 3, dos. nr. 613, fila 257; fond 1, dos. nr. 35, filele 77 și 331.

² Ibidem, fond 1, dos. nr. 35, fila 432; cf. fila 85.

³ Ibidem, filele 76, 78 și 79.

⁴ Acțiunile șomerilor se organizau deseori pe sectoare, deoarece distribuirea mizerelor fonduri alocate de stat pentru „asistența șomerilor” intra în competența celor patru primării de sector existente atunci în capitală.

⁵ Ibidem, fila 315.

⁶ „Scnteia”, an. II, nr. 5—6 din 1932.

⁷ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 319.

⁸ Ibidem, fila 94.

⁹ Ibidem, fila 336 (notă a secției a IV-a a Siguranței din 4 aprilie 1932).

¹⁰ Ibidem, filele 66, 337 și 338 (note din 4 și 5 aprilie 1932 ale secției a IV-a a Siguranței).

¹¹ Ibidem, fila 99.

¹² Ibidem, fila 341.

în cursul zilei de 8 aprilie o notă a secției a III-a a Siguranței din București. În săptămânile următoare au avut loc și alte adunări ale șomerilor (de exemplu la 15 și 29 aprilie)¹.

Acțiunile șomerilor au determinat autoritățile să renunțe la planul de a suprima complet, în aprilie 1932, ajutorul de șomaj. Comitetul șomerilor din București și-a încetat însă temporar activitatea. Liderii socialiști independenți — care în cadrul Comitetului de acțiune căutaseră, fără succes, să înlocuiască acțiunile de masă prin târguieli cu autoritățile — au recurs la manevre scizioniste. Pe de altă parte, în sînul organizațiilor de partid în care mai persistau resturi ale sectarismului și oportunistului, nu se acorda atenția cuvenită necesității de a se dezvolta comitetele de acțiune ale șomerilor și de a se asigura activitatea lor permanentă.

În ciuda tuturor greutăților, activitatea comuniștilor pentru organizarea mișcării șomerilor a continuat. Militanții revoluționari veneau în locurile unde se strîngeau de obicei șomerii, îi îndemneau să facă demonstrații și să întreprindă alte acțiuni pentru satisfacerea revendicărilor lor, îi chemau să sprijine Blocul Muncitoresc-Țărănesc, să lupte pentru răsturnarea orînduirii capitaliste, împotriva războiului antisovietic². Autoritățile represive erau nevoite să recunoască creșterea influenței comuniștilor printre șomeri. Astfel, relatînd că la 4 august comuniștii au îndemnat un grup de cîteva sute de șomeri strînși în fața cantinei din Piața Amzei să facă o manifestație de stradă și că a avut loc o ciocnire cu poliția, o notă a Siguranței semnală: „Menționăm că, datorită stării de mizerie în care se găsesc astăzi șomerii, comuniștii cîștigă în fiecare zi aderenți”³. Atunci cînd autoritățile încercau să suprimе micul ajutor în alimente ce-l dădeau unui număr de șomeri, comuniștii din București organizau demonstrații și adunări de protest ale șomerilor în cauză, care impuneau reluarea distribuiri alimentelor (la 7 și 22 iulie, 2 august, 25 octombrie etc.)⁴.

Acțiuni ale muncitorilor concediați se desfășurau în întreaga țară. Puternice frămîntări au avut loc în legătură cu concedierea muncitorilor de la Atelierele C.F.R. din Dej. Comuniștii din acest oraș care lucrau la C.F.R., în frunte cu tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, au dus o muncă intensă de organizare a muncitorilor cefești. Membrii sindicatului C.F.R. din Dej, în cadrul căruia se constituise o puternică opoziție roșie, au ales la începutul anului 1932 o nouă conducere pe baza frontului unic, în care au intrat muncitori comuniști, social-democrați și fără de partid. Noua conducere a sindicatului C.F.R. a organizat în ianuarie-martie 1932 o serie de puternice acțiuni ale muncitorilor cefești din Dej. Ca secretar al Comitetului central de acțiune creat la conferința pe țară din martie 1932 a muncitorilor cefești a fost ales delegatul sindicatului din Dej, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, sub a cărui conducere nemijlocită s-au desfășurat pregătirile și lucrările con-

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, filele 103 și 105.

² Ibidem, filele 106—110 și 441, 445 (note ale Siguranței din mai—august 1932).

³ Ibidem, fila 113. Cf. fond 1, dos. nr. 133, fila 24.

⁴ Ibidem, filele 108, 115, 427 și 500—501.

ferinței. În legătură cu măsurile luate de guvernul burghezo-moșieresc pentru a arunca greutățile crizei economice asupra oamenilor muncii și pentru a sancționa pe muncitorii ceferiști din Dej pentru acțiunile lor energice, Direcția generală a C.F.R., ca răspuns la moțiunile votate în adunările ceferiștilor din Dej în care se formulau revendicări economice și politice, a decis închiderea Ateliereleor C.F.R. din acest oraș la 11 aprilie 1932 și concedierea muncitorilor¹.

Muncitorii ceferiști din Dej pe care Direcția C.F.R. i-a aruncat astfel în brațele șomajului au făcut o manifestație și alte acțiuni de protest împotriva concedierii, determinând Direcția C.F.R. ca în lunile următoare să angajeze o parte din ei la atelierele din Cluj și Apahida². Conferința regională a muncitorilor ceferiști din Transilvania, organizată de Comitetul central de acțiune la Cluj la 8 iunie 1932 și care și-a desfășurat lucrările sub conducerea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, a hotărât, pe linia stabilirii unei platforme de revendicări care să țină seama de condițiile locale și a întăririi legăturilor dintre muncitorii ocupați și șomeri, intensificarea acțiunilor pentru reprimirea la lucru a *tuturor* muncitorilor ceferiști concediați din Dej³. Comitetul de acțiune regional ales la acea conferință trebuia să se ocupe de organizarea acțiunii. Frământările ceferiștilor din Dej au continuat⁴, impunând ca muncitorii concediați de la Atelierele C.F.R.-Dej în aprilie 1932 să fie plasați la alte ateliere C.F.R. din Transilvania⁵.

Experiența activității desfășurate în cadrul sindicatelor reformiste de către comuniștii de la C.F.R. a fost folosită și în vederea organizării acțiunilor șomerilor. La Ploiești, comuniștii au continuat să acționeze în cadrul sindicatului socialist independent, singurul sindicat legal al petroliștilor. Comuniștii luau cuvântul la adunările sindicatului, arătând că țirguiele conducătorilor oportuniști cu autoritățile nu vor aduce nimic, se pronunțau pentru acțiuni de masă⁶. Cu toate provocările puse la cale împotriva lor de oportuniștii din conducerea locală a sindicatului, comuniștii au izbutit să câștige simpatia muncitorilor șomeri⁷. La 3 martie, de exemplu, la o adunare a șomerilor convocată de sindicatul socialist independent, au luat cuvântul și comuniștii, chemând pe muncitori să lupte împotriva regimului capitalist. Șomerii prezenți în sală au răspuns cu lozincile „Jos burghezia!”, „Trăiască comunismul!”⁸. Conducătorii adunării au încercat să ia comuniștilor cuvântul, dar la cererea celor prezenți în sală a trebuit să-i lase în continuare să expună poziția partidului comunist.

Arhiva C.C. al P.M.R., dos. nr. 14 325/21 036, fila 157; fond 5, dos. nr. 948, filele 83-84.

² Ibidem, fond 5, dos. nr. 947, fila 83; fond 1, dos. nr. 7, fila 173.

³ Arhiva C.C. al P.M.R., foto D 885, 954, 955, nota din 19 iunie 1932.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 6, filele 173 și 181.

⁵ Ibidem, fond 5, dos. nr. 948, fila 83.

⁶ Ibidem, dos. nr. 10 749, fila 101; dos. nr. 10 707, fila 33.

⁷ Ibidem, dos. nr. 10 706, fila 299.

⁸ Ibidem.

La Cluj, comuniștii care lucrau în Atelierele C.F.R. participau la ședințele cu șomerii convocate de conducerea sindicatelor amsterdameze din localitate, criticau refuzul liderilor reformiști de a organiza acțiuni de masă ale șomerilor¹. La 15 februarie, la chemarea organizațiilor din Cluj ale partidului comunist și U.T.C., a avut loc o demonstrație de stradă a șomerilor, cu steag roșu, sub lozinca „Pîine și muncă”; a avut loc o ciocnire cu poliția, fiind arestați mai mulți muncitori². La 9 iunie comuniștii și uteciștii din Cluj au pregătit o demonstrație antirăzboinică³. La această demonstrație au fost mobilizați numeroși șomeri, inclusiv țărani veniți în oraș să caute de lucru⁴. Demonștranzii au străbătut străzile Clujului cu un steag roșu, cîntînd cîntece revoluționare, manifestînd împotriva pregătirii războiului imperialist, manifestîndu-și solidaritatea cu U.R.S.S.⁵. Polițiștii și jandarmii au atacat pe demonștranzii, arestînd 40 dintre ei⁶.

Demonștrații ale șomerilor au fost organizate de comuniști și în alte orașe. La Constanța, în ziua de 28 ianuarie a avut loc în fața localului Corporațiilor adunarea unor grupuri de șomeri care cereau să li se asigure plasarea la lucru, iar în caz contrar să li se asigure un ajutor în lemne și alimente⁷. Încercarea de a face o demonstrație de stradă a fost împiedicată de poliție⁸. La Oradea, în ziua de 18 martie s-a organizat în Piața Unirii o adunare împotriva scăderilor de salarii, a concedierilor, împotriva terorii. Demonștranzii au avut o ciocnire cu polițiștii veniți să-i împrăștie. Ulterior a avut loc o demonstrație la care au participat 1 000 de oameni — muncitori, țărani ș.a. — pentru acordarea de ajutor șomerilor și țăranilor loviți de marile inundații din acel an; demonștranzii au protestat de asemenea contra pregătirilor de război antisovietic⁹. Autoritățile comunale s-au văzut obligate să acorde un anumit ajutor bănesc șomerilor și țăranilor loviți de inundații¹⁰. La fabrica „Astra” — Arad, organizația locală de partid a organizat o adunare împotriva concedierilor, pentru ajutor de șomaj¹¹.

La 8 iunie, în timp ce se desfășura la Arad parada oficială organizată în legătură cu împlinirea a doi ani de la venirea pe tron a lui Carol II, a avut loc o manifestație organizată de U.T.C. sub lozinca: „Vrem pîine,

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 322.

² Ibidem, fila 259 (notă a Direcției generale a poliției).

³ „Tînrul leninist”, an. VII, nr. 7 din iunie 1932.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 10, dos. nr. 2 554, fila 195.

⁵ Ibidem; „Tînrul leninist”, an. VII, nr. 7 din iunie 1932.

⁶ „Tînrul leninist”, an. VII, nr. 7 din iunie 1932.

⁷ Ibidem, fila 438.

⁸ Ibidem, fond 5, dos. nr. 916, filele 394 și 438.

⁹ „Scnteia”, an. II, nr. 5—6 din 1932.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

vrem muncă”¹. Poliția încercînd să împrăștiie tinerii muncitori, „s-a încins o luptă între polițiști și demonstrații”².

Au avut loc demonstrații sau ciocniri ale șomerilor cu organele represive în diferite alte locuri la Prejmer³ lângă Brașov, în 6 ianuarie, în bazinul carbonifer din județul Dîmbovița⁴, etc.

Dezvoltarea și sarcinile mișcării șomerilor erau analizate cu atenție de conducerea P.C.R. Plenarele din 1932 ale Comitetului Central al P.C.R., discutînd problemele și sarcinile mișcării revoluționare, ocupîndu-se în mod special de activitatea partidului în rîndurile muncitorilor ceferiști și petroliști, au examinat și problemele activității în rîndurile celorlalte detașamente ale oamenilor muncii. Plenara din aprilie a C.C. al P.C.R. a apreciat că „un succes important al partidului îl constituie campania larg desfășurată a șomerilor care a cuprins un șir de orașe... și care a dus într-un șir de locuri la concesiile făcute șomerilor din partea guvernului (Iași, Oradea Mare), precum și atragerea în această campanie a muncitorilor ocupați, cu participarea în masă a ceferiștilor din București la demonstrație și ici colo și a țărănilor...”⁵. De asemenea, plenara a relevat, în legătură cu manifestațiile șomerilor, „rezistența hotărîtă a demonstrațiilor față de poliție”⁶. Totodată, plenara din aprilie a atras atenția asupra lipsurilor activității partidului printre șomeri, și anume asupra caracterului insuficient de sistematic și permanent al acestei activități, care mai păstra uneori un aspect de campanie. Din această cauză, acțiunile șomerilor erau uneori spontane, răzlețe, fără a a fi organizate și conduse de partid⁷. Sarcina organizațiilor de partid în această direcție era de a organiza și conduce mișcarea șomerilor, prin intermediul comitetelor de șomeri⁸.

În legătură cu această sarcină, era deosebit de importantă indicația plenarei asupra necesității de a se atrage la pregătirea acțiunilor, în spiritul frontului unic, muncitorii social-democrați nemulțumiți de politica oportunistă a liderilor reformiști⁹.

Plenara din octombrie 1932 a C.C. al P.C.R., ridicîndu-se din nou împotriva propunerilor liderilor reformiști de a se institui un „ajutor de șomaj” prin rețineri din salarii și preconizînd organizarea luptei

¹ „Tînărul leninist”, an. VII, nr. 7 din iunie 1932.

² Un raport telefonic din 8 iunie 1932 al chesturii de poliție din Arad, dînd informații asupra manifestației, arată că, „în momentul cînd s-a încercat răspîndirea lor (a demonstrațiilor), o parte din ei s-a opus ordinului polițiștilor” (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 11, dos. nr. 2 806, fila 70).

³ Ibidem, fond 5, dos. nr. 916, fila 434.

⁴ Minele din Șotînga, Doicești, Gheboieni, Vulcana, Aninoasa fiind închise complet la începutul anului 1932, „agitația printre locuitorii se întetește și, în noaptea de 9–10 aprilie crt., prin sunete de goarnă s-au adunat locuitorii din satele respective spre a porni dimineața spre oraș pentru a cere redeschiderea minelor”. Jandarmii au împiedicat demonstrația (ibidem, fond 5, dos. nr. 1 112, fila 296; raport din 11 aprilie 1932 al Prefecturii județului Dîmbovița, cf. ibidem, fila 295).

⁵ *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1929–1933*, vol. III, București, 1956, p. 442.

⁶ Ibidem, p. 435.

⁷ Ibidem, p. 442 și 451.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, p. 453.

pentru înființarea ajutorului de somaj pe socoteala statului și a patronilor și pentru îndeplinirea revendicărilor zilnice privind ajutorarea imediată a șomerilor, a atras din nou atenția asupra necesității legării luptei muncitorilor ocupați cu a șomerilor, asupra necesității de a se lichida subaprecierea, manifestată de o serie de membri și organizații de partid, a activității printre șomeri. Alegerea comitetelor de șomeri, arăta plenara, constituia problema organizatorică fundamentală a mișcării șomerilor și principală verigă capabilă să asigure lichidarea răzlețirii și a slăbiciunilor mișcării șomerilor¹. De asemenea, plenara a accentuat necesitatea organizării acțiunilor împotriva noilor concedieri la C.F.R.². (În septembrie-octombrie 1932, Direcția generală a C.F.R. a concediat un număr de muncitori de la Atelierele C.F.R. „Grivița”³).

Pe linia acestor hotărâri, organizațiile de partid au înregistrat în noiembrie-decembrie 1932 succese în direcția organizării mișcării șomerilor în jurul comitetelor șomerilor.

Un rol important în organizarea comitetelor și acțiunilor șomerilor l-a avut Comitetul central de acțiune al muncitorilor ceferiști. Acțiunile organizate sub îndrumarea directă a Comitetului central de acțiune al muncitorilor ceferiști și a secretarului său, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, în legătură cu noile concedieri de la C.F.R. au constituit un impuls pentru întreaga mișcare a șomerilor. Concomitent cu acțiunile împotriva concedierilor ale muncitorilor care lucrau la C.F.R.⁴ Comitetul central de acțiune al muncitorilor ceferiști a organizat și acțiuni ale muncitorilor ceferiști deveniți șomeri. Tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej se ocupa în mod direct de îndrumarea activității în rindurile șomerilor proveniți de la C.F.R.⁵. La o ședință din noiembrie 1932 a activiștilor sindicatului C.F.R.⁶ din București care se ocupau cu activitatea în rindurile șomerilor, ședință condusă de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, s-a hotărât organizarea unor demonstrații ale șomerilor⁷.

În vederea reînviării activității comitetelor de șomeri din București, comuniștii au organizat la 12 noiembrie, în Piața Amzei, o adunare a șomerilor, care „au hotărât ca marți 15 noiembrie să se aleagă dintre șomeri comitete de acțiune pe sectoare”⁸.

Tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a condus în mod nemijlocit, în repetate rânduri, și adunările muncitorilor șomeri. Luînd cuvîntul la adunarea din 15 noiembrie din Piața Amzei, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a chemat pe șomeri să facă demonstrații în fața Ministerului Muncii, a primăriei și altor organe de stat, explicîndu-le că numai

¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1929-1933*, vol. III. București, 1956. p. 533-534.

² *Ibidem*, p. 533.

³ „Curentul” din 12 octombrie 1932. Cf. Arhiva C.C. al P.M.R., fond 68, dos. nr. 6 168, fila 177.

⁴ Vezi articolul semnat de V. Ionescu din „Studii”, nr. 1, XVI, 1963.

⁵ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 137.

⁶ În această perioadă, membrii sindicatului C.F.R. din București își aleseseră deja un comitet format pe bază de front unic, în fruntea căruia se aflau membri ai P.C.R.

⁷ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 137.

⁸ *Ibidem*, fila 530.

prin acțiuni de masă vor putea impune asigurarea unui ajutor real de de șomaj¹.

Au mai vorbit încă nouă muncitori concediați de la C.F.R., acți-viști ai sindicatului C.F.R., chemînd pe șomeri la acțiuni de masă pentru ajutor de șomaj².

La 17 noiembrie, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a luat din nou cuvîntul în fața muncitorilor șomeri adunați în Piața Amzei, care au făcut apoi o demonstrație în fața Ministerului Muncii³.

La 19 noiembrie, la o ședință cu șomerii ținută la sediul sindica-tului C.F.R. din București, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej „le-a vorbit despre mizeria în care trăiesc șomerii”, despre metodele de luptă pentru îmbunătățirea situației lor⁴.

La 29 noiembrie, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, vorbind din nou șomerilor adunați în Piața Amzei, i-a chemat să participe la con-sfăturile muncitorilor ceferiști, la ședințele sindicatului C.F.R. în vederea organizării unor acțiuni comune cu muncitorii ocupați⁵. Șomerii din București și-au ales comitete de acțiune pe sectoare, precum și un comitet de acțiune pe capitală⁶, care au organizat un șir de acțiuni adunări în fața Ministerului Muncii (ca de exemplu la 24 noiembrie)⁷ și a primăriei (21 decembrie), proteste ale șomerilor cărora li se refuza înscrierea pe listele asistenței de șomaj, acestea din urmă ducînd de obicei la ciocniri cu poliția (ca, de exemplu, la 4 și 19 decembrie)⁸. Comuniștii îndemneau șomerii ca în acțiunile pentru revendicări imediate să aplice forme de luptă supe-rioară, să pătrundă cu forța în localurile autorităților și, în semn de pro- test, să refuze a le părăsi pînă la obținerea unor ajutoare de șomaj. Muncitorii concediați de la C.F.R. care, din însărcinarea partidului, făceau agitație în locurile unde se strîngeau șomerii i-au îndemnat pe aceștia, la 23 noiembrie, „să plece în corpore la Ministerul Muncii și la primăria capitalei și să nu părăsească aceste instituții pînă cînd nu vor fi satisfă- cuți. Șomerii manifestîndu-și aprobarea față de aceste chemări, a inter- venit poliția, care a făcut arestări”⁹.

La 22 decembrie, comitetul șomerilor din capitală a organizat o puternică demonstrație a șomerilor în fața Ministerului Muncii pentru ajutorul de șomaj. O parte a șomerilor a pătruns cu forța în minister și nu l-a părăsit decît siliți de jandarmi¹⁰. În fruntea celor pătrunși în mi- nister se aflau „cunoscuți comuniști”¹¹.

Cu sprijinul comitetelor de acțiune și al sindicatelor muncitorilor ceferiști s-au ales comitete ale șomerilor și în alte orașe. La Cluj, comi-

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 138.

² Ibidem.

³ Ibidem, fila 139.

⁴ Ibidem, fila 141.

⁵ Ibidem, fila 145.

⁶ Ibidem, filele 150 și 608.

⁷ Ibidem, fond 68, dos. nr. 6 238, fila 118.

⁸ Ibidem, fond 1, dos. nr. 35, filele 546 și 595.

⁹ Ibidem, fila 143.

¹⁰ Ibidem, filele 602 și 149.

¹¹ Ibidem, fila 149.

tetul sindicatului C.F.R., care era format pe bază de front unic și avea în frunte comuniști, membri ai Comitetului central de acțiune și ai comitetului de acțiune din Cluj, a convocat la 28 noiembrie la sediul sindicatului o adunare a șomerilor. La această adunare condusă de un membru al Comitetului de acțiune al ceferiștilor s-a discutat despre crearea comitetelor de acțiune ale șomerilor¹. A fost ulterior constituit un comitet al șomerilor din Cluj, cu delegați ai șomerilor de diferite profesii, care își avea sediul în localul sindicatului muncitorilor ceferiști². La sfârșitul lunii noiembrie 1932 s-a constituit un comitet de acțiune al șomerilor și la Tg.-Mureș³.

Combativitatea, hotărârea de luptă a muncitorilor șomeri era ilustrată de puternicele demonstrații însoțite de ciocniri cu poliția, desfășurate în diferite orașe. La Brașov, organizația de partid locală a antrenat alături de comuniști, la acțiuni în front unic pentru ajutor de șomaj, peste 1 000 de muncitori șomeri⁴ – social-democrați și fără de partid. A fost ales un comitet de acțiune al șomerilor⁵. Comitetul de acțiune a lansat manifeste care chemau șomerii la o manifestație în ziua de 26 decembrie. În această zi, în ciuda interdicției autorităților, s-a desfășurat în front unic o mare demonstrație, cu placarde având lozinca „Vrem muncă și pîine”, la care, peste capul social-democraților de dreapta, au participat și muncitori social-democrați; a avut loc o ciocnire între muncitori și polițiști⁶.

La Gheorghieni, în ziua de 5 decembrie, din inițiativa organizației de partid locale s-au adunat în curtea primăriei șomeri din localitate, care au semnat un memoriu cerînd plata unui ajutor de șomaj, au pătruns în primărie și au declarat că nu vor pleca pînă nu va veni prefectul sau primarul să le satisfacă cererile⁷. Încercările poliției de a evacua șomerii au eșuat. Șomerii cîntau cîntece revoluționare, strigau lozinci: „Jos capitaliștii”, „Trăiască Rusia Sovietică”. Șefii autorităților locale refuzînd să vină la primărie, șomerii au părăsit în cele din urmă localul demonstrînd pe străzi.

Sub impulsul acțiunilor muncitorilor petroliști s-au dezvoltat, în primele zile ale anului 1933, acțiunile șomerilor din Ploiești. În a doua jumătate a anului 1932, datorită activității organizației de partid locale, în unele mari întreprinderi petrolifere muncitorii și-au ales comitete de acțiune pe bază de front unic. La 2 ianuarie, comitetul de acțiune de la rafinăria „Orion” a organizat o demonstrație a muncitorilor concediați de această întreprindere, care s-au îndreptat în masă spre Inspectoratul muncii spre a protesta împotriva concedierilor (în ajunul anului nou

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 565.

² Ibidem, fond 5, dos. nr. 948, fila 87.

³ Ibidem, fond 1, dos. nr. 35, fila 583.

⁴ „Scinteia”, an. III, nr. 8, din ianuarie 1933.

⁵ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 26, dos. nr. 4 232, fila 845.

⁶ Ibidem, fond 5, dos. nr. 890, fila 180; dos. nr. 26, fila 845; „Descătușarea”, an. III, nr. 11 din ianuarie 1933.

⁷ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 35, fila 568; dos. nr. 124, fila 330; fond 10, dos. nr. 2 705, fila 183.

fuseseră concediați 400 de muncitori, iar la 2 ianuarie 300)¹. La 3 și 4 ianuarie, cu toate interdicțiile autorităților și atacurile poliției, au avut loc noi demonstrații de protest contra concedierilor, ale muncitorilor concediați de la „Orion” și a celor rămași în lucru ².

În legătură cu noile concedieri și cu noua agravare a șomajului, organizația de partid locală a chemat șomerii să-și aleagă comitete de acțiune care să organizeze demonstrații pentru instituirea asigurării de șomaj ³. La 12 ianuarie șomerii din Ploiești au ținut o adunare și au ales un comitet de acțiune spre a organiza lupta pentru obținerea ajutorului de șomaj. Peste patru zile, comitetul de acțiune a organizat o demonstrație a șomerilor, care, după ce au manifestat pe străzi, s-au strâns în jurul primăriei și au pătruns înăuntru, de unde poliția i-a evacuat cu greu ⁴.

Acțiunile din prima jumătate a lunii ianuarie 1933 ale muncitorilor petroliști concediați au fost un simptom al frământării ce domnea în masa muncitorilor petroliști, un indiciu al pregătirilor de luptă, un preludiu direct al marilor lupte duse de către muncitorimea petrolistă la sfârșitul lunii ianuarie și începutul lunii februarie 1933 ⁵.

Astfel, în preajma luptelor din ianuarie-februarie 1933, acțiunile șomerilor conduse de Partidul Comunist din România se dezvoltau în ritm rapid, în ciuda terorii guvernului burghezo-moșieresc și a manevrelor liderilor reformiști. Principala formă a acțiunilor șomerilor erau demonstrațiile de stradă în fața autorităților burghezo-moșierești, însoțite uneori de pătrunderea cu forța în sediile unor organe de stat. Pornite sub semnul revendicărilor imediate, arzătoare, ale șomerilor, aceste acțiuni îmbinau deseori revendicările economice legate de ajutorul de șomaj cu revendicări politice, cu revendicarea libertăților democratice și cu revendicări îndreptate împotriva pregătirilor de război antisovietic. Manifestațiile șomerilor organizate de P.C.R. duceau de multe ori la ciocniri cu poliția și jandarmii. Șomerii opuneau rezistență atacurilor organelor represive, smulgeau uneori din mâinile lor pe cei arestați, apărau steagurile roșii, demonstrându-și în practică combativitatea, hotărrea de luptă împotriva regimului burghezo-moșieresc. Lupta șomerilor, lupta întregului proletariat, a cărei parte integrantă erau acțiunile șomerilor, a constituit factorul care a obligat autoritățile burghezo-moșierești să accepte unele concesiuni, să aloce unele fonduri, foarte mici, pentru „asistența de șomaj”.

Este adevărat că, din cauză că în acea perioadă în activitatea partidului și a conducerii sale se mai manifestau puternice resturi ale opor-

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dos. nr. 807, fila 76.

² Ibidem, filele 99, 100, fond 79, dos. nr. 7 602, fila 9.

³ Ibidem, fond 79, dos. nr. 7 589, fila 10.

⁴ Ibidem.

⁵ În ianuarie 1933 au mai avut loc demonstrații pentru reprimirea celor concediați ale metalurgiștilor din Reșița, de la Astra-Arad, din Brăila, demonstrații pentru ajutorarea șomerilor ale minerilor din Anina etc.

tunismului, sectarismului, tendințelor de izolare de mase¹, posibilitățile obiective, considerabila creștere a acțiunilor șomerilor n-au fost pe deplin folosite pentru a imprima acestor acțiuni continuitatea, organizarea și întreaga amploare corespunzătoare condițiilor existente. Tocmai de aceea acțiunile desfășurate nu au putut duce la impunerea asigurării ajutorului obligator de șomaj, iar fondurile distribuite de autorități șomerilor în cadrul „asistenței sociale” de șomaj au fost, în ansamblu, neînsemnate. În ciuda greutăților și slăbiciunilor, caracteristica precumpănitoare, esențială a luptei șomerilor a fost tocmai dezvoltarea rapidă, puternică a luptei lor revoluționare și a influenței partidului comunist în rîndurile lor, care arătau maturizarea condițiilor pentru ridicarea luptei maselor pe o treaptă nouă, superioară.

Dezvoltarea activității Partidului Comunist din România în rîndurile șomerilor și dezvoltarea acțiunilor acestora constituiau unul dintre aspectele particulare ale dezvoltării generale a activității partidului și a influenței sale în rîndurile maselor largi populare, aflate în plină radicalizare, oglindeau maturizarea factorilor și a proceselor care au pregătit organizarea de către Partidul Comunist din România a luptelor muncitorilor cefești și petroliști din ianuarie-februarie 1933.

Acțiunile muncitorilor șomeri ilustrează totodată influența pe care o avea asupra celorlalte categorii de oameni ai muncii încheierea unității de acțiune a muncitorilor cefești și, în general, luptele muncitorilor cefești. Acțiunile șomerilor oglindeau de asemenea forța exemplului dat de formele largi, deschise, variate de mobilizare a maselor aplicate de organizațiile de partid care își desfășurau munca în rîndurile muncitorilor cefești. Făurirea comitetelor de acțiune alese de mase pe baza frontului unic și în general folosirea formelor deschise de activitate, adecvate creșterii combativității și stării de spirit revoluționare a maselor, aplicate pe scară largă de activiștii de partid care lucrau la C.F.R. și promovate de partid prin intermediul Comitetului central de acțiune au contribuit la orientarea spre aceste forme și a activiștilor de partid care își duceau munca în alte domenii, de pildă, în rîndurile șomerilor. Totodată, rolul direct pe care l-au avut Comitetul central de acțiune al muncitorilor cefești și, sub îndrumarea lui, comitetele de acțiune locale și comitetele sindicatelor C.F.R. situate pe platforma unității de acțiune în organizarea Comitetelor de acțiune ale șomerilor și a acțiunilor lor la București, Cluj, ș.a. confirmă rolul muncitorimii cefeștiste ca detașament principal al clasei muncitoare, ale cărei acțiuni erau capabile să atragă în luptă și alte largi părți ale oamenilor muncii, confirma justetea orientării partidului comunist spre concentrarea eforturilor în direcția organizării mișcării muncitorilor cefești.

Activitatea P.C.R. în rîndurile șomerilor, eforturile depuse pentru dezvoltarea solidarității între șomeri și muncitorii care lucrau au înlesnit în același timp dezvoltarea grevelor și luptei muncitorilor ocupați.

¹ Chiar la ședința din 31 ianuarie a comitetului local al P.C.R. din București s-a apreciat că activitatea în rîndurile șomerilor și legătura cu comitetul șomerilor nu au fost suficient de intense (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, inv. 8, dos. nr. 116, filele 221—222, 226—227).

Raportul pregătit de Comitetul central de acțiune al muncitorilor cefe-riști pentru congresul muncitorilor cefe-riști proiectat la un moment dat pentru sfârșitul anului 1932 constata că „șomerii în mai multe cazuri n-au mers ca spărgători de grevă, formînd împreună pichetele de grevă”¹.

Progresele realizate în activitatea partidului comunist în rîndurile șomerilor, acțiunile șomerilor, deseori comune cu ale muncitorilor ocupați, mai ales cefe-riști și petroliști, desfășurate în 1932, legăturile stabilite în cursul acestor acțiuni între luptele muncitorilor cefe-riști și ale șomerilor au pregătit condițiile pentru ca, în cursul marilor bătălii proletare din ianuarie-februarie 1933, Partidul Comunist din România să mobilizeze alături de muncitorii cefe-riști și petroliști, împreună cu alte categorii de oameni ai muncii, și pe șomerii.

Studierea activității desfășurate de P.C.R. în rîndurile șomerilor în preajma marilor bătălii de clasă din februarie 1933 contribuie la înțelegerea condițiilor în care, în focul luptelor glorioase din 1933 ale muncitorilor cefe-riști și petroliști, s-a înfăptuit o cotitură în dezvoltarea mișcării revoluționare din țara noastră condusă de Partidul Comunist din România.

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КПП СРЕДИ БЕЗРАБОТНЫХ НАКАНУНЕ ЯНВАРСКО-ФЕВРАЛЬСКИХ БОЕВ 1933 г.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются некоторые стороны деятельности, которую развернула Коммунистическая партия Румынии среди безработных в период, предшествовавший февральским событиям 1933 г., деятельности, создавшей условия для мобилизации безработных вместе с широкими слоями трудящихся масс на великую борьбу, начатую рабочими железнодорожниками и нефтяниками. На основе архивных материалов и печатных сведений того времени, описываются выступления безработных, организованные КПП в 1933 г. Эти выступления часто развертывались совместно с выступлениями занятых рабочих, главным образом рабочих железнодорожников. В своей деятельности в рядах безработных Коммунистическая партия Румынии использовала опыт, накопленный в организации движения железнодорожников. В статье приводятся новые документы относительно деятельности, проводившейся среди безработных Центральным комитетом действия железнодорожных рабочих и его секретарем товарищем Георге Георгиу-Деж, а также местными комитетами действия железнодорожников. Были достигнуты успехи в области создания — по инициативе КПП — комитетов действия безработных как органов единого фронта, снизу, в который входили коммунисты, социал-демократы и беспартийные. Главной формой действия безработных являлись демонстрации, в которых требование пособия по безработице сочеталось с политическими требованиями (демократические свободы).

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., Cota Db XVI—1.

В течение 1932 г. происходили мощные демонстрации безработных, организованные КПР, часто приводившие к столкновениям с полицией, так как безработные оказывали сопротивление репрессивным действиям властей. Эти выступления подготовили почву для проявлений солидарности безработных с борьбой рабочих железнодорожников и нефтяников в январе—феврале 1933 года.

L'ACTIVITÉ DU P.C.R. PARMI LES CHOMEURS À LA VEILLE DES LUTTES DE JANVIER—FÉVRIER 1933

RÉSUMÉ

L'étude expose certains aspects de l'activité menée par le Parti Communiste de Roumanie dans les rangs des chomeurs au cours de la période précédant les événements de février 1933, activité qui a créé les conditions nécessaires pour la mobilisation des chomeurs—à côté d'un grand nombre d'autres éléments des masses laborieuses — au moment des grandes luttes des cheminots et des ouvriers du pétrole. L'auteur expose, sur la foi de documents d'archives et de la presse du temps, les actions accomplies par les chomeurs, organisées par le P.C.R., au cours de l'année 1932. Plus d'une fois, ces actions étaient menées de concert avec celles des ouvriers occupés, notamment des cheminots. Il est évident d'ailleurs que l'activité du P.C.R. dans les rangs des chomeurs a bénéficié dans une large mesure de l'expérience acquise par le parti lors de l'organisation du mouvement des cheminots. L'auteur cite des documents inédits concernant l'activité menée parmi les chomeurs par le Comité Central d'Action des cheminots et par son secrétaire, le camarade Gh. Gheorghiu-Dej, ainsi que celle des comités d'action des cheminots. Un succès dû à l'initiative du P.C.R. fut la création des comités locaux d'action des chomeurs, en tant qu'organes du front unique composé de communistes, de sociaux-démocrates et de sans-parti. Le plus souvent, c'est aux démonstrations que les chomeurs avaient recours pour soutenir leurs revendications économiques (secours de chômage) et politiques (libertés démocratiques, cessation des préparations pour la guerre antisoviétique). Au cours de l'année 1932, les chomeurs ont effectué de puissantes démonstrations organisées par le P.C.R. qui occasionnèrent maintes fois des chocs avec la police, les manifestants s'opposant par la force aux attaques des organes de répression. Ces actions furent le prélude des actions de solidarité des chomeurs qui se produisirent lors des luttes des cheminots et des ouvriers du pétrole en janvier février 1933.

DESPRE STRUCTURA SOCIALĂ A ORAȘULUI MOLDOVENESC LA MIJLOCUL SEC. AL XIX-LEA

DE

L. BOICU

Studierea orașului, a originii și evoluției sale, a rolului pe care l-a jucat în dezvoltarea economică și social-politică a societății ocupă un loc remarcabil în istoriografie nu numai prin importanța deosebită a problemelor pe care le implică, ci și prin excepțional de bogata literatură care i-a fost consacrată. Apariția și răspîndirea unor școli și curente în istoriografia burgheză pot fi puse în legătură și cu studiul orașului. Numai cercetarea și stabilirea originii și a evoluției orașului medieval au dat naștere la numeroase teorii, dintre care cea a lui Henri Pirenne, potrivit căreia „orașele sînt opera negustorilor; ele nu există decît prin ei”¹, reluată recent de americanul Stephenson², a fost larg răspîndită.

Istoricii marxști explică însă apariția și dezvoltarea orașelor în strînsă legătură cu dezvoltarea forțelor de producție și cu procesul separării meșteșugului de economia-sătească, acordînd un rol determinant meșteșugarilor. Ei au ajuns la această concluzie pornind de la factorul hotărîtor al procesului de apariție și dezvoltare a orașului: adîncirea diviziunii sociale a muncii, care a dus la desprinderea meșteșugarilor de economia sătească, la întemeierea de către aceștia din urmă a unui nucleu care a stat la baza constituirii orașului în care ei au jucat un rol important.

Abordată în istoriografia burgheză romînească numai sub aspect juridic sau politic, edilitar sau urbanistic, istoria orașului de pe teritoriul patriei noastre a fost înfățișată într-un cadru strîmt, în care analiza factorilor esențiali și determinanți ai dezvoltării vieții urbane nu și-au găsit locul cuvenit.

Cei mai mulți dintre istorici, sociologi și economiști neabordînd procesul istoric de pe poziții materialiste, nu au văzut în dezvoltarea

¹ Henri Pirenne, *Les villes et les institutions urbaines*, tom. I, Paris-Bruxelles, 1939, p. 47.

² Vezi critica concepției lui Stephenson la I. A. Levițki, *Средневековый город в кривом зеркале американского историка*, în „Средние века”, vol. III, Moscova, 1951, p. 288 și urm.

forțelor de producție elementul determinant al transformărilor prin care a trecut orașul, nu au sesizat prefacerile și evoluția categoriilor sociale specific orășenești care au oferit orașului acea forță materială și spirituală care l-au situat mai presus de sat și i-au dat rolul conducător în societate încă în perioada de descompunere a feudalismului.

Problemele esențiale ale istoriei orașelor noastre au fost doar în parte lămurite de către istoriografia noastră marxistă, deși ele, nu-i mai puțin adevărat, au fost abordate în mai toate monografiile și studiile consacrate istoriei social-economice și în mod special în lucrările privitoare la luptele de clasă în orașe, la procesul de sporire a populației orășenești ș.a.

Cu toate succesele dobândite în această direcție, ni se pare totuși de netăgăduit că în privința istoriei orașului mai sînt încă multe de făcut. Bunăoară, o problemă atît de însemnată ca structura socială a orașului în perioada de ascensiune a capitalismului, problemă prin lămurirea căreia s-ar putea preciza locul real al orașului în viața socială a țării, rolul real al categoriilor sociale orășenești în înfăptuirea marilor evenimente istorice care au grăbit prăbușirea regimului feudal este încă insuficient studiată.

Cercetarea structurii sociale a orașului în condițiile decăderii feudalismului și ascensiunii capitalismului impune luarea în considerație a faptului că în societate domnește orașul și nu satul, că dezvoltarea orașului este legată indispensabil de mișcarea înainte a societății de la feudalism la capitalism¹, că dezvoltarea orașului în acea epocă nu a fost numai un rezultat al transformărilor interne orășenești, ci și un rezultat al progresului social-economic la sate și al luptei de eliberare a țăranilor împotriva feudalismului; ea mai presupune cunoașterea progreselor pe care le-a făcut diviziunea socială a muncii, stabilirea cu o precizie pe cît posibil de mare a măsurii în care orășenii sînt ruși de agricultură, a măsurii în care categoriile sociale specific orășenești se diferențiază de restul populației, poziția pe care o dețin ele în viața economică și socială a orașului ș.a.m.d.

Lămurirea acestor chestiuni atît de importante ar fi de dorit să se facă prin utilizarea unor izvoare sigure și de prima mînă. Din capul locului trebuie să spunem însă că stabilirea structurii sociale a orașului moldovenesc nu poate fi făcută decît cu aproximație, dat fiind că statisticile din 1838, 1845, 1851 și 1859, singurele materiale documentare pe baza cărora se poate întreprinde o astfel de operație, au multe lipsuri și imperfecțiuni, iar erorile în alcătuirea lor ating uneori procentajul de 28%². Evaziunea fiscală, poziția refractară a boierimii față de recensăminte³, confundarea categoriilor sociale, neînregistrarea consecventă a boierilor, sudțiilor și a populației de alt rit decît cel ortodox, ridică în fața istoricului mari dificultăți.

¹ P. G. Rîndziunski, *Городское гражданство дореформенной России*, Moscova, 1958, p. 10.

² N. Șuțu, *Opere economice*, Edit. științifică, București, 1957, p. 254.

³ Vezi J. Neigebauer, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Breslau, 1854, p. 295 (ed. a II-a).

În ceea ce ne privește, am încercat să împlinim aceste goluri prin folosirea tuturor izvoarelor publicate și inedite de natură să ne ofere fie și un minimum de certitudine asupra datelor pe baza cărora tragem concluzii. Socotim că erorile care n au putut și nu pot fi corectate nu modifică concluziile generale care se impun.

Abolirea monopolului otoman asupra comerțului exterior (1829), anularea unor taxe și practici feudale interne, instituirea prin Regulamentul Organic a unui regim de ordine relativă în administrație și finanțe, obținerea de către orașeni a unor drepturi limitate de autoconducere și îndeosebi rapida dezvoltare a producției de mărfuri după 1829 și adâncirea diviziunii sociale a muncii au avut o puternică înrîurire favorabilă asupra dezvoltării orașelor. Acestea continuă să-și schimbe înfățișarea într-un ritm mai accelerat decât în epoca preregulamentară, populația lor crește vertiginos, în cele mai multe dintre ele ea se dublează în câteva decenii și, ceea ce-i mai important, structura socială a orașelor suferă prefaceri vizibile în sensul că un număr sporit de orașeni se rup parțial și, într-o oarecare măsură, chiar total de agricultură, practicînd îndeletniciri specific orașenești. „Dezvoltarea economiei de mărfuri înseamnă — spune Lenin — [...] eo ipso separarea de agricultură a unei părți din ce în ce mai mari a populației, adică creșterea populației industriale pe seama celei agricole [...]; nu ne putem închipui capitalismul fără o sporire a populației comerciale-industriale pe seama celei agricole”¹.

Vechile târgușoare își schimbă caracterul medieval de reședință a unei autorități; ele devin centre de schimb de însemnătate locală. Cele mai multe dintre orașe sînt centre de schimb de importanță regională, iar unele (Iași, Galați) de importanță națională. Locuitorii ocolului Cîrligătura (Iași) arătau la 1841 că obiectele de care „au trebuință le cumpără de prin târguri”².

Miile de documente din Arhivele Statului Iași referitoare la acte de proprietate dovedesc că în principalele centre urbane ale Moldovei, și în special la Iași, bunurile imobiliare, inclusiv și îndeosebi parcelele de teren din moșiile orașelor și „dughenile”, erau angrenate la mijlocul veacului trecut într-o mare măsură în circulația mărfurilor. Așadar, aveau loc transferuri masive de proprietăți și posesiuni de la o categorie socială, adesea boieri și mănăstiri, către alta — negustori și meșteșugari înstăriți. În orașe, ierarhia socială începea să fie apreciată nu după tipicuri feudale, ci după criterii materiale.

Diviziunea socială a muncii, „baza întregului proces de dezvoltare a economiei de mărfuri și a capitalismului”, cum o numește Lenin³, făcea mari progrese. Avea loc o specializare progresivă a meșteșugurilor și a negustorilor, însoțită de un intens proces de diferențiere și stratificare materială. Negustorii și meșterii treceau cu repeziciune dintr-o treaptă sau stare în alta⁴. Unii se îmbogățeau, alții se ruinau. Unii deveneau

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, Editura politică, Buc., 1961, p. 24.

² Arh. St. Iași, Tr. 1759, op. 2 008, nr. 1877, f. 45.

³ V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 23.

⁴ Vezi pentru anul 1845, Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 938; Tr. 1768, op. 2018, nr. 880-

patroni de ateliere, iar alții lucrători angajați. Relațiile de producție capitaliste tindeau să devină sau chiar deveniseră precumpănitoare în principalele orașe moldovenești.

Victoria deplină a relațiilor de producție capitaliste și progresul lor mai lesnicios întâmpinau însă mari obstacole, căci economia Moldovei la mijlocul secolului trecut mai păstra încă multe din caracteristicile esențiale ale modului de producție feudal. În principala ramură economică — agricultura — dominau relații de producție feudale, puterea politică și în mare parte cea economică se aflau în mâna marilor proprietari funciari, suzeranitatea turcească nu fusese înlăturată.

Marea majoritate a târgușoarelor și multe din capitalele de ținut (Dorohoi, Vaslui, Fălcu, Romanul pînă la mijlocul sec. al XIX-lea) erau proprietăți particulare, boierești și mănăstirești. Locuitorii lor aveau obligații feudale. Dreptul de a vinde bunurile de primă necesitate era monopol al proprietarilor. Chiar în orașele zise libere, libera concurență era îngăduită; asupra desfacerii bunurilor de primă necesitate (pîine, carne, băuturi, iluminare) era instituit monopolul eforiilor. Imigrarea țărănilor în orașe era împiedicată prin prevederile restrictive ale Regulamentului Organic și ulterior prin așezămîntul din 1851. În pofida principiilor proclamate prin Regulamentul Organic, circulația oamenilor precum și a mărfurilor se lovea de numeroase piedici (taxe de intrare în orașe, taxe asupra desfacerii în piețe a bunurilor de schimb, taxa răvașelor de drum impusă birnicilor, brudina care se plătea la trecerea apelor curgătoare ș.a.). Mijloacele bănești nu luau întotdeauna o destinație firească. Investițiile productive în orașe, formarea capitalului industrial deci, erau lente și se făceau în proporții mici. În orașe dominau capitalul comercial și cel cămătăresc. Și la noi, ca pretutindeni, regimul feudal constituia o mare piedică în calea dezvoltării orașelor.

Cu excepția orașelor Iași, Galați, Bacău, Focșani și a târgurilor Neamț și Piatra Neamț care, toate la un loc, aveau cîteva fabricuțe cu un număr total de lucrători ce nu depășea cifra 300, în restul orașelor și al târgurilor din Moldova funcționau cîteva zălhanale-manufacturi (Huși), cîteva zeci de ateliere ale cooperației capitaliste simple, 6 tipografii (3 la Iași, 2 la Galați și una la mănăstirea Neamț) și 2 litografii (Iași)¹. Rezultă, așadar, că în orașele moldovenești domina în ramura producției industriale mica producție de mărfuri. Afirmația ni se pare de netăgăduit și ea poate fi demonstrată prin numărul mic al meșteșugarilor de treapta I-a și a II-a. În forma de producție a cooperației capitaliste simple pot fi sigur încadrați numai meșteșugarii de treapta I-a și parte din cea de a II-a, căci Marx consideră cooperația capitalistă simplă o „*formă de muncă în care un număr mare de persoane lucrează una alături de alta...*”². Or, după cum se știe, majoritatea covârșitoare a atelierelor industriale din Principatele Romîne nu aveau mai mult de 1 — 3 lucrători salariați. Chiar dacă numărul celor care pot fi plasați între patronii de ateliere ale cooperației capitaliste simple ar spori prin

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16 587 (nepaginat).

² K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a III-a, E.S.P.L.P., Buc., 1957, p. 345.

adăugirea meșteșugarilor de rit mozaic și sudiți (a căror clasificare nu apare în statisticile moldovenești), credem că raportul nu s-ar modifica sensibil în favoarea cooperăției capitaliste simple.

Predominarea în orașe și târguri în domeniul producției industriale a micii producții, slaba dezvoltare a cooperăției capitaliste simple și îndeosebi a manufacturilor, precum și faza de început în care se afla industria mecanică explică caracterul meșteșugăresc-negustoresc și într-o măsură rural al orașului moldovenesc. Ruptura totală a orașului de sat nu se produsese, căci numai industria mecanizată „...a desăvârșit victoria orașului comercial asupra satului”¹.

În cele ce urmează ne propunem ca, după o expunere statistică succintă și pe categorii fiscale a populației principalelor orașe și târguri² din Moldova la mijlocul sec. al XIX-lea, să precizăm pe cât posibil mai detaliat configurația socială³ a orașului moldovenesc, forța economică și politică a diferitelor categorii sociale orașenești, sporirea populației pe calea imigrării în orașe ș.a.

În fruntea orașelor moldovenești se afla Iașul, care ni se înfățișează la jumătatea secolului trecut și ca unul din cele mai populate centre urbane din răsăritul Europei. El depășea Kievul⁴, Belgradul, Sofia și

¹ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 3, Edit. politică, București, 1958, p. 62.

² În perioada care face obiectul studiului nostru nu s-a făcut o deosebire precisă, pe baza unor criterii sigure, între oraș și târg. În statistici, târgurile erau trecute la un loc cu orașele: 40 de orașe și târguri în 1832, 44 în 1849 și 78 în 1859 (vezi *Documente privitoare la istoria economică a României 1766—1861. Moldova*. Seria A, vol. II, Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1960, p. VII). Încercările ulterioare ale istoricilor și sociologilor burghezi de a delimita cele două noțiuni au rămas infructuoase. Istoricii marxiști definesc orașul pornind de la indicația lui Marx că „baza oricărei diviziuni a muncii dezvoltate și întreținute prin mijlocirea schimbului de mărfuri este separațiunea dintre sat și oraș. Se poate spune că întreaga istorie economică a societății se rezumă la evoluția acestui antagonism” (K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a III-a, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 370): Astfel, de exemplu, A. A. Zimin (*Сосны русских город XVI в.*) în „Исторические записки”, nr. 52, (1955) p. 337) trece centrele importante negustorești și meșteșugărești în rîndul orașelor; V. V. Stoklițkaia-Pereșkovič (*Originea orașului feudal în apusul Europei*, în „Анале ролно-советске. Исторе” nr. 2, 1955, p. 49) socoate orașe acele așezări în care predomină meșteșugarii. Deosebirea între târg și oraș este făcută cu multă precizie de E. V. Gutnova în recenzia la cartea lui I. A. Levițki, *Города и городское ремесло в Англии X—XII вв.*, Moscova, 1960, recenzie publicată în „Средние века”, vol. XX (1961), p. 242. Împărțind părerea lui Levițki și a majorității specialiștilor sovietici, E. Gutnova ia meșteșugurile drept criteriu al deosebirii între oraș și târg. Târgul este, înainte de toate, un centru de schimb; orașul este o așezare în care s-a separat deja un nou domeniu al producției materiale: meșteșugurile. Acesta este criteriul principal al deosebirii, nu însă și unicul căci altfel am descoperi multe orașe cu „caracter sătesc” și multe sate cu „caracter orașenesc” (vezi P. G. Rîndziunski, *op. cit.*, p. 12). La elementul principal care definește orașul — meșteșugurile — mai trebuie adăugate și altele: specificul vieții orașenești (centru administrativ, cultural, urbanistică, situația juridică a locuitorilor săi în epoca de destrămare a feudalismului etc.). Pornind tocmai de la aceste criterii vom deosebi în cursul expunerii noastre orașele de târguri. În Moldova, în acea epocă, târgul, spre deosebire de oraș, era într-adevăr aproape exclusiv un centru de schimb.

³ Delimitarea categoriilor sociale o vom încerca pornind de la categoriile fiscale. După cum se știe, recensămintele populației în acea epocă erau alcătuite în funcție de categoriile fiscale, nu sociale.

⁴ La 1840 Kievul avea 44.683 locuitori (I. A. Levițki, *Исторический очерк Киева*, Издавницто Академии наук Украинской Р.С.Р., tom. I, Kiev, 1960, p. 281).

Tabelul
Populația principalelor orașe ale Moldovei
Capi de

Orașele	Meșteșugarii clasificați pe trepte					Negustorii clasificați pe stări					Populația de rit mozaic
	I	II	III	Calfe	Total fam.	I	II	III	Calfe	Total fam.	
Iași	1	16	508	1 055	1 580	8	33	378	748	1 167	6 178
Botoșani	2	16	306	542	866	1	14	193	235	443	2 464
Galați	5	21	373	317	716	4	18	407	341	770	234
Roman	17	64	178	207	466	15	53	136	55	259	584
Bacău	—	1	162	56	219	1	11	93	52	157	435

* Tabelul a fost întocmit după datele catagrafiei din 1845 a orașelor și a târgurilor moldovene. Catagrafia se află la Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619. Catagrafia fiind incompletă, nu am putut extrage pentru toate orașele date care să ne lămurască stabilirea precisă a numărului locuitorilor lor. Tabelul întocmit de noi respectă formularul catagrafiei. În felul acesta, avem posibilitatea să facem comparațiile care se impun în vederea analizei modificărilor pe care le suferă structura socială a orașelor. De altfel, o clasificare numerică a populației pe stări sociale este imposibilă pentru acea epocă. Datele pe care ni le oferă statistica sînt mai aproape de realitate decît oricare alt izvor de această natură. Ele pot fi utilizate atît pentru corectarea informațiilor furnizate de pildă de N. Sutu, J. Neugebauer (op. cit., p. 802), Al. D. Moruzi (*Progrès et liberté, Galatz, 1861*) *Dictionnaire universel théorique et pratique du commerce et de la navigation*, tom. II.

Tabelul
Populația târgurilor Molneștil
Capi de

Tîrguri	Meșteșugarii					Negustorii					Populația de rit mozaic
	Treapta			Calfe	Total	Starea			Calfe	Total	
	I	II	III			I	II	III			
Tg. Ocna	—	—	10	22	32	—	2	21	18	41	42
Moinești	—	—	30	9	39	—	1	23	66	90	178

* Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 912.

Δ L.: totalul indivizilor trebuie adăugați, pentru fiecare trg. în parte, cîtiva zeci de boieri și funcționari netuscși în catagrafii.

era mai mic decît București cu aproximativ 10 000 de locuitori. Între 1820, cînd Iașul avea 21 000 — 22 000 de locuitori¹, și jumătatea veacului, populația lui a sporit de aproximativ trei ori. De altfel, în epoca

¹ Vezi „Ioan Neculce. Buletinul muzeului municipal Iași”, Fasc. 3, (1923) p. 4—5. Numărul locuitorilor orașului Iași în acei ani l-am calculat adăugînd și cei 158 de boieri (vezi p.18 a aceluiași număr din „Buletinul Ioan Neculce”), care n-au fost incluși de către alcătuitoarea statisticii.

1

la jumătatea veacului al XIX-lea *
familie

Sudi- ții	Birni- cii	Căpă- tîrierii	Țigani mănăs- tiresți	Beje- nari	Stări nesupuse dărilor					Total familii	Total aproxi- mativ indivi- vizii Δ
					Slugi boie- rești	Privi- legiați	Eclesi- astici	Bătrî- ni ne- volnici	Vădu- ve. Orfani		
993	1 264	—	187	—	237	146	264	273	129	12.418	63.000
289	558	105	34	—	39	44	96	162	228	5 348	27.000
1 430	662	329	45	72	25	74	69	143	126	4 695	24.000
53	400	58	97	—	53	37	37	129	136	2.309	12.000
70	226	147	—	61	12	22	23	42	78	1.492	8.000

Paris, 1863, p. 1806, etc și, deosebit, pentru aprecierea critică a științelor, adesea fanteziste, puse în circulație de călătorii străini.

Δ Totalul indivizilor a fost făcut prin înmulțirea cu cinci a totalului numărului de familii, procedeu unanim admis și a cărei justete a fost pe deplin confirmată. El este totuși aproximativ și întotdeauna cu câteva sute mai mare, decât rezultatul înmulțirii cu cinci a numărului de familii. Cele câteva sute reprezintă numărul aproximativ al boierilor și funcționarilor, care n-au fost înregistrați în statistică. În catastrafa din 1845 nu a fost înregistrat nici numărul familiilor de rîm mozaic din orașul Iași. Acest număr, inclus în tabelul nostru, l-am luat din sămila vizitelor pe anii 1846—1847 (*Analele Parlamentare ale României*, P. a II-a, t. XIV, p. 401, t. XV, p. 897), sămii care au fost întocmite după catastrafa evreilor din 1845—1846.

2

și Tg. Ocna la 1845 *
familie

Sudi- ții	Bir- nicii	Căpă- tîrierii	Beje- nari	Oamenii cămării ocnelor	Țigani	Nesupuși dărilor				Total fam.	Total apro- ximativ indivizi Δ	
						Eclesi- siastici	Nevo- nici	Vă- duve	Alte cate- gorii			
25	132	142	78	997 [⊗]	—	81	210	203	80	574	1257 [⊗]	6 287
4	95	10	—	—	—	—	33	—	76	109	525	2 625

⊗ În catastrafie, la această rubrică, apare numărul indivizilor și nu al familiilor.

⊙ Aproximativ.

regulamentară, aproape toate orașele moldovenești își dublează populația, iar unele târguri, ca de pildă Fălticeni, și-o măresc de peste patru ori¹.

Creșterea populației urbane, un fenomen caracteristic perioadei de destrămare a feudalismului și de ascensiune a capitalismului, are loc pe calea sporului natural și pe calea imigrării externe și interne.

¹ În 1832, Fălticeni avea 898 de familii, iar în 1849 peste 3 400 de familii. Arh. St. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 2095 f. 386 și Tr. 885, op. 1011, nr. 7. În tabelul din acest din urmă dosar lipsesc 80 de birnici, pe care l-am adăugat la totalul general.

Dictonul: „aerul de oraş te face liber” (adică liber de servituţile feudale) era aplicabil şi la noi în acea epocă într-o bună măsură, în condiţiile când la sate dominau relaţiile de producţie feudale, „robia clăcii”. Spunem numai într-o bună măsură deoarece în Moldova acelei perioade, spre deosebire de apusul Europei, nu toate oraşele erau libere. „Trecerea de la sat la oraş — cum remarcă pe bună dreptate un istoric — a avut loc şi în capitalism, dar în feudalism ea avea o mai mare însemnătate — era trecerea spre libertate...”, deşi ţăranul strămutat în oraş nu găsea acolo libertatea pe care o căuta¹. Ea era însă singura posibilitate de care dispunea ţăranul spre a deveni un mic producător liber.

Trecînd la oraş, chiar în oraşele aflate în proprietate feudală, ţăranul devenea liber de obligaţiile feudale în măsura în care se rupea de agricultură — baza relaţiilor feudale — şi practica negoţul sau meşteşugurile. Această trecere, spre care năzuiau numeroşi ţărani, deşi în perioada de care ne ocupăm devenise relativ mai lesnicioasă ca urmare a stabilirii între sat şi oraş a unor legături nemijlocite, era totuşi împiedicată de către marii proprietari funciari feudali interesaţi în sporirea braţelor de muncă pe moşii. În această privinţă, măsurile restrictive prevăzute de Regulamentul Organic şi Aşezămîntul din 1851 au constituit obstacole peste care ţăranii nu puteau trece decît jertfind bunurile lor mobile şi chiar imobile (plata datoriiilor, a birului şi a clăcii, constrîngerea la vînzare pe preţuri derizorii a „averii”).

Numărul cererilor de strămutare în oraşe sporea însă într-o astfel de măsură, încît boierimea a încercat mai întîi să-şi impuie punctul de vedere potrivit căruia strămutarea nu putea avea loc în cazul când ţăranii nu „ar fi lipsiţi de pămînt la o moşie”², iar mai tîrziu a invocat o dispoziţie inexistentă care ar fi limitat dreptul de strămutare numai de la sat la sat şi nu de la sat la oraş³. Constrîngerea economică, folosirea forţei, sistemul feudal al răspunderii colective a sătenilor faţă de plata birului, coruperea autorităţilor de care depindeau aprobarea strămutării, procedura şi sistemul complicat al întocmirii formalităţilor de strămutare în care erau implicaţi ispravnicii, privighetorii de ocoale, vorniceii, proprietarii sau posesorii ş.a. îngreuiiau mult mutarea sătenilor la oraş. În aceste împrejurări, ţăranii părăseau satul adeseori în mod ilegal, fugind în oraşele mai mari, în special în capitală, unde îşi pierdeau urma găsind scăpare fie în corupţia poliţiei, fie în protecţia unui stăpîn influent, fie intrînd în rîndul numeroşilor „oameni fără căpătii” pe care poliţia n-a reuşit niciodată să-i înregistreze pe toţi.

Fuga le crea însă o existenţă precară; de aceea ţăranii foloseau un procedeu prin care reuşeau să escamoteze prevederile restrictive ale strămutării, forţînd într-o oarecare măsură lucrurile. Şi anume, ei cumpărau în prealabil locuri şi construiau dugheni în oraşe, rămîniînd să plătească birul la satele de unde plecaseră pînă ce erau înscrîşi în oraş la prima catagrafie. Pe această cale au reuşit să obţină strămutarea în 1852 şi

¹ P. G. Rîndziunski, *op. cit.*, p. 14.

² *Documente privitoare la istoria economică a Romniei. Oraşe şi trguri 1776 — 1861*, Moldova, seria A, vol. II, Direcţia generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, 1960, p. 150 şi urm.

³ Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, f. 222 (v. 222).

1857 în orașe numeroși țărani din ținuturile Neamț, Tecuci, Putna, Covurlui¹.

La 1856 s-a constatat că în decurs de câțiva ani s-au strămutat la Galați din satul Slobozia Cornii 126 de locuitori². Alcătuitoarea catagrafiei din 1838 au descoperit că în orașul Iași viețuiau³, provenind din sate, 353 familii de birnici, 33 calfe, 4 negustori, 19 meșteri ș.a. În orașul Botoșani, din totalul de 558 familii birnice existente în 1845, 218 familii birnice⁴ erau „venite din alte locuri” în decurs de 7 ani. În orașul Bacău⁵, între 1832 și 1838 au intrat 90 familii birnice și 4 meșteșugari din sate, iar între 1838 și 1845 au venit din sate și s-au stabilit în oraș 164 familii de birnici și căpătlieri, 4 de negustori și 18 de meșteșugari⁶. În orașul Galați s-au stabilit între 1838 – 1845, provenind din sate, 72 familii de negustori din țară, 87 de meșteșugari și 261 de birnici din sate, 57 din alte târguri și 29 de peste graniță⁷. Și exemplele ar putea fi sporite prin cercetarea imigrărilor în toate orașele⁸. Socotim însă că informațiile de mai sus sînt suficiente pentru a demonstra că imigrarea țăranilor clăcași în orașe era în acea epocă un fenomen social răspîndit și caracteristic pentru dezvoltarea orașelor în condițiile destrămării feudalismului.

Cauzele strămutării țăranilor în orașe sînt peste tot aceleași: tendința de desprindere din cadrul relațiilor și al obligațiilor feudale, împi-lările, abuzurile arendașilor și proprietarilor ș.a. Cercetările întreprinse de autorități în 1856 în legătură cu descoperirea cauzelor pentru care s-au strămutat în Galați țăranii din satul Slobozia Cornii confirmă afirmația noastră. Un revizor întrebînd pe unul din țăranii strămutați asupra cauzei care l-a determinat să-și părăsească satul, acesta din urmă i-a răspuns că „trebuie să se mai ușureze muncile către proprietate, deși nu lucrează mai mult decît glăsuește așezămîntul” și că „dreptatea sa este în Galați”⁹.

Din sate se strămutau în orașe și țărani înstăriți și țărani ziși „co-đași”. Cei dinții, de obicei, reușiseră ca săteni să înjghebe „un negoț” și se străduiau să părăsească definitiv satul socotind, pe bună dreptate, că orașul este mai prielnic desfășurării activității lor de negustori. Vistieria însă se servea de toate mijloacele pentru a le face imposibilă strămutarea, căci pe umerii lor apăsa toată greutatea cislei și numai ei asigurau într-o măsură mai mare decît restul consătenilor achitarea ei. De cele mai multe ori, încercările vistieriei rămîneau infructuoase, căci țăranii „fruntași” dispuneau de mijloacele necesare pentru înlăturarea

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 25 299, 39 680, 39 596, 16 781, 33 192.

² *Ibidem*, nr. 33 192 (nepaginat).

³ Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1293. Calculele privind proveniența celor înscrși în catagrafie au fost făcute de noi prin adunarea tuturor mențiunilor din recensămintele privitoare la cei mutați în oraș. Adeseori, datele cifrice au fost stabilite prin urmărirea în catagrafie a fiecărei persoane în parte.

⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 859.

⁵ *Ibidem*, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1218.

⁶ *Ibidem*, Tr. 1423, op. 1619, nr. 912.

⁷ *Ibidem*, op. 1619, nr. 951.

⁸ Vezi catagrafiile orașelor din 1838, 1845 și 1851. Arh. St. Iași, Tr. 1423 și 1316

⁹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 33 192 (nepaginat).

pedicilor din calea strămutării. Cealaltă categorie de țărani, „codașii”, vedeau în strămutarea în orașe principala cale de ieșire de sub jugul clăcii și al numeroaselor datorii și obligații, cale pe care în cazuri extreme nu ezitau să apuce.

De cele mai multe ori, o dată strămutați în orașele zise libere, clăcașii deveneau „liberi de clacă”, dar situația lor nu se îmbunătățea potrivit năzuințelor lor. Numai puțini dintre ei ajungeau meșteșugari¹ și negustori și mai puțini proprietari sau posesori de ateliere și „dugheni”, și anume cei mai înstăriți², majoritatea celorlalți intrau în rîndul birnicilor. Între 1832 și 1838, dintre țărani strămutați în Iași, 353 de familii au pătruns în rîndul birnicilor și numai 23 între negustori și meșteri³. La Bacău, între 1838 și 1845, 104 familii de țărani au intrat în categoria birnicilor și numai 18 în categoria meșteșugarilor⁴. Chiar dacă acest raport ar putea suferi unele modificări în favoarea acestei din urmă categorii prin adăugarea țărănilor meșteșugari și negustori neînscrisi în bresle, sîntem convinși că concluzia noastră ar rămîne pe deplin întemeiată și chiar confirmată.

Unii dintre țărani înscrisi printre birnicii orașelor se îndeletniceau cu agricultura dacă reușeau să ia în posesie un lot de pămînt din moșia orașului, alții practicau cărăușia dacă își păstrasera boii, cei mai mulți însă lucrau vremelnic ca angajați „pe la unii și alții”. Iată, de pildă, cu ce se îndeletniceau cei 61 de birnici veniți în despărțirea a III-a a orașului Iași între 1845 – 1851: 2 erau păzitori, 3 fanaragii, 4 sacagii, 2 cotigari, 2 ciocli, 9 chelari, 11 vizitii, 1 portar, 21 rîndași, 2 argați, 1 slujitor la spital, 1 grădinar și 2 „slujind la dugheni”⁵. Îndeletnicirile lor în orașe au fost determinate de lipsa unei industrii ajunsă la acel stadiu de dezvoltare în care absorbirea brațelor de muncă imigrate din mediul sătesc devine una din condițiile dezvoltării ei. În aceste împrejurări, puțini dintre țărani imigrați în orașe izbuteau să se angajeze în industrie. Majoritatea lor îngroșă rîndurile celor „mai de jos” categorii sociale orășenești, dînd structurii sociale a orașului moldovenesc un caracter specific. Aceasta explică și numeroasele cazuri de părăsire a orașelor⁶, instabilitatea celor care ajunși în orașe n-au găsit libertatea pe care o căutau.

Rolul hotărîtor însă în fixarea specificului social-economic al orașului moldovenesc l-au avut meșteșugarii și negustorii, îndeosebi meșteșugarii. Aceștia din urmă aveau o însemnătate covârșitoare în viața economică și socială a orașului nu numai prin numărul lor, ci și îndeosebi prin locul pe care îl ocupau în producția orășenească. Datorită lor

¹ Noțiunea de meșteșugar cuprinde pe cea de meșter și pe cea de calfă — adică ea designează o categorie de oameni ce practică un meșteșug.

² Emigrații și țărani mai înstăriți pentru a scăpa de clacă și în cazul cînd intrau în conflicte cu proprietarii și posesorii. Din satul Slobozia Cornii au emigrat la Galați în curs de un an „cei mai de frunte locuitori ai satului” tocmai din această din urmă cauză. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 33 192.

³ Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1293.

⁴ Ibidem, Tr. 1423, op. 1619, nr. 912.

⁵ Ibidem, Tr. 1768, op. II. 2018, nr. 883.

⁶ Între 1838 și 1845, din orașul Birlad au fugit 62 de meșteri și calfe. Arh. St. Iași, Tr. 423, op. 1619, nr. 962.

orașul, spre deosebire de țîrg, era înainte de toate un centru al producției meșteșugărești.

În primele cinci orașe ale Moldovei, ca însemnătate economică, familiile meșteșugarilor alcătuiau peste 30% din totalul familiilor (vezi tabelul 1). În Iași ei formau peste 32% din totalul familiilor, în Botoșani peste 33%, în Galați peste 27%, în Roman peste 31% și în Bacău peste 26% (vezi tabelul 1). În cele 5 orașe, numărul familiilor de negustori depășea cu puțin pe cel al meșteșugarilor (aproximativ 8 360 familii meșteșugari față de 9 153 familii negustori)¹.

În țîguri, raportul între numărul meșteșugarilor și al negustorilor este cu mult mai mare în defavoarea celor dintii, chiar în acele țîguri care au un caracter meșteșugăresc mai pronunțat (vezi tabelul 2).

Numărul meșteșugarilor este în continuă creștere, procesul atinșînd la jumătatea secolului trecut punctul culminant. Aceasta rezultă din sporul meșteșugarilor moldoveni (fără meșteșugarii de rit mozaic și sudiți)². În Iași, numărul familiilor lor crește de la 691 în 1835³ și de la 1580 în 1845 la 3 024 în 1859 — 1860, în Galați — de la 716 în 1854 la 3 432 în 1859 — 1860, în Bacău — de la 85 în 1838⁴ și 219 în 1845 la 468 în 1859 — 1860, în Roman — de la 466 în 1845 la 1 018 în 1859 — 1860, în Botoșani — de la 866 în 1845 la 1 390 în 1859 — 1860⁵.

Acest proces de creștere are loc pe cale naturală (fiul moștenește de regulă meseria tatălui), pe calea imigrării după cum am văzut mai sus și îndeosebi pe calea dobîndirii de patente de meșteri sau certificate de calfe de către oameni reprezentînd categorii sociale orășenești care năzuiau să obțină o situație materială superioară. În catagrafiile orașelor din 1845 și 1851 se menționează intrarea în rîndul meșteșugarilor în cursul celor șapte ani ce despart o catagrafie de alta a unor „indivizi scăpătați”: un privilegiat, doi mazili, un ruptaș (Tecuci), 16 negustori sărăciți, 12 rupe ale vistieriei, 5 mazili (Huși), sau promovarea în rîndul meșterilor a 80 calfe, 41 de însurăței (Tecuci) și 10 birnici (Huși)⁶. În orașul Iași, alcătuitoarea catagrafiei din 1845 au descoperit în rîndurile meșteșugarilor 574 „familii noi”⁷.

Dezvoltarea relațiilor de tip capitalist, ai căror purtători sînt mai ales meșteșugarii și negustorii din orașe, descompunerea breslelor ș.a., au determinat și grăbit procesul de diferențiere și stratificare socială a meșteșugarilor. Prin Regulamentul Organic ei fuseseră împărțiți în trei

¹ Tabelul cuprinzînd meșteșugarii și negustorii din Moldova în 1853, publicat în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași”, fasc. 7 (1928), p. 145, are înregistrate numai familiile de meșteșugari și negustori indigeni. Raportul între numărul meșteșugarilor în orașe și restul populației l-am stabilit ținînd cont de faptul că aproximativ 1/3 din totalul familiilor de rit mozaic și sudite și cel puțin 1/2 din numărul familiilor de țigani erau meșteșugari.

² În catagrafii, îndeletnicirile sînt menționate numai la moldovenii de rit ortodox.

³ Arh. St. Iași, Tr. 875, op. 997, nr. 280, f. 3—20.

⁴ Ibidem, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1218.

⁵ Pentru latele din 1845 vezi tabelul 1, pentru cele din 1859—1860 vezi *Din lucrările statistice ale Moldovei*. Cap. II. *Populațiunea pe 1859—1860*, Iași (1862), p. 108—109. Și aici, la rubrica meseriași, sînt trecuți numai indigenii de rit ortodox, așa încît comparațiile sînt posibile.

⁶ Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 938; Tr. 1768, op. 2018 nr. 880.

⁷ Ibidem, Tr. 1423, op. 1619, nr. 1015, 1017, 1018.

trepte, în funcție de starea materială, plus calfe, făcându-se deosebirea între meșteșugarii ce posedau ateliere și cei care lucrau cu brațele din loc în loc¹. Trecerea meșterilor de la o treaptă la alta, sau de la starea de meșter la cea de calfă și invers, este un fenomen frecvent, cauzat de schimbările care se produc în starea materială a meșteșugarului. Meșterii cu dugheni „scăpătați” sînt reînregistrați de către visterie la calfe, adică la meșteșugari fără dugheni, iar calfele înstărite obțin patente.

Aceste prefaceri, transformări în starea materială și socială a meșteșugarilor, care demonstrează progresele pe care le-au făcut relațiile de producție capitaliste în orașe, n-au fost de natură să schimbe în mod substanțial raportul dintre cooperarea capitalistă simplă și manufactură, pe de o parte, și mica producție pe altă parte. Aceasta din urmă a continuat să rămână predominantă în economia orășenească.

În 1845, în cinci din cele mai importante orașe ale Moldovei numărul meșteșugarilor moldoveni (fără meșteșugari de rit mozaic și sudiți) de treapta întâia era de 25, de treapta a doua — 118, în schimb numărul celor de treapta a treia era de 1527 (vezi tabelul 1). Dacă avem în vedere că numai meșteșugarii de treapta întâia și în parte cei de treapta a doua pot fi încadrați în cooperarea capitalistă simplă, atunci concluzia că forma predominantă de producție în domeniul industriei în orașul moldovenesc era mica producție ni se pare de netăgăduit. Raportul n-ar suferi modificări sensibile nici dacă am avea posibilitatea să includem în calculele noastre date privind clasificarea meșteșugarilor de rit mozaic și sudiți, căci majoritatea covârșitoare a celor dinții îndeosebi o forma sărăcimea boccegiilor, a coropcarilor și a precupeților. Așadar, în Moldova, ca și în Rusia din perioada de sfîrșit a sec. al XVIII-lea și începutul celui următor², micul producător a continuat să rămînă la jumătatea sec. al XIX-lea tipul predominant al industriei orășenești.

În aceste împrejurări, apare pe deplin explicabilă și legătura care mai exista între mulți dintre meșteșugari și îndeletnicirile specific rurale. Este adevărat că aceste din urmă sînt complementare pentru meșteșugari, dar ele sînt evidente și ne obligă să luăm în considerație faptul că de cele mai multe ori mulți meșteșugari orășeni erau ruși numai parțial de agricultură. Parte din ei mai posedau vite și făceau agricultură pe terenurile care le aparțineau în moșia orașului. Din acest punct de vedere, ei dau o altă notă specifică structurii sociale a orașului moldovenesc, firească pentru orașele aflate în zone agricole la rămase în urmă în privința dezvoltării sociale, tocmai pentru că în agricultură dominau relațiile de producție feudale, în condițiile transformării domeniilor agricole în centre de producție cerealiară pentru piață. Aceste zone, în care se încadrează într-o foarte mare măsură și Moldova, și în care ocupația principală a locuitorilor era agricultura și creșterea vitelor, au avut o puternică înfrîurire asupra vieții social-economice urbane în sensul că pe primul plan era situat comerțul, nu industria. Particularitatea principală a acestor orașe consta în marea răspîndire pe care o aveau înde-

¹ *Analele Parlamentare ale României*, tom. I, P. II, p. 150—151.

² P. G. Randziunskii, *www.dacoromanica.ro*

letnicirile sătești în rîndul populației orășenești. Această observație se aplică într-o mai mică măsură Iașului, un mare centru meșteșugăresc—negustoresc și administrativ, dar întru totul celorlalte orașe mai mici și târguri din zona agricolă a Moldovei.

Se înțelege că meșteșugarii nu formau o clasă socială omogenă, dimpotrivă. Dacă patentarii (meșterii de treptele întâia și a doua) pot și trebuie să fie încadrați în clasa burgheză aflată în proces de formare și dezvoltare, în schimb patentarii de treapta a treia și mai ales calfele alcătuiesc o categorie socială distinctă, formată din mici meșteșugari „dughengii” și calfele, îndeosebi lucrători salariați din care s-a recrutat o parte a acelor elemente sociale care au stat la baza constituirii proletariatului. Numărul lor, cum e și firesc, depășește pe cel al meșterilor patentari. În cinci din principalele orașe ale Moldovei (vezi tabelul 1) numărul calfelor meșteșugari moldoveni (fără calfele de rit mozaic și sudite) la 1845 este de 2 681, pe cînd cel al meșterilor patentari de 1 670. (În realitate, numărul calfelor este mai mare căci, de regulă, calfele sub 25 de ani nu erau înregistrate).

Alături de meșteșugari, negustorii alcătuiau o altă stare socială care ocupa un loc dominant în viața socială și economică a orașelor. Prin schimbul de mărfuri, prin relațiile de afaceri pe care le întrețineau și cu care cuprindeau întreg teritoriul țării, ei dădeau orașelor caracterul unor centre de legătură în procesul formării pieții interne. Numărul negustorilor a crescut cu repeziciune la mijlocul sec. al XIX-lea într-un raport direct proporțional cu dezvoltarea economiei de mărfuri și adîncirea diviziunii sociale a muncii. În cinci din cele mai importante centre urbane moldovenești ei alcătuiau la 1845 peste 34%¹ din totalul populației. La Iași, numărul familiilor de negustori formează peste 38% din totalul familiilor, la Galați peste 36%, la Botoșani peste 34%, la Bacău peste 27% și la Roman peste 35% (vezi tabelul 1). Împreună cu meșteșugarii, familiile negustorilor ating procentajul de peste 64% din totalul familiilor din primele, ca însemnătate economică, cinci orașe ale Moldovei. Numărul familiilor de negustori de rit ortodox crește în Iași de la 574 în 1835² la 1167 în 1845, în Bacău de la 74 în 1838³ la 157 în 1845. În deceniile patru și cinci ale secolului trecut, numărul acestor negustori se dublează în cele mai importante orașe. Ritmul creșterii numărului lor este aproximativ același cu cel al meșteșugarilor. La sporul negustorilor de rit ortodox ar trebui adăugat și cel al negustorilor de rit mozaic și numai în felul acesta am putea lua cunoștință de proporțiile reale, și mult mai mari decît cele pe care le indică datele de mai sus, ale mării numărului de negustori.

Diferențierea și stratificarea socială a negustorilor se reflectă și ea foarte limpede în catagrafiile epocii. În 1845, în orașele Iași, Botoșani, Galați, Roman și Bacău viețuiau 29 de familii de negustori indi-

¹ Proporția a fost stabilită potrivit procedurii folosit la calcularea raportului între numărul meșteșugarilor și restul populației orășenești.

² Arh. St. Iași, Tr. 875, op. 997, nr. 208, f. 3—20.

³ Ibidem, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1218.

geni de starea întâia, 129 de starea a doua, 1207 de starea a treia și 1431 de calfe (vezi tabelul 1). Așadar, o situație asemănătoare cu cea în care se aflau meșteșugarii. Înșiși negustorii făceau deosebire între „clasul cel mai di sus neguțitoresc” și cel mai de jos¹.

La negustori, ca și la meșteșugari de altfel, procesul diferențierii și stratificării merge către descreșterea numărului celor aflați în starea întâia și a doua și către sporirea numărului celor aflați în starea a treia. La Iași de pildă, numărul negustorilor indigeni de starea întâia a scăzut de la 11 în 1838 la 8 în 1845, la Bacău, în aceeași perioadă, el a scăzut de la 3 la 1, iar a celor de starea a doua de la 42 la 33 în Iași și de la 18 la 11 în Bacău². Dacă mărirea numărului negustorilor aflați în starea a treia este firească (el crește prin imigrarea țăranilor în orașe și prin intrarea în rîndul patentarilor a calfelor și a altor indivizi „scăpătați” sau „ajunși”), în schimb reducerea destul de mare a numărului negustorilor de starea întâia și a doua pare un fenomen excepțional, de vreme ce transformările social-economice prin care treceau orașele în acea epocă aveau ca urmare nu numai ruina unora, ci și înavușirea altora. Este adevărat că meșteșugarii și negustorii înstăriți treceau fie în rîndul boierilor, fie, îndeosebi, în rîndul sudiților, atrași fiind de avantajele și privilegiile de care se bucurau cele două categorii. Eforia orașului Iași, de pildă, a constatat³ în 1833 că „toți fruntașii neguțitorilor fiind sudiți”, nu are posibilitatea să aleagă un mai mare staroste (starostele tuturor breslelor de negustori din Iași) de negustori, care trebuia să fie indigen. Trecerea lor la cele două categorii mai sus menționate era operată în catagrafie, așa că descreșterea numărului patentarilor de starea I-a apare limpede. Numai că, de fapt, nu este vorba de o descreștere reală, ci de o schimbare a poziției sociale cu menținerea îndeletnicirilor anterioare.

Ruperea de agricultură a negustorilor a atins în acea vreme același grad ca și al meșteșugarilor. Ea a avut loc într-o mai mare măsură în Iași, Galați și într-o mai mică măsură în celelalte orașe din zona agricolă. Îndeosebi negustorii care nu-și aveau prăvăliile în centrul orașelor cultivau, în cea mai mare parte a lor, un lot de pământ din moșia orașului și aveau și vite. În moșia orașului Bîrlad, de pildă, se afla în 1856 o „hliză a neguțitorilor”⁴, adică o porțiune de moșie cultivată de negustori. Este foarte probabil chiar ca unii negustori, și anume cei ce-și transportau mărfurile cu propriile lor vite, să fi cultivat pământ nu numai pentru hrana familiilor lor, ci și pentru furaje. Dar, ca și meșteșugarii, ei practicau agricultura sau creșterea vitelor ca îndeletniciri complementare. Faptul că problema aprovizionării orașelor cu alimente constituia în acea epocă o chestiune de importanță capitală pentru eforii și Ministerul de

¹ Arh. St. Iași, Eforia Iași, nr. 44/1849, f. 25.

² Pentru anul 1838 vezi Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1293 și 1218 (calculule au fost făcute de noi). Pentru anul 1845, vezi tabelul 1.

³ Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. 29/1833, f. 31 și Tr. 875, op. 997, nr. 279, f. 44.

⁴ Ibidem, Tr. 1785, op. I 2035, nr. 1949, f. 2.

Interne vedește că o parte a negustorilor și meșteșugarilor, care alcătuiau majoritatea populației în principalele orașe, erau ruși total de agricultură.

Ruperea totală de agricultură a meșteșugarilor și a negustorilor a fost un proces îndelungat, care nu s-a încheiat nici în acea epocă și nici în deceniile ulterioare. El făcuse însă la mijlocul sec. al XIX-lea progrese evidente. În orașul Bacău, de pildă, la 1859 — 1860 se aflau 677 familii de cultivatori¹. În moșia orașului însă, aveau loc de hrană numai 425 de locuitori².

Ca și în cazul meșteșugarilor, și la starea social-fiscală a negustorilor trebuie făcută o distincție între calfe și patentari. Cei dintii erau, în marea lor majoritate, salariații celor din urmă. Numărul calfelor depășea la 1845 în cele cinci orașe menționate la tabelul 1 numărul patentarilor indigeni: 1431 calfe de negustori indigeni față de 1365 negustori patentari indigeni.

Starea de mijloc³, în sensul medieval al noțiunii folosită și aplicată în izvoarele epocii, cuprindea pe lângă negustori și meșteșugari cea mai mare parte a populației de rit mozaic și a sudiților. Numărul celor dintii a sporit prin imigrație, iar al celor din urmă pe calea atragerii elementelor indigene între beneficiarii stării de subordonare în care se aflau țările noastre față de Poartă. Trecerea elementelor indigene la sudetie se explică, pe de o parte, prin siguranța insuficientă pe care o oferea regimul feudal moldovenesc afacerilor comerciale, iar pe de altă parte, prin dorința unora de a se îmbogăți la adăpostul protecției străine.

La 1845, în orașele Iași, Botoșani, Galați, Roman și Bacău se aflau aproximativ 2 835 de supuși străini (vezi tabelul 1). Numai în orașul Iași, numărul familiilor de sudiți a crescut de la 705 în 1820⁴ și de la 993 în 1845 la 1092 în 1859 — 1860⁵. Procesul de creștere a numărului de sudiți a durat pînă către sfîrșitul celui de-al VI-lea deceniu al secolului trecut, cînd, ca urmare a evenimentelor care au dus la întărirea autonomiei țării, „tragerea din sudetie” a început să facă progres în toate orașele Moldovei cu excepția capitalei, unde își aveau reședința agenții consulari gata oricînd să facă acte de autoritate în această materie și unde supușii străini mai puteau trage foloase de pe urma situației lor juridice. Pînă în acea epocă, orașul și portul Galați a continuat să aibă, între orașele Moldovei, cel mai mare număr de sudiți (1430 familii în 1845), ceea ce este și explicabil pentru un centru comercial internațional și în bună măsură cosmopolit.

Și evreii și sudiții erau înscrși în catagrafii aparte din motive fiscale.

Este adevărat că și unii și alții erau în majoritate covârșitoare negustori și meșteșugari, dar aici diferențierea, cu cele două extreme —

¹ *Din lucrările statistice ale Moldovei ... , loc. cit.*

² Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 43 578, f. 15.

³ Adică, categoriile sociale situate pe scara socială între țărănime și boierime.

⁴ „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași”, fasc. 3 (1923), p. 4—5.

⁵ *Din lucrările statistice ale Moldovei ... , loc. cit.*

mizeria și bogăția —, apare mai limpede, în ciuda situației juridice excepționale pe care o aveau sudiții și în pofida faptului că autorii catagrafiilor nu i-au împărțit nici pe unii nici pe alții în trepte, în funcție de starea lor materială.

Într-o copie, reprezentând o încercare neterminată de a clasifica pe stări populația de rit mozaic și sudiții din Iași în 1860, sint menționate la despărțirea a IV-a 828 familii de evrei, din care numai 25 erau de starea I-a și 49 de a II-a¹. Dintr-o altă catagrafie² de la jumătatea veacului, neterminată, cuprinzând 638 capi de familie evrei din Botoșani, rezultă că 407 familii nu aveau nici dugheni, nici case proprii. Bărbații practicau peste 70 de îndeletniciri, de la croitorii de haine femeiești și țărănești, pînă la „negustori din picioare” (fără dugheni), slugi și cerșetori.

În despărțirea a II-a din Iași la 1860 se aflau 159 de negustori sudiți³, din care numai 29 erau de starea I-a și 22 de-a II-a, restul fiind de starea a III-a și calfe. Între cei dintîi se numără Leiba Cana cu 10 000 galbeni venit anual și Pavli cu 4 600 galbeni.

Și populația de rit mozaic și sudiții alcătuiesc categorii sociale orășenești eterogene, rupte în marea lor majoritate total de agricultură. Ele au constituit elemente de adîncire a diviziunii sociale a muncii, a căror contribuție în procesul de separare a orașului de sat, de consolidare și dezvoltare a funcțiilor economice specific orășenești a fost foarte însemnată.

O altă categorie de locuitori ai orașelor, avînd cele mai felurite ocupații, și care constituia o parte a populației orășenești legată de agricultură într-o măsură mai mare decît altele, o formau birnicii. În 1845, în cinci din principalele orașe din punct de vedere economic ale Moldovei birnicii alcătuiau 11% din totalul familiilor (vezi tabelul 1). În Iași, procentul familiilor de birnici, față de totalul familiilor, era de 10,3%, în Botoșani — 10,4%, în Galați — peste 14%, în Roman — peste 17%, în Bacău — peste 15%, și procentajul în favoarea lor sporește în raport invers proporțional cu gradul de dezvoltare a fiecărui tîrg sau oraș în parte.

Creșterea numărului de birnici în orașe s-a făcut îndeosebi pe calea imigrării țaranilor. În orașul Iași, în 1838 existau 1750 de birnici creștini. Între 1832 și 1838, în rîndul lor au intrat 353 birnici provenind din sate și 35 din alte tîrguri⁴. Pînă la 1845, numărul lor a scăzut la 1264 ca apoi, pînă la 1859 — 1860, să crească la 3435⁵. În Botoșani, din cei 258 de birnici existenți la 1845, 218 erau „veniți din alte locuri”, dar, în aceeași vreme, 176 au fugit din oraș⁶, iar la Galați, din cele 662 de familii birnice, 261 de familii de birnici și căpătîfieri au imigrat din sate,

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. 2017, nr. 2801, f. 63.

² Ibidem, Tr. 696, op. 772, nr. 1548 (nepaginat).

³ Ibidem, Tr. 1768, op. 2017, nr. 2801, f. 65 și urm.

⁴ Ibidem, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1293.

⁵ *Din lucrările statistice ale Moldovei...*, loc. cit.

⁶ Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 859.

57 din alte târguri și 29 de peste graniță¹. La Bacău, numărul birnicilor scade de la 334 în 1838² la 226 în 1845³.

Situația birnicilor se caracterizează printr-o mare fluctuație. Aceasta se datorește stării lor materiale precare, care-i constrîngea să se mute dintr-un loc în altul, în speranța îmbunătățirii soartei lor. Evaziunea fiscală și tendința de a scăpa de beilicuri⁴ sînt alte motive care explică instabilitatea lor.

Scăderea vertiginosă a numărului de birnici de la o catagrafie la alta, ca de pildă la Iași și Bacău între 1838—1845, nu trebuie pusă numai pe seama nestatorniciei lor, ci trebuie avut în vedere și politica fiscală, dese schimbări în sistemul încasării capitației. Este de netăgăduit însă că în acea epocă avea loc o sporire absolută a populației birnice, în condițiile cînd imigrarea țărănilor în orașe apare ca un fenomen social real și confirmat.

Situația materială precară a birnicilor rezultă din îndeletnicirile lor. O parte dintre ei, îndeosebi cei statorniciți de mai multă vreme în orașe sau originari acolo, practicau agricultura și creșterea vitelor pe moșiile orașelor. Mulți însă se ocupau cu cărăușia, harabagilicul, erau argați, zilieri ș.a.m.d. Am văzut mai sus cum toți cei 61 de birnici strămutați în despărțirea a III-a a orașului Iași între 1845 — 1851 au fost angajați ca argați, vizitii, sacagii, rîndași, portari etc.

Birnicii orașelor, în majoritate covîrșitoare, locuiau în mahalale confundate adesea, în cursul operațiilor de fixare a ciselor și beilicurilor, cu satele. Confuziile nu erau provocate numai de aspectul rural al mahalalelor, ci și de ocupațiile celor care le locuiau.

Dintre birnicii mahalagii se ridica o categorie de înstăriți, oameni care creșteau vite pe imaș pentru negoț, care reușiseră să acumuleze o oarecare sumă de bani sau să se califice într-o meserie. Aceștia din urmă promovau fie în rîndul meșteșugarilor patentari, fie în cel al negustorilor. Au existat cazuri excepționale, ca de pildă la Tecuci între 1832 — 1838, cînd între meșteșugari au intrat 80 de birnici mahalagii⁵. În Iași, la 1861, dintre cei 2384 mahalagii cu case în Tătărași⁶ numai 300 aveau vite mari. Între acei mahalagii 10 erau proprietarii tuturor oilor (3025) care pășteau pe imaș. Vitele erau crescute și îngrășate numai pentru piața orășenească. Distribuția pămîntului nu s-a făcut într-un mod echitabil, după necesități, ci în funcție de suma pe care orășenii o avansau eforiei, așa încît, în cele din urmă, și pămîntul se concentra în mîna orășenilor mai înstăriți, mai ales că și pămîntul intrase în circulația mărfurilor, începuse să fie vîndut și cumpărat. Pentru cultivarea acelor

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 951.

² Ibidem, Tr. 1316, op. 1488, nr. 1218.

³ La data întocmirii catagrafiei, 129 de birnici erau „fugari”. Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 912.

⁴ Cu excepția a 90 de birnici, restul birnicilor din orașul Bîrlad fugiseră în 1845 pentru a scăpa de obligația muncii la șosele. Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 217, f. 86.

⁵ Ibidem, nr. 938.

⁶ „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași”, Fasc. 4 (1924), p. 57.

loturi ajunse în proprietatea unui orășean mai înstărit trebuiau brațe de muncă salariate, năimite cum se spunea în acea epocă.

Cei mai mulții dintre birnici, chiar dacă aveau în posesie mici loturi de pământ, practicau cele mai felurite îndeletniciri. Ei erau socotiți „oameni de adunătură niște săraci, carile toți se găseseră argați pe la unii și alții, negăsind (e vorba de 90 de birnici din Bîrlad — n.n) la ei un bou măcar”¹. Dintre birnicii orașului Roman, parte au pribegit „ca unii ce s-au aflat niște slugi și săraci”. În 1843 mai rămăseseră 242 birnici „și din aceștia numai 9 erau fruntași”, iar ceilalți „mijlocași” și 178 „codăși”, afară de 10 surugii². Ispravnicul ținutului Neamț aprecia la 1855 că „birnicii mahalalelor de la târguri sînt cei mai ticăloși lăcuiitori, dacă la un număr de 373 birnici din Piatra nu se găsesc decît zăci părechi de boi”³.

În lipsa unei industrii dezvoltate, în stare să absoarbă brațele de muncă care nu găseau o plasare productivă, birnicii erau nevoiți să îngroașe rîndurile slugilor, angajaților vremelnici și ale lumpenproletariatului. Puțini dintre ei pătrundeau, pe de o parte în rîndurile burgheziei orășenești în dezvoltare, iar pe de altă parte în rîndurile lucrătorilor din ateliere sau în cele cîteva instalații mecanice.

Una din urmările descompunerii sistemului feudal era „pauperizarea populației din orașe și sate, care apare ca un element însoțitor al epocii de trecere de la feudalism la capitalism. Orașul atrăgea către sine oamenii ce-și pierdeau mijloacele de întreținere”⁴. În Moldova, o asemenea categorie o formau căpătlierii, adică oamenii fără căpătii, fără domiciliu stabil, fără ocupații certe. Din rîndul lor se recrutau slugile și argații, „vagabonzii” și cerșetorii, dar mulți dintre ei erau salahori, lucrători „năimiți cu ziua”. Puțini ajungeau calfe sau negustori și meșteșugari de ultima treaptă. Unii se angajau însă lucrători la diverse ateliere. Aceștia din urmă alcătuiau împreună cu lucrătorii din industrie și calfe nucleul social din care se va desprinde ulterior proletariatul aflat, în acea epocă, la începuturile formării sale.

Numărul lor este în continuă creștere, deși aceasta nu rezultă limpede din catagrafia din 1845, ceea ce este și firesc dacă avem în vedere că ei n-au putut fi înregistrați în toate orașele, ca de pildă în Iași. Într-un referat al șefului din 13 decembrie 1856 se nota că „aici în capitalie vietuiesc sute de indivizi fără nici o garanție despre conduita lor și fără a plăti un ban la casa statului...”⁵. Alături de ei, în orașele mai mari, se aflau o mulțime de „vagabonzi” (adică oameni fără „acte”) și „potlogari”. Numai la Iași, în mai 1858 comisia de cercetare a „vagabonzilor” a descoperit printr-o acțiune neterminată 402 „vagabonzi”⁶. Ei erau

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 217, f. 86.

² *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri. Moldova. Seria A*, vol. II, Buc., 1960, p. 274.

³ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 34 134 (nepaginat).

⁴ P. G. Rîndziunskii, *op. cit.*, p. 172.

⁵ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 35 605, f. 1.

⁶ *Ibidem*, nr. 42 896 (nepaginat).

atît de numeroși și în Galați, încît secretariatul de stat comunica departamentul din Iași că „liniștea publică era amenințată”¹.

Numărul real al căpătîierilor, „vagabonzilor” ș. a. în principalele orașe nu poate fi stabilit, fie și numai datorită faptului că tocmai în cel mai mare oraș al țării, Iași, ei n-au putut fi înregistrați. Este neîndoielnic însă că ei ating un procentaj destul de ridicat, dînd orașului moldovenesc caracteristica proprie tuturor orașelor în perioada descompunerii feudalismului și ascensiunii capitalismului.

După țigani, mănăstirești și bejenari, al căror număr în orașe este destul de mic și al căror rol în viața socială a orașului este neînsemnat, ultima categorie fiscală care apare în catagrafiile este cea a stărilor nesupuse dărilor. Membrii lor alcătuiau la 1845 în cinci din cele mai importante orașe ale Moldovei peste 0,90% din totalul familiilor. Cei mai numeroși sînt bătrîni și nevolnicii, apoi văduvele și orfanii, eclesiastici, slugile boierești și privilegiații (căpitani, polcovnicei, în general ranguri mărunte, scutiți de obligații fiscale pentru serviciile aduse statului). Numărul lor real era cu siguranță mai mare, dat fiind că, de pildă, slugile boierești erau mai numeroase decît ne lasă să înțelegem catagrafiile. În curțile boierești de la orașe se pătrundea foarte greu, și era și mai greu să se obțină îngăduința de a le catagrafia² „fără scăpări din vedere”.

La cele de mai sus se cuvine să adăugăm faptul că între stările nesupuse dărilor n-au fost incluși slujbașii și boierii. Deși numărul acestora din urmă era relativ mic (3323 în 1853)³ ei mai jucau în orașe nu numai un rol social-politic important, ci și unul economic.

În Iași, la 1852, din cei 9 proprietari de dugheni de clasa I-a numai doi erau negustori, restul — toți boieri. Dintre ei, logofătul D. Cantacuzino avea 10 dugheni (plus alte 8 de clasa a II-a), Lascar Cantacuzino — 10 dugheni, Postelnicul Grigore Codreanu — 8 dugheni ș. a. Din cei 82 de proprietari de dugheni de clasa a II-a, aproximativ jumătate erau boieri⁴. La 1841, mănăstirile din Iași posedau în capitală 157 de dugheni și locuri⁵, iar mitropolia avea în 1852 nouă dugheni de clasa I-a⁶.

Este însă neîndoielnic că, în acea epocă, marii boieri proprietari de prăvălii își aveau mai toate prăvăliile arendate, și mai devreme sau mai tîrziu arendașii deveneau și proprietari. Pînă atunci însă, o bună parte din profit revenea celor dintîi și din acest punct de vedere ei constituiau o piedică în calea acumulărilor bănești în mîna burgheziei.

Ar fi o greșeală să extindem caracterizarea situației economice și sociale a marilor boieri din orașe asupra întregii boierimi, căci marea majoritate a boierimii nu avea comun cu boierii mari decît rangul. Cei mai mulți dintre aceștia din urmă erau și prin concepție și prin îndeletniciri burghezi, ca să nu mai vorbim de o mică parte a boierimii, așa-zisă liberală, din

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 40 438, f. 1.

² Vezi J. Neigebauer, *op. cit.*, p. 301.

³ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2013, nr. 28 251, f. 55—81.

⁴ Vezi *Listele caselor și a dughenilor capitaliei*, Iași, 1853, partea a II-a, p. 1—2.

⁵ *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, tom. I, Iași, 1853, p. 193—199.

⁶ *Listele caselor și a dughenelor capitaliei*, p. a II-a, p. 1—2.

care s-au recrutat cadrele conducătoare ale mișcărilor social-politice cu caracter burghez. Eforia orașului Iași, referindu-se în 1833 la unii negustori, arată că deși primiseră „numiri de boieri... nu se leapadă de cea întâi a lor ființă”¹. Casierul din 1855 al cămării ocnelor fusese funcționar al isprăvniciei, făcuse avere, „de dînsul cîștigată, în moșii și binale”, iar pentru slujbele aduse statului i se conferise rangul boieresc de sulger, rang pe care-l arbora demonstrativ și de pe urma căruia trăgea foloase. În cele din urmă el a ajuns însă, ca reprezentant al tîrgoveților, membru și președinte al eforiei Tg. Ocna². D. Căliman, deși avea în 1846 rang de boier, era librar.

Așadar, nici boierimea nu constituia în orașe o pătură socială omogenă. Boierimea mică, și în parte cea mijlocie, se afla, fie și parțial, pe poziții economice și politice burgheze. Și ea forma majoritatea covârșitoare a boierimii.

Se cuvine să subliniem că raportul între categoriile sociale orășenești existente în acea epocă în principalele orașe, amintite mai sus, nu poate fi extins, cum e și firesc, și asupra celorlalte orașe și tîrguri. Cu cît funcția economică, productiv-industrială a orașelor și tîrgurilor este mai mică, cu cît ne coborîm pe scara ierarhiei urbane, cu atît greutatea specifică a elementelor sociale specific orășenești este mai redusă, iar diviziunea socială a muncii mai puțin avansată. Problema pămîntului, a locului de hrană în tîrguri și orașele mai mici constituia o chestiune de importanță capitală, chiar în tîrgurile cu activitate industrială mai avansată, ca de pildă Tg. Ocna³ și Piatra⁴, fără să mai vorbim de micile tîrguri particulare, în care majoritatea populației o formau birnicii clăcași, care se ocupau cu agricultura și unde trona atotputernicia monopolurilor și a privilegiilor proprietarilor feudali⁵. Tîrgoveții aveau reglementate relațiile cu proprietarii pe baza unui hrisov asemănător chartei pe care orașenii din Europa apuseană o obțineau în evul mediu de la rege în vederea asigurării independenței lor. Numai că la noi hrisovul era obținut de proprietarul feudal al tîrgului și nu de tîrgoveți.

În Tg. Ocna, numărul familiilor birnice la 1845 depășea aproape de două ori numărul familiilor de meșteșugari și negustori și era aproximativ egal cu cel al meșteșugarilor și negustorilor indigeni, al familiilor de rit mozaic și al celor sudite luate la un loc (vezi tabelul 2). În Moinești, numărul birnicilor depășea pe cel al meșteșugarilor și negustorilor indigeni. Ceea ce caracterizează aceste două tîrguri este numărul mare al nevolnicilor (infirmilor) și al văduvelor în raport cu totalul populației (233 și respectiv 203); aceasta ca urmare a condițiilor inumane în care munceau lucrătorii salinelor.

¹ Arh. St. Iași, Eforia Iași, dos. 29/1833, f. 62—63; dos. 279, op. 997, f. 39, Tr. 875.

² Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 45 552, f. 16.

³ Vezi *Chestia domeniului Tg. Ocna*, Buc., 1900, p. 9 și Arh. St. Buc., Ministerul Agriculturii, Fondul bunuri publice, dosar 651/1855, f. 7.

⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 39 508, f. 1.

⁵ Vezi condițiile în care viețuiau locuitorii Tg. Piatra. Arh. St. Buc., Ministerul de Interne — Moldova, dos. 716/1859.

La mijlocul secolului trecut, Tg. Ocna arăta ca „o mahala îndestul de întinsă a vreunei capitale”. Acolo existau doar câteva case bine zidite ¹. La 1849, în Tg. Piatra, situat într-o regiune unde materialul de construcții se putea obține cu ușurință, se aflau numai 20 case de piatră, iar restul — 220 — erau din lemn și 800 de lut ².

Tîrgurile erau, înainte de toate, centre de schimb, mai mari sau mai mici; aceasta explică și rămînerea lor în urmă sub raportul evoluției economice și sociale în condițiile stăpînirii lor de către feudali dar, totodată, și premisele favorabile ale dezvoltării lor urbanistice, căci un centru de schimb se putea transforma mai ușor într-un oraș decît un sat.

Este limpede că structura socială a orașului moldovenesc la jumătatea sec. al XIX-lea oglindește fidel ultima etapă a istoriei Moldovei din perioada feudală și prima din cea capitalistă, care se caracterizează la noi prin slaba dezvoltare a formelor industriale mai evoluate (cooperarea capitalistă simplă, manufactură) prin predominarea în orașe a micii producții pentru piață și a capitalului cămătăresc și comercial ³, prin fîpșirea pe plan social a elementelor feudale cu cele capitaliste. Este și firesc deci ca structura socială a orașului să fi fost foarte complexă. Birnici agricultori, cărăuși, argați, vagabonzi, calfe, meșteșugari, negustori, zarafi, bancheri și cămătari, slugi și boieri, ofițeri și funcționari alcătuiau o societate pestriță specifică unei perioade de tranziție. La 1840, „Iașii însuși — spune Alecu Russo — este un monstruos amestec de clădiri masive ori elegante, de palate și de magherniți împrejmuite de ogrăzi nemăsurate; pe ulițele lui furnică lucruri de la țară, lux îmbelșugat, echipagii repezi, livrele, toalete pariziene ori vieneze, zdrențe franco-moldave, fizionomii vesele, aspre, originale, felurit îmbrăcate, ca pentru un bal mascat. Populația lui de 60 000 suflete e tot așa de felurită ca și costumele și un observator de moravuri, stînd la fereastră o jumătate de ceas, ar avea de observat destul, ca să poată face cunoștință cu zece popoare și să călătorească totodată în Franța, Germania și în Orient... Ori cum ar fi, bunul nostru oraș începe a-și schimba straiul oriental” ⁴. Prefacerile aveau loc într-un astfel de ritm încît, după 10 ani, W. de Kotzebue aprecia, exagerînd, că „Orice urmă de oraș oriental s-a șters, numai turcul care vinde rahat la poarta mitropoliei și-și linge degetele vînzînd a mai rămas” ⁵.

La jumătatea veacului trecut, tipul ideal al orașanului era burghezul, „un om ca oamenii”, care trebuia să fie, potrivit „regulilor obștești”, abonat „la un cabinet de lectură”, să bea șampanie, să fie îmbrăcat după ultima modă, să poarte baston rococo și pumnal cerchez, să scrie cu

¹ Alecu Obreja, *Ocenele Moldovei*, în N. Șuțu, *Notiții statistice asupra Moldovei*, traducere cu adăogire de T. Codrescu, Iași, 1852, p. 152.

² Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16 587 (nepăgînat).

³ „...între mica producție pentru piață și dominația capitalului comercial există o legătură cauzală necesară” — V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 353.

⁴ Alecu Russo, *Iașii și locuitorii lui în 1840*, în „Viața Romînească”, an. VII (1912), vol. XXVI, p. 295, 300.

⁵ W. de Kotzebue, *Lascăr Viorescu*, Buc., 1892, p. 71.

„condei de oțel”, să joace șah, să danseze polca și să aibă pe biroul său „cel puțin o duzină de albumuri caricaturale și de cărți ilustrate”¹.

Această mentalitate este foarte semnificativă. Ea reflectă marile transformări prin care trecuse orașul moldovenesc, transformări care ridicaseră pe primul plan al vieții urbane burghezia.

Burghezia orașului moldovenesc nu forma însă în acea epocă o pătură socială avînd toate atributele clasice ale burgheziei în momentul istoric al preluării puterii de stat pe cale revoluționară. Principala particularitate a burgheziei moldovenesti în acea epocă rezulta din slabele ei legături cu formele mai evoluate ale industriei și ale capitalului, în legăturile ei de interese cu o parte a boierimii. O astfel de burghezie nu era și n-a fost capabilă să provoace o ruptură hotărîtă cu regimul feudal. Cînd spunem formele mai evoluate ale industriei, nu ne referim la marea industrie mecanizată, a cărei dezvoltare are loc în condițiile dominării relațiilor capitaliste, ci la cooperatie capitalistă simplă și la manufactură, care ating punctul culminant al evoluției lor în perioada de descompunere a feudalismului și de trecere la capitalism. Or, tocmai slaba dezvoltare a celor două stadii ale industriei în Moldova, menționate mai sus, insuficiența creditului, preponderența capitalului cămătăresc și a micului negoț au lipsit burghezia din Moldova de o bază materială corespunzătoare menirii sale în acea perioadă. Aceasta explică și alianța ei cu o parte a boierimii și rolul pe care l-a jucat această din urmă pătură socială în evenimentele epocii.

Categoria socială a mării burghezii din orașele Moldovei era compusă din cîțiva mari bancheri, antreprenori care luaseră în regie monopoliurile desfacerii bunurilor de larg consum în orașe și cîțiva negustori de cereale și mărfuri de lux. Mulți dintre ei erau legați într-o măsură mai mare sau mai mică de boierimea feudală, de procedeele tipic feudale aplicate în domeniul aprovizionării cu hrană a orașenilor, beneficiind de pe urma îngrădirii liberei concurențe. Numai unii din cei care își plasaseră banii în întreprinderi ale cooperatiei capitaliste simple, în instalații mecanice sau practicau un negoț internațional militau pentru desființarea hotărîtă a regimului și a relațiilor feudale.

Burghezia mijlocie era alcătuită din starostii de bresle, din o parte a meșterilor și negustorilor patentari de starea I-a și a II-a ș. a., care beneficiau și ei de regimul feudal în măsura în care aveau acces la dobîndirea monopolului asupra unor antreprize, la conducerea breslelor și a eforiilor. Ei puteau fi aleși în acest din urmă organ cînd depășeau vîrsta de 30 de ani, aveau un capital negustoresc de 25 000 lei, o casă și erau pămînteni². O dată ajunși în fruntea eforiilor, ei se foloseau de poziția lor pentru a-și spori veniturile prin indiferent ce mijloace și nu arareori deveneau aliați ai regimului împotriva „obștei” care i-a ales. „A cere dreptate — se plîngeau 40 de locuitori ai orașului Focșani împotriva

¹ Vezi N. A. Bogdan, *Din trecutul comerțului moldovenesc și mai ales a celui ieșean*, Iași, 1925, p. 142.

² Vezi Regulamentul Organic al Moldovei, în *Analele Parlamentare ale Romîniei*, tom. I, p. a II-a, București, 1890, p. 130.

eforilor în 1849 — era a o pierde și a fi izgonit de tulburător de liniște publică”¹. Dacă orașenii îndrăzneau să se plîngă de conduita eforilor, aceștia din urmă apelau la ispravnic și arătau „că unii din noi vorbim împotriva cîrmuirii și că facem comploturi”². Cei mai mulți însă, patroni de ateliere sau de prăvălii mai mari, se situau pe poziții antif feudale.

Aceste două categorii formau în orașe așa-zisul patriciat, în înțelesul tîrziu al noțiunii³, care însemna bogați, spre deosebire de restul comunității — săracii.

Majoritatea covârșitoare a burgheziei orașenești o constituia însă mica burghezie: patentarii de treapta sau starea a treia, micii negustori și meșteșugari din afara breslelor care practicau negoțul cu amănuntul, sutele de ambulănți, miile de crișmari, bacali, lipscani ș. a. Numai în orașul Iași, la 1845, din cei 1167 negustori și calfe indigene, 264 erau circiumari, 173 erau rachieri, 182 bacali⁴ ș.a.m.d., adică în cea mai mare măsură negustori care vînd produse rezultate din activitatea agricolă, nu industrială. Alcătuind în orașe majoritatea din totalul familiilor cu îndelniciri specific orașenești, ei dădeau orașului particularitățile caracteristice unor centre de producție și schimb dominate de mica producție destinată pieții. Toți aveau de suferit de pe urma regimului feudal, de pe urma privilegiilor starostilor de bresle și practicilor⁵ instituite în producție și desfacere. Ei luptă împotriva starostilor, împotriva proprietărilor de case și loturi de teren pentru care plăteau bezmăn.

Ideile, concepțiile lor politice și economice în măsura în care poate fi vorba de concepții, nu depășeau cercul îngust al intereselor lor. „Micul burghez — spune Engels — reprezintă comerțul intern și comerțul de cabotaj, meșteșugul, manufactura bazată pe munca manuală — ramuri ale economiei care au un cîmp de acțiune limitat și care necesită capitaluri neînsemnate a căror rotație se înfăptuiește încet și care generează o concurență slabă și pur locală... Micul burghez este conservator de îndată ce clasa stăpînitoare îi face concesiile oricît de neînsemnate...”⁶. Acest mare adevăr este pe deplin confirmat la noi de mișcarea breslașilor din Iași în 1846, ale căror revendicări s-au mărginit la o mai justă repartitie a sarcinilor fiscale, la înlăturarea abuzurilor prilejuite de catagrafii.

În Moldova, mai mult decît în Țara Romînească, burghezia era slabă datorită lipsei de omogenitate, datorită intereselor contradictorii izvorîte dintr-un tratament fiscal și juridic inegal care îi fărîmițau forțele, abătînd-o într-o oarecare măsură de la direcția către care trebuiau să se îndrepte loviturile ei: regimul feudal.

Cei aflați în bresle erau opuși celor care izbutiseră să iasă din bresle și în felul acesta să scape de obligațiile breslașilor și de sub controlul

¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16 708, f. 2.

² Ibidem.

³ Vezi Erich Maschke, *Continuité sociale et histoire urbaine médiévale*, în „Annales Economies, Sociétés, Civilisations”, nr. 5, sept.-oct., 1960, p. 940.

⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, nr. 1015, 1016, 1017, 1018, 1019.

⁵ Vezi de pildă condițiile în care făceau comerț micii negustori ambulănți din Iași. Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14 410.

⁶ Karl Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 7, Edit. politică, București, 1958, p. 46.

staroștilor. Meșteșugarii și negustorii breslași indigeni se socoteau nedreptățiți față de cei de rit mozaic care, nefăcînd parte din breslele lor, îi concureau și le „smomeau” lucrătorii și calfele, iar toți la un loc se situau pe o poziție potrivnică față de sudiții care beneficiau de un regim cu totul excepțional, formînd un adevărat stat în stat. Pentru a nu plăti patente și a scăpa de celelalte obligații, cei mai bogați dintre meșteri și negustori treceau în rîndul sudiților slăbind în felul acesta forța păturilor sociale antifeudale, căci cei mai mulți dintre sudiți nu aveau interes să lupte împotriva unei stări de lucruri de pe urma căreia aveau atîtea avantaje. În felul acesta, capacitatea de luptă antifeudală a orașului a fost diminuată, deși, incontestabil, el a rămas totuși principala forță de șoc antifeudală. Trecerea de la feudalism la capitalism nu s-a produs însă pe cale revoluționară, și una din explicații ne-o oferă chiar structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul veacului al XIX-lea: elementele burgheze, deși numeroase și majoritare în principalele orașe, erau fărîmițate, slabe.

О СОЦИАЛЬНОЙ СТРУКТУРЕ МОЛДАВСКОГО ГОРОДА В СЕРЕДИНЕ XIX В.

РЕЗЮМЕ

Автор, основываясь на неопубликованных переписях середины XIX в., главным образом на результатах переписи населения Молдовы в 1845 г., делает многочисленные уточнения, касающиеся роста городского населения, наплыва крестьян в города, социально-экономической роли городских сословий и социальной структуры главных молдавских городов.

Он приходит к заключению, что в 30—50 годы население молдавских городов удваивается в результате экономических преобразований, имевших место в княжествах после 1829 г. В 1845 г. в Яссах насчитывалось около 60 тыс. жителей, в Ботошани 27 тыс., а в Галаце 24 тыс.

В пяти главных в экономическом отношении городах Молдовы семейства ремесленников составляли свыше 30 % общего числа семейств, семейства торговцев — 34 %, а семейства «бирников» — 11 %. Остальная часть населения состояла из людей без крова (без определенного местожительства и занятий), «бродяг», а также представителей привилегированных сословий (бояр, государственных служащих и т.д.) и других.

В середине XIX в. молдавский город является ремесленно-торговым центром, в отличие от местечка, чьей главной функцией оставался товарообмен.

Автор приходит к заключению, что ремесленники и торговцы, представлявшие собой большинство населения главных городских центров, были уже частично оторваны от сельского хозяйства, которым они занимались дополнительно.

Особое место в статье занимает исследование экономической и социальной роли городской буржуазии. Слабость городской буржуазии автор объясняет тем, что в большинстве своем она была связана с зачаточными формами промышленного (мелко-

товарного) производства и капитала (ростовщического), что ее силы ослаблены вследствие политического и экономического неравенства, из-за чего имели место трения и даже противоречия между членами цехов и ремесленниками, не входившими в цеха. между судитами (иностранными подданными, пользовавшимися определенными привилегиями) и остальной частью ремесленников и торговцев.

Главной же причиной отсталости городов в социальном отношении являлся феодальный строй, замедлявший темпы развития как свободных городов, так и, особенно, городов и местечек, составлявших частную феодальную собственность.

REMARQUES SUR LA STRUCTURE SOCIALE DES VILLES MOLDAVES AU MILIEU DU XIXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

S'appuyant sur un certain nombre de statistiques inédites et en particulier sur le recensement de la population moldave de 1845, l'auteur fournit d'intéressantes précisions sur l'accroissement de la population urbaine, l'immigration paysanne dans les villes, le rôle social-économique des différentes catégories sociales urbaines, ainsi que sur la structure sociale des principales villes de la Moldavie.

La conclusion qui se dégage de cette étude est qu'à la suite des transformations économiques qui eurent lieu dans les Principautés après 1829, les villes moldaves virent doubler le chiffre de leur population entre 1830 et 1860. Ainsi, en 1845 Jassy comptait environ 60 000 habitants, Botoșani 27 000, Galatz 24 000.

Dans cinq des principales villes de quelque importance au point de vue économique, les familles des artisans représentaient plus de 30 %, celles des commerçants 34 % et celles des autres contribuables 11 % du nombre total des familles. Le reste de la population était formé de nomades, sans domicile stable ni occupations définies, de « vagabonds », ainsi que de ceux qui faisaient partie des états privilégiés (boïards, fonctionnaires d'Etat, etc.).

La ville moldave nous apparaît, vers le milieu du XIXe siècle, comme un centre à la fois artisanal et commercial, à la différence des bourgs, dont la principale fonction demeure l'échange de marchandises.

Une autre constatation à laquelle aboutit l'auteur est que les artisans et les commerçants qui composaient la majeure partie de la population urbaine, n'avaient pas entièrement abandonné l'agriculture, que beaucoup d'entre eux continuaient de pratiquer comme occupation accessoire.

Une place à part est réservée à l'analyse du rôle économique et social de la bourgeoisie urbaine. La faiblesse de cette bourgeoisie est attribuée par l'auteur au fait qu'elle était liée le plus souvent aux formes inférieures de la production industrielle (petite production de marchandises) et du capital (capital usuraire) ; son rôle était en outre réduit par suite du régime politique et juridique inégal auquel elle était soumise, ce qui donnait lieu à d'incessantes frictions et même à des conflits entre les membres des corporations et les métiers libres, ainsi qu'entre les *suditi*, sujets étrangers bénéficiant d'un régime privilégié, et le reste des artisans et commerçants.

Néanmoins l'état d'arrière-pensée social des villes avait pour cause première le régime féodal, qui freinait le rythme du développement des villes en général et plus particulièrement celui des villes et bourgs appartenant à un seigneur féodal.

CU PRIVIRE LA CARACTERUL RĂSCOALEI DIN 1655 ÎN ȚARA ROMÎNEASCĂ

DE

L. DEMÉNY

Răscoala populară din 1655 în Țara Românească, cunoscută în istoriografia românească sub numele de răscoala seimenilor, a fost în general puțin cercetată. De fapt, lucrările lui N. Iorga¹, care s-a ocupat mai îndeaproape de istoria acestei mișcări, unele studii ale lui N. C. Bejenaru² și articolele semnate de I. Minea³, care privesc numai parțial răscoala, epuizează în fond tot ceea ce a dat vechea istoriografie românească în acest domeniu. Cercetarea acestui eveniment important din istoria medievală a poporului român nu a progresat prea mult nici în cercetările mai noi⁴.

¹ N. Iorga, *Răscoala seimenilor împotriva lui Matei Basarab*, „Analele Academiei Române”, Seria a II-a, tom. XXXIII (1910—1911), Memoriile secțiunii istorice, p. 187—211; în afară de acest studiu, N. Iorga a adus o contribuție de seamă la studierea răscoalei în general, în volumele IV, V și IX ale colecției sale *Studii și documente cu privire la istoria românilor*. În prefața volumului IV al colecției amintite, N. Iorga a dat cea mai amplă sinteză în istoriografia românească veche despre această temă.

² N. C. Bejenaru, *Răscoala seimenilor (1655) și stabilirea supremației politice a lui Rákóczy asupra Țării Românești*, „Arhiva”, Iași, XXXI (1924), nr. 3—5 (iulie—octombrie), p. 239—242 și XXXII (1925) nr. 2 (mai), p. 99—115; idem, *Constantin Șerban înaintea de domnie*, *ibidem*, XXXI (1924), nr. 1, p. 14—26; idem, *Constantin Vodă Șerban față de imperiali și cazaci*, „Revista Arhivelor”, vol. I, nr. 1—3 (1924—1926), p. 400—404.

³ I. Minea, *Contribuții la domnia lui Constantin Vodă Șerban*, „Buletinul Institutului de istorie a românilor • A. D. Xenopol”, Iași, 1941, nr. 1, p. 27—40; idem, *Urmările militare ale celei de-a doua luptă de la Șoplea*, *ibidem*, 1942, nr. 1, p. 61—70.

⁴ În monografia întocmită de V. Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazacu (*Viața feudală în Țara Românească și Moldova sec. XIV—XVII*, Ed. științifică, București, 1957), în paragraful special consacrat luptei de clasă, se afirmă că „în veacul XVII au existat mai puține răscoale țărănești cu caracter mai larg, țărani și șerbi deși mai asupriți recurg la răscumpărare sau, dacă n-o pot obține, la fugă. Aceasta se datorește faptului că domnul are acum oaste permanentă de mercenari, cu care reușește să apere interesele boierimii și să impună cu forța supunerea țăranilor”. Marea mișcare populară din 1655 este caracterizată în această lucrare într-un mod cu totul greșit ca o „mișcare a mercenarilor” (p. 207—208). Această apreciere a mișcării reprezintă un pas înapoi chiar față de unele aprecieri făcute în vechea istoriografie, mai ales în lucrările lui N. Iorga. Menționăm că, de fapt, tot ce se scrie despre întreaga mișcare în paragraful amintit mai sus se rezumă la această apreciere unilaterală.

Abia în ultimul timp a apărut o lucrare special consacrată răscoalei din 1655, care prezintă mai cu seamă evenimentele din București din timpul mișcării, unul din centrele importante ale luptei și rezistenței răsculaților¹. Autorul lucrării, bazându-se în genere pe publicațiile de izvoare și lucrări mai vechi, aduce totuși unele materiale documentare noi, mai ales în ce privește participarea și rolul maselor în această mișcare. Lucrarea lui P. I. Cernovodeanu are meritul de a readuce în atenția cercetătorilor o temă care merită să fie studiată cu multă atenție².

În volumul III al noii sinteze a istoriei României, răscoala populară din 1655 este tratată într-un paragraf special, prezentându-se succint, de pe pozițiile concepției marxist-leniniste, principalele aspecte ale acestei mișcări³.

Cît privește caracterul mișcării, care va sta în centrul studiului de față, a fost foarte contradictoriu și în general unilateral prezentat în vechea istoriografie. Astfel, A. D. Xenopol considera că ea a fost îndreptată „mai mult contra boierilor sfătuitoari de rău decît în contra domnului”⁴ și nega caracterul antiotoman al răscoalei, susținînd chiar că „Poarta, văzînd că gîndul răsculaților nu este îndreptat în contra ei, se grăbește a reinnoi către Racoți ordinul de a nu intra în țară”⁵. Xenopol a adoptat în linii generale o poziție neștiințifică față de răscoală⁶. Este important să arătăm însă că pe lîngă afirmația eronată că răscoala ar fi fost „provocată tot de grecii introduși de Matei Basarab în ocîrmuirea Munteniei”⁷, A. D. Xenopol a recunoscut că mișcarea n-a fost numai o răscoală a „mercenarilor străini”, și că seimenii care au pornit acțiunea au fost sprijiniți de „oștirea de țară, dorobanții ce erau încuscîriți și în legătură cu ei”⁷.

La începutul sec. al XX-lea, istoriografia romînească a făcut unele progrese în studierea răscoalelor din anii 1654 — 1655 în Țara Romînească și Moldova prin cercetările lui N. Iorga. O dată cu cercetarea arhivelor străine și descoperirea a o serie de documente noi incluse în diferitele volume ale colecției de *Studii și documente cu privire la istoria romînilor*, N. Iorga a căutat să folosească și principalele publicații străine unde se aflau materiale documentare referitoare la răscoalele din 1654 — 1655. Astfel, N. Iorga a reușit să dea la începutul secolului nostru o bază documentară mai largă studiilor sale despre mișcările din 1654 — 1655. Acest fapt i-a permis să lărgească cunoștințele despre principalele aspecte

¹ Paul I. Cernovodeanu, *Răscoala seimenilor și dorobanților din București la 1655* (București, 1962) apărută în colecția Muzeului de istorie a orașului București.

² Lucrarea amintită a lui P. I. Cernovodeanu a fost pozitiv apreciată și în paginile revistei „Studii”, nr. 4, an. XV (1962), p. 1066—1067.

³ *Istoria României*, vol. III, partea I, cap. III (redactat de P. P. Panaitescu).

⁴ A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia traiană*, ed. a III-a, vol. VII, București, f. a., p. 154.

⁵ *Ibidem*, p. 166.

⁶ Sînt semnificative în acest sens caracterizările date de A. D. Xenopol răsculaților ca „firea sălbatică a mercenarilor”, „periculoasa răscoală” etc. El susținea că, în timpul mișcării, răsculații „pradă și pustiază așa de înspăimîntător precum nu o făceau nici turcii, nici tătarii” (cf. A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. VII, p. 152—156).

⁷ *Ibidem*, p. 55.

și evenimente ale răzcoalelor amintite, să restabilească unele evenimente din desfășurarea mișcării din 1655 și să aibă o viziune mai largă asupra caracterului ei.

În ciuda concepției sale idealiste, N. Iorga a reușit să surprindă faptul că, dincolo de „zburdăciunea unor pretorienii ajunși obraznici... față de un domn zgîrcit”, existau cauze mult mai profunde — după el —, în primul rînd politice, care au dus la izbucnirea acestei mișcări¹. Cu toate că n-a cercetat mai profund și n-a înțeles motivele social-economice ale mișcării, el a fost primul în istoriografia romînească care a constatat că răzcoala a fost sprijinită de masele largi populare². Tot lui Iorga îi aparține prioritatea în istoriografia romînească de a fi constatat faptul că prin înfrîngerea de la Șoplea răzcoala n-a fost înăbușită și că rezistența răsculaților a continuat, concretizîndu-se, printre altele, și într-o serie de ciocniri care au avut loc după bătălia din 26 iunie 1655 de pe Teleajen între răsculați și detașamentele boierești și ale voievodului muntean, sprijinite de oastea lui Gh. Rákóczy al II-lea rămasă pe lingă Constantin Șerban³.

După cercetările lui N. Iorga vechea istoriografie romînească n-a făcut progrese mai remarcabile în studierea mișcării populare din țara noastră de la mijlocul secolului al XVII-lea. Deși N. C. Bejenaru a scris și a publicat o serie de studii referitoare la domnia lui Constantin Șerban, cît privește informația științifică el a adăugat puține elemente noi față de lucrările lui N. Iorga, iar în privința generalizărilor și a aprecierilor evenimentului, rămîne tributari concepțiilor subiectiviste, idealiste. N. C. Bejenaru a încercat să reducă toată răzcoala la luptele politice dintre diferitele facțiuni boierești și la sfera relațiilor politice dintre Constantin Șerban și Gh. Rákóczy al II-lea. El explica izbucnirea nemulțumirilor și frămîntărilor în sinul armatei muntene la sfîrșitul domniei lui Matei Basarab prin acțiunile lui Constantin Șerban pentru răsturnarea domnului⁴.

N. C. Bejenaru susține în mod eronat că nu cauze interne, de ordin social și profunda nemulțumire a maselor față de exploatarea feudală, agravată de birurile din ce în ce mai grele, au dus la mișcarea din 1655, ci ea a fost rezultatul unor provocări ale lui Gh. Rákóczy al II-lea, care căuta să supună politicii și influenței sale și pe Constantin Șerban⁵.

¹ N. Iorga, *Răzcoala seimenilor împotriva lui Matei Basarab*, loc. cit., p. 201.

² Idem, *Studii și documente cu privire la istoria romînilor*, vol. IV, București, 1902, p. CCLXIII—CCLXV, idem, *Istoria romînilor*, vol. VI, *Monarhii*, București, 1938, p. 211 și 214.

³ N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. IV, p. CCLXXII—CCLXXIII; idem, *Istoria romînilor*, vol. VI, p. 214.

⁴ N. C. Bejenaru, *Constantin Șerban Vodă înainte de domnie*, „Arhiva”, XXXI, nr. 1, p. 20, N. C. Bejenaru nega chiar și faptul că neplata lefilor a constituit cauza imediată a izbucnirii nemulțumirilor în sinul oștirii lui Matei Basarab. După autor, evenimentele au fost „monotate” de un „regizor” care era Constantin Șerban, iar „scopul răzcoalei nu era căpătarea de lefi, ci aceasta era un mijloc de care trupele se serveau pentru răsturnarea domnului”, *ibidem*, p. 21—22.

⁵ N. C. Bejenaru scria în legătură cu aceasta: „Astfel, văzînd Rákóczy că uneltirile sale de la Poartă nu duc la nici un rezultat, și-a intensificat intrigile printre boierii cunoscuți lui, din principat pentru ca aceștia prin acțiunea lor dimprejurul domnului să provoace o mișcare a trupelor seimenilor contra stăpînirii și care mișcare ar aduce sfîrșitul domniei lui Constantin Șerban. Această răzcoală și izbucni la începutul anului următor” (cf. *Răzcoala seimenilor (1655) și stabilirea supremației politice a lui Rákóczy asupra Țării Românești*, „Arhiva” XXXI, nr. 3—4, p. 240—242).

Pe o poziție și mai subiectivistă s-a situat I. Minea, care a căutat să explice o mișcare socială de proporții așa de mari, cum a fost răscoala din 1655, prin slăbiciunea lui Constantin Șerban. După Minea, „Constantin Șerban prin domnia sa ar fi putut începe o lume nouă. Pentru ca să realizeze aceasta ar fi fost nevoie ca să creeze forme noi în viața de stat, să statornicească pacea internă prin împăcarea dintre boieri și armata permanentă”¹. Nepriceperea sau poate chiar lipsa dorinței lui Constantin Șerban de a „împăca clasele”, de a crea o „armonie” între ele, iată care ar fi — după Minea — cauzele principale ale răscoalei din 1655². Minea nu pomeniște nici un cuvânt despre acțiunea sau atitudinea maselor în timpul răscoalei. Avînd, în general, o poziție ostilă și neînțelegătoare față de răsculați, el prezenta în așa fel evenimentele, încît rolul hotărîtor în istoria țării îl atribuie boierimii. În primul rînd boierii au fost aceia — după Minea — care au cîștigat bătălia de la Finta; fără boieri, considera el, nu se putea „conduce țara”. Cu toate aceste aspecte negative, trebuie arătat că I. Minea a susținut teza rezultatului negativ al bătăliei de la Șoplea. El arată, pe bună dreptate, că după 26 iunie 1655, Țara Romînească, cu toată hotărîrea de a opune rezistență, nu mai avea la dispoziție o armată bine instruită și bine echipată cu care să facă față nevoilor mari de apărare a țării³, fapt care a fost relevat și de N. Iorga încă în 1915⁴.

Făcînd o privire de ansamblu asupra tot ceea ce a realizat vechea istoriografie romînească în studierea mișcării din 1655 se poate spune că în lucrările istoricilor amintiți, dar mai ales în cele ale lui N. Iorga și A. D. Xenopol, s-au adus unele contribuții parțiale pozitive. Au fost cercetate mai pe larg aspectele politice interne ale răscoalei, precum și unele probleme referitoare la relațiile dintre cele trei țări romine, și îndeosebi cele privind legăturile politice dintre Țara Romînească și Transilvania.

În linii generale aceleași trăsături caracterizează și lucrările istoricilor burghezi maghiari care s-au ocupat de această temă în mod special⁵ sau în cadrul unor lucrări monografice referitoare la istoria Transilvaniei de la mijlocul sec. al XVII-lea. Trebuie să arătăm însă că aceste lucrări mai sînt deficitare și din cauză că majoritatea istoricilor burghezi maghiari, vorbind despre evenimentele legate de răscoala din 1655 în Țara Romînească și de intervenția lui Rákóczy, prezentau în mod apologetic politica externă a principelui Transilvaniei. O poziție mai obiectivă dintre

¹ I. Minea, *Urmările militare ale celei de-a doua lupte de la Șoplea*, „Buletinul Institutului de istorie a romnilor (A. D. Xenopol)”, Iași, nr. 1, 1942, p. 68.

² Este semnificativ în acest sens afirmația lui I. Minea conform căreia Constantin Șerban „n-a putut realiza împăcarea internă. Nici nu știm dacă a încercat-o. Cînd îl constatăm activînd îl vedem că făcuse alegerea l'era hotărît să conducă țara, cum o condusesese Matei Basarab, cu boierii și clerul înalt. Astfel, s-a ajuns la revoluția militară din februarie 1655” (*ibidem*, p. 68—69).

³ *Ibidem*, p. 70.

⁴ N. Iorga, *Istoria romnilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București, 1915, p. 255.

⁵ I. Kemény, *II. Rákóczy György havasalföldi győzdelme*, „Új Magyar Múzeum”, 1859, I, p. 502 și urm.

istoricii maghiari burhezi a avut în expunerea evenimentelor legate de răscoală istoricul pozitivist Szilágyi Sándor¹. Studiind istoria Transilvaniei în strinsă legătură cu istoria celorlalte două țări române, Szilágyi, mai ales prin vasta sa activitate de publicare a izvoarelor, a adus o anumită contribuție la cunoașterea epocii cercetată în genere și a răscoalei din Țara Românească în special. Nici Szilágyi însă nu a înțeles cauzele profunde și caracterul social, antifeudal al răscoalei.

Constatăm deci ca o trăsătură general valabilă tuturor lucrărilor burheze referitoare la răscoală sau a celor care măcar parțial se ocupă de mișcare, că în ele nu s-a dat o interpretare corespunzătoare adevărului istoric în ce privește cauzele și caracterul evenimentelor din 1655 în Țara Românească și că se bazează pe o documentare insuficientă, ceea ce a contribuit și ea la această trăsătură a vechilor lucrări. Studiarea atentă a izvoarelor narative și documentare ne permit să dezvăluim modul unilateral și neștiințific al unor încercări ale istoriografiei burheze de a prezenta izbucnirea răscoalei ca rezultat al unor evenimente sau fenomene cu caracter întâmplător, să dezvăluim cauzele adinci sociale și politice, caracterul antifeudal și antiotoman al uneia din cele mai mărețe mișcări populare din istoria țării noastre în epoca feudală. Cadrul studiului de față nu ne permite să abordăm multiplele aspecte ale acestei mari mișcări, dintre care multe vor trebui să fie luminate abia în cursul cercetărilor viitoare². Ne propunem doar să aducem o contribuție la lămurirea cauzelor imediate, a caracterului antifeudal și antiotoman ale mișcării populare din 1655 din Țara Românească, precum și la scoaterea în relief a participării maselor țărănești asupra și a populației orașelor și țărmurilor la răscoală și acestea în lumina unor izvoare noi, îndeosebi transilvănene, necunoscute pînă acum în istoriografia română sau folosite insuficient.

Ne referim aici în primul rînd la corespondența dintre pașa de la Silistra, Gheorghe Ștefan. Constantin Șerban și Gh. Rákóczy al II-lea cu privire la pregătirea intervenției armate îndreptate împotriva răscoalei din Țara Românească, corespondența dintre Gh. Rákóczy al II-lea și solii săi de la Poartă, documente în mare parte editate³, dar și unele

¹ Introducere: lui Szilágyi la vol. XI din *Monumenta Comitatus Regni Transsylvaniae*, Budapesta, 1886, p. 33—37; și lucrările *Transilvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, Budapesta, 1890, p. 359—365; *II. Rákóczy György 1621—1660*, Budapesta, 1891, p. 118—126.

² În colaborare cu N. Stoicescu, cercetător la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., pregătim o monografie consacrată mișcării populare din 1655 izbucnită în Țara Românească, în care ne propunem să tratăm pe larg multiplele aspecte ale temei.

³ Meritul de a fi cercetat și publicat cel dintîi aceste izvoare li revine istoricului transilvănean din a doua jumătate a sec. al XIX-lea Szilágyi Sándor într-o serie de publicații de izvoare pe care le-a întreprins privitoare la perioada domniei celor doi Rákóczy, perioadă care a constituit obiectul cercetărilor sale. Vom enumera aici numai principalele publicații ca *Transsylvania et bellum boreo-orientale. Acta et documenta*, vol. I, Budapesta, 1890; *A két Rákóczy fejedelem családi levelezése* (Corespondența familială a celor doi principii Rákóczy) în colecția *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, vol. XXIV, Budapesta, 1875; *Okmánytár II. Rákóczy György diplomáciai összeköttetéseihez* (Culegere de documente privitoare la legăturile diplomatice ale lui Gh. Rákóczy al II-lea), în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria* vol. XXIII, Budapesta, 1874. *Levelek és okiratok II. Rákóczy György diplomáciai összeköttetései történetéhez*

scrisori inedite care se află în arhivele din Transilvania cercetate de noi. De asemenea, am analizat mai pe larg izvoarele narative, cronicile săsești¹ și maghiare din Transilvania care au fost insuficient folosite în vechea istoriografie pentru studierea mișcării din 1655, deși ele conțin informații ample și foarte prețioase despre temă².

Cercetările efectuate în anii regimului democrat popular au reușit să lămurească o serie de aspecte majore ale profundelor transformări economice, sociale și politice în istoria Moldovei și Țării Românești în prima jumătate a sec. al XVII-lea. Pe baza acestor cercetări pot fi schițate principalele aspecte ale agravării situației social-economice și juridice a producătorilor direcți și a creșterii obligațiilor celor două țări față de Poartă; toate acestea avînd repercusiuni însemnate asupra situației populației, atît le orașe cît și la sate.

În unele lucrări mai noi se consideră chiar că „secolul al XVII-lea marchează o nouă perioadă în istoria economiei feudale”³. Pătrunderea din ce în ce mai mult a relațiilor de marfă-bani și antrenarea din ce în ce mai accentuată a domeniului feudal în aceste relații au creat noi posibilități pentru boierime și biserică în mărirea veniturilor lor și în consecință în agravarea exploatării feudale a țăranilor dependenți. Creșterea exploatării feudale (boierești și minăstirești) are loc în sec. al XVII-lea pe două căi principale. Pe de o parte, sînt mărite obligațiile în dijmă și mai ales cele în muncă ale țăranilor dependenți, pe de alta, se lărgeste domeniul feudal, noi și noi categorii sociale decăzînd în situația țăranimii dependente.

(Scrisori și documente referitoare la istoria relațiilor diplomatice ale lui Rákóczy al II-lea) în „Történelmi Tár” (Magazin istoric) 1889; *Török-magyarokori államokmánytár* (Culegere de documente statale, din perioada turco-maghiară) vol. III în colecția *Monumenta Hungariae Historica; Monumenta Comitatus Regni Transilvaniae*, vol. XI, Budapesta, 1886. La aceste publicații ale lui Szilágyi s-au adăugat unele documente noi publicate în colecția lui A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. X, *Acte și scrisori*, București, 1937, și în publicația lui I. Lupas, *Documente istorice transilvane*, vol. I, 1599—1691, Cluj, 1910.

¹ În afară de cronică lui G. Kraus, *Siebenbürgische Chronik des Schässburger Stadtschreibers*, în *Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores*, vol. III și IV, Viena, 1862—1864, amintim următoarele cronici brașovene și săsești: *Chronik von D. Nekesch — Schuller*; *Diarium des Herrn Laurentii Kusch centumviri Coronensis*; *Historische Anmerkungen; Kalenderaufzeichnungen; Ex fragmentis diarii domni Magistri Martini Albrich, pastoris Rosonensis*, publicate toate în colecția *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, vol. IV, Brașov, 1903, p. 240—241, și vol. VI, p. 57, 112, 129, 145—146.

² Este caracteristic faptul că aproape nu există cronică redactată în a doua jumătate a sec. al XVII-lea în Transilvania în care să nu se vorbească de răscoala din 1655 și de intervenția lui Rákóczy pentru înăbușirea mișcării. Dintre cronicile latine și maghiare ne-au reținut atenția în special următoarele care conțin relatări din cele mai ample: *Nagy Szabó Ferencz, Kronikája avagy az Erdély országi történelek leírása (1580—1658)* (Cronica sau descrierea istoriei țării Ardealului de Nagy Szabó Ferencz), copie contemporană în Biblioteca documentară Teleki din Tg. Mureș, cota: f. 1077 b; *Szalárdi János, Siralmas magyar kronikája kilencz könyvei* (Cele nouă cărți a cronicii maghiare) editat de Kemény Zsigmond, Pesta, 1853; Ioannis Com. de Betlen, *Comentarii de rebus Transsilvanicis proximis ab abitu Gabrielis Bellenii triginta quatuor annis gestis*. Viena, 1776, idem, *Rerum Transsilvanicarum libri quatuor (1629—1663)* f. l. 1664.

³ V. Costăchel, *Domeniul feudal*, în lucrarea *Viața feudală...*, p. 251.

Prima jumătate a secolului al XVII-lea este caracterizată în cercetările mai noi ca o perioadă în care decăderea țărânimii libere și procesul de transformare a ei în țărâtime dependentă s-a intensificat. Se formează domenii boierești și mînăstirești care cuprind zeci de sate ¹.

Exploatarea boierească și bisericească, deși foarte apăsătoare, reprezenta însă numai o parte a obligațiilor țărânimii dependente. Paralel cu exploatarea feudală propriu-zisă, au crescut obligațiile față de stat, care cuprindeau și acele pături ale societății care nu erau supuse exploatarea feudale directe. În lucrările mai noi referitoare la epocă s-a demonstrat caracterul extrem de apăsător și continua agravare a obligațiilor față de stat. Cercetările cu privire la evoluția cantitativă a haraciului plătit de Țara Românească și Moldova Porții Otomane au dovedit că haraciul și alte obligații au cunoscut o sensibilă creștere în prima jumătate a sec. al XVII-lea, ajungînd să reprezinte o dublare față de perioada războiului de eliberare purtat în timpul lui Mihai Viteazu ². Apăsătoarea dominație otomană și creșterea obligațiilor țărilor romîne față de Poartă și în special a obligațiilor Moldovei și Țării Românești în prima jumătate a sec. al XVII-lea, au avut consecințe grave nu numai asupra dezvoltării economice generale a acestor țări, ele reprezentînd principala frînă a progresului economic, dar au avut repercusiuni din cele mai adînci îndeosebi pentru dezvoltarea socială internă a Moldovei și a Țării Românești. Fiscalitatea excesivă care apăsa țărâtimea dependentă și celelalte pături producătoare ale societății a constituit cel de-al doilea factor de căpetenie în înrăutățirea situației social-economice a producătorilor direcți. Cercetările recente au adus în circuitul științific dovezi grăitoare asupra caracterului deosebit de apăsător al birului pentru populația rurală ³. Îndeosebi reforma fiscală din vremea lui Matei Basarab și aplicarea ei a reprezentat o înăsprire a situației birnicilor. Creșterea obligațiilor față de Poartă, în special începînd din deceniul al treilea al sec. al XVII-lea ⁴, a avut drept rezultat introducerea unor dări noi, creșterea cuantumului celor vechi și înmulțirea ratelor de plată a birului, ajungîndu-se pînă la a fi lunare ⁵. Preocuparea clasei stăpînitoare, în frunte cu domnul țării, de a perfecționa permanent sistemul fiscal, pentru a asigura încasarea dărilor, în cazul de față a birului pe seama producătorilor direcți, reflectă faptul că fiscalitatea excesivă a provocat vii ne-

¹ Cu privire la evoluția proprietății feudale cf. Șt. Ștefănescu, *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească pînă în secolul al XVII-lea*, „Studii”, nr. 1, an. XI (1958) p. 53—67. Vezi de același autor critica concepțiilor burgheze despre relațiile feudale în articolul: *Date cu privire la problema relațiilor feudale pe teritoriul Țării Românești în istoriografia românească*, „Studii” nr. 1, an. X (1957) p. 199—221.

² Cf. M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, București, 1957, p. 17—22; idem, *Variațiile exploatarea Țării Românești de către Poarta Otomană în sec. XVI—XVIII*, „Studii”, nr. 2, an. XI (1958), p. 59—73.

³ Cf. Damaschin Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului în Țara Românească pînă la 1632*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, p. 49—117; idem, *Reforma fiscală din vremea domniei lui Matei Basarab*, „Studii”, nr. 2, an. XII (1959), p. 53—85.

⁴ D. Mioc, *Reforma fiscală...*, „Studii”, nr. 2, an. XII (1959), p. 53.

⁵ *Ibidem*, p. 54.

mulțumiri în sînul maselor și împotrivirea lor crescîndă. Măsurile de introducere a dării numită taler, confiscarea averilor celor fugiți de biruri, lărgirea sferei solidarității fiscale erau menite să asigure stringerea operativă și la timp a dării față de stat. Acest sistem nou a asigurat prin măsurile de constringere luate de organele statului, creșterea cuantumului dărilor și prin urmare înăsprirea exploatării țărănimii¹.

În condițiile intensificării exploatării feudale și a apăsării fiscale, cînd marea majoritate a țărănimii nu mai putea să facă față obligațiilor mereu în creștere, fuga țăranilor devine un fenomen și mai frecvent. Fuga apare în anii premergători răscoalei populare ca una din formele principale ale manifestării luptei țăranilor împotriva exploatării feudale și a fiscalității excesive. Numai în perioada anilor 1636 — 1650 sînt cunoscute 65 de mențiuni documentare privitoare la fuga de bir. Este semnificativ că din cele 65 de cazuri, mai mult de jumătate, adică 34 de documente, se referă la spargerea și fuga a 39 de sate de moșneni, ceea ce demonstrează situația extrem de grea în care ajunsese țărănimea liberă și încercarea acesteia de a scăpa de apăsarea birului. Era frecventă și fuga individuală, cît și cea în grup a rumînilor de pe domeniile mînăstirești și boierești². În fața fenomenului fugii în masă a țăranilor, Matei Basarab adoptă o serie de măsuri cu totul excepționale, menite să consolideze legarea de glie a țărănimii dependente, măsuri care vor îngredi și posibilitățile țăranilor liberi moșneni de a părăsi satul.

Prima jumătate a sec. al XVII-lea reprezintă o etapă nouă în procesul de aservire a țărănimii, nu numai prin intensificarea procesului de ruinare a țăranilor liberi și prin intensificarea exploatării celor dependenți, ci și prin consolidarea legării țărănimii de pămînt, de moșie, de stăpînul feudal³. Spre sfîrșitul domniei, Matei Basarab a încercat să supună la obligații față de stat și acele pături sociale care în virtutea obligațiilor lor militare se bucurau de anumite scutiri fiscale. Aceste măsuri alături de puternicile contradicții și frămîntări care existau între orașe și stăpînii feudali, între orașe și domnie⁴ au dus la încordarea situației sociale în Țara Romînească, la ascuțirea contradicțiilor de clasă. Răscoalele și frămîntările locale au început să ia proporții, creșteau nemulțumirile în sînul țărănimii dependente și libere, în sînul diferitelor categorii ale armatei lui Matei Basarab, în sînul orașelor⁵, unde se afla un mare număr dintre elementele militare nemulțumite⁶. Pe fondul acestor profunde nemulțumiri se va maturiza din ce în ce mai puternic mișcarea populară, care va primi, cum era și firesc, un pronunțat caracter social, antiboieresc, antifeudal și în același timp, antiotoman.

¹ D. Mioc, *Reforma fiscală...*, „Studii”, nr. 2, an. XII (1959), p. 73—74.

² Mai pe larg despre fuga țăranilor, *ibidem*, p. 75—81.

³ Cf. P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare a țăranilor în fările române (ptnă la mijlocul sec. al XVII-lea)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, București, 1956, p. 105—120.

⁴ Lia Lehr, *Organizarea administrativă a orașelor din Țara Romînească în anii 1501—1650*, „Studii”, nr. 2—3, an. IX (1956), p. 57—59.

⁵ cf. St. Olteanu, *Meșteșugurile din București în secolele XVI și XVII*, „Studii”, nr. 5, an. XII (1959), p. 108—110.

⁶ N. Stoicescu, *Rolul curtenilor și slujitorilor din Țara Romînească și Moldova ca instrumente de reprimare a luptei țărănimii*, „Studii”, nr. 3, an. XV (1962), p. 631—649.

Cît privește cauzele imediate ale răscoalei izbucnite în sînul armatei Țării Romînești, atît cronicile muntene, cît și cele moldovene și transilvănene relatează aproape unanim că seimenii și dorobanții s-au răscolat în urma încercării lui Constantin Șerban de a desființa corpul de seimeni și a-i transforma pe aceștia în țărani dependenți. Astfel în *Istoria Țării Romînești* faptul este relatat în felul următor : „Că au chemat Costandin vodă pre toți căpitanii de dorobanți și iuzbașii și ciaușii vătăși și cetașii, de s-au sfătuit cu dînșii zicîndu-le : Feții miei, tuturor am făcut ce s-au căzut, și roșilor și tuturor cetelor și voao. Încă una mai trebuiaște să facem. Să scoatem din mijlocul nostru pre siiménii sîrbi, că nu iaste țării nici de un folos. Răposatul Matei vodă i-au strîns pentru vrăjmașul Vasilie vodă. Iar eu acum, au dat dumnezeu de n-am nici un vrăjmaș și m-am împăcat cu toate țările... Și mai bine voi da acéle lefi siimenești voao și feciorilor voștri. Deci ei cu un cuvînt fură bucuroși și ziseră toți : așa să fie ! Și într-acéiași zi au făcut Costandin vodă masă mare de i-au ospătat și i-au dăruit cu coftirii și cu atlaze și cu postave bune”¹. În continuare cronică relatează faptul că „neamul dorobăntesc”, fiind „în rudenie” cu seimenii, în ziua de 17 februarie s-a ridicat alături de aceștia împotriva domnului și a boierilor². Este important de reținut că cronicarul menționează faptul că dorobanții și seimenii s-au ridicat împotriva boierilor socotindu-i „că sînt hieléni și ei au sfătuit pre Costandin vodă să scoată pre siiméni”³. În *Istoriile domnilor Țării Romînești* a lui Radu Popescu, care, de fapt dintre cronicile interne, conține cea mai amplă relatare despre mișcarea din 1655, aceste evenimente și fapte sînt prezentate și mai detaliat. Sînt aici o serie de elemente noi față de relatarea din *Letopisețul Cantacuzinesc*. După *Istoriile domnilor Țării Romînești*, principalul motiv pentru care Constantin Șerban intenționa să lichideze pe seimeni consta nu atît în faptul că el, stabilind relații bune cu vecinii, nu ar mai fi avut nevoie de corpul seimenilor, ci pentru „ca să aibă odihnă țara”⁴, adică să înăbușe frămîntările în sînul armatei care continuau încă de la sfîrșitul domniei lui Matei Basarab. Că acesta era sensul încercării lui Constantin Șerban de a lichida pe seimeni, cronică nu lasă nici o îndoială. Constantin Șerban „au socotit — relatează tot cronică lui Radu Popescu — în oarece chip să potolească nebuniile dorobanților și ale seimenilor, ca să nu mai facă acele hoțéști lucruri ce făcuse în zilele lui Matei vodă, de-l batjocoria și ucidea boierii și alte nebunii... ci s-au sfătuit cu meșteșug să scoată pe seimeni din țară”⁵. Nu lipsește nici din această cronică afirmația categorică că seimenii și dorobanții răscolăți au considerat pe boieri drept sfătuitoari ai lui Constantin Șerban în încercarea de a lichida corpul lor : „S-au sculat cu toții,

¹ *Istoria Țării Romînești, 1290 — 1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ediția critică întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu, Ed. Acad. R.P.R., București, 1960, p. 120—121.

² *Ibidem*, p. 121.

³ *Ibidem*

⁴ *Istoriile domnilor Țării Romînești*, ediție critică îngrijită de C. Grecescu, Ed. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 112.

⁵ *Ibidem*, p. 112.

dorobanții, seimenii, asupra boierilor să-i ucigă, vinuindu-i că ei sînt pricina de îndeamnă pe domn să scoată seimeanii din țară¹”.

Cronicile moldovene și transilvănene, cu unele excepții, sînt mai sărace în informații despre motivele imediate ale izbucnirii răscoalei. Astfel Miron Costin, dînd relații ample despre mișcare², nu spune nimic despre cauzele imediate ale izbucnirii ei. La fel se prezintă și majoritatea cronicilor săsești din Transilvania³ sau cronica maghiară a lui Nagy Szabó Ferencz⁴. Dintre cronicile transilvănene cele ale lui Szalárdi János și George Kraus conțin și de data aceasta cele mai ample informații despre cauzele imediate ale izbucnirii răscoalei din 1655. Este interesant faptul că relatările acestor cronicari transilvăneni coincid în multe privințe cu cele aflate din cronicile muntene. Astfel Szalárdi vorbește despre faptul că Constantin Șerban s-a sfătuit cu boierii în privința lichidării seimenilor, prezentînd însă această acțiune ca o necesitate din cauză că vistieria Țării Românești ar fi fost golită⁵. Spre deosebire de cronicile muntene, Szalárdi aduce și elementul nou și anume că „ei (seimenii) fiind lăsați la vatră nu au vrut însă să se împrăștie, plata lor încă cereau, care nefăcîndu-se, ci dimpotrivă le era arătat drumul lăsării la vatră, din această cauză înfuriindu-se, că boierii ar fi trădătorii lor, au început să esclame, în sfîrșit complotînd... au început lupta împotriva boierilor și a domnului”⁶.

Cu toate că relatarea cronicarului sighișorean G. Kraus despre cauzele imediate ale răscoalei este mai succintă decît însemnările cronicarilor amintiți mai sus, ea prezintă un deosebit interes. Kraus vede cauza nemulțumirilor profunde ale seimenilor și roșilor, precum și cauza imediată a izbucnirii violente a acestor nemulțumiri față de boieri și domn nu numai în încercările acestora de a refuza plata lefilor și de a lichida pe seimeni, ci și în faptul că, „la îndemnul prințepelui Rókcóczy și a unor boieri, Constantin vodă a vrut să facă birnici pe mai mulți seimeni și roșii, lipsindu-i de libertățile lor”⁷. După Kraus această intenție fiind cunoscută seimenilor și roșilor, ei „n-au putut suferi aceasta și zilnic s-au gîndit cum ar putea să se răzbune pe boieri... și pe vodă însuși”⁸.

Un interes deosebit prezintă în privința cauzelor imediate ale răscoalei din Țara Românească însemnările cronicarului sas David Herman, care arată că : „cu circa douăzeci și cîțiva ani în urmă” era în Serbia un război-

¹ *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 112—113.

² Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, ed. critică de P. P. Pănaiteșcu, București, 1944, p. 177—183.

³ cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, vol. IV, p. 240—241.

⁴ Nagy Szabó Ferencz *Kronikája, avagy az Erdélyi országi történetek leírása (1580—1658)*, Mss. Biblioteca documentară Teleki din Tg. Mureș, cota f/1077 b, fila 157.

⁵ Szalárdi János, *Siralmas magyar kronikája*, Pesta, 1853, p. 280.

⁶ *Ibidem*, p. 280—281.

⁷ *Siebenbürgische Cronik des Schüssbürgen Stadtschreibers Georg Kraus in Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores*, vol. III, p. 230. Textul cronicii lui Kraus a fost folosit de noi în traducerea lui Gheorghe Duzinchevici și Eugen Reus Mirza, care se găsește în curs de publicare la Editura Academiei R.P.R. Aducem și pe această cale mulțumirile noastre celor doi traducători pentru amabilitatea cu care ne-au pus la dispoziție traducerea.

⁸ *Ibidem*.

nic cu numele de Simion; acesta a venit în Țara Românească cu mulți oameni liberi care s-au angajat să servească în armata cu plată a domnului muntean. Cronicarul arată că așa s-a format corpul de seimeni, care erau cu toții oameni liberi, dar după un timp „mulți dintre ei ajung ca și alți valahi” în situația de țărani dependenți și iobagi (*Unterthanen und Leibeigenen*). Cronicarul relatează că o parte a seimenilor stătea la țară, iar alta în jurul domnului. Ei sînt din ce în ce mai mult supuși la obligații fiscale crescînde. Li se cerea un „*starker Fronddienst*” și „*ein grosser Zinse*” pe an, ceea ce a fost refuzat de către seimeni. Atunci domnul țării la sfatul boierilor a hotărît să-i gonească în Serbia. La această măsură seimenii se opuneau cu toată hotărîrea și șeful lor a fost arestat. După ce au încercat fără rezultat să-l elibereze pe comandantul lor, seimenii pornesc un atac furibund împotriva boierilor și a voievodului. Astfel a izbucnit răscoala din 1655 în Țara Românească. Elementul nou și foarte important care apare este relatarea despre încercarea boierimii și a domnului muntean de a readuce pe seimenii liberi la situația țăranilor dependenți, la situația rumînilor¹.

Din toate aceste informații ale cronicarilor, cu toate că ele sînt expuse de pe poziții dușmănoase răsculaților și favorabile clasei stăpînitoare, se desprind unele din cauzele profunde ale nemulțumirii maselor și motivele imediate ale izbucnirii răscoalei în rîndurile armatei care nu putea să nu aibă un ecou larg în sînul maselor țărănești împilate de boieri și biserică, asupra de statul feudal. Se reflectă foarte clar în aceste relatări politica domniei și a clasei boierești de a arunca toată povara birurilor crescînde asupra maselor populare.

Ruinarea masivă a țăranimii libere și încercarea clasei dominante de a readuce la situația de birnici și de țărani dependenți și acele categorii sociale care se bucurau de anumite libertăți și scutiri a avut drept rezultat că nemulțumirile și frămîntările în cadrul acestor categorii sociale au devenit deosebit de puternice, ca la prima ocazie să izbucnească într-o răscoală antiboierască și antifeudală violentă, pornită în cadrul armatei, care, pe fondul exploatării feudale apăsătoare și a nemulțumirilor generale, să se transforme într-o mișcare largă populară, cuprinzînd toate paturile asupra ale societății muntene.

Răscoala a izbucnit la București în a doua jumătate a lunii februarie 1655². Ea a pornit din cadrul armatei, ridicîndu-se în primul rînd seimenii, dorobanții și roșii. În curînd însă mișcarea a cuprins și celelalte categorii ale armatei, avînd un larg ecou în sînul maselor țărănești și orășenești.

Furia răsculaților a fost îndreptată în primul rînd împotriva boierimii. Cronicarul Radu Popescu relatează că răsculații seimeni și dorobanți „pe domn l-au necinstit cu cuvinte proaste, iar pe boiari, cîți n-au putut scăpa din mîinile lor, i-au omorît”. Cronicarul dă numele a 14 boieri mari uciși, afirmînd că „alți boieri mulți” au fost lichidați de către

¹ N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. IV, p. 127—128. Vezi și A. Veress, *Cîntece istorice vechi ungurești despre romîni*, București, 1925, p. 34, nota 2.

² Izvoarele conțin informații contradictorii cu privire la data izbucnirii răscoalei. Analiza lor detaliată o vom face în cadrul unui studiu ce este în pregătire.

răsculați cu această ocazie. Cu vădită dușmănie de clasă scria cronicarul : „Decii încrunțindu-se în sînge, se făcură ca nește cîini turbați ; căuta pe cine vor mușca și începură casele boierilor a le jefui și nu numai ale boierilor, ci și ale altora și bisericele jăfuea : odăjdiile, potirile, discosile, cărțile, lua de le vindea pen tîrg ; pe mulți preoți îi scotea de plete de unde făcea liturghie și-i bătea ; icoanele le ardea să scoață aurul și pen prestoale căuta de găsiea moaște sfinte și le lepăda, zicînd că sînt farmece”¹.

Și mai largă și mai completă este relatarea *Letopisețului Cantacuzinesc* despre acțiunile răsculaților. După ce se arată că răsculații „începură a sudui pre domnu-său, Costantin vodă. Și făr nici o milostivire abătură... în boiari, de-i ucidea ca pe niște dobitoace”², cronicarul enumeră numele a 15 boieri uciși de răsculați. Cronicarul sighișorean G. Kraus spune că 32 de boieri au fost uciși, el dînd numele a 13 boieri, după care spune : „și alți mulți al căror nume trebuie să fie identificat ulterior”³. Gh. Rákóczy, în scrisoarea sus pomenită, aminteste de 25 de boieri, uciși de seimeni, pe lîngă răpunerea vieții lui Preda⁴, cronicarul Szalárdi vorbește de 17 boieri uciși împreună cu soțiile și copii⁵, iar în *Historische Anmerkungen* se spune că au fost răpuși cu ocazia izbucnirii răscoalei circa 20 de boieri⁶. Atacul violent împotriva boierilor exploatare s-a răsfrînt nu numai asupra boierimii mari din jurul domnului sau a celor aflați în București. Miron Costin arată : „Și nu numai în București, ce și la țară, la multe case, perit-au mulți boieri și negustori jecuiți de dînsii”⁷. Dar această relatare nu lipsește de fapt nici din cronicile muntene sau transilvănene. Cît de puternică și violentă a fost izbucnirea nemulțumirilor din sînul armatei muntene o dovedește și faptul că nu există nici o cronică scrisă în a doua jumătate a sec. al XVII-lea în țările romîne care, vorbind de răscoală, să nu pome-nească de încercarea răsculaților de a lichida boierimea.

Răscoala însă nu s-a mărginit numai la lupta împotriva boierilor și în parte a domnului țării. Izvoarele contemporane menționează că răsculații s-au ridicat chiar din primul moment și împotriva bisericii exploatare. În acest sens este semnificativă relatarea *Letopisețului Cantacuzinesc*. Răsculații, relatează cronicarul, „călcără și sfintele biserici ale lui dumnezeu încă, slujind preoții sfînta liturghie. Iar ei intrară în biserică de-i scotea de pără afară și-i dezbrăca de veșminte. Și au jefuit sfintele biserici și prestoalele. Și lua potirile de au versat jos sfîntul sînge și trup al domnului nostru Isus Hristos. Și sfintele moaște le călca cu picioarele și zicea că sînt farmece. Tot ce au aflat în biserică au luat.

¹ *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 113.

² *Istoria Țării Românești*, p. 121.

³ *Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores*, III, p. 231.

⁴ A. Veress, *Documente*... vol. X, p. 287 („căci au omorît vreo 25 dintre boieri cum ne aduce știrea, iar înainte de aceea a rămas răpusă și viața domnului Preda, poate că i-au omorît și soția și fiul”).

⁵ Szalárdi János, *op. cit.*, p. 281.

⁶ „Kaum hat sich in diesem Monat das Landvolk in der Walakei empört und etlich 20 Bojaren niedergehauen” (cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, vol. VI, p. 57).

⁷ Miron Costin, *op. cit.*, p. 178.

Numai pietrele goale au lăsat. Sfintele veșminte făcându-le-au muerilor și fételor chinteașă¹. Aceste fapte, după cum am văzut și mai sus, au fost relatate și în cealaltă cronică munteană, *Istoriile domnilor Țării Românești*. Dar știrile despre acțiunile răsculaților îndreptate împotriva bisericii exploatare nu lipsesc nici din cele transilvănene². O dată cu bisericile erau atacate și mănăstirile, așa cum semnaleză cronica lui G. Kraus³. Despre atacul răsculaților îndreptat împotriva mănăstirilor vorbesc și unele documente interne. Astfel, într-un hrisov dat de Constantin Șerban mănăstirii Tîrnovul din București, la 11 august 1655, se arată că „s-au sculat dorobanții și seimenii și călărașii acolo la București și asupra domniei mele și asupra boierilor domniei mele de au călcat curtea domnească și au prădat mănăstirile și toate bisericile (subl. noastră — *L.D.*) cîte au fost în orașul București . . . de au luat tot ce au aflat întru dinsele”. Documentul relatează că răsculații au atacat și „mănăstirea Tîrnovul și au luat cărțile și zapisele cîte au avut pentru moșiile mănăstirii”⁴ (subl. noastră — *L.D.*). Relatări despre atacul îndreptat împotriva mănăstirilor nu lipsesc nici din alte documente interne⁵.

Este deosebit de semnificativ faptul că acțiunile răsculaților nu s-au limitat numai la o luptă dîrză împotriva clasei feudale în ansamblul ei (boieri, domn, biserică), ci s-au răsfrînt și asupra unor elemente exploatare orășenești. Acest fapt este relatat pe scurt și de Miron Costin⁶; dar cea mai interesantă și mai semnificativă din acest punct de vedere este din nou știrea cuprinsă în *Letopisețul Cantacuzinesc*. Cronicarul, situîndu-se pe pozițiile marii boierimi, acuză pe răsculați pentru următoarele fapte: „întîi uciseră pre . . . boiari”; „a doao, batjocoriră pre domnul lor”; iar „a treia, călcară și sfintele biserici”, și, în sfîrșit, „a patra, au dat jaf caselor boierești și neguțătorilor și tuturor cîți știa ei că să biruesc și au bucate”⁷ (subl. noastră — *L.D.*).

Reiese clar din cele relatate că răscoala n-a fost numai o mișcare întreprinsă de „pretorienii” îndreptată numai împotriva unor elemente ale boierimii mari sfătuitoare ale lui Constantin Șerban în încercarea acestuia de a lichida pe seimeni. Ea n-a fost un complot de palat ivit în sînul clasei dominante și provocat de factori externi — cum susțineau unii istorici burghezi. Mișcarea izbucnită în armată a cuprins din primul moment mase populare orășenești și satești largi și, cum s-a văzut din cele expuse mai sus, a fost îndreptată împotriva boierilor, a domnului țării și a bisericii, într-un cuvînt, împotriva întregii clase feudale, precum și împotriva elementelor bogate și în primul rînd a negustorilor mari de la orașe. Faptul că răscoala nu s-a limitat numai la București sau la împrejurimile acestui oraș și că ea a cuprins nu numai armata țării

¹ *Istoria Țării Românești*, p. 122—123.

² Cf. Kraus, în *Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores*, vol. III, p. 231.

³ *Ibidem*.

⁴ Cf. Paul I. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 60 și 62.

⁵ N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. IV, p. CCLXIX—CCLXIV, vol. V, p. 443 doc. nr. 18.

⁶ Miron Costin, *op. cit.*, p. 178.

⁷ *Istoria Țării Românești*, p. 122—123.

este relatat aproape în toate izvoarele contemporane. În *Istoriile domnilor Țării Românești* faptul este surprins în felul următor : „Ca aceste lucruri fără de lege făcea dorobanții, seimenii și alți slujitori, de cuprinsease răotatea lor toată țara, atît cît se mira bieții boiari ce vor să facă, ci fugiea care încotro putea scăpa”¹ (subl. noastră — *L.D.*). G. Kraus arată că „multă oaste de țară trecuse de partea lor” și că răscoala a devenit atît de periculoasă, încît nici Constantin vodă Șerban nu se simțea în siguranță, cu toate că — așa după cum relatează cronicarul — el avea oști de lefegii unguri, polonezi, cazaci, dragoni și soldați tot timpul în permanentă stare de alarmă și gata oricînd de acțiune. Voievodul și boierii — arată în continuare G. Kraus, — erau stăpîniți ziua și noaptea de o mare frică². Într-un alt loc, G. Kraus, afirmînd și mai categoric că răscoala izbucnită în armată a avut sprijinul celor mai largi mase populare, spune : „În Țara Românească izbucnește o răscoală care ia proporții din ce în ce mai mari. *Marea majoritate a țării trece de partea seimenilor*”³ (subl. noastră — *L.D.*). Este demn de remarcat faptul că în *Însemnările istorice* din Brașov răscoala este caracterizată drept o ridicare a poporului de la țară⁴.

Astăzi, nu putem prezenta încă un tablou complet al răspîndirii și întinderii răscoalei în provincie. Dispunem însă de unele date și în acest sens. Astfel, într-un document din 8 aprilie 1655, deci încă la începutul răscoalei, se semnalează că rumîinii din Dobriceni și Bărbătești s-au „răsvrătit” împotriva mănăstirii Arnota : „și acea carte, și acel zăpis au fost la Preda vornicul, și au perit acum, cîndu cu această răzvală, cu toate cărțile lui, iar după aceia voi în pismă ați mersu la mînăstire de ați umblat să prindeți egumenul și pre alafți călugări, să-i ucideți, și ați jăfuit metofurile sfintei mănăstiri, de ați luat tot ce ați găsit; dar nește hoți ca voi, cu a cui învățătură și cu ce semeție umblați voi să ucideți călugării, și jăfuiți voi bucatele mănăstirii ?”⁵

Într-un alt document, tot din 1655, se semnalează izbucnirea unor frămîntări în jurul Bucureștiului. Un rumîn din Dudești, cu numele Gavrea, „s-a sculat... cînd s-au sculat slujitorii țării de au tăiat boierii și au jehuit toate casele boierilor și au jehuit casa boiarului Domniei mele... și au luat și toate cărțile și zapisele Radului... și au fugit în alte țări ca un om rău și hiclean”⁶. În jalba rumînilor din Drăgești pe Argeș, din 1 februarie 1656, în care ei cereau la Divan în fața lui Constantin Șerban judecarea, se arată : „pre vreme ce s-au sculat slujitorii țării pre boierii de i-au tăiat și le-au jăhuit casele și mănăstirile și bisericile și toată țara (subl. noastră — *L.D.*), atunce au jăhuit și casa jupînesei Stancăi și i-au luat cărțile și zapisele și au fost luat și cărțile ce au avut de rămas pre partea din Drăgești”⁷.

¹ *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 113.

² Cf. *Fonles Rerum Austriacarum. Scriptores*. vol. III, p. 231.

³ *Ibidem*, p. 235.

⁴ Cf. *Historische Anmerkungen*, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, vol. VI, p. 57.

⁵ N. Iorga, *Studii și documente...*, IV, p. CCLXIII—CCLXIV.

⁶ Paul I. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 67.

⁷ *Ibidem*, p. 67—68.

Chiar și din aceste date răzlețe și afirmații ale cronicarilor se desprinde tabloul răspîndirii, cu iuteală a răscoalei în toată țara și faptul că ea a cuprins masele largi populare. Despre caracterul general al mișcării în toată Țara Românească vorbește și faptul relatat în mai multe cronici și într-o serie de izvoare documentare că boierii, pentru a scăpa de mîna răsculaților, au fugit în masă la pașa de la Silistra, în Moldova sau în Transilvania. Brașovul și Sibiul, așa cum se va întîmpla și cu ocazia răscoalei lui Tudor, au servit boierilor fugari drept refugiu, de unde ei unelteau împotriva mișcării populare.

Clasa dominantă din Țara Românească, în frunte cu domnul țării, era cu totul neputincioasă în fața unei izbucniri a nemulțumirilor populare într-o asemenea proporție. Boierii și domnul nu dispuneau de data aceasta de acea forță de constrîngere care era de obicei armata și care în multe cazuri salva însăși existența clasei feudale în fața unor răscoale populare țărănești, pentru că mișcarea a pornit din însăși sinul armatei. Garda de lefegii a domnului și cetele boierești nu puteau opune nici o rezistență în fața unei forțe numerice zdrobitoare și în genere bine organizate.

În primul moment al izbucnirii răscoalei, boierii și domnul țării au cerut ajutor din afară pentru înăbușirea mișcării. Kraus arată în legătură cu aceasta că, din cauza creșterii din ce în ce a mișcării, „... vodă și boierii ceilalți n-aveau siguranța vieții, domnul căuta posibilități pentru a opri răul și trimitea pe ascuns însemnate daruri pașei de la Silistra, care era cel mai aproape de Țara Românească, și solicita în același timp ajutor și de la Rákóczy”¹. Cronică munteană *Istoriile domnilor Țării Românești* arată și ea că „domnul văzînd că nu se va putea potoli acest lucru (răscoala — *n.n.*) într-alt chip, s-au sfătuit cu boierii ca să aducă oști striine asupra lor, să-i tae să-i omoare, cu de tot fealiul de cazne și au trimis o seamă de boiari la Rakoți, craiul Ardealului, alții la Ștefan vodă din Moldova (și așa au scos cuvînt că au fugit boierii fără știrea domnului), cari mergînd pe acolo, au rugat pe acei domni să vie cu oștile lor să bată pe cei făcători de rău”². Semnalăm aici că nu există nici o cronică a vremii care, vorbind de acest eveniment, să nu fi pomenit într-o formă sau alta de solicitarea ajutorului extern de către boieri și domnul Țării Românești, sau de faptul că Sultanul a ordonat pregătirea intervenției.

Vestea izbucnirii răscoalei în Țara Românească a ajuns foarte repede în țările vecine. Ea a fost dusă de boierii care căutau, prin fuga lor peste hotarele țării, să scape de sabia răsculaților; ea se reflectă și în corespondența diplomatică a vremii. Silistra, Brașovul, Sibiul, Iașul și Timișoara sînt primele locuri unde această veste a ajuns chiar în primele zile ale pornirii mișcării. În a doua jumătate a lunii martie vestea izbucnirii răscoalei în Țara Românească a ajuns la Constantinopol, Varșovia, Bratislava, de unde mai tîrziu la Viena și Veneția și în alte orașe și țări europene³.

¹ G. Kraus, în *Fontes Rerum Austriacarum*, vol. III, p. 230.

² *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 113—114.

³ În corespondența purtată de Rákóczy cu unii magnați din Ungaria, din Bratislava, cu regele Poloniei și cu cazacii lui B. Hmelnițki, în rapoartele reprezentanților dogelui venețian la Bratislava și Viena, încă în lunile martie—aprilie apar știri despre izbucnirea mișcării în Țara Românească.

La dieta din Cluj, ținută spre sfârșitul lui februarie, se anunțase deja convocarea unei diete parțiale extraordinare în vederea examinării situației din Țara Românească și a măsurilor ce urmau să fie luate de către principe pentru a sprijini boierimea și domnul țării vecine în înăbușirea mișcării izbucnite acolo. La 12 martie 1655, Gh. Rákóczy, îngrijorat de desfășurarea evenimentelor în Țara Românească, scria: „de vreo patru zile au început să ne aducă în două rînduri vești cu toate că nu a venit nici scrisoarea de la voievodul din Țara Românească, nici omul nostru, ceea ce nu o putem tălmăci ca un semn bun... O parte din boieri au fugit în munți, unde pot aștepta în siguranță, ceea ce dacă e adevărat e neapărată nevoie să veghem asupra gloatei obraznice așitate”¹.

În calitate de mare feudal și domn al unei țări vecine cu care se întrețineau strînse legături, Gh. Rákóczy al II-lea era îngrijorat de desfășurarea răscoalei în Țara Românească și își exprima teama ca nu cumva răscoala să se răspîndească și în Transilvania. La 22 martie 1655 el scria de la Mirăslău: „Situația în Țara Românească este grea și acum... Voievodul fără întrerupere anunță prin strigăte ca toată lumea să fie liniștită. Și pașa Sciaus este supărat pe ei (pe răsculați — *n.n.*), întrucît lotrii au tăiat mulți turci (subl. noastră — *L.D.*), pînă cînd (răsculații) nu vor fi tăiați pînă atunci liniște permanentă nu va fi”². Unul din colaboratorii apropiați ai lui Rákóczy, Andrei Klobusiczki, scria principelui la 23 martie 1655 din Bratislava: „Întîmplarea din Țara Românească nu este un lucru mic, mă tem să nu se răspîndească mai departe dacă nu va fi cumva, înăbușită, la ce — după cit am înțeles — Măria Ta va avea grijă”³. Încă la sfârșitul lui martie, Gh. Rákóczy al II-lea luase unele măsuri pentru a preîntîmpina eventuala întindere a răscoalei și în Transilvania și pentru a pregăti în același timp intervenția armată împotriva răsculaților. Pe la sfârșitul lui martie și începutul lui aprilie s-au stabilit relații strînse între pașa de la Silistra, reprezentantul porții și Gh. Rákóczy pe de o parte și Constantin Șerban și Gheorghe Ștefan pe de alta, pentru a coordona toate acțiunile clasei dominante din cele trei țări romîne cu ajutorul otoman pentru a înăbuși răscoala. Cu excepția lui Rákóczy, însă, nici unul dintre acești reprezentanți ai clasei feudale nu dispunea de forța militară suficientă pentru a ține piept unei mișcări populare de proporția celei din Țara Românească. Gheorghe Ștefan se temea de posibilitatea reizbucnirii frămîntărilor în însăși oastea sa. Pașa de la Silistra, care era chemat să aplice hotărîrea Porții privind înăbușirea răscoalei, nu dispunea de o armată suficientă; în aceeași situație se găsea și pașa de la Timișoara, iar Poarta era frămîntată de lupte interne puternice și angajată în război cu Veneția. Singurul care putea să mobilizeze o armată bine organizată, supusă pentru a executa voința clasei dominante, era Gh. Rákóczy al II-lea, principele Transilvaniei. Era firesc în aceste condiții ca toate firele organizării intervenției armate împotriva mișcării din Țara Românească să ducă la curtea princiară din Transilvania.

¹ A. Veress, *Documente...*, vol. X, p. 287.

² S. Szilágyi, *Transilvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 384.

³ *Ibidem.*

Răscoala din Țara Românească cuprinsese întreaga țară. Este caracteristic în acest sens relatarea cronicarului sighișorean G. Kraus care arată că, paralel cu solicitarea ajutorului din afară, Constantin Șerban „s-a străduit cum ar putea liniști pe seimeni și roșii pînă la sosirea ajutoarelor, la care se aștepta. Voievodul a dispus ca zilnic să se anunțe prin strigături ca toată lumea să fie liniștită”¹. Cu toate acestea, situația voievodului, cu atît mai mult a boierilor, era foarte nesigură².

Răscoala izbucnită în cadrul armatei Țării Romînești a avut în perioada de la izbucnire și pînă la bătălia de la Șoplea o anumită evoluție. Ea a cuprins în această perioadă nu numai mase largi ale țărănimii și orășenimii asuprite, dar la mișcare au aderat o serie de elemente ale micii boierimi și chiar unele elemente ale boierimii mari. Tocmai din această cauză compoziția socială a mișcării a devenit foarte complexă, am spune chiar eterogenă, ceea ce s-a reflectat negativ nu numai în desfășurarea ulterioară a evenimentelor (în special în timpul bătăliei de la Șoplea), ci și în caracterul mișcării. Aderarea unor elemente ale boierimii la mișcare era determinată de anumite interese personale sau de grup, sau pur și simplu de motive de oportunitate. Este semnificativă în legătură cu acest ultim motiv relatarea cronicarului Kraus, care arată că în urma izbucnirii violente a răscoalei „mulți boieri fiind foarte înfricoșați și îngroziiți trec de partea seimenilor și roșilor”³.

Acei boieri care au aderat la mișcare reprezentau tocmai elementul care din însăși interiorul ei acționa împotriva maselor răsculate și se folosea de toate posibilitățile spre a trăda mișcarea. Din rîndurile acestora au apărut acele elemente care au uneltit alături de boierii pribegi de pe lângă Rákóczy și Gheorghe Ștefan sau pașa de la Silistra, ajutînd acestora în organizarea intervenției armate.

După dieta parțială din 28 aprilie 1655, în care s-a hotărît intervenția armată a principelui din Transilvania împotriva mișcării din Țara Romînească⁴, pregătirea nemijlocită a intervenției a intrat în ultima sa fază. În mai, voievodul Țării Romînești, în scrisoarea sa către Rákóczy, cere urgentarea intervenției; peste cîteva zile sosește solul principelui Transilvaniei de la pașa din Silistra anunțînd pe Rákóczy despre hotărîrea Porții cu privire la necesitatea înăbușirii răscoalei⁵. În aceeași zi este expediată scrisoarea lui Váradi, solul lui Rákóczy la Constantinopol, în care se transmitea hotărîrea Porții și aprobarea acțiunilor lui Rákóczy de a înăbuși mișcarea în Țara Romînească, „oricine ar face, numai să poată să ducă pînă la capăt, să liniștească pe aceia

¹ *Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores.* vol. III, p. 231.

² Scrisoarea lui Rákóczy din 4 mai 1655 și scrisoarea trimisului lui Rákóczy în Țara Romînească, Petru Budai, conțin o serie de informații cu privire la evoluția răscoalei în această perioadă: cf. Szilágyi, *A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése*, în seria *Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria*, vol. XXIV, p. 491. și Szilágyi S., *Levelek és okiratok*, în „Történelmi Tár”, 1889, p. 664—665.

³ *Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores.* vol. III, p. 231.

⁴ *Monumenta Comitalia Regni Transilvaniae*, vol. XI, p. 224, și *Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores.* vol. III, p. 232.

⁵ S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 395.

(pe răsculați — *L. D.*) și să-i pedepsească pe lotri, va face un lucru plăcut puternicului împărat”¹.

La 20 mai 1655, o delegație numeroasă de boieri munteni sosește la Rákóczy cerînd acestuia să intervină și să înăbușe mișcarea din Țara Românească. În frunte cu vlădica Ignatie, Gheorghe vel dvornic, Dicul biv spătar, Stroe logofătul, Constantin biv vistiernic, Preda vel logofăt și încă 28 de boieri semnează scrisoarea adresată lui Rákóczy. În acest document deosebit de important pentru stabilirea caracterului și amploarei mișcării din Țara Românească se scrie următoarele: „întîmplîndu-ne-se întru țara noastră a să face nește lucrurile riale dentru nește oameni streini, carii... începură a îngreuiarea și a stricarea raiaoa pre-a lumina-tului și prea puternicului Împărat cu jacuri și cu hoții, păn mai o fărșără, după aceaia să apucară de noi, cari dam și rădicam haraciul cinstitului Împărat, de începură a ne jăcui și a ne prăda casele și bucatele și avuțiile noastre, păn intrară și cu sabia în noi, în doo trei rîndure, de omorără atăta samă de boierime, dentru mijlocul nostru... asăjderea și pre noi, gonindu-ne ca să ne omoare, scoasereră-ne și den țara noastră, și, ce avum, mult puțan, tot ne luară. Deč unii dentru noi scăpăm în pămîntul cinstitului Împărat, la poala Măriei Sale lu Siiaus pașa al Dărstorului, alții, la pașa de la Temesvar (Timișoara), alții prin Moldova, alții scăpăm și aici”². Arătînd toate acestea, delegația cerea, în numele lui Constantin Șerban și a boierimii mari muntene, lui Rákóczy să intervină cu armata sa pentru înăbușirea mișcării maselor. În timp ce răsculații se ridicaseră nu numai împotriva boierimii, a domnului și a mănăstirilor, dar și împotriva asupririi otomane, în numele clasei dominante muntene, delegația de boieri urgenta lichidarea mișcării populare „ca să fie țara iarășe supusă și plecată prealuminatului Împărat, și să dăm haraciul Împăratului”³. Apare cît se poate de limpede caracterul de clasă al politicii și al acțiunii marii boierimi față de interesele vitale și independența țării. Scrisoarea boierilor munteni adresată lui Rákóczy la 20 mai 1655 constituie un act de acuzare la adresa acestei boierimi. Ea avea menirea să urgenteze, să susțină planurile dușmanilor externi ai răscoalei, planuri ce se elaborau tocmai în acea perioadă pînă la cele mai mici detalii.

Răsculații, aflînd de pregătirea intervenției dinspre Moldova și Transilvania la sfîrșitul lui mai, își concetreză forțele în două locuri principale, la Tîrgoviște și lingă Focșani⁴. La Tîrgoviște, în vechea capitală a țării, răsculații seimeni și dorobanți și-au întocmit tabăra și s-au pregătit de luptă întărindu-se în șanțurile săpate încă în timpul lui Matei Basarab în jurul cetății domnești. Răsculații, organizîndu-se mai bine în interior, au căutat și ei sprijin din afară.

Cercetări recente au dovedit cu toată certitudinea că între răsculații seimeni și cazacii lui Bogdan Hmelnițki au existat legături strînse încă

¹ S. Szilágyi, *Levelek és okiratok ...* în „Történelmi Tár”, 1889, p. 665—666.

² N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. IV, p. 34.

³ *Ibidem*, p. 35.

⁴ S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 398—399.

înainte de bătălia de la Șoplea¹. Într-o scrisoare a lui Gheorghe Ștefan, din 22 mai 1655, către Gh. Rákóczy al II-lea se semnala faptul că seimenii răsculați au trimis o solie la hatmanul cazacilor zaporojeni. Gheorghe Ștefan vorbește despre informațiile primite de la solul său pe lângă Bogdan Hmelnițki, informații obținute de la un cazac fost slujitor la Suceava, care cunoștea bine limba română și care în momentul respectiv se afla la curtea lui Bogdan Hmelnițki. Acest cazac, aflându-se în relații bune cu solul voievodului moldovean, îi furniza unele informații pe care acesta nu le putea obține pe altă cale. El relatează solului lui Gheorghe Ștefan că seimenii din Țara Românească au trimis o solie la Bogdan Hmelnițki cu o scrisoare în care ei se angajau ca, în cazul în care hatmanul va dori să-i aibă în ajutor, ei vor porni într-un număr de 12 000 luind cu sine toate armele de foc ale voievodului Constantin și vor chema alături de ei mulți sârbi și bulgari și în felul acesta vor porni în ajutorul hatmanului². Din informațiile obținute de Gheorghe Ștefan și transmise de acesta lui Rákóczy în scrisoarea amintită, reiese și răspunsul pe care l-au primit seimenii la propunerea lor și la solicitarea ajutorului căzăcesc împotriva dușmanilor lor externi.

Este cunoscut faptul că relațiile dintre Gheorghe Ștefan și cazacii lui Bogdan Hmelnițki, după evenimentele din 1653, erau încordate. Ținând seama de aceasta și de pregătirea lui Bogdan Hmelnițki pentru participarea la războiul împotriva Poloniei, alături de Rusia, hatmanul oastei căzăcești zaporojene i-a sfătuit pe seimeni ca deocamdată să nu întreprindă nimic, pentru că el nu poate acorda sprijinul necesar, iar trecerea lor printr-o țară al cărui domn îi este dușman va fi foarte grea. În același timp Bogdan Hmelnițki promitea că, imediat după terminarea expediției îndreptate împotriva Poloniei, el va întoarce armele spre dușmanii seimenilor și va acorda sprijinul necesar lor. „El hatmanul însuși — scria Gheorghe Ștefan lui Rákóczy — se află în tabără împotriva polonilor și dacă gândurile lui vor fi realizate și va putea să obțină victoria asupra polonilor, el vrea să se stabilească mai întâi la Lvov, iar de acolo va trimite oaste în țara noastră (Moldova — *n.n.*), atunci (seimenii) vor putea să treacă la el când va vizita pe dușmani și pe prieteni”³. Reiese foarte clar din toate aceste relatări deosebit de prețioase că paralel cu pregătirea intervenției externe se pregătea o coaliție a forțelor luptei de eliberare de sub jugul străin, a cazacilor lui Bogdan Hmelnițki și a răscula-

¹ L. Demény-Meșcova, *Relațiile seimenilor cu cazacii lui Bogdan Hmelnițki în timpul războaielor populare din 1655 în Țara Românească*, în *Studii privind relațiile româno-ruse* vol. III.

² S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale* vol. I, p. 396—397.

³ *Ibidem*. În studiul amintit a lui L. Demény-Meșcova, se aduc și alte dovezi despre legăturile seimenilor răsculați cu cazacii. Astfel se arată că solul lui Gheorghe Ștefan la curtea lui Bogdan Hmelnițki a fost întrebat de Vihowski, diacul hatmanului, dacă „voievodul Moldovei va permite acelor seimeni din Țara Românească să treacă prin țara sa la hatman de prietenia acestora față de hatman”. Se arată că într-o scrisoare din 4 iunie 1655 adresată Porții de către Gh. Rákóczy al II-lea, acesta denunță planul de alianță a seimenilor răsculați cu cazacii. Rapoartele trimișilor lui Rákóczy la Poartă conțin și ele informații ample cu privire la legătura cazacilor cu seimenii răsculați. Astfel, într-o scrisoare a lor din 23 iulie 1655 scriau lui Rákóczy că „s-a adevărit că lotrii din Țara Românească au purtat corespondență cu cazacii”.

ților din Țara Românească. Planurilor clasei dominante din cele trei țări romine și ale Porții Otomane li se opunea, în felul acesta, un plan de joncțiune a armatelor lui Bogdan Hmelnițki cu oastea răsculaților.

Aceste informații din scrisoarea amintită a lui Gheorghe Ștefan cu privire la relațiile răsculaților din Țara Românească cu cazacii sînt confirmate și de alte documente și știri. Solii lui Rákóczy la Constantinopol și solul său care tocmai în lunile aprilie și mai făcuse o călătorie la cazaci confirmau știrile despre aceste relații¹. Alianța dintre cazaci și seimeni era îndreptată în primul rînd împotriva lui Gheorghe Ștefan și Gh. Rákóczy, dar ea a avut și un caracter antiotoman. Acest fapt este surprins în una din scrisorile lui Gh. Rákóczy al II-lea adresată pașei de la Silistra în cursul lunii mai, deci atunci cînd principele Transilvaniei a aflat despre legăturile seimenilor răsculați cu cazacii. În această scrisoare Rákóczy arăta că exista pericolul ca răsculații din Țara Românească, dar în special seimenii, după ce vor fi nimiciti „stările suspuse ale țării” și vor proceda la fel și cu „voievodul țării numit de Împăratul otoman”, se vor putea uni cu „o asemenea țară de unde vor putea să facă multe neplăceri puternicului Împărat”². Nu este greu de observat că aluzia se făcea la Ucraina lui Bogdan Hmelnițki reunită cu statul centralizat rus. Cazacii zaporojeni reprezentau singura țară a cărei forță militară simpatiza și se angaja să sprijine pe seimeni. Caracterul antiotoman al alianței seimenilor din Țara Românească cu cazacii lui Bogdan Hmelnițki poate fi deslușit și din alte izvoare. Astfel, după bătălia de la Șoplea, Bogdan Hmelnițki este foarte nemulțumit de acțiunile lui Gh. Rákóczy al II-lea, care de fapt aveau drept rezultat lichidarea forței militare a Țării Românești și îi reproșea acestuia că el, Bogdan Hmelnițki, ar fi știut ce să facă cu o asemenea forță militară cum era cea a Țării Românești, dar în special cu vitejii seimeni, el ar fi știut împotriva cui să-i folosească³. Este iarăși ușor să surprindem că Bogdan Hmelnițki făcea aluzie la turcii cötropitori, știut fiind că țările romine ocupau un loc important în planurile lui antiotomane.

Descoperirea la sfîrșitul lunii mai, de către Gheorghe Ștefan și Gh. Rákóczy, a relațiilor dintre seimeni și cazaci a făcut ca pregătirea intervenției armate împotriva răsculaților să fie urgentată atît de Poartă, cît și de celelalte forțe reacționare. Pe lîngă o serie de motive interne din Moldova și Transilvania, cauza determinantă care a făcut ca declanșarea intervenției să aibă loc în iunie a constat în situația externă care în acel moment era cea mai favorabilă forțelor care pregăteau intervenția și foarte nefavorabilă răsculaților. Acest lucru este limpede exprimat de Gheorghe Ștefan în scrisoarea sa din 29 mai către Gh. Rákóczy în care scria: „... numai să nu întîrziem cu acest lucru (înăbușirea răscoalei în Țara Românească — *n.n.*), întrucît acum și noi avem posibilități favorabile, pentru că oștile vecinilor noștri s-au potolit, polonezii sînt în pierdere, cazacii pînă acum încă nu s-au adunat în tabără, tătarii s-au

¹ Mai pe larg cf. L. Demény-Meșcova, *art. cit.*, p. 8.

² S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 541—542.

³ L. Demény-Meșcova, *art. cit.*, p. 12—13 și 15.

îndepărtat de aici... timpul se poate schimba ușor, iar noi în mijlocul acestor țări aflate în războaie sîntem expuși pericolului”¹. Astfel a fost ales momentul înfăptuirii intervenției tocmai cînd forțele cazăcești nu puteau da ajutorul necesar seimenilor. Considerăm deci că nu este întîmplător faptul că tocmai la sfîrșitul lunii mai și începutul lunii iunie pregătirile în vederea punerii în aplicare a planului intervenționist s-au intensificat, atît din partea pașei de la Silistra, cît și din partea lui Rákóczy și a lui Gheorghe Ștefan.

Planul acestei intervenții a fost elaborat încă în cursul lunii mai și el se poate reconstitui din corespondența dintre Rákóczy și pașa de la Silistra. Conform acestui plan, la o anumită dată fixată de comun acord (precizată ulterior pentru 27—28 iunie), răsculații din Țara Romînească urmau să fie atacați din mai multe părți. Rákóczy intenționa să pornească cu oastea sa prin pasul Buzăului sau eventual prin Bran, îndreptîndu-se spre Ploiești și București; pașa de la Silistra urma să treacă Dunărea și să înceapă atacul dinspre Giurgiu; Gheorghe Ștefan, cu oastea sa, avea ca sarcină să atace din direcția orașului Focșani îndreptîndu-se spre Rîmnicu-Sărat — Buzău — Gherghița; de aici, unindu-se cu oastea transilvăneană, să înainteze spre București, unde se presupunea că sînt concentrate toate sau cel puțin principalele forțe ale răsculaților. Cît privește pașa de la Timișoara, care în acel moment nu dispunea de o armată necesară unui atac împotriva Țării Romînești, el trebuia totuși să concentreze toate forțele sale militare la frontiera țării, creînd impresia unui atac în direcția ținutului Mehedinți. Acest plan constituie și el o mărturie despre amploarea mișcării din Țara Romînească, mai ales dacă adăugăm datele cu privire la efectivele ce urmau să fie mobilizate împotriva răsculaților. Rákóczy urma să pornească și a și pornit cu un efectiv de 30 000 de soldați și, după unele izvoare, cu 12, după altele, cu 24 de tunuri, iar Gheorghe Ștefan cu oastea sa de 15—17 mii, avînd în ajutor, din partea tătarilor, un detașament de circa 1 500 de soldați; pașa de la Silistra, împreună cu detașamentul condus de Constantin Șerban, care urma să i se alăture într-un anumit moment al desfășurării evenimentelor, dispunea, după anumite izvoare, de circa 3 000 de ostași, iar la frontiera de vest a țării, pașa de la Timișoara concentra circa 1 000 de soldați². Este deci vorba de o armată care ajungea pînă la 50 000 de soldați care urmau să fie mobilizați și au și fost mobilizați împotriva răsculaților.

La vestea apropierei oștilor intervenționiste, răsculații își organizează forțele, iau măsuri de apărare, iar populația țării, care îi sprijinea, este chemată să se retragă spre bălțile Dunării, ducînd cu sine tot ce avea. Izvoarele atestă că țărănimea a sprijinit din plin acțiunea răsculaților. Mai ales în momentul trecerii oastei lui Rákóczy se constată în Țara Romînească o nouă activizare a forțelor sociale angajate în mișcare. G. Kraus constată acest fapt arătînd că atunci „cînd știri despre aceasta (pornirea lui Rákóczy cu armata sa spre Țara Romînească — n.n.) sosesc

¹ S. Szilágy, *Okmánytár II. Rákóczy György diplomaciai összeköttetéseihez*, p. 180—181.

² Idem, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 542.

în Țara Românească, izbucnește o răscoală care ia proporții din ce în ce mai mari. *Marea majoritate a țării trece de partea seimenilor*” (subl. noastră — *L.D.*)¹.

Cunoscând planurile înaintării oștilor lui Gh. Rákóczy și Gheorghe Ștefan și faptul că aceste oști trebuia să se unească lângă Gherghița pe data de 28 iunie și de aici să pornească împotriva oastei răsculaților, aceștia au hotărât să iasă în întâmpinarea lui Rákóczy nimicind pe rînd oștile intervenționiste încă înainte de a se uni. Ei silesc pe Constantin Șerban să pornească de la București, alături de ei împotriva lui Rákóczy. Constantin Șerban însă părăsește la Gherghița oastea răsculaților fugind cu o serie de boieri la pașa de la Silistra. În aceste condiții, răsculații seimeni și dorobanți proclamă ca domn pe Hrizea, care preia conducerea oastei răsculate și pornește spre Ploiești. La data de 26 iunie, nu departe de Ploiești, în satul Șoplea pe malul Teleajenului, armata lui Rákóczy a fost atacată prin surprindere de răsculați. Atacul violent și viguros al răsculaților a pus într-o situație grea oastea lui Rákóczy și a fost un moment în desfășurarea bătăliei — așa cum ne înfățișează izvoarele — în care părea probabilă victoria răsculaților, deși oastea lui Rákóczy era mai numeroasă și era mai bine organizată. Pînă la urmă însă, oastea răsculaților a suferit o grea înfringere. Principala cauză a înfringerii a constatat în trădarea răsculaților de către elemente boierești alăturate la mișcare. Cronicile interne vorbesc de două momente decisive în desfășurarea bătăliei, cînd boierii trădaseră pe răsculați. În primul rînd este vorba de trădarea comandantului artileriei seimenilor, Buliga aga. Acesta a plasat în așa fel artileria oastei răsculate, care era mai puternică decît cea a lui Rákóczy, încît proiectilele treceau pe deasupra pedestrimii principelui care s-a putut apropia fără vătămare de această artilerie și a capturat tunurile răsculaților. În același timp are loc o trecere directă a unor detașamente conduse de boieri de partea lui Rákóczy. Aceste trădări au dezorganizat sistemul de apărare și ordinea de luptă a răsculaților făcînd posibilă victoria oastei lui Rákóczy. A început un groaznic măcel în rîndurile răsculaților. Forțele reacționare triumfau. La 27 iunie Gheorghe Ștefan se unește cu Rákóczy, peste cîteva zile cei trei domni, Gheorghe Ștefan, Constantin Șerban și Gh. Rákóczy, sărbătoreau în tabăra de lângă Gherghița victoria obținută.

Deși victoria de lângă Șoplea a constituit o lovitură puternică dată principalelor forțe militare ale răsculaților, și o dată cu aceasta forței armate a Țării Românești, totuși rezistența și împotrivirea răsculaților n-a fost cu totul lichidată. Tocmai acest fapt l-a făcut pe Gh. Rákóczy al II-lea să lase la dispoziția lui Constantin Șerban și a boierilor munteni un puternic detașament de ostași (pînă la 3 000 de soldați) pentru a lichida complet rezistența răsculaților. Rezistența locală a răsculaților care se retrăseseră după bătălia de la Șoplea spre București, la sud de București și în bălțile Dunării, avînd un sprijin puternic din partea maselor, a avut în unele momente caracterul unei ridicări generale împo-

¹ *Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores. vol. III, p. 235.*

triva boierimii, a domnului țării și a armatei lui Rákóczy aflată în slujba acestora. Înseși cronicile interne menționează că împotrivirea maselor din Țara Românească a continuat și după înfringerea din 26 iunie 1655. Astfel *Letopisețul Cantacuzinesc* relatează: „Iar ei (răsculații—*n.n.*), ca niște îndrăciți, nu să mai așaza, ci umbla tot turburați. Și să strinsă care de unde era; o dată la București, altă dată la Brăila, ca să vie cu armă asupra domnu-său”¹. De altfel, despre rezistența seimenilor și a dorobanților după Șoplea vorbește și Miron Costin și alți cronicari. Chiar unul dintre comandanții oastei învingătoare de la Șoplea scria către un nobil din Transilvania la 1 iulie 1655: „Drumul este de temut, nici nu pot umbla sigur din pricina lotrilor”². Rákóczy, în înțelegere cu ceilalți doi voievozi, a fost nevoit să ia unele măsuri militare împotriva răsculaților. Încă în ziua de 2 iulie, un detașament de 5 000 de soldați ai lui Rákóczy, sub comanda lui I. Boros, s-a îndreptat spre București³, avînd de înfruntat detașamente de călărași și dorobanți în bătălia de lângă București și de la Daia⁴. Detașamente ale voievodului moldovean și cel al tătarilor sub comanda lui Rustem Mirza erau și ele în urmărirea răsculaților.

La 9 iulie, Gh. Rákóczy al II-lea și, cu cîteva zile înainte, Gheorghe Ștefan au început retragerea forțelor lor militare din Țara Românească; Rákóczy, abia reușind să treacă munții, era informat de către Boros despre re izbucnirea mișcării. Acesta scria principelui Transilvaniei la 16 iulie: „ne aduc știri din toate părțile că populația țării din nou se adună”⁵. Mișcarea a re izbucnit și de data aceasta în orașe și s-a răspîndit repede în întreaga țară. Boros arată că acționau în special călărașii, susținuți de seimeni și dorobanți și de către țărani și orășeni, inițiatorii mișcării fiind căpitanii orașelor București, Ploiești, Gherghița și Daia. Acești căpitani, adunați împreună cu comandanții seimenilor și dorobanților rămași în viață după bătălie, au și hotărît ca imediat ce Rákóczy va părăsi țara să pornească la răscoală⁶. Alte centre de rezistență erau la Roșiorii de Vede și Tîrgșor⁷, dar în special la Craiova. „Toți aceia care au reușit să scape după bătălie s-au adunat din nou acolo, lângă Dunăre la sud de Craiova” scria Boros la 16 iulie lui Rákóczy⁸. Frămîntările în sinul populației Țării Românești, dar în special în rîndurile armatei răscolate, s-au întezit pe la mijlocul lunii iulie 1655 datorită și faptului că Hrizea în aceste zile urma să fie expediat din Tîrgoviște spre Transilvania. Mai ales seimenii și dorobanții nutreau mari speranțe în eventuala eliberare a lui Hrizea. Este semnificativ faptul că chiar în orașul Tîrgoviște, considerat de Constantin Șerban citadela puterii sale,

¹ *Istoria Țării Românești*, p. 126—127.

² A. Veress, *Documente...*, vol. X, p. 226.

³ S. Szilágyi, *A két Rákóczy György fejedelem csaláai levelezése*, în *Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria*, vol. XXIV, p. 494.

⁴ S. Szilágyi, *Okmánytár II. Rákóczy György diplomaciai összeköttetéseihez*, p. 208.

⁵ *Idem*, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 416.

⁶ *Ibidem*, p. 416.

⁷ *Ibidem*, p. 415.

⁸ *Ibidem*, p. 416.

în ziua în care Hrizea sub paza unei escorte puternice a fost scos din închisoare și expedit spre Transilvania, au avut loc vii manifestări de simpatie a populației față de Hrizea. „Cînd a ieșit din curte — scria Boros lui Rákóczy — îl plîngeau oamenii, se plecau înaintea lui și-l sărutau; bine că l-a prins pașa și l-a trimis în mîinile noastre, căci zău că toată țara s-ar fi sculat pe lîngă dînsul și l-ar fi privit ca pe voievodul ei, și ar fi și murit lîngă el”¹. Cît de gravă era considerată situația din Țara Romînească în aceste zile de către reprezentanții clasei feudale ne-o dovedește elocvent solicitarea unui nou ajutor din partea lui Rákóczy, a unei noi intervenții militare. La 16 iulie 1655 Boros scria în acest sens lui Rákóczy: „Voievodul și boierii mă roagă ca Măria Ta să scrii domnului Acațiu Barcsai, ca acolo sus la Jiu, în munți, să aducă cel puțin 1 000 de oameni și Măria Ta de ai trimite cîteva porunci, care să fie răspîndite printre lotri”². Și Constantin Șerban se adresa la 18 iulie lui Rákóczy pentru ajutor: „Ne-ar plăcea și nouă — scria el — dacă Măria Ta ar da poruncă oastei de un anumit număr să fie gata la vamele”³ care treceau dinspre Transilvania spre Țara Romînească.

În Țara Romînească lupta răsculaților continua. La mijlocul lunii iulie, locuitorii din Tîrgul de Floci au opus o puternică rezistență detașamentului tătarilor condus de Rustem Mirza, care urmărea pe răsculați și jefuia țara. Însuși comandantul detașamentului tătarăsc a fost ucis în luptă⁴. Răscoala a fost sprijinită și de băieși, probabil de la ocele de sare ale Țării Romînești, împotriva lor fiind trimise detașamente ale boierilor și voievodului⁵. Acest avînt al mișcării a fost vremelnice oprit de clasa dominantă în urma măsurilor luate împotriva răsculaților cît și datorită caracterului local, fărîmitat, al împotrivirilor în această perioadă. Ele au dovedit însă profunde nemulțumiri care mocneau în sînul mării majorității a populației. Tocmai de aceea potolirea mișcării pe la sfîrșitul lunii iulie era numai vremelnică, am spune chiar aparentă. În Țara Romînească circulau diferite știri și zvonuri cu privire la succesele armatei cazăcești. Cei asupriți priveau cu simpatie succesele militare ale cazacilor lui Bogdan Hmelnițki în războiul dus împotriva Poloniei, iar răsculații așteptau armata cazăcească pentru a-și uni forțele împotriva dușmanilor țării. Boros arată într-o scrisoare către Rákóczy că „sosirea cazacilor aici nu se află în secret pentru că... este o săptămînă și jumătate că se vorbește deschis despre ea...”⁶. La începutul lui august sosise chiar o solie cazăcească în Țara Romînească care a fost cu multă simpatie primită de populația țării⁷.

¹ S. Szilágyi, *Okmánytár II. Rákóczy György diplomaciai összeköttetéseihez*, p. 206; trad. la N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. IV, p. CCLXXII.

² S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 417.

³ Idem, *Okmánytár II. Rákóczy György diplomaciai összeköttetéseihez*, p. 210.

⁴ *Ibidem*, p. 212.

⁵ *Ibidem*, p. 214—216.

⁶ S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 423.

⁷ Cf. L. Demény-Meșcova, *art. cit.*, p. 15.

La 8 august izbucnește din nou o puternică mișcare în Țara Românească și de data aceasta cu centrul la București. La 9 august 1653 Boros înștiințează pe stăpînul său, Rákóczy : „În mare grabă trebuie să scriu Măriei Tale... aseară ne-au dus știrea că aproape 300 de călărași s-au adunat la București dintre lotri, de aceea și omul voievodului, logofătul Radul aflîndu-se acolo cu 300 de călărași și el abia a reușit să fugă din fața lor”¹. Primele știri despre reizbucnirea mișcării la București primite de către Boros la Tîrgoviște nu erau încă sigure. În cursul zilei de 9 august, Boros se informa mai amănunțit și scria lui Rákóczy : „Astăzi au sosit din nou șase oameni de încredere tot din București și eu am fost chemat de voievod și boieri și îndată ce am intrat între ei, imediat am recunoscut că sînt cu înfățișare speriată; ei mi-au spus că din nou ne-a sosit un om al nostru domnule Boros; se zice că s-a înmulțit dușmanul și sînt vreo cinci sute; dar dumneata să scrii principelui ca și lui Toma Basa repede”². Dar nici cele relatate de boieri și voievod nu reprezentau adevărata situație la București. Boros a luat legătura directă cu cei sosiți de la București care arătau că aici soseau „din toate părțile, de unde zece de unde șase, tot așa se adunau”, numărul răsculaților ridicîndu-se după aprecierea acestor martori oculari la circa două mii de oameni. Răscoala izbucnită în București la 8 august începea să se răspîndească în țară fiind activ sprijinită: „Cred, Măria Ta, că populația țării a știut aceasta, întrucît ieri, azi noapte și azi toți, toți aleargă (acolo)”³. La cererea boierilor și a voievodului muntean, fiind și el îngrijorat de reizbucnirea mișcării, Boros se adresa lui Rákóczy cerînd grabnic ajutor militar și muniții⁴. În același timp, Boros se adresa și lui Toma Basa, comandantul oștilor de graniță ale lui Rákóczy, să „vină pe drumul Rucărului și să vină în mare grabă”⁵.

Rákóczy, primind scrisoarea lui Boros, s-a adresat unor membri ai consiliului princiar cerînd părerea acestora în privința măsurilor ce urmau să fie luate în legătură cu situația creată în Țara Românească. La 12 august 1655, Ioan Kemény, comandantul suprem al oastei transilvănene și unul dintre cei mai apropiați sfetnici ai lui Rákóczy, a și trimis la cererea principelui răspunsul său scris în care propunea o serie de măsuri excepționale în vederea pregătirii pentru o nouă intervenție în Țara Românească. Kemény arată că „este de temut că situația se va agrava”, fiind îngrijorat de o eventuală răspîndire a mișcării nu numai în Țara Românească, ci și în Moldova, pe care el o considera foarte posibilă dacă nu vor fi luate măsurile necesare pentru înăbușirea ei. Kemény propunea lui Rákóczy să fie trimisă o solie la cazaci care să ceară lui Bogdan Hmelnițki să pu intervină în sprijinul răsculaților, să fie trimisă poruncă comitatelor ca să se pregătească de război; din părțile aflate în vecinătatea Țării Românești să fie trimise urgent detașamente în Țara Românească pentru a

¹ S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 427.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 428.

⁴ *Ibidem*, p. 427.

⁵ *Ibidem*, p. 428—429.

acorda ajutor prompt oastei lui Boros și voievodului muntean, să se ia toate măsurile necesare în vederea asigurării cu muniții și alimente a detașamentului lui Boros, să fie pregătită armata de mercenari a principelui pentru a putea porni la expediție în orice moment.

Izvoarele care ne stau la dispoziție nu ne permit să înfățișăm un tablou mai detaliat asupra acțiunilor răsculaților. Nu cunoaștem încă desfășurarea evenimentelor în zilele imediat următoare reizbucnirii răscoalei de la București. Știm doar că acțiunile răsculaților se desfășoară în primul rînd în regiunile aflate la sud de orașul București, în jurul Călugărenilor și în părțile bălților Dunării. Aici și-au îndreptat voievodul Țării Românești și Ioan Boros toate forțele lor militare pentru înăbușirea mișcării. La 16 august 1655 Constantin Șerban se afla în tabără la Călugăreni. În aceeași zi ei încearcă să nimicească oastea răsculaților printr-o bătălie decisivă, însă nu reușesc. Răsculații sînt sprijiniți de țărănime. „Toată țara și țărănimea vor să se ridice împotriva noastră” — scria Boros, din tabăra de la Călugăreni, judeului primar al orașului Brașov, cerînd și acestuia ajutor armat¹. Încercarea lui Boros și a lui Constantin Șerban de a lichida răscoala printr-o bătălie decisivă nu reușise. „Aici, în locul în care sîntem — scria Boros lui Rákóczy de lângă Călugăreni la 16 august —, nu putem să facem nimic întrucît dușmanul scapă din fața noastră”². După cît se pare, răsculații duceau lupte de hărțuială și, în fața acestei tactici, Boros și armata sa rămîneau neputincioase. Boros trimitea detașamente puternice pînă la Dunăre, dar nici aceștia nu reușau să pună mîna pe răsculați, cum se exprima el, întrucît aceste detașamente „nu văd nici un dușman”³. În schimb Boros este informat că o bună parte dintre dorobanți s-a retras în regiunile bălților Dunării, „dar pe acelea noi nu le putem scoate”.

Paralel cu luptele ce se dădeau în jurul Călugărenilor, răsculații, într-un număr apreciabil — izvoarele pomenesc de un detașament de două mii —, opuneau o vie rezistență în jurul tîrgului Roșiorii de Vede. Boros informa pe Rákóczy că marele vornic cu un detașament puternic tocmai în aceste zile ale lui august se afla în urmărirea răsculaților care acționau în jurul tîrgului Roșiorii de Vede⁴.

Și în această perioadă a răscoalei, forța militară principală care opunea rezistență rămîneau dorobanții și seimenii. Mai rar sînt amintiți în izvoare călărașii; după cît se pare detașamentele lor nu se angajează în lupta deschisă împotriva voievodului și a armatei lui Boros. În schimb, cunoaștem că cei mai mulți din comandanții lor duceau tratative cu Constantin Șerban pentru a se supune ordinii voievodului. Trebuie arătat, de altfel, că tactica tratativelor era una din metodele folosite de voievod și boieri pentru a dezbină forțele răsculaților. Aceeași tactică a fost folosită și față de roșii care, după cît se pare, au reprezentat în general

¹ S. Szilágyi, *Transsylvania et bellum boreo-orientale*, vol. I, p. 430.

² Idem, *Okmánytár II. Rákóczy György diplomacjai összeköttetéseihez*, p. 228.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 228 — 229.

un element mai șovăielnic în timpul întregii mișcări din Țara Românească. Însuși Rákóczy se folosea de unii boieri pribegi aflați la curtea sa care aveau o anumită influență în rîndurile roșiilor, cum era Preda, pentru a-i determina să nu se ridice împotriva boierilor și a voievodului muntean ¹.

În urma incursiunilor făcute de armatele lui Constantin Șerban și ale lui Boros în direcția Călugărenilor și de cele aflate sub comanda marelui vornic în direcția tîrgului Roșiorii de Vede, pentru urmărirea cetelor de răsculați, împotrivirea armată a răsculaților a intrat în faza de declin și o dată cu aceasta și mișcarea din Țara Românească a fost în ansamblu înăbușită. Dacă la bătălia decisivă de la Șoplea cauza principală a înfrîngerii răsculaților a constat în trădarea unor boieri și a unor comandanți alăturați la mișcare, în faza de după această bătălie una din cauzele principale ale înfrîngerii și lichidării împotrivirii răsculaților a fost fărâmițarea locală și izolarea diferitelor cete ale lor. În felul acesta, cetele răscolate au putut fi mai ușor urmărite și lichidate în parte de forțele concentrate ale boierimii, voievodului și a detașamentului condus de Boros și Gaudi. Rînd pe rînd, pînă la sfîrșitul lunii august, principalele cete ale răsculaților au fost lichidate. După această dată izvoarele nu mai pomenesc de împotriviri armate ale răsculaților. Lichidarea seimenilor și dorobanților și în parte a călărașilor a fost înfăptuită de către boieri și voievodul muntean cu ajutorul forțelor militare intervenționiste, dar în special cel al lui Gh. Rákóczy al II-lea. O dată cu aceasta clasa dominantă a dat o puternică lovitură și luptei antiotomane a țărilor romîne. A fost în fond lichidată acea forță militară în Țara Românească care era capabilă să opună rezistență armată față de turci. A fost dată o lovitură puternică însăși forței armate a sistemului de alianță care se închea între cele trei țări romîne. Gh. Rákóczy al II-lea, Gheorghe Ștefan și Constantin Șerban acționînd în interesul îngust de clasă al boierimii și al nobilimii mari, orbiți de dușmănia de clasă față de puternica mișcare populară, au diminuat însăși temelia acelei mișcări antiotomane care se va declanșa în țările romîne în anii ce au urmat răscoalei și în fruntea căreia se vor situa domniile celor trei țări. Iar atunci cînd unii dintre ei își vor da seama că fără participarea maselor populare purtarea cu succes a luptei antiotomane era imposibilă, era deja prea tîrziu.

Din cele spuse, se desprind cîteva concluzii cu privire la caracterul mișcării populare din 1655 în Țara Românească. În primul rînd, apare foarte clar caracterul larg și complex al mișcării din punct de vedere al forțelor ei motrice. Nu este deci vorba nici de lupta dintre diferitele facțiuni boierești, care s-ar fi folosit de „mișcarea mercenarilor”, și nici de o mișcare restrînsă a oastei, a „pretorienilor de pe lîngă domnie”, ci de o largă mișcare populară. Răscoala a izbucnit într-adevăr în sînul armatei, dar ea a fost larg sprijinită de țărănimea dependentă și liberă,

¹ S. Szilágyi, *Okmánytár II, Rákóczy György diplomacziái összeköttetéseihez*, p. 230.

de orășenime și băieși, ceea ce de fapt a asigurat și succesele ei, lungă ei durată și capacitatea de rezistență îndelungată și puternică a răsculaților față de forțele concentrate ale clasei dominante din cele trei țări române, sprijinite de Poartă.

Cercetarea listelor de închinări va putea desigur aduce multe aspecte noi cu privire la participanții la răscoală, dar această analiză nu o putem face în articolul de față¹. Deși mișcarea din 1655 în Țara Românească nu poate fi considerată drept o mișcare țărănească medievală, având o serie de trăsături deosebite față de răscoalele țărănești, totuși trăsătura dominantă a ei, pe lângă unele elemente de ordin politic-statal, o constituie caracterul său social. Mișcarea din 1655 este în primul rând o manifestare foarte puternică și violentă a luptei de clasă. Ea a fost îndreptată în primul rând împotriva boierimii, a exploatării bisericărești, a elementelor bogate și exploatare de la orașe și împotriva domnului. Este interesant pentru acest aspect antifeudal al mișcării felul cum argumenta curtea princiară a Transilvaniei, prin opera polemică a lui Basirius, necesitatea intervenției armate în Țara Românească: „*Bellum vero Transalpinum quod attinet, bellum istud revera fuit sociale ac proinde iustum simul ac honorificum; socios enim et juvemus, non tantum ipsa fides et religio pactorum jubet, sed etiam ipsum jus naturae, quae cognationem quandam inter homines constituit . . . Attamen id ipsum bellum Transalpinum etiam cum consensu regni in partialibus comitiis Alba Juliae habitis susceptum fuit, eo quod dirigeretur contra rebelles legitimum dominum suum vi et armis excutere molientes, quod etiam excusso partes regni nostri Transylvaniae ipsi Transalpiniae finitimae in manifesto invasionis atque devastationis fuissent periculo; etenim Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet*” (subl. noastră — L.D.)².

Este interesant de notat că unele izvoare, în special externe, vorbesc despre mișcarea din Țara Românească ca despre o răscoală a „popoli”³, „popoli et li soldati”⁴, iar în alte izvoare se vorbește de „popoli rebelli”⁵ sau „Landvolk”⁶.

Mișcarea din Țara Românească a avut, în același timp, după cum s-a văzut în cele spuse mai sus, un pronunțat caracter antiotoman. Poarta

¹ Se știe că una din condițiile tratatului încheiat dintre Gh. Rákóczy II și Constantin Șerban prevedea obligativitatea voievodului muntean de a supune pe toți participanții la răscoală rămași în viață după bătălia de la Șoplea să depună jurământ de credință principelui Transilvaniei. La depunerea jurământului au fost obligate în primul rând diferitele corpuri militare. Jurământul sau închinarea se făcea în fața reprezentantului comandantului lui Rákóczy aflat în Țara Românească și se alcătuita o listă cu numele tuturor care se închinau sau depuneau jurământul. Listele acestea se trimiteau lui Rákóczy. În mare parte ele au fost publicate — cf. Thallóczy Lajos, *II. Rákóczy György és a szemenyek*, în „Századok” 1892, p. 449—456; N. Iorga, *Studii și documente . . .*, vol. IV, p. 35 și urm.

² L. Kropf, *Basire védirala. Válasz az „Innocentia Transylvaniae” czimű röpiratra*, „Történelmi Tár”, 1888, p. 520—521.

³ Cf. raportul lui Battista Nani către dogele Veneției în Hurmuzaki, *Documente*, vol. IX, partea I, p. 64.

⁴ *Ibidem*, p. 62.

⁵ *Ibidem*, p. 65.

⁶ *Historische Anmerkungen in Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, v. VI, p. 57.

a depus toate eforturile pentru înăbușirea răscoalei, jucînd un rol important în organizarea intervenției militare. În legătură cu aceasta, este interesant răspunsul pe care l-a dat Basirius în scrisoarea sa polemică, la acușările adversarilor politici ai lui Rákóczy: „Quod enim sine consensu Portae bellum Transalpinum gestum fuisse asserunt, hujus affectate calumniae falsitatem palpabilem evincunt auxiliaries Satrapae sive Bashae Silistriensis ad bellum istud facilius conficiendum praeparatae et quadriduo post victoriam ad nos adductae... Quid quod idem Basha Silistriensis ducem conspiratorum ipsum Herizam ad se transfugam in manus nostras tunc victrices tradidit ipsum, imo etiam ad belli huiusce societatem Rusti Merza cum copiis a M. Chamo Tartarorum nobis suppeditatis ad nos (sed etiam demum triduo post victoriam nostram) adventavit pro suppetiis; nec mirum, si tam Tartari quam Turcae ad bellum hoc Transalpinum nobiscum concurrebant, siquidem bellum istud, utpote in socii defensionem fundatum fuit in tenore articuli VII^m Athname nobis anno 1649 concessi”¹.

Este cît se poate de elocventă împletirea răscoalei împotriva boierimii, a bisericii și a domnului, în general, împotriva exploatatorilor, cu lupta antiotomană, ambele aspecte constituind două laturi indisolubil legate una de alta ale acestei mișcări populare.

О ХАРАКТЕРЕ ВОССТАНИЯ 1655 г. В ВАЛАХИИ

РЕЗЮМЕ

Народное движение 1655 г. в Валахии было сравнительно мало изучено. Работы историков А. Д. Ксенопола, Н. Беженару, И. Миня и особенно Н. Йорги содействовали выяснению некоторых сторон политической истории восстания. Но из-за своих идеалистических взглядов и классовой позиции эти историки в общем односторонне представляли восстание, не исследуя его глубоко социальный характер. Лишь в годы народно-демократической революции были достигнуты более значительные успехи в изучении этого вопроса.

Автор настоящего исследования после краткого историографического обзора рассматривает общие и непосредственные причины этого крупного восстания, вспыхнувшего во второй половине февраля 1655 г. в войске Валахии. В статье подробно исследуется, главным образом на основании трансильванских источников, размах движения, его антифеодальный и антитурецкий характер. Автор указывает, что хотя восстание и началось в армии, главным образом в рядах сейменов (наемных пеших солдат) и в частях дорбанцев, оно вызвало широкий отклик в народных массах. Он с полной достоверностью устанавливает, что в движении принимали широкое участие свободное и независимое крестьянство, горожане, некоторые слои мелкого боярства. Доказывается, что восстание было направлено против бояр, господаря и церкви. Автор использует ряд новых убедительных источников, относящихся к изгнанию

¹ L. Kropf, *art. cit.*, p. 521.

бояр, к упорной борьбе с эксплуатацией, осуществляемой боярами, монастырями и богатыми городскими купцами. Первый раз в историографии ставится вопрос об анти-турецком характере восстания 1655 г. в Валахии. Указывается, что повстанцы отказались платить харач и изгоняли сборщиков податей. Во время восстания происходили бурные выступления, направленные против представителей Турции в Валахии. В связи с анти-турецким характером восстания ставится и вопрос об отношениях восставших сэйменов с запорожскими казаками Богдана Хмельницкого, недавно исследованный в румынской историографии. Союз, предложенный восставшими сейменами Богдану Хмельницкому, усиливал анти-турецкий характер движения.

Автор приводит новые сведения о размахе и ходе восстания. В этом отношении характерен тот факт, что для подавления движения были мобилизованы крупные военные силы трансильванского князя, молдавского воеводы, паши из Силистры, а также паши из Тимишоары. Восстание могло быть подавлено лишь благодаря мощному военному вмешательству. Автор указывает, что хотя в решительном сражении при Шопле (26 июня 1655 г.) между повстанцами и тридцатитысячным войском князя Г. Ракоци II главная военная сила восстания была сломлена, сопротивление повстанцев, однако, продолжалось и в течение июля и августа, когда происходили новые выступления в различных областях страны.

Лишь к концу 1655 г. движение было подавлено классом феодалов при помощи поддержки, оказанной им извне.

Исследование этого крупного народного движения опровергает также ложное положение буржуазной историографии о так называемом патриархальном характере феодальных общественных отношений в Молдове и Валахии и о том, что в период феодализма в этих государствах будто бы не существовало классовой борьбы.

LE CARACTÈRE DE LA RÉVOLTE VALAQUE DE 1655

RÉSUMÉ

La révolte populaire dont la Valachie fut le théâtre en 1655 a été assez peu étudiée jusqu'ici. Des historiens tels que A. D. Xenopol, N. Bejenaru, I. Minea et surtout N. Iorga se sont attachés à élucider certains aspects politiques de la révolte, mais, du fait de leur conception idéaliste et de leur position de classe, les travaux de ces historiens donnent, dans l'ensemble, une vue unilatérale du soulèvement, sans en analyser le caractère profondément social. Ce n'est que sous le régime de démocratie populaire que les recherches consacrées à ce mouvement révolutionnaire ont réalisé de sérieux progrès.

Après un bref exposé historiographique, l'auteur examine les causes générales et immédiates du soulèvement de vastes proportions qui éclata en février 1655 dans les rangs de l'armée valaque. Se fondant notamment sur des sources transylvaines, il met en lumière l'ampleur de l'insurrection et son caractère à la fois antiféodal et anti-ottoman. Partie de l'armée, notamment des rangs des *seimeni* (corps de mercenaires formant la garde princière) et de l'infanterie, la révolte eut un retentissement considérable dans les masses populaires et bénéficia du concours d'une grande partie de la paysannerie libre et de la population urbaine, ainsi que d'un certain nombre de petits boïards. La révolte était dirigée contre la caste des boïards, le voïvode et l'Église, comme le prouvent de façon concluante une série de sources inédites relatives aux actions violentes

entreprises pour l'expulsion des boïards et à la lutte acerbe des révoltés contre l'exploitation exercée par les boïards, le clergé et les riches commerçants des villes. L'auteur est le premier de nos historiographes à mettre en évidence le caractère anti-ottoman du soulèvement de 1655. Les révoltés refusent de payer le tribut perçu par la Porte et pourchassent les collecteurs d'impôts. On signale même au cours de la révolte des actes de violence contre les représentants de l'Empire ottoman en Valachie. C'est également sous cet aspect anti-ottoman du mouvement qu'est examiné le problème des relations entre les *seimeni* révoltés et les Cosaques Zaporogues de Bodhan Khmielnitsky, récemment étudiées par l'historiographie roumaine. L'alliance préconisée par les *seimeni* rebelles avec Bodhan Khmielnitsky met en pleine lumière l'aspect anti-ottoman du mouvement.

De nouveaux témoignages illustrent l'ampleur et le développement de la révolte. Il est particulièrement intéressant de signaler à cet égard que, pour venir à bout du mouvement, des forces militaires considérables furent mobilisées par le prince de Transylvanie, le voivode de Moldavie, les pachas de Silistra et de Timișoara, et que la révolte ne fut étouffée qu'au prix d'une intervention militaire de grande envergure. La bataille décisive entre les révoltés et les 30 000 hommes du prince Gh. Rákóczi II fut livrée le 26 juin 1655 à Șoplea. Malgré la défaite infligée aux insurgés, ceux-ci continuèrent leur résistance au cours des mois de juillet et d'août, et de nouvelles émeutes se produisirent dans différentes régions du pays.

Ce n'est qu'à la fin de 1655 que le mouvement put être étouffé par les forces conjuguées, intérieures et extérieures, de la classe féodale.

L'étude de ce vaste mouvement populaire infirme une fois de plus la thèse fallacieuse de l'historiographie bourgeoise touchant le caractère soi-disant patriarcal des relations sociales féodales en Moldavie et en Valachie et l'inexistence d'une lutte de classe dans ces pays, à l'époque féodale.

DURATA EXCESIVĂ A ZILEI DE MUNCĂ ÎN INDUSTRIA ROMÂNIEI ÎNTRE ANII 1934—1940

DE

I. PUIA

În perioada dintre cele două războaie mondiale, datorită crizei generale a capitalismului când toate contradicțiile acestuia s-au ascuțit și agravat tot mai puternic, dezvoltarea anarhică și unilaterală a economiei României s-a accentuat din ce în ce mai mult. Criza economică de supraproducție din 1929—1933 care a cuprins întreaga economie națională, slaba dezvoltare a industriei în perioada istorică următoare, dezvoltarea uniunilor monopoliste în condițiile menținerii unor rămășițe de exploatare semifeudale în agricultură ilustrează înăsprirea contradicțiilor orînduirii burghezo-moșierești din România.

Dar cu tot caracterul ei înapoiat economia României era o economie a stadiului imperialist al capitalismului în care procesul concentrării și centralizării capitalurilor, procesul concentrării producției s-au desfășurat ca procese legitime. Goana claselor exploatatoare după cât mai multă plusvaloare, goană facilitată de către însuși statul burghezo-moșieresc prin nenumăratele sale măsuri*, a impulsionat procesul de concentrare și centralizare a capitalurilor, de concentrare a producției și, pe această bază, a dus la dezvoltarea monopolurilor și la creșterea puterii lor.

După criza economică din 1929—1933 pînă la al doilea război mondial, principalul în dezvoltarea industrială a țării — așa cum arăta „Lupta de clasă” — „consta nu în progresul industrial absolut ci în deplasarea dezvoltării în direcția industriei de armament și în general a celei legate

* Scutirile și reducerile de impozite și taxe vamale acordate unor întreprinderi industriale, protecționismul vamal și acordarea de credite avantajoase, decretul din iulie 1936 pentru înființarea de întreprinderi pentru produse nefabricate în țară, legea din mai 1937 pentru reglementarea și controlul cartelurilor sînt numai cîteva din măsurile luate de stat în această perioadă în vederea consolidării marilor întreprinderi capitaliste.

de furniturile de război...”¹. Demascînd faptul că un rol de prim ordin în pregătirea războiului l-au avut vîrfurile oligarhiei financiare și subliniînd că pericolul de război trebuie arătat neconținut și în toate manifestările sale, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej scria în 1933 : „...uneltirile războiului se fac nu numai la Paris ci și la București, iar între urzitorii războiului nu sînt numai industriașii Detterding, Schneider, Loucher etc. ci și domnii Auschnit, Mociornița, Lemaître etc.”².

Finanțarea industriei de război s-a realizat prin mărirea bugetului statului, prin alocarea unei tot mai mari părți din venitul național, prin împrumuturile de înzestrare și prin diverse alte impuneri. Toate acestea au însemnat jefuirea și exploatarea sălbatică a maselor populare, aruncarea tuturor cheltuielilor de război pe seama oamenilor muncii. Banca Națională a Romîniei a fost principalul pivot de sprijinire financiară a statului. Dările de seamă ale B.N.R., care nu erau publicate oficial, sînt documente care dovedesc din plin complicitatea acestei instituții cu reprezentanții regimului burghezo-moșieresc. Astfel, în darea de seamă a B.N.R. pe 1941 se afirma : „clipa mult așteptată... (dezlîntuirea războiului antisovietic — *n.n.*) a sunat în acel moment... și trecerea de la economia de pace la cea de război s-a făcut grabnic datorită măsurilor de pregătire luate din vreme de guvern și de către Banca Națională”³.

Oa urmare a unei asemenea politici financiare a crescut producția industrială în industria metalurgică, textilă, extractivă și chimică, ramuri legate de necesitățile producției de armament și echipament militar. În cadrul acestor ramuri atenția statului burghezo-moșieresc s-a îndreptat mai ales spre industria metalurgică, care treptat a devenit nemijlocit ramura legată de producția în vederea războiului. Dacă la Societatea de Credit Industrial ponderea finanțării industriei metalurgice era în anii 1924—1932 între 20—25% din totalul creditelor acordate, în anul 1941 aceasta reprezenta 47% din creditele furnizate industriei⁴.

Încă cu mult înainte de război, în afară de „Arsenalul Armatei” (București), „Arsenalul naval” (Galați), uzinele „Copșa Mică și Cugir”, produceau armament toate întreprinderile metalurgice mai importante. Uzinele „Malaxa”, grupul „Titan-Nadrăg-Calan”, uzinele „Astra” și I.A.R. din Brașov, S.E.T. din București fabricau — satisfăcînd comenzile statului — material rulant, care de luptă, tunuri și alte arme automate. Concernul „Reșița” a devenit principală bază a industriei de armament. De altfel, într-una din adresele trimise de U.D.R. primului ministru, în cursul anului 1936, se arăta : „U.D.R. este gata să execute pentru M.A.N. orice comenzi de munițiuni de la calibrul de 37 mm pînă la calibrul de 150 mm sau mai mare... U.D.R. a expus Ministerului Armamentului acest punct de vedere încă în cursul anului 1935 cînd a solicitat o mare comandă de munițiuni, socotînd o astfel de comandă ca unica solu-

¹ „Lupta de clasă”, august, 1938, p. 37.

² „Buletinul Comitetului de acțiune contra războiului”, nr. 6 din 4 februarie 1933.

³ Arhiva Băncii Naționale a Romîniei, Dosar nr. 25/1942 (Darea de seamă pe 1941 prezentată adunării generale).

⁴ „Probleme economice”, nr. 5, 1962, p. 99.

ține ce ar permite uzinelor noastre o pregătire temeinică pentru ciclul complet de fabricație : material de artilerie și munițiuni”¹. La rîndul lui marele industriaș N. Malaxa, asigurînd guvernul de concursul uzinelor proprii pentru producția de munițiuni, spunea : „Uzinele Malaxa ... acceptă să construiască stațiunea de încărcare de proiectile și de foc-coase...”². În anul 1936 Ministerul Armamentului indica societății R.I.M.M.A. (care cuprindea și uzinele statului de la Hunedoara)... „să concureze la fabricarea de proiectile...”³, iar fabricilor „Lemaitre” și „Wolff” să producă unele părți pentru asamblarea proiectilelor⁴.

Sub influența pregătirilor de război cît și a unor măsuri protecționiste s-a dezvoltat și industria textilă. Marile întreprinderi din această ramură lucrau — sublinia „Lupta de clasă” — pentru comenzile de echipament și furnituri militare făcute de statul burghezo-moșieresc⁵.

Ramurile industriei care produceau pentru consumul populației au bătut pasul pe loc, iar în unele ramuri producția a scăzut. Industria alimentară, cea mai importantă ramură în perioadele anterioare, acum se afla în declin. Întreprinderile aparținînd acestei ramuri lucrau numai cu o parte restrînsă din capacitatea lor de producție.

Din cele spuse mai sus reiese că sporirea producției de război, crearea industriei de armament și echipament militar s-a făcut pe seama reducerii simțitoare a producției bunurilor de consum și în primul rînd a unei ramuri atît de importante pentru traiul oamenilor muncii, cum e industria alimentară. Aceasta a determinat o puternică reducere a consumului maselor populare, o înrăutățire tot mai accentuată a condițiilor lor de trai.

Strîns legat de dezvoltarea industriei de război, o trăsătură caracteristică a economiei Romîniei era „...concentrarea colosală a industriei, dezvoltarea monopolurilor, creșterea colosală a capitalului monopolist... și acapararea de către el a tuturor ramurilor fundamentale și a posturilor de comandă în economia națională și în stat...”⁶.

Concentrarea și centralizarea tot mai puternică a capitalurilor în perioada premergătoare celui de al doilea război mondial este dovedită de către înseși datele statistice burgheze. Pînă în anul 1939 capitalul societăților anonime pe acțiuni a crescut cu aproximativ 116,2% față de 1928⁷. Mult mai rapidă a fost însă creșterea capitalului tuturor societăților industriale mai mari. Comparativ cu anul 1928, pînă în 1939 capitalul social al acestora a crescut de la 46,1 miliarde lei la 86,9 miliarde lei, procentual creșterea fiind de 188,5%⁸. Concentrarea

¹ Arhivele statului București, Dep. Pantelimon, dosar nr. 15/1936 (nepaginat).

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „Lupta de clasă”, 1938, p. 24—25.

⁶ *Ibidem*, p. 40.

⁷ Indicele este calculat pe baza datelor din „Statistica Societăților Anonime din Romînia”, vol. XXII, 1940, București, 1942, p. 2—3.

⁸ *Ibidem*, p. 56—57.

și centralizarea capitalurilor a favorizat, în același timp, concentrarea producției. În această perioadă s-au dezvoltat unele întreprinderi într-o asemenea proporție încât furnizau majoritatea producției din ramura respectivă. Astfel, în industria petrolieră numai 5 mari societăți dădeau în anul 1935 peste 70% din întreaga producție de țiței. Cele două mari uzine din industria metalurgică — Reșița și Călan — produceau cea mai mare cantitate de fontă și oțel din producția țării și aproximativ 70% din producția laminatelor. Producția de aur, în anii premergători războiului, era dată într-o proporție de peste 60% de puternicul concern „Mica”¹.

Dezvoltarea industriei capitaliste însoțită de procesul concentrării și centralizării capitalurilor a dus atât la creșterea numerică a clasei muncitoare, cât și la concentrarea acesteia în întreprinderi capitaliste mari. În anul 1929, în industria mare prelucrătoare, potrivit „Anuarului Statistic al României 1939—1940”, ale cărui date sînt doar orientative, existau 176 879 muncitori, în anul 1935 numărul acestora crescuse la 206 100, pentru ca în anul 1938 să ajungă la 255 336 muncitori².

Creșterea numerică a muncitorilor a fost însoțită de concentrarea acestora în mari întreprinderi capitaliste. În 1928, în industria prelucrătoare, reveneau în medie aproximativ 61 muncitori pe întreprindere, iar în 1939 media crescuse la aproximativ 84 muncitori pe întreprindere³.

Acest proces de creștere numerică și de concentrare a muncitorilor în întreprinderi capitaliste mari s-a desfășurat în condițiile intensificării exploatării clasei muncitoare și a înrăutățirii continue a nivelului ei de trai, ceea ce a adîncit și mai mult contradicțiile dintre clasa muncitoare și exploataatori.

În perioada de după criza economică din 1929—1933 burghezia și moșierimea, speriate de amploarea eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933, au luat noi măsuri pentru intensificarea teroarei împotriva maselor muncitoare.

Exploatarea clasei muncitoare s-a agravat în această perioadă, deoarece oligarhia financiară din România se orienta categoric spre fascism⁴, iar pe plan extern, spre alianță cu Germania hitleristă în vederea dezlănțuirii războiului antisovietic. Virfurile oligarhiei financiare — îndeosebi marii industriași interesați în dezvoltarea producției de război care le aducea profituri mari — impuneau statului „raporturi economice mai strînse cu Germania”, în care vedeau „...posibilitățile de dezvoltare normală ale economiei romînești”⁵. Această politică n-a apărut întîmplător, ci, așa cum explicau chiar unii reprezentanți ai oligarhiei financiare :

¹ „Industrie și comerț”, 15 aprilie 1940, p. 14.

² „Anuarul Statistic al Romîniei, 1939—1940”, București, 1940, p. 478—479.

³ Pentru anul 1928 media a fost calculată pe baza datelor prezentate de N. N. Constantinescu și T. Paul în „Analele institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 3/1962, iar pentru anul 1939 prin prelucrarea datelor din „Indicatorul industriei romînești 1939—1940” din „Revista de statistică” nr. 4/1963.

⁴ Gh. Ghorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 378.

⁵ Arhivele statului București, Dep. Pantelimon, Fond. „Malaxa”, Dosar nr. 27/1936 (nepaginat).

„Problema capitală care domină totul este lupta împotriva bolșevismului”¹, iar România trebuia să constituie „o barieră împotriva comunismului...”².

Starea de asediu și teroarea asupra maselor muncitoare ca metode de guvernare a țării s-au intensificat în perioada premergătoare războiului³. Un manifest din 1935 al P.C.R., demascând politica teroristă dezlănțuită asupra maselor muncitoare, scria că: „...printr-o serie de legi și măsuri, guvernul liberal pregătește drumul dictaturii fasciste și al războiului, drum de exploatare, de terorizare a maselor din întreaga țară...”⁴. În asemenea condiții, regimul de muncă din România s-a înăspriț continuu.

Unul din factorii importanți prin care continua să se agraveze situația clasei muncitoare a fost durata excesivă a zilei de muncă din industrie. Burghezia, folosind teroarea, presiunea șomajului, concedierile masive, a impus muncitorilor o zi de muncă extrem de lungă. De aceea, în întreaga perioadă dintre cele două războaie mondiale, printre revendicările clasei muncitoare în lupta ei împotriva capitaliștilor, respectarea zilei de muncă de 8 ore a fost mereu prezentă.

Se știe că în anul 1920 România a semnat convenția privind stabilirea zilei de muncă de 8 ore în stabilimentele industriale, convenție încheiată la Washington în 1919 cu ocazia unei conferințe internaționale a muncii. Totuși, pînă în anul 1928 guvernele burghezo-moșiercești nu au adoptat nici o măsură pentru consacrarea zilei de muncă de 8 ore. Prin „Legea ocrotirii muncii minorilor și a femeilor și durata muncii”, adoptată în aprilie 1928, în articolul 34 se arăta: „În întreprinderile industriale de orice natură... durata normală de muncă efectivă, scăzîndu-se timpul de repaos, se stabilește la 8 ore pe zi sau 48 ore săptămînal”⁵. Dar cu toate că s-a adoptat oficial această lege, în anii următori muncitorii au continuat luptele lor pentru ziua de muncă de 8 ore, deoarece capitaliștii, în goană după cît mai multă plusvaloare absolută, impuneau o zi de lucru mult mai lungă. Articolul 37 și capitolul II al legii cuprindeau o serie de dispoziții din care rezultă posibilitatea folosirii unei zilei de muncă mai mare de 8 ore. În acest sens se arăta că „... limita zilei de 8 ore poate fi depășită... cu condiția ca limita săptămînală a orelor de lucru să fie respectată și limita zilei să nu treacă de 10 ore”⁶. Prin modificarea adusă legii în 1932 limita celor 10 ore a fost redusă la 9. Nerespectarea de către capitaliști a legii cu privire la durata zilei de muncă era asi-

¹ Arhivele statului București, Dep. Pantelimon, Fond. „Malaxa”. Dosar nr. 27 1936. (nepaginat).

² *Ibidem*.

³ *Documente din Istoria Partidului Comunist din România 1934-1937*, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 209.

⁴ Gh. Surpat, *Pauperizarea clasei muncitoare din România burghezo-moșierească*, Ed. științifică, 1962, p. 203.

⁵ „Monitorul Oficial” din 13 aprilie 1928. Cu privire la durata muncii în întreprinderile comerciale, „Indicatorul muncii” din 1938 arăta că nu exista un regim legal pentru ziua de muncă; „momentul punerii în aplicare este lăsat la dispoziția Ministerului Muncii” („Indicaatorul muncii”, febr. 1938, p. 72). În agricultură, „durata muncii — scria publicația amintită va fi întotdeauna limitată la timpul ce se scurge între răsăritul și apusul soarelui” (*Ibidem*, p. 91—92).

⁶ *Codul muncii*, 1940, p. 69.

gurată deci de sprijinul statului burghezo-moșieresc. De aceea legii duratei muncii i s-au adus modificări în decembrie 1932, august 1938 și octombrie 1939. Guvernul autoriza Ministerul Muncii să poată aproba „Ca întreprinderile industriale și de transport, care au de executat comenzi în legătură cu înzestrarea armatei și apărarea națională, să poată lucra un număr de ore suplimentare mai mare”¹ decât cel prevăzut de art. 34 din „Legea pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și durata muncii” din anul 1928 și art. 1 al legii din 11 octombrie 1932 care aducea o serie de modificări legii anterioare. Această lege prevedea că, în întreprinderile care produceau pentru armată, prelungirea zilei de muncă peste 8 ore putea să aibă loc deocamdată pe mai mult de 3 luni în cursul unui an.

Într-adevăr, burghezia și apologeții ei făceau toate eforturile, opunându-se introducerii zilei de muncă de 8 ore. Declarându-se împotriva aderării guvernului român la convenția internațională pentru reglementarea problemelor de muncă, apologetul burgheziei și dușman al clasei muncitoare Ștefan Zeletin spunea: „Cu 8 ore de muncă nu s-a ridicat nici o țară civilizată”². Acesta susținea necesitatea unei zile de muncă prelungite nu pentru „a ridica” țara la civilizație, ci pentru a asigura profituri cât mai mari capitaliștilor. „De un regim de 8 ore nu poate fi vorba — scria același apologet al burgheziei — dacă țara noastră nu vrea să se sinucidă” și că „țara care ar admite o asemenea absurditate — și România o comite — se osindește la o veșnică înapoiere și sărăcie”³.

Marii industriași se ridicau deschis împotriva zilei de muncă de 8 ore. Președintele U.G.I.R. arăta că regimul de muncă trebuie să fie lăsat la „înțelegerea” fiecărui capitalist în parte. Adresându-se, în anul 1934, Ministerului Muncii, Sănătății și Asigurărilor Sociale, președintele UGIR spunea: „Atît legile existente cît și situația de fapt... cer ca în interesul bunului mers al industriei, fiecare întreprindere să-și păstreze întreaga libertate de a proceda în această privință (respectarea sau nerespectarea zilei de 8 ore de muncă — n.n.) conform intereselor ei”⁴.

Iată și protestul categoric al marilor industriași, stăpînii industriei carbonifere, împotriva reducerii zilei de muncă din minele de cărbuni: „... ne pronunțăm în modul cel mai hotărît — scriau aceștia într-o adresă trimisă ministrului Muncii, în anul 1935 — contra ideii ca țara noastră să adere la convenția internațională prin care să se reducă durata muncii în minele de cărbuni...” și „...exprimăm speranța că guvernul nostru se va călăuzi de considerentele exprimate de noi și va avea grijă de interesele economice naționale, în primul rînd”⁵.

¹ „Monitorul Oficial”, din 19 octombrie 1939.

² Ștefan Zeletin, *Politica muncii*, în „Dreptatea socială” nr. 20 din 15 noiembrie 1923, p. 462.

³ *Ibidem*.

⁴ Arhivele statului București, Dep. Pantellmon, Fond. U.G.I.R., Dosar nr. 31/52, 1934 (nepaginat).

⁵ *Ibidem*, Dosar nr. 11/54, 1935 (nepaginat).

Aceste interese economice „naționale” însemnau de fapt a adânci, prin orice metode, exploatarea clasei muncitoare, de a stoarce cât mai multă plusvaloare destinată consolidării economice și politice a burgheziei.

Pregătirile de război au afectat direct durata zilei de muncă și în general regimul de muncă. După criza economică din 1929 — 1933, în întreprinderile capitaliste, durata zilei de muncă s-a menținut între 10 până la 12 și chiar mai multe ore.

Durata zilei de muncă, în principalele ramuri ale industriei, era în anul 1938 următoarea¹:

Ramuri industriale	Numărul orelor de muncă pe zi
Industria de panificație	14 — 18
„ forestieră	12 — 16
„ textilă	10 — 16
„ extractivă	10 — 16
„ metalurgică	10 — 14

Așadar, ziua de muncă de 8 ore nu se aplica în niciuna din ramurile industriei. Cît privește limita minimă a zilei de muncă se remarcă faptul că ea era de 10 ore în industriile metalurgică, extractivă și textilă. În schimb în industriile forestieră și alimentară, care cuprindeau întreprinderi mai mici, cu un număr relativ redus de muncitori, era impusă o zi de muncă excesiv de lungă.

Ziua de muncă varia însă nu numai de la o ramură la alta, ci și de la un grup de întreprinderi la altul. În unele întreprinderi ziua de muncă era de 8 ore, în altele de 10 și 12 ore. Dar chiar la aceeași întreprindere în unele perioade se lucra 8 ore pe zi, în altele 10 sau 12 ore. Variația mărimii zilei de muncă reflecta raportul de forțe în lupta dintre muncitori și capitaliști.

În cel mai mare centru carbonifer al țării — Valea Jiului — în condiții deosebit de grele, minerii munceau în medie câte 12 — 13 ore pe zi².

Nerespectarea zilei de muncă de 8 ore era recunoscută pînă și de cei mai autorizați în această problemă, și anume de reprezentanții inspectoratelor de muncă. În majoritatea rapoartelor întocmite cu ocazia vizitelor făcute întreprinderilor industriale se consemnează durata de peste 8 ore a zilei de muncă.

Astfel, pentru cel mai mare centru industrial al țării — București — inspectoratul muncii arăta, în 1938, că: „În industriile din București durata normală de muncă era de 10 — 12 ore chiar în întreprinderile mari”³. Astfel, în industria morăritului, 4 întreprinderi din cele 6 inspectate lucrau în două echipe a 12 ore; în industria cauciucului se lucra

¹ Gh. Surpat, *op. cit.*, p. 155.

² „Buletinul muncii” vol. III, 1939, p. 650.

³ „Inspekția muncii”, 1938, p. 28.

normal 12 ore ; în industria textilă 10 — 12 ore ; în boiangerii și curățătorii chimice 12 — 16 ore ; în metalurgie 10 — 12 ore etc.¹

În întreprinderile din Galați, alt centru industrial al țării, „...lucrătorii muncesc câte 10 — 12 ore pe zi” fără a mai vorbi că „...munca se efectuează în condițiuni cu totul neigienice dăunând astfel sănătății acestei categorii de oameni nenorociți...”². „Peste legile în vigoare — se semnala în presa locală — patronii marilor industrii crează noi legi și noi regulamente”³.

Din ancheta făcută în municipiul Cluj, în anii 1937 — cu privire la durata muncii în întreprinderile industriale, care cuprindeau aproximativ 30 000 de muncitori — reiese că lucrau peste 48 ore săptămînal aproape un sfert din numărul muncitorilor calificații și aproximativ 13% din numărul celor necalificați⁴. Orele suplimentare — arată ancheta amintită — „...nu numai că nu sînt plătite cu plusurile fixate de lege, dar în majoritatea cazurilor nu sînt plătite de fel”⁵. Pentru 85% din numărul muncitorilor calificați și pentru 99% din cei necalificați nu se plăteau orele suplimentare. Introducerea de către capitaliști a sistemului orelor suplimentare constituia în fond o prelungire a zilei de muncă. Dacă ținem seama că sistemul orelor suplimentare se practica de obicei la întreprinderile unde se declara că se lucrau doar 8 ore, este clar că în practică ziua de 8 ore devenea o raritate. Prelungirea zilei de muncă constituia pentru capitaliști un mijloc eficace de a obține cît mai multă plusvaloare.

Unele ramuri ale industriei materialelor de construcție, ca industria sticlei, cărămizilor și țiglei, fiind încadrate, prin lege, în industriile sezoniere, nici măcar nu erau cuprinse în legea cu privire la durata muncii, adoptată în mod oficial. Articolul 39 al legii din 1928, cît și modificările aduse acesteia în 1932 arătau că la industriile sezoniere „repartiția orelor normale nu este obligatorie, ea se face pe săptămîină”⁶. Pornind de la acest fapt, U.G.I.R. atrăgea atenția inspectoratului muncii din Brașov, care hotărîse ziua de muncă — în ramurile amintite mai sus — la 9 ore, asupra unei „greșeli” de interpretare a legii duratei muncii.

Folosindu-se de impreciziunile legii cu privire la durata muncii și dînd fel de fel de interpretări diverselor articole ale legii, patronii arătau că în industriile cu caracter sezonier repartiția orelor făcîndu-se pe săptămîni „... cu atît mai puțin se poate limita repartiția orelor de lucru la 9 ore pe zi”⁷. Cu alte cuvinte pe cale legală ziua de muncă era mai mare de opt ore.

Este interesant de luat în considerație laudele capitaliștilor care încercau uneori să demonstreze că există muncitori care lucrează sub 48

¹ „Inspekția muncii”, 1938, p. 28.

² „Ancheta”, Galați, 13 septembrie 1935.

³ *Ibidem*.

⁴ T. V. Bindea, *Condițiunile de muncă și de trai ale muncitorilor din Cluj*, 1939, p. 14.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Arhivele Statului București, Dep. Pantelimon. Fond. U.G.I.R. dos. nr. 31/52, 1934 (nepaginat).

⁷ *Ibidem*, 1939 (nepaginat).

de ore pe săptămână. Aceasta nu însemna însă nicidecum că ziua de muncă ar fi fost mai mică de opt ore. Fenomenul se datora „... caracterului sezonier al unora din activitățile de producție industrială”¹, în sensul că unele întreprinderi lucrau numai câteva zile pe săptămână.

Lucrându-se numai câteva zile pe săptămână, aceasta nu schimba cu nimic tendința capitaliștilor de a prelungi cât mai mult ziua de muncă pentru zilele când întreprinderile funcționau. Așa cum a arătat K. Marx : „Cu cât se încheie mai puține afaceri, cu atât trebuie să fie mai mare câștigul din afacerea încheiată. Cu cât timpul în care se poate lucra e mai scurt cu atât trebuie să fie mai lung timpul de supramuncă”².

Din cele spuse pînă acum cu privire la durata zilei de muncă în industria României rezultă că muncitorii, pe a căror exploatare capitaliștii își bazau bogăția și puterea economică, erau supuși unui regim de muncă din cele mai insuportabile. „Ziua de muncă de 8 ore este desființată — se arăta în documentele P.C.R. — și introdusă ziua de muncă de 10 — 12 — 14 ore, protecția muncii tinerilor și femeilor este valabilă numai pe hirtie, condițiile contractelor de muncă sînt mereu înrăutățite cu ajutorul teroarei polițiste...”³.

O serie de organe de presă arătau existența, în întreprinderile capitaliste, a unei zile de muncă adesea mult mai îndelungată decît cea arătată în anchetele oficiale întocmite de inspectorii muncii. Trebuie precizat că cele mai multe întreprinderi nu puteau fi vizitate de inspectorii muncii din cauza că aceștia erau în număr redus. Astfel, pentru regiunea București existau în anul 1938 numai 8 inspectori la un număr de 18 467 întreprinderi și ateliere meșteșugărești⁴ și evident că aceștia nu putea cuprinde numărul mare al întreprinderilor.

Sub titlul : *Fabrica Malaxa — ocnă de muncă silnică*, „Scînteia” scria că „N. Malaxa... a impus muncitorilor ziua de lucru de 11 ore (schimbul de zi) și 12 ore (cel de noapte). S-au impus și ore suplimentare, dar nici coeficientul de 25 % la primele două ore, nici cel de 50 % de după acestea nu se plătește”⁵. La fabrica „Lemaître”, unde lucrau în 1934 peste 350 muncitori, durata muncii era de 11 ore, iar „...ucenicii muncesc ca hamalii 10 — 11 ore, din care numai opt ore sînt plătite, orele suplimentare nu li se socotesc...”⁶. Cu ocazia unui control al Camerei de muncă, efectuat în 1938, au fost găsiți, la turnătoria fabricii „Industria electrică română” din București, lucrători care se aflau în producție de 18 ore⁷.

Ziua de muncă în întreprinderile aparținînd industriei textile era de asemenea extrem de lungă. Numai în București lucrau în 1938 peste 10 000 de muncitori textiliști în întreprinderi în care „în loc de cele opt

¹ T. V. Bindea, *op. cit.*, p. 14.

² K. Marx, *Capitalul*, vol. I, E.P.L.P., București, 1953, p. 264.

³ Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., Cota Ab XXIV-3, inv. 1097.

⁴ „Lumea nouă”, nr. 16 din 18 septembrie 1938.

⁵ „Scînteia”, 8 septembrie 1939, p. 11.

⁶ „Constructorul”, 14 octombrie 1934.

⁷ „Lumea românească”, nr. 415 din 27 iulie 1938.

ore legale se lucra zilnic 10 — 12 ore”¹. Despre ziua de muncă, excesiv de lungă, de la Atelierele Centrale de Confecții ale armatei din București, ziarul „Drumul femeii” arăta, în 1935, că lucrătoarele „întră dimineața la 8 și ies seara la 5”², că „lucrează de dimineața până seara nemișcate, nici capul nu pot să-l ridice...”³. Nici muncitorii textiliști din Iași nu se bucurau de un regim de muncă mai bun. „Patronii, din dorința de îmbogățire — arăta un manifest al P.C.R. în 1938 —, din dorința ca câștigurile lor să fie din ce în ce mai mari, au făcut din noi niște sclavi care lucrăm 12 — 16 ore pe zi”⁴. La fabrica de postav din Azuga „tirania se desfășoară în toată deplinătatea prin teroare, muncitorii fiind supuși la munci istovitoare, prestate uneori și 11 — 12 ore, cu salariu de mizerie cruntă...”⁵, scria în 1937 ziarul „Gazeta Ploieștilor”. Despre ziua de muncă din industria cauciucului, la fabrica „Bazalt” de pe șoseaua Panduri (București), ziarul „Drumul femeii” scria în 1935 că „se lucrează, în sezon mai slab câte 12 ore jumătate pe zi, de la 7 dimineața la 9 seara, cu o pauză de un ceas și jumătate la prânz”⁶. Același ziar scria: „După lege, în România se lucrează numai 8 ore pe zi. Totuși cine nu știe că la « Balcan » se lucrează 11 și 12 ore, la « Venus » 12 ore, la « Dimbovița » 11 ore, la « Catelli » 12 ore, la « Zamfirescu » 10 — 11 ore”⁷.

În industria alimentară, ramură în care existau numeroase întreprinderi de dimensiuni mici, ziua de muncă întrecea cu mult durata celei folosite în alte ramuri industriale. Astfel, cu ocazia unei anchete efectuate în 1934 la cele 50 de brutării din București, în procesele verbale de contravenție încheiate se arăta că muncitorii „...lucrează câte 18 — 20 ore pe zi, nu au casă, dorm pe cuptor...”⁸.

Durata muncii de peste opt ore zilnic se aplica nu numai muncitorilor bărbați, ci și femeilor și copiilor ocupați în întreprinderile capitaliste. Se știe că numărul acestora în industria textilă, alimentară, a sticlei, ceramice etc. era foarte însemnat. În cadrul proletariatului din țara noastră numărul femeilor muncitoare era destul de mare și în continuă creștere. „O parte însemnată (aproximativ 30%) a proletariatului român — arăta un manifest al P.C.R. în 1934 — se compune din femei ocupate în fabrici... precum și în birouri, magazine, la argățit”⁹. Faptul că ziua de muncă pentru femei și minori era la fel de lungă ca și pentru adulți a fost recunoscut de însăși Ministerul Muncii. În 1938, directorul general al ministerului, subliniind că regimul de muncă al femeilor nu era deloc satisfăcător, spunea că „în loc de cele 8 ore legale se lucrează 10 — 12 ore; femeile și copiii sînt utilizați la munca de noapte...”¹⁰.

¹ „Lumea românească”, nr. 553 din 12 decembrie 1938.

² „Drumul femeii”, 22 iunie 1935.

³ *Ibidem*.

⁴ Arhivele statului Iași, Dosar nr. 231, 1938, citat după J. Benditer: *Politica antipopulară și antinațională a burgheziei și moșterii române*, „Studii”, nr. 2, VII, 1954, p. 58.

⁵ „Gazeta Ploieștilor”, 20 iunie 1937.

⁶ „Drumul femeii”, 20 mai 1935.

⁷ *Ibidem*, Toate aceste întreprinderi erau din București.

⁸ „Facla”, nr. 923 din 24 februarie 1934.

⁹ *Documente din istoria P.C.R., 1934—1937*, E.S.P.L.P., 1957, p. 137.

¹⁰ „Lumea românească”, nr. 553 din 12 decembrie 1938.

Într-o anchetă făcută în 1937 asupra unui grup de 100 muncitoare se arăta că circa 60% din muncitoarele anchetate lucrau peste opt ore, dintre care aproape 50% între 10 — 14 ore¹, iar în 1938, 70% din numărul ucenicilor cuprinși în întreprinderile din București munceau neîntrerupt între 9 și 16 ore pe zi².

Industria textilă din Capitală cuprindea un mare număr de femei (peste 60% din totalul muncitorilor aparținând acestei ramuri) „...care lucrau noaptea în ateliere instalate în localuri insalubre, lipsite de aer și lumină”³. În aceleași condiții lucrau femeile și copiii angajați în fabricile de textile din Iași⁴. Despre folosirea minorilor și crunta exploatare a acestora de către capitaliști, ziarul „Drumul femeii” scria următoarele: „Copii cruzi, rupti din sânul familiei, de pe câmpul de joacă, uneori de la școală, muncesc de dimineața pînă seara, chiar noaptea tîrziu în ateliere și fabrici; sînt puși la corvezi grele, nemîncați și bătuiți pentru ca apoi să-și odihnească oasele trudite 4 — 5 ore pe noapte în cîte o pivniță umedă...”⁵.

Durata excesivă a zilei de muncă era însoțită întotdeauna de condiții deosebit de grele în care se desfășura munca. În cea mai mare parte a întreprinderilor capitaliste nu se acorda repaus — pentru mîncare și odihnă — sau dacă se acorda, acesta era foarte scurt. Ziarul „Reporter”, din 1937, arată că 57% din numărul femeilor lucrau fără să obțină nici o pauză, 2% aveau repaus de un sfert de oră, 16% de o jumătate de oră, 21% de o oră și numai 4% aveau un repaus mai mare de o oră⁶. În întreprinderi, „unde schimburile se succedau la 12 ore, muncitorii nu aveau voie să se așeze jos nici măcar pentru a mînca. Deoarece mașinile nu se opreau nici o clipă, ei puneau mîncarea alături, pe ciment, ca să poată înfuleca fără să părăsească lucrul”⁷. Iată, așadar, numai un exemplu — care se referă la industria textilă — de lipsa de repaus în timpul celor 12 — 16 ore de muncă istovitoare.

Lipsa aproape totală a unor condiții de muncă omenеști n-a putut fi ascunsă de capitaliști. Muncitorii lucrau în ateliere întunecoase și umede care de multe ori nu erau încălzite în timpul iernii.

În ce condiții se lucra la una din marile întreprinderi care producea pentru armată — Atelierele centrale de Confecții din București? „...Sînt numai două ventilații în plafon și nu le dă drumul, spun că nu au curent... îi doare capul pe muncitori de mirosul de mangal, de multe ori le vine rău, cad jos și-i scot pe brațe afară”⁸. La uzinele „Malaxa”, care, de asemenea, executau comenzi militare, se lucra în condiții insuportabile: „...acum 3 — 4 săptămîni — se arăta într-o notă in-

¹ „Revista de igienă socială”, nr. 7—8 din 1937, p. 368.

² „Buletinul camerei de muncă”, nr. 1—2, București, 1938, p. 22.

³ „Lumea romînească”, nr. 553 din 12 decembrie 1938.

⁴ Vezi: „Studii”, nr. 2, VII, 1954 (articolul *Politica antipopulară și antinațională a burgheziei și moșierimii române*, de I. Benditer).

⁵ „Drumul femeii”, 22 iunie 1935.

⁶ Gh. Surpat, *op. cit.*, p. 165.

⁷ „Drumul femeii”, 22 iunie 1935.

⁸ *Ibidem*.

ternă a întreprinderii, pentru anul 1938 — cîțiva lucrători de la muniții au leșinat în timpul lucrului... ; în aceeași zi, după masă, cazul s-a repetat fără ca intervenția medicală să fie posibilă”¹.

La lipsa acestor condiții materiale care să asigure condiții elementare de igienă și securitate a muncii se adăugau teroarea, supravegherea atentă a patronilor și slugilor lor. De altfel, în perioada de după criza economică din 1929 — 1933, cînd s-a trecut deschis la pregătirea războiului antisovietic, în întreprinderile capitaliste metodele polițiste și teroarea au devenit condiții caracteristice în care lucrau muncitorii. „N-ai voie să schimbi o vorbă cu vecina. De cum deschizi gura ai parte de o ploaie de injurături...”², arăta „Drumul femeii” referindu-se la fabrica de cauciuc „Bazaltul” din București. „Cel ce ar îndrăzni să ridice cuvîntul sau să se plîngă, știe ce-l așteaptă”³, scria „Gazeta Ploieștilor” despre regimul de muncă din fabricile din Azuga. Administratorul delegat al uzinelor „Malaxa” dădea ordine subalternilor: „... să se facă zilnic poliție printre lucrători, pentru ca să se poată preîntîmpina din timp eventualele mișcări subversive ale lucrătorilor”⁴.

Zilele de lucru lungi ale muncitorilor nu erau, în cele mai dese cazuri, întrerupte nici cel puțin de repausul duminical, astfel încît pentru țara noastră a fost caracteristică, pe lîngă durata mare a zilei de muncă, și prelungirea săptămîinii de lucru. Deși exista, încă din 1925, „Legea pentru reglementarea repausului duminical și a sărbătorilor legale”, ea era foarte puțin respectată de către patroni. De altfel, nerespectarea acesteia de către capitaliști era favorizată de însuși textul legii care arăta că se poate suspenda repausul duminical „pentru executarea lucrărilor urgente în vederea apărării naționale...”⁵. Legii i s-au adus modificări în august 1938 și în octombrie 1939 prin jurnale ale Consiliului de miniștri. Acesta din urmă se referea la unele derogări privind repausul duminical în stabilimentele industriale ce executau comenzi pentru înzestrarea armatei. Textul legii arăta că ministrul Muncii „este autorizat să aprobe lucrul în zilele de duminică și sărbători legale...”⁶.

Cît de mare era scara nerespectării legii repausului duminical și al sărbătorilor ne arată numărul foarte mare de procese verbale de contravenție încheiate de organele aparatului de stat. Bineînțeles că împotriva contravenienților nu se luau niciodată măsuri eficace. Numărul contravenienților a crescut de la 7 075 în 1934 la 14 004 în anul 1938⁷. Dintre acestea, numărul contravențiilor la legea repausului duminical și al sărbătorilor legale, a fost de 3 056 în anul 1934 și de 7 372 în 1938⁸. Numă-

¹ Arhivele statului București, Dep. Pantelimon, Fond. „Malaxa”, Dosar nr. 12/1938 (nepaginat).

² „Drumul femeii”, 22 iunie 1935.

³ „Gazeta Ploieștilor”, 20 iunie 1937.

⁴ Arhivele statului București, Dep. Pantelimon, Fond „Malaxa”, Dosar nr. 12/1938 (nepaginat).

⁵ „Monitorul Oficial” din 18 iunie 1925.

⁶ *Ibidem*, 19 oct. 1939.

⁷ „Buletinul Muncii”, an. XIV, vol. II, 1936, p. 137 și „Anuarul Statistic al României, 1939 1940”, p. 333.

⁸ *Ibidem*.

rul mare și în continuă creștere de contravenții la legea repausului duminical dovedește că acesta nu era respectat de către capitaliști și că, în fapt, se practica pe scară largă săptămîna de lucru de 7 zile. Ceea ce este însă mai semnificativ e faptul că, folosind organele aparatului de stat, capitaliștii obțineau sute de autorizații pentru derogări de la legile muncitorești. În cursul anului 1935 s-au acordat 763 autorizații de derogări, din care 589 la legea repausului duminical și 174 la legea pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și la durata muncii¹. Pentru anul 1936 s-au acordat 534, iar pentru anul 1937, un număr de 968 asemenea derogări², dintre care cele mai multe se refereau la repausul duminical.

Cercetarea legislației muncitorești în perioada pregătirii războiului demonstrează — așa cum am văzut — că burghezia și moșierimea din România au instaurat cea mai odioasă legislație a muncii. Deși muncitorii erau supuși unei zile de muncă extrem de lungi, fără repaus duminical, deși legal ei aveau concediu la odihnă, în practică nu se respecta acest drept. Așa cum arăta tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, : „După o istovitoare trudă de ani de zile, muncitorul, de multe ori, în loc de concediu pentru odihnă, era concediat, adică era trimis la «odihnă» de luni de zile, fără salariu, fără posibilitatea de a-și asigura hrana zilnică”³.

O dată cu instaurarea dictaturii regale, în 1938, și cu intensificarea pregătirilor de război, vîrfurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii și-au sporit ofensiva neîntreruptă în direcția prelungirii zilei de muncă a muncitorilor, prin introducerea unui regim de teoroare necunoscut pînă atunci. Printr-un decret, din 27 februarie 1940, asupra rechizițiilor se stipula că putea fi rechiziționată pentru muncă — în afara mamelor cu copii sub 12 ani, a femeilor gravide, invalizilor de război, a celor de peste 70 de ani, a unor categorii de funcționari ai statului — „...orice persoană civilă, bărbat sau femeie, care nu a împlinit vîrsta de 70 de ani...”⁴. În martie 1940, printr-o altă lege, Ministerul Muncii era autorizat „să decidă mărirea numărului orelor de lucru la întreprinderile industriale sau miniere, oricînd necesitățile economice de ordin general... vor impune o sporire a producției”⁵.

În sfîrșit, prin „Decretul-lege pentru stabilirea regimului muncii în împrejurări excepționale” din 24 iulie 1940, se consfințea prelungirea duratei zilei de muncă, dacă patronii și autoritățile considerau acest lucru necesar, se suspendau repausul duminical și sărbătorile legale, se suspendau temporar concediile. De asemenea, se introducea munca de noapte a femeilor pentru toate întreprinderile industriale, comerciale și de transporturi⁶. Neprecizînd cu cît se prelungea durata zilei de muncă peste opt ore, capitaliștii aveau toate posibilitățile să prelungească ziua de muncă după bunul lor plac.

¹ „Buletinul Muncii”, an. XIV, vol. II, 1936 și „Anuarul Statistic al Romîniei” 1939—1940”, p. 333.

² *Enciclopedia Romîniei*, vol. III, p. 82.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Ed. politică, București, 1959, p. 64.

⁴ „Monitorul Oficial”, din 27 februarie 1940.

⁵ *Ibidem*, partea I, din 4 martie 1940, p. 1048.

⁶ C. Hamangiu, *Codul general al Romîniei*, vol. XXVIII, partea a II-a, București, 1940, p. 1103.

La toate acestea se adăuga supravegherea muncitorilor de către organele Siguranței, de organele militare, de agenți informatori etc. Într-un ordin al Ministerului Apărării Naționale, trimis întreprinderilor capitaliste, se arăta: „...să se supravegheze cu deosebită grijă activitatea întregului personal”, „...să se observe dacă au loc consfătuiri”, „...să se informeze stăruitor și neîncetat... de orișice mișcare” și „să se țină sub strictă supraveghere elementele dubioase”¹.

Așadar, teroarea, supravegherea atentă, carcera, însoțeau muncitorii, care, lihnii de foame, lucrau un număr nelimitat de ore pe zi. Din bruma de legislație a muncii existentă mai înainte, în ajunul declanșării războiului antisovietic n-a mai rămas nimic.

Prin legislația dată, burghezia și moșierimea căutau să înăbușe mișcarea muncitorească și să asigure marilor industriași posibilități nelimitate pentru stoarcerea ultimelor surse de energie ale muncitorilor și obținere, pe această cale, a unor profituri de monopol.

Studierea problemelor duratei excesive a zilei de muncă folosită în întreprinderile capitaliste cât și, în general, a condițiilor de muncă și de trai, dezvăluie din plin crâncena mizerie a clasei muncitoare, exploatată în chip sălbatic de capitaliști, într-un regim ce se întemeia pe disprețul față de toți oamenii muncii, de pe urma cărora capitaliștii își sporeau nemăsurat huzurul.

Dar și în această perioadă, ofensiva patronală împotriva drepturilor elementare ale muncitorilor a atras după sine o înăsprire a luptei de clasă.

Conducînd clasa muncitoare pentru îmbunătățirea situației sale, împotriva prelungirii zilei de muncă, pentru repaus duminical și condiții mai bune de muncă și de trai, partidul comunist arăta muncitorilor că numai lupta pentru revendicări economice nu poate salva clasa muncitoare de exploatarea capitalistă. „Orice luptă pentru cerințele zilnice — sublinia un manifest al P.C.R. — trebuie legată cu lupta împotriva dictaturii regale, a Gărzii de fier și a celorlalte organizații fasciste, pentru apărarea independenței țării amenințată de imperialismul hitlerist”².

P.C.R., care, în această perioadă, ducea o luptă neobosită împotriva fascismului și a pregătirilor de război, a condus în același timp, în mod nemijlocit, grevele, demonstrațiile, întrunirile de protest organizate de muncitori, împotriva condițiilor grele de muncă din întreprinderile capitaliste. Acțiunile clasei muncitoare s-au desfășurat în condițiile împleririi revendicărilor economice și politice în lupta împotriva vîrfurilor oligarhiei financiare care promovau fascismul și pregăteau războiul antisovietic.

Astfel, în anul 1934 muncitorii din bazinul Comănești-Bacău, metalurgiștii de la Schiell-Brașov, muncitorii de la întreprinderile forestiere din Ciuc au declarat grevă, cerînd încetarea concedierilor și sporirea salariilor. La scurt timp, muncitorii C.F.R.-iști din București, Iași, Galați, Timișoara și din alte centre feroviare au desfășurat puternice acțiuni de luptă. Petro-

¹ Arhivele statului București, Dep. Pantelimon, Fond U.D.R., Dosar nr. 55/6, 1941 (nepaginat).

² Arhiva Institutului de Istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., cota Ab XXII-13, nr. inv. 1015.

liștii din Valea Prahovei, acționând în front unic, au părăsit lucrul. Lup-tind împotriva condițiilor grele de muncă, metalurgiștii de la uzinele „Malaxa” împreună cu cei de la „Titan” au organizat o demonstrație, scandând lozinci ca : „Jos fascismul, jos războiul”¹.

Luptele greviste și antifasciste ale clasei muncitoare au continuat și în anii următori. Între 1935—1936 valul grevelor a cuprins muncitorimea din Arad, Timișoara, București, Tg. Mureș, Cluj etc.².

Un înalt model de combativitate și solidaritate proletară l-a consti-tuit, în 1935, puternica grevă a celor peste 4 200 muncitori de la fabrica „Buhuși” împotriva condițiilor de muncă și a încercărilor autorităților de militarizare a întreprinderii. Regimente de soldați aduse din Bacău, Iași, Piatra-Neamț, Focșani n-au putut înfrânge hotărârea de luptă a muncitorilor. Timp de 70 de zile textiliștii din Buhuși au respins atacul patronilor³.

După datele oficiale, numărul grevelor și al conflictelor de muncă a crescut de la 258 în 1934 la 343 în anul 1936⁴.

Un prim rezultat al luptei muncitorilor a fost impunerea încheierii de contracte colective de muncă, care prevedeau printre alte revendicări și respectarea zilei de muncă de opt ore. Numai în anul 1935 au fost în-cheiate 55 contracte colective de muncă care se refereau la un număr de 25 267 muncitori⁵. Cele mai multe contracte colective au fost impuse în industria extractivă (9), metalurgică (9) și altele, ramuri în care muncitorii erau mai bine organizați și unde rezistența lor n-a putut fi înfrântă prea ușor de către patroni. În februarie 1936, la „Reșița” 9 000 de muncitori, la Călan 320 de muncitori au denunțat contractul colectiv din cauza concedierilor și a salariilor mici⁶. În martie, același an, la Arad 2 600 muncitori textiliști au intrat în grevă. „Textiliștii de aici — scria ziarul « Vîltoarea » — se luptă strîns uniți, romîni, unguri și șvabi și după exemplul « dermatiștilor »⁷, sînt ajutați de masele muncitorești din celelalte orașe...”⁸. Muncitorii din Valea Jiului au organizat, în aprilie 1936, numeroase întruniri la Petroșani, Petrița, Lonea, Aninoasa, Vulcan și Lupeni, cerînd sporirea salariilor cu 15% și protestînd împotriva încercărilor capitaliștilor de a închide unele mine⁹.

În ciuda condițiilor deosebit de grele, create prin instaurarea dicta-turii regale și a febrilelor pregătiri de război, P.C. R. a reușit totuși să orga-nizeze și în anii 1938 — 1940 o serie de acțiuni greviste. Însși datele ofi-

¹ *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, Ed. politică, București, 1961, p. 349.

² *Ibidem*, p. 364.

³ A. Roman, *Din istoria luptelor revoluționare ale muncitorilor textiliști de la fabrica de postav din Buhuși*, Edit. științifică, București, 1959.

⁴ *Conflictul colectiv de muncă*, București, 1940, p. 39—41. Precizăm că nici pe departe aceste cifre nu cuprind toate grevele și conflictele de muncă care au avut loc în perioada res-pectivă. Ele se referă numai la întreprinderile care au fost inspectate în anii 1934 și 1936.

⁵ „Buletinul muncii”, an. XVI, vol. I, ianuarie-iunie 1936, p. 138 și urm.

⁶ „Vîltoarea”, 9 februarie 1936.

⁷ Se referă la puternica grevă din 1936 a muncitorilor de la „Dermata” din Cluj.

⁸ „Vîltoarea”, 1 martie 1936.

⁹ „Avîntul”, Petroșani, 12 aprilie 1936.

ciale ale timpului care, așa cum se știe, în mod intenționat au trecut sub tăcere multe din acțiunile clasei muncitoare, recunosc că în 1939 au avut loc 18 greve și 321 conflicte de muncă, numărul participanților fiind de aproape 70 000 muncitori¹. Faptul că statistica burgheză a micșorat, în mod vădit, numărul grevelor este cât se poate de evident, deoarece într-o notă a Siguranței statului se arăta că numai în București în 1939 au avut loc 24 de greve².

Cu toate că dictatura regală a luat cele mai severe măsuri pentru înăbușirea mișcării muncitorești, îndreptându-și atenția îndeosebi asupra principalelor centre industriale, nu au putut fi împiedicate acțiunile muncitorilor de la Reșița, din porturile Galați și Constanța, din orașele Cluj, Arad, Oradea etc. De asemenea, n-au putut fi împiedicate nici grevele muncitorilor din București de la „Vulcan”, „Metaloglobus”, „Arsenal”, „Pirotehnia armatei”, „Mociornița”, „Galia”, „Fichet” ș.a.³. Expresie elocventă a creșterii intensității și combativității luptei clasei muncitoare au fost manifestațiile care au avut loc la 1 mai 1939 în aproape toate centrele mari din țară și în primul rând în București.

În toată această perioadă, P.C.R. acționând pentru înfăptuirea unității de acțiune a clasei muncitoare, pentru concentrarea forțelor democratice contra pregătirilor războiului antisovietic, care era „...totodată războiul nemilos contra maselor muncitoare din România însăși”⁴, s-a dovedit apărătorul celor mai vitale interese a maselor de oameni ai muncii, conducătorul luptei pentru eliberarea clasei muncitoare și pentru independența economică și politică a țării noastre.

ЧРЕЗМЕРНАЯ ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТЬ РАБОЧЕГО ДНЯ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ РУМЫНИИ В 1934—1940 гг.

РЕЗИОМЕ

В буржуазно-помещичьей Румынии одним из важных факторов, усиливших эксплуатацию рабочего класса, являлась чрезмерная продолжительность рабочего дня. Поэтому среди требований рабочего класса в его борьбе с капиталистами всегда фигурировало требование о восьмичасовом рабочем дне. Несмотря на то, что Румыния подписала соглашение о введении восьмичасового рабочего дня, принятое на международной конференции 1919 г. в Вашингтоне, до конца 1928 г. в стране не было осуществлено ни одно мероприятие в связи с регламентацией рабочего дня. Само трудовое

¹ „Buletinul muncii”, an. XX, vol. I, ianuarie-martie 1940, p. 18 și *Zece ani de domnie* . . . , 1940, vol. III, p. 108.

² „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 1, 1962, p. 105.

³ *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, Ed. politică, București, 1961, p. 393.

⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări, 1959—1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 434.

законодательство, принятое в этот период, содержало многочисленные отступления от закона о восьмичасовом рабочем дне. Положение особенно ухудшилось в связи с усилением военных приговоров, когда в 1940 г. правительство официально отменило восьмичасовой рабочий день.

Автор, критически анализируя архивные материалы, официальную статистику и печать того времени, показывает, что в 1934—1940 гг., хотя в результате борьбы рабочего класса рабочий день и не был уже таким длительным как раньше, все же он намного превышал восемь часов. Это явление автор прослеживает как на примере целых промышленных отраслей, в главных промышленных центрах, так и на примере отдельных капиталистических предприятий.

Исследуемый исторический период, когда промышленность была поставлена на службу антисоветской войне, характеризуется чрезмерно продолжительным рабочим днем, очень тяжелыми условиями работы, а также террором, строгим надзором за рабочими, мити гарнизацией промышленных предприятий.

Изучение вопросов, связанных с продолжительностью рабочего дня, полностью раскрывает жестокую нищету, в которой находился рабочий класс при строе, характеризующемся явным презрением к трудящимся, труд которых приносил капиталистам огромные прибыли.

На наступление хозяев, стремившихся к увеличению рабочего дня, рабочие ответили многочисленными выступлениями. Борьба за восьмичасовой рабочий день переплеталась в этот период с борьбой, направленной против буржуазно-помещичьего строя, против предательской политики верхов финансовой олигархии. Во главе всех выступлений рабочего класса находилась и в этот период Коммунистическая партия Румынии — защитник жизненных интересов трудящихся, руководитель борьбы за освобождение рабочего класса и за экономическую и политическую независимость страны.

LA DURÉE EXCESSIVE DE LA JOURNÉE DE TRAVAIL DANS L'INDUSTRIE DE LA ROUMANIE ENTRE 1934 et 1940

RÉSUMÉ

Dans la Roumanie bourgeoise-agrarienne la durée excessive de la journée de travail fut l'un des facteurs essentiels qui contribuèrent à aggraver l'exploitation de la classe ouvrière. Aussi la journée de huit heures a-t-elle constamment figuré au nombre des revendications des travailleurs dans leur lutte contre les capitalistes. Bien que la Roumanie eût signé la convention adoptée en 1919 par la Conférence internationale de Washington limitant à huit heures la journée de travail, aucune mesure n'a été prise avant 1928 pour l'application de cette convention dans l'industrie roumaine. Plus encore, la loi de huit heures une fois adoptée, la législation du travail en vigueur prévoyait de nombreuses dérogations à son application. La situation des travailleurs s'est encore aggravée par suite de l'intensification des préparatifs de guerre, et la loi de huit heures fut finalement abrogée en 1940.

A l'aide d'une documentation sérieuse puisée dans les statistiques officielles, les archives et la presse de l'époque, l'auteur démontre qu'au cours des années 1934—1940 la journée de tra-

vail dépassait de beaucoup huit heures, bien que, grâce à la lutte de la classe ouvrière, elle n'ait plus atteint la durée antérieure. Cet état de choses est illustré par des exemples concrets pris dans toutes les branches de l'industrie, les principaux centres industriels et un certain nombre de grandes entreprises capitalistes. Ce qui caractérise la période historique étudiée par l'auteur, est que dans les conditions créées par la préparation de la guerre antisoviétique, la durée excessive de la journée de travail était encore aggravée par des conditions de travail des plus dures, auxquelles s'ajoutaient la terreur, une surveillance de tous les instants et la militarisation des entreprises industrielles.

L'étude du problème de la durée du travail met en pleine lumière la misère de la classe ouvrière sous un régime délibérément hostile aux travailleurs, grâce à l'exploitation desquels les capitalistes réalisaient des bénéfices démesurés.

A l'offensive patronale pour la prolongation de la journée de travail, les ouvriers répondirent par de nombreuses actions. La lutte pour la journée de huit heures allait de pair à cette époque avec la lutte contre le régime bourgeois-agrarien et la politique félonne de l'oligarchie financière. Dans toutes ces actions, la classe ouvrière a eu pour guide le Parti Communiste de Roumanie, qui s'avéra une fois de plus le défenseur des intérêts vitaux des travailleurs et le champion de la lutte pour l'affranchissement de la classe ouvrière et l'indépendance économique et politique du pays.

DOCUMENTE NOI DESPRE ARITON PESCARIU,
LUPTĂTOR REVOLUȚIONAR ȘI OM DE CULTURĂ
(1890—1920)

DE

V. CURTICĂPEANU

Activitatea lui Ariton Pescariu e puțin cunoscută în istoriografia noastră¹. Făcînd parte din conducătorii grupului român al P.C.(b) din Rusia și activînd în rîndurile partidului țărănesc revoluționar român din Moscova în anii 1918—1919, Ariton Pescariu a avut un rol important în popularizarea marxism-leninismului în limba romînă, mai întîi în coloanele ziarului „Foaia țăranului” (15 febr. 1918—1919), al cărui redactor principal a fost, apoi în broșurile apărute în „Biblioteca revoluționară” și în „Biblioteca comunistă”², la Moscova. „Foaia țăranului” a început să apară la Moscova din 15 februarie 1918, sub îngrijirea prizonierilor romîni și cu sprijinul Guvernului sovietic, fiind redactată în cea mai mare parte de Ariton Pescariu. „Foaia” a jucat un rol important în educarea prizonierilor de război romîni, muncitori și țărani originari din Transilvania.

„Foaia țăranului” a continuat să apară în perioada martie—aprilie 1919 sub același nume, ca organ al comuniștilor din Oradea, important

¹ Unele date importante aduce articolul publicat de revista „Tribuna”, bazat mai ales pe informații culese de la martori contemporani cu Ariton Pescariu, cf. Al. Keleti, *Un luptător al clasei muncitoare — Ariton Pescariu*, „Tribuna” (1957), 26 oct., p. 6, apoi unele aprecieri și elemente noi adaugă articolul *Ariton Pescariu (1890—1920)* apărut în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, nr. 5 (1959), p. 97—98. Scurte referiri asupra activității lui A. Pescariu mai fac și studiile: J. Gall, *Ardelenii în mișcarea revoluționară a prizonierilor din Rusia 1917—1919*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I (1959), p. 207; R. Deutsch, *Din activitatea și lupta grupurilor revoluționarelor romîni din Rusia pentru apărarea puterii sovietice (1917—1920)*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II (1962, p. 449).

² În perioada cuprinsă între 1 ianuarie și 25 martie 1919, grupul român a editat 19 broșuri în 229 000 exemplare, ceea ce dovedește propaganda intensă desfășurată de revoluționarii romîni în Rusia. Cf. Arhiva de stat a Armatei Roșii, Moscova, fond 803, inv. 19, dos. C. 1, dos. 30 c. (apud J. Gall, *art. citat*, p. 212; R. Deutsch, *art. citat*, p. 450).

centru muncitoresc. Lozincile : „Țărani și muncitori din lumea întreagă uniți-vă ! ; „Pace colibelor — război curților domnești !”, înscrise pe frontispiciul ziarului, sînt o dovadă a orientării sale internaționaliste.

Răpus în fragedă tinerețe de virfurile contrarevoluționare ale burgheziei și moșierimii romîne din Transilvania, după întoarcerea sa din Rusia socialistă, unde fusese luat prizonier din armata austro-ungară în timpul războiului, Ariton Pescariu constituie unul din exemplele cele mai concludente ale omului din popor, care, pătruns de ideologia marxistă, se ridică fără nici o rezervă împotriva tradiționalelor rînduiei în care a fost crescut.

Viața plină de lipsuri din anii copilăriei și ai școlii, apăsarea socială și națională pe care a simțit-o îndeajuns în Transilvania înrobitea monarhiei austro-ungare, cît și atmosfera clericală a Blajului au făcut din entuziastul și studiosul elev un element înaintat, receptiv ideilor progresiste cu care a intrat în contact în anii studenției la București, dar mai ales în Rusia revoluționară, unde a cunoscut nemijlocit leninismul, militînd pentru răspîndirea și triumful lui.

Încă din clasele superioare de liceu, în anii 1907—1911, Ariton Pescariu s-a distins ca un elev eminent, apoi prin lucrările proprii citite în cadrul societății de lectură, al cărui președinte era, făcînd totodată parte din „comisia critică” ce avea ca scop corectarea lucrărilor ; s-a impus apoi prin aptitudinile sale de orator, rostind „7 discursuri” și ținînd disertația care s-a bucurat de multă apreciere : *Petru Pavel Aron de Bistra* ¹.

Orizontul larg al vederilor lui Ariton Pescariu iese în evidență încă din timpul ultimelor clase de liceu prin preocupările ce le manifestă pentru viața științifică și culturală în general , prin atragerea sa către studiul limbilor străine. Se abonează la revistele : „Viața Romînească”, „Convorbiri critice”, „La Patrie”, cunoaște operele scriitorilor din „țară” și e atras mai ales de scrierile lui I. L. Caragiale, C. Dobrogeanu-Gherea ș.a. ². Setea pentru studiu îl îndeamnă să plănuiască acțiuni îndrăznețe, să ia contact cu o serie de învățați din București, printre care în primul rînd Ion Bianu, directorul Bibliotecii Academiei și profesor la Universitate, apoi cu profesorul de limba romînă Iosif Popovici de la Budapesta, cere ajutor de la Societatea „Transilvania” din București care, după cum se știe, acorda burse tinerilor transilvăneni în scopul de a-și continua studiile. Mai interesantă e calea pe care o apucă în vederea studierii limbilor slave, cerîndu-și anul de „voluntariat” ³ în armata austro-ungară la Zagreb, unde spera să poată urma cursurile universității de aici. În acest scop cere sprijinul profesorului dr. Cjuro Jurmin din Zagreb, recomandat fiind de profesorul Iosif Popovici din Budapesta.

¹ Pentru activitatea lui școlară cf. pe larg *Raport despre instituttele gr. cat. de învățămînt din Blaj pe anul școlastic 1910—1911*, Blaj, 1911, p. 40, 85, 86, 114, 521 ; cf. și lucrarea memorialistică scrisă în spirit romantic a lui Aral Chazi, *Conspirația de sub hrubi. Însemnările unui fost „student” oin Blaj*, 1931, 67 p. Printre elevii care manifestă tendințe de emancipare din mentalitatea închistată a școlii blăjene, Pescariu, deși sărac, se bucură de autoritate și stima celorlalți.

² Cf. Alexandru Keleti, *art. cit.*

³ În Austro-Ungaria recruții care aveau bacalaureatul se bucurau de privilegiul de a-și face stagiul militar, cu termen redus, în timp de un an, în localitatea pe care și-o alegeau.

Nu și-a putut vedea însă visul împlinit de a urma în timpul stagiului militar cursurile la universitatea din Zagreb, deoarece regimentul său n-a mai fost cantonat pînă la urmă aici, ci la Carlovitz.

Nu se descurajează și învață cu pasiune limbile sîrbă și croată, în timpul său liber. Din mărturiisrile proprii reiese că face progrese însemnate în însușirea acestor limbi, fiind ajutat de camarazii săi sîrbi și croați, reușind în scurt timp să citească o serie de reviste ca : „Hrvatscki Pokret”, „Sovremelnnik”, „Branko Kolo” și „Delo”¹.

Peste un an, la 20 octombrie 1912, după încheierea stagiului militar, îl întîlnim la București, prezentîndu-se la Ion Bianu, cu recomandarea canonicului din Blaj, Ion Micu Moldovanu pentru a se putea înscrie la universitate².

La mai puțin de o lună, referindu-se la aptitudinile și trăsăturile de caracter ale lui Ariton Pescariu, Ion Bianu sublinia într-o corespondență către Ion M. Moldovanu : „rar am mai văzut un tînăr mai hotărît și cu mai puternică voință de a munci și învăța”³. Aceasta îl face pe Ion Bianu să-i acorde toată atenția, luîndu-l sub ocrotirea sa și ajutîndu-l să intre în unul din serviciile Bibliotecii Academiei ca „scriitor”, apoi să-și continue studiile la Facultatea de litere și filozofie de la Universitatea din București.

În ianuarie 1913, Ariton Pescariu pleacă din nou la Zagreb, probabil pentru aranjarea unor chestiuni militare sau pentru studii unde îndeplinește totodată și unele misiuni încredințate de Ion Bianu pe linie de Academie. Îi furnizează acestuia o serie de informații asupra vieții culturale sîrbești, după ce ia contact cu secretarul Societății culturale și științifice „Srpska Matica”⁴, constatînd că acesta „ar fi foarte bucuros să stea în legătură cu Academia noastră”⁵. Se interesează de publicațiile de istorie, filologie și folclor ale Societății și în special de revista acesteia, „Letopis”. Urmărește îndeaproape ecoul publicațiilor Academiei Romîne în Serbia și constată cu satisfacție buna primire a lucrării lui Bărbulescu : *Les roumains avec les Bulgares, Serbes etc.*⁶.

Num rea lui Pescariu în postul de „scriitor”⁷ la Biblioteca Academiei Romîne începînd cu 1 mai 1913 e comunicată cu satisfacție de Ion Bianu lui I. M. Moldovanu ; în aceeași scrisoare Ion Bianu evocă momentul

¹ Scrisoarea lui Ariton Pescariu către Ion Bianu din 31.XII.1911, Bibl. Acad. R.P.R., coresp., nr. 58 782.

² Scrisoarea lui I. M. Moldovanu către Ion Bianu din 20.X.1912, Bibl. Acad. R.P.R., coresp, nr. 108 ; vezi și N. Comșia, *Corespondența dintre Ion M. Moldovanu și Ion Bianu, un capitol din colaborarea dintre Blaj și București*, Blaj, 1943, p. 105.

³ Scrisoarea lui Ion Bianu către I. M. Moldovanu din 12/25 nov. 1912, Bibl. Univ. Cluj, coresp, nr. 2 051.

⁴ Societate literară și de luminare a poporului prin biblioteci, calendare, prin publicarea literaturii de popularizare și promovarea scriitorilor sîrbi. Înființată în 1826, joacă un mare rol capital în deșteptarea națională a sîrbilor, în promovarea literaturii naționale ; cf. *Большая Советская энциклопедия*, vol. 38, p. 552.

⁵ Scrisoarea lui Ariton Pescariu către Ion Bianu din 5 ian. 1913, Bibl. Acad. R.P.R., coresp. nr. 58 783.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Cf. adresa semnată de I. C. Negruzzi, președintele Academiei, din 2 mai 1913, Acad. R.P.R., msse, nr. 754, An/1912, f. 231.

intrării sale în aceeași instituție culturală, ocrotit de A. Treb. Laurian, cu 37 ani în urmă, văzînd în Pescariu pe unul din continuatorii luminiști ai generației sale : „Așa să ne continuăm unii pe alții tot mai bine, spre luminarea neamului nostru !”¹.

La Academie, Ariton Pescariu se dovedește a fi zelos, căci în 25 aprilie 1913 e numit „scriitor definitiv”²; se bucură de aprecierea lui Ion Bianu care în 1913 îl amintește în prefața vol.III al *Catalogului manuscriselor românești*, unde se menționează și „contribuția parțială a răposatului Ariton Pescariu la analiza materialului din colecția lui G. Bariț...”³.

Paralel cu munca de „scriitor” pe care o făcea la bibliotecă, Pescariu frecventa cursurile Facultății de litere și filozofie din București ca student, obținînd permisiunea de a frecventa săptămînal în timpul orelor de serviciu seminariile lui Ovidiu Densușianu⁴.

Activitatea lui Pescariu la bibliotecă s-a încheiat în vara anului 1914 o dată cu plecarea sa în concediu în Transilvania, la părinți, cînd e prins de izbucnirea războiului și mobilizat la Blaj, de unde îi scrie lui Bianu o postolă la 1 august 1914⁵ făcîndu-i cunoscut că peste o zi urmează să plece de aici, după cum s-a și întîmplat, căci, în procesul verbal din 18 oct. 1914 aflăm că „a fost luat la regiment în garnizoana sa la Alba Iulia, de unde a trimis vești...”⁶.

Comisia Academiei întrunită să decidă asupra cazului lui Pescariu hotărăște ca : „împiedicat fiind de forță majoră de a se întoarce la serviciu” să fie considerat în „concediu permanent” și „să i se trimită leafa regulat”⁷.

E de subliniat grija pe care i-o poartă lui Ariton Pescariu Biblioteca Academiei, desigur prin aceasta se înțelege Ion Bianu, căci, deși lipsind de la postul său de muncă, fiind luat în armata unui stat străin, în Austro-Ungaria, numele lui figurează în statele de plată ale Academiei la rubrica „scriitor” pînă în februarie 1917⁸. Nu poate fi scăpat din vedere nici

¹ Scrisoarea lui Ion Bianu către Ion M. Moldovanu, Bibl. Univ. Cluj, coresp. nr. 2 052.

² Acad. R.P.R., msse, 1914/A. 7, p. 48.

³ *Catalogul manuscriselor românești*, tom. III, întocmit de Ion Bianu și G. Nicolăiasa, Craiova, 1923.

⁴ Cf. Cîrerea lui Ariton Pescariu din 20 noiembrie 1913. Acad. R.P.R., msse, 1913/A 11. În registrul-matricol pe anii 1911—1912 și 1912—1913 Ariton Pescariu figurează la nr. 410 ca student al facultății de filozofie și litere, specialitatea : *filologie clasică* cu următoarele examene : limba romînă și filozofia clasică : bilă albă (1913) și bilă albă (1914); istoria literaturii romîne : bilă albă (1912—1913); istoria romînilor pînă la înflînțarea principatelor (bilă roșie); limba paleo-slavă : bilă albă (1914). Cf. *Registrul matricol pe anii 1912—1913, Univ. din București, Fac. de litere și filozofie*, p. 262, nr. 410. În procesele verbale pentru examenele generale de licență pe anii 1910—1919 Ariton Pescariu nu este cuprins, ceea ce denotă că, din cauza războiului și a plecării sale pe front, nu a reușit să-și încheie studiile la Universitatea din București.

⁵ Acad. R.P.R., msse, 1914/A. 7, p. 104.

⁶ Acad. R.P.R., msse, 1914/A. 7. f. 193.

⁷ Delegațiunea nr. 124 din 18 oct. 1914, Acad. R.P.R., msse, 1914/47, fila 246 și Delegațiunea nr. 2178 din 16/29 oct. 1914, Acad. R.P.R., 1914/A. 7, fila 193.

⁸ Cf. Statele de achitarea lefurilor funcționarilor la serviciul Bibliotecii Academiei Romîne pe anii 1913—1917. Acad. R.P.R., msse.

faptul că i s-a trimis salariul regulat pe front cu mandat poștal prin banca Marmorosch Blank, iar în prizonierat în ruble¹.

După februarie 1917 Academia Română nu mai ține legătura cu Pescariu. De acum începe activitatea sa revoluționară propriu-zisă devenind una din figurile cele mai cunoscute ale prizonierilor români transilvăneni care au susținut revoluția proletară din Rusia.

Contactul nemijlocit cu făuritorii primului stat socialist precum și cu comuniștii celorlalte popoare, au făcut din tânărul intelectual, fiu de țăran obidit, un revoluționar, un comunist de mari nădejdi, ce aștepta cu înfrigurare ziua reînțoarcerii sale în rîndul oamenilor muncii de pe meleagurile natale, spre a-și închina viața și experiența revoluționară pentru cauza acestora.

Desigur, va fi făcut și el parte dintre mulții prizonieri germani, maghiari, români, cehi, sîrbi, polonezi, slavi de sud, din armata austro-ungară care s-au înfrățit cu proletariatul rus încă din primăvara anului 1917 în luptele revoluționare apoi în octombrie 1917 la asaltul Petrogradului și al Moscovei, pentru cucerirea puterii de către proletariatul rus.

Începînd din 23 februarie 1917 îl găsim făcînd parte din Comisia a VI-a de recrutare la Darnița lângă Kiev², pentru organizarea unor unități române cu menirea de a contribui la eliberarea Transilvaniei. Nu peste mult timp evoluția lui Pescariu spre comunism este marcată de o bogată muncă organizatorică și de o intensă activitate ideologică-politică în rîndurile prizonierilor români, în coloanele „Foi țăranului” și ale broșurilor de răspîndire a ideilor revoluției în limba română. El este ales împreună cu Henegaru ca reprezentanți la Congresul foștilor prizonieri ținut la Moscova în 13—18 aprilie 1918, care avea drept scop coordonarea acțiunilor revoluționare ale prizonierilor răspîndiți în toate părțile Rusiei. În urma congresului „iau ființă cele 6 grupuri ale Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia după limbile pe care le vorbeau prizonierii, unite în Federația internațională a grupurilor, din străinătate ale Partidului comunist din Rusia”³.

Activitatea revoluționară a lui Ariton Pescariu în acest cadru se profilează la proporții nebănuite pînă acum, prin rolul pe care l-a avut, după cum reiese din discursul lui Béla Kun rostit la 4 noiembrie 1918 la o conferință a comuniștilor maghiari, români, sîrbo-croați, foști prizonieri în Rusia din armata austro-ungară. Cu această ocazie a luat ființă un organ de conducere comun ce avea ca scop dirijarea mișcării revoluționare din Ungaria și Transilvania și din care au făcut parte: Károly Vántus, Béla Kun, Ernő Pór, Hariton Beszkárid, < Ariton Pescariu > Emil Bozdogh < Emil Bozdog > Mátyás Kóvács, Mátyás Krisjak, Iván Matuzovits și Ferenc Drobnik”⁴.

¹ *Ibidem*.

² *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918—1928*, I, București, 1929, p. 129.

³ V. Chereșteșiu, *Pătrunderea ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în masele din Transilvania*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj” (1958—1959) I—II, p. 258—259; V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, ed. politică, 1960, p. 443, 593.

⁴ Béla Kun, *La République Hongroise de conseils. Discours et articles choisis*, Budapesta, 1962, p. 96.

Asupra misiunii ce revenea comuniștilor în lumina principiilor conferinței din 1918, se subliniază în același document că toți acei care sînt actualmente membri ai Partidului comunist din Rusia și sînt proveniți de pe teritoriul fostei Ungarii, trebuie, revenind acasă „să servească cauza revoluției proletare”¹.

În aceste împrejurări s-a întors Ariton Pescariu din Rusia împreună cu miile de prizonieri ardeleni în focul marilor evenimente și al luptelor revoluționare din noiembrie—decembrie 1918, în condițiile dezmembrării putredei monarhii austro-ungare și ale unirii Transilvaniei cu România. Ariton Pescariu s-a înrolat în primele rînduri ale luptei revoluționare de eliberare socială și națională a Transilvaniei, aducînd o dată cu experiența sa revoluționară, suflul nou al Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și hotărîrea fermă de a contribui la cauza maselor populare din mijlocul cărora se ridicase.

Activitatea revoluționară desfășurată de Ariton Pescariu în regiunea Blajului și în alte orașe și sate ale Transilvaniei, propagarea ideii eliberării naționale a maselor muncitoare din Transilvania în condițiile eliberării lor de exploatare capitalistă s-au soldat cu arestarea sa de către vîrfurile reacționare ale burgheziei și moșierimii romîne care nu doreau democratizarea Transilvaniei, ci încadrarea acesteia în regimul burghezo-moșieresc monarhic al Romîniei, în care ei să dețină puterea politică pentru a putea exploata în voie masele muncitoare.

La 6 ianuarie 1919 fruntașul comunist Ariton Pescariu a fost ridicat de organele poliției din Ciufud, satul său natal și dus debrăcat pe un ger cumplit pînă la sediul poliției unde a fost bătut cu cruzime.

Maltratat apoi în închisoarea din Alba Iulia, a putut fi eliberat cu multă greutate, la intervenția unor intelectuali progresiști, dar în urma schingiunirilor s-a îmbolnăvit grav de plămîni.

A fost internat în spitalul de tuberculoși din Geoagiul de jos de unde îi scrie profesorului său Ion Bianu încă din toamna aceluiași an, comunicîndu-i dorința de a veni la București pentru a-și încheia studiile, ideal pentru care sacrificase atîta energie.

Speranțele de reîntoarcere în București la Universitate îi sînt destul de îndepărtate, „abia la primăvară”² ceea ce denotă gravitatea bolii sale. N-a apucat însă să-și îndeplinească nici acest din urmă vis căci în 17 februarie 1920 s-a stins din viață.

Așa a fost răpusă în fașă una din speranțele vieții noastre științifice și culturale, un comunist cu o mare forță revoluționară, crescută în clocotul marelui Octombrie, tocmai în clipa cînd întrevăzuse zarea împlinirii marilor sale idealuri sociale și naționale, cînd, revenit în Transilvania, a găsit un larg avînt revoluționar în ale cărui prime rînduri s-a înrolat cu toată dăruirea, însuflețind marile acțiuni țărănești pentru ocuparea cu forța a latifundiilor grefilor maghiari și a episcopiei greco-catolice din acest ținut....

¹ *Ibidem.*

² Scrisoarea lui A. Pescariu către I. Bianu, Bibl. Acad. R. P. R., coresp. nr. 58785.

³ *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, ediția a II-a, 1963, p. 535.

Aceasta a făcut ca el, propagandistul marxism-leninismului printre foștii prizonieri români din Rusia, redactorul înflăcărat al „Foi țărânului” și luptătorul neînfricat pentru o Românie a muncitorilor și țăranilor să prilejuiască pentru vîrfurile reacționare din Transilvania care pozau pe nedrept în protagoniști ai Unirii, una din țintele de atac ce s-a soldat cu exterminarea sa fizică.

Lupta lui Ariton Pescariu, alături de lupta tuturor revoluționarilor care și-au jertfit viața pentru doborîrea lumii vechi a însemnat aluatul din care s-a plămădit gloriosul nostru partid, făuritorul vieții noi, al României socialiste.

1

Ariton Pescariu către Ion Blănu. Îl informează că se găsește în Carlovitz pentru a-și face stagiul militar, despre legăturile sale cu profesorul Iosif Popovici din Budapesta, cu profesorul croat Gjuro Jurmin, despre preocupările sale pentru studiul limbii croate, contactul cu diferite reviste și publicații străburi.

Karlovac 31 decembrie 1911

Magnifice D-le Profesor !

Nepotul d-voastră, Cornel, îmi spune, că ați binevoit a da atenție epistolei mele, prin care ceream ajutor de la „Transilvania”¹ și vă interesați de pasul ce-l fac în vederea studiilor, ce voi să urmez.

De aceea permiteți-mi vă rog să vă aduc la cunoștință, ceea ce am făcut pînă acum.

Astă primăvară am fost asentat². Anul de voluntar l-am cerut în Zagreb. De fapt l-am și căpătat. Dar deoarece școala regimentului e în Karlovac a trebuit să vin aici pe aste șase luni. Prin aceasta am pierdut — poate mult, căci în Pesta — fiind la ora de lit. rom. cînd am călătorit spre Zagreb, Dl. prof. Dr. I. Popovici, cînd a aflat gîndul meu, a binevoit a-mi da o epistolă de recomandare către dl. prof. universitar Dr. Gjuro Jurmin.

Dar și așa, cu toate că n-am avut nici un ajutor decît doi colegi sîrbi, care știu ungurește, o gramatică curat croațească și un Tacitus în original și traducere croată, totuși pot zice că am făcut un progres destul de bun. Pricep tot ce citesc și colegii bucuroși mă servesc. Citesc foaia politică „Hrvatski Pokret”, apoi revistele: „Sovremenik” din Zagreb, „Brankow Kolo” din Karlovatz și „Delo” din Beograd.

În conversație încă merge deși mai greu. Colegii însă sînt hotărîți să vorbească numai croațește cu mine.

Nădăjdulose tare, că voi face un bun progres anul acesta. În tot cazul eu îs hotărît nu numai să învăț, dar să fac și studii. La Universitate nu pot urma căci nu-s în Zagreb, dar am de gînd ca în septembrie să fac examen de maturitate din limbă și literatura croată ca să am pe ce să-mi bazez rugarea, pentru ajutor.

¹ Societatea culturală „Transilvania” din București înființată de Al. Papiu Ilarian.

² Recrutat.

Nu știu cum, dar parcă puteri noi s-au sălășluit în mine, o nouă dragoste față de studiu și o pacilență de fier. Din răspuțeri mă silesc să fiu vrednic de atenția d-voastră.

După care cerîndu-vă atenția și bunăvoința și pe mai departe, rămîn al d-voastră,

recunoscător

Ariton Pescariu.

Bibl. Acad. R.P.R. Coreșp. nr. 58782

2

Ion Mîeu Moldovanu către Ion Bianu. *Îl recomandă pe Ariton Pescariu și stăruie să-i acorde ajutorul o dată cu ajungerea acestuia în București.*

Blaj, 29 octombrie 1912

D-le Bianu !

Cînd ai plecat la București, am expediat prin poștă d-lui Laurian, o recomandație, la care dînsul mi-a răspuns peste mai multe luni și mi-a mulțumit pentru că te-am recomandat.

Acum merge tînrul *Ariton Pescariu* pe care ți-l recomand. Nu știu de-l vei putea ocroti ori nu ; dar doresc ca în caz de așa și dta să fii așa de mulțumit ca odinioară repaosatul L. < aurianu >. Tînrul este bun și stăruie spre bine. Salutare sinceră.

I. M. Moldovanu

Scrisoarea a mai fost publicată de N. Coman, *Correspondența dintre Ion M. Moldovanu și Ion Bianu, un capitol din colaborarea dintre Blaj și București*, Blaj, 1943, p. 105.

3

I. Bianu către I. M. Moldovanu. *Răspunde scrisorii tui I. M. Moldovanu în care ți manifestă admirația față de Ariton Pescariu și, totodată, dorința pentru ca acesta să-și poată continua studiile.*

București 12/25 noiembrie 1912

Reverendîssime și prea bune,

De cînd a venit tînrul *Pescariu* cu scrisoarea dtale mereu am vrut să-ți scriu, după cum se și cuvenia. Dar am tot amînat cu gîndul să ajungem la postul dorit cu așezarea acestui excelent tînr. Plîna acum însă nu am ajuns la acest mult dorit post, spre care ne năzuim din toate puterile. Răul este însă că acuma puterile mele s-au împușinat (vorba Mitropolitului : luna fără soare !). Sper totuși că vom ajunge la bun sfîrșit și *Pescariu* își va putea face studiile. Rar am văzut un tînr mai hotărît și cu mai puternică voință de a munci și a învăța.

Altfel și aici lumea este foarte îngrijită de ziua de mîine : anul a fost peste măsură de ploios, teama de război bagă în griji capitalurile și mișcarea bănească.

Ai mei sunt sănătoși. La Academie am pus la cale facerea unui mare și frumos local pentru bibliotecă cu sală de lucru pentru 120 persoane, sală specială de lucru pentru membrii Academiei, alta pentru citirea revistelor nouă, alta pentru lucrarea asupra manuscrisurilor, loc de depozit de cărți pentru un milion de volume. Deschidem deci cîmp de lucru pentru urmașii cărturari pentru doi secolii și mai bine. Anteproiectul a fost aprobat ; proiectele vor fi gata în 4—5 luni. La vară dacă ne lasă cel de sus în pace, sperăm să începem lucrările.

Al dtale devotat

ss. I. Bianu

Bibl. Univ. Cluj, coresp. mase. nr. 2051.

4

Ariton Pescariu către Ion Bianu. Îl informează despre activitatea și publicațiile societății științifice și culturale Matica Srpska și stabilește un contact între Academia Română și această asociație.

Zagreb, 5 ianuarie 1913

Domnule Profesor !

Sînt de 11 zile în Zagreb. Nu v-am scris încă pentru că așteptam să se facă lumină. M-au amenințat cu închisoarea pentru că am intrizat atîta. Mare noroc am avut că veneam din România. Un coleg a intrizat numai 2 zile, dar fiindcă a fost în Serbia, a fost închis 10 zile.

După protocolul luat de un maior îs aproape sigur că nu se va întîmpla nimica, așa că peste 67 zile mă voi putea reîntoarce.

Am vorbit cu secretarul societății „Matica Srpska” din Neoplanta — ar fi foarte bucuroși să stea în legătură cu Academia noastră. Au publicațiuni frumoase de istorie, filologie, folclor și literatură. Revista pe care o scoate „Matica Srpska”, „Letopis” e una din cele mai bune reviste sîrbești. Cartea d lui Bărbulescu — a fost primită atît aici, cît și în Sîrbia foarte bine. Un tînar profesor de aici și foarte bun literat, scrie în „Sovremenik” foarte elogios despre „Les roumains avec les Bulgares, Serbes, etc”. Domnește o atmosferă foarte prielnică pentru noi.

Și-acum permiteți-mi vă rog să vă urez „Sărbători fericite” și fiindcă se impun economii totodată : „An nou fericit” !

Arit on Pescariu

Bibl. Acad. R.P.R. Coresp. nr. 58783.

5

Adresa Președintelui Academiei Romine către Ariton Pescariu. I se comunică primirea în serviciul Bibliotecii.

București, 2 mai 1913

D-lui Arilon Pescariu
Student la Facultatea de filosofie

Domnule,

Vă aducem la cunoștință că Academia Română v-a numit scriitor provizoriu în serviciul bibliotecii ei cu începere de la 1 Mai curent și cu salariu de 150 lei pe lună.

Președinte
I. C. Negruzzi

Secretar general
D. Sturdza

Acad. R. P. R., mase., nr. 754. An/1913, f. 231.

6

Ion Bianu către I. Mien Moldovan. Ion Bianu îi comunică lui I. M. Moldovanu că Arilon Pescariu a fost numit în serviciul Bibliotecii Academiei.

București, 15 mai 1913

Reverendissime !

Am bucuria a-ți aduce la cunoștință că astăzi *Arilon Pescariu* a fost numit scriitor în serviciul bibliotecii Academiei cu plata de 150 lei pe lună, începând cu ziua de ieri.

Nădăjduiesc că prin muncă stăruitoare acest tânăr, care mi se pare harnic, va face carieră bună în serviciul acestei instituțiuni, după cum un alt tânăr ca dînsul, venind acum 37 de ani cu scrisoarea d-tale către A. Tr. Laurianu a făcut din darul lui Dumnezeu bună carieră !

Așa să ne continuăm unii pe alții tot mai bine spre luminarea neamului nostru !
Al dumatiale cu tot devotamentul și iubirea

I. Bianu

P.S. : Pescariu nici nu știe încă ce-l așteaptă, căci în acest moment nu este la bibliotecă ca să-l comunic numirea.

Bianu

Bibl. Univ. Cluj, coresp. mase., nr. 2052.

7

Arilon Pescariu către direcția Bibliotecii Academiei. Cere să i se aprobe frecventarea seminariilor ținute de Ovidiu Densușianu la universitate.

București, 20 noembrie 1913

Domnule bibliotecar !

Subsemnatul vă rog să binevoiți a-mi îngădui să iau parte, Miercurea de la 4—5, la probele de seminar ale domnului profesor Ovidiu Densușianu.

Primiți vă rog încredințarea deosebitei mele stime.

Ariton Pescariu de la manuscrise

D-sale

D-lui Bibliotecar al *Academiei Române*

Pr. 20 nov. 1913

nr. 2206

DI. Pescariu se arată zelos și exact funcționar ; de aceea i se dă permisiunea cerută cu condiția înțeleasă și primită de D-sa că ora și jumătatea arătată să o compenseze cu altă oră și jumătate.

Bibl. Acad. I. Bianu

Acad. R.P.R., mss., 1913/A. 11.

8

Ariton Pescariu către președintele Academiei. Cerc să fie numit definitiv în postul de scriitor la bibliotecă.

București, 25 aprilie 1914

Domnule președinte

La 1 Mai 1913 fiind numit scriitor provizor la Academia Română și acum îndeplinind anul, vă rog ca potrivit regulamentului Academiei să fie numit definitiv.

Primiți vă rog domnule președinte, asigurarea stimei mele.

Ariton Pescariu
funcționar la manuscrise

D-sale

D-lui Președinte al *Academiei Române*

Conform articolului 8 din Reg. Serviciilor, petiționarul dovedind aptitudini și pregătirea necesară mă rog să i se dea numirea de funcționar definitiv.

ss. I. Bianu

Rezoluția

Pr. 25 april. 1914

nr. 831

Acad. R.P.R., mss., 1914/A. 7, f. 48.

9

Pr. 22 iulie 1914 adăugat cu cerneală

Ariton Pescariu către Ion Bianu; carte poștală prin care îi comunică plecarea sa pe front.

[Blaj] 1 august 1914

Domnule profesor,

Sunt chemat. Măine plec. Cred că nu voi putea fi punctual cu concediul. Atmosfera pare foarte încărcată.

Primiți vă rog asigurarea atnței stime ce vă păstrez.

A. Pescariu

Acad. R.P.R., mss., 1914/A. 7, p. 104.

10

Conducerea Academiei Române constată că Ariton Pescariu se află în garnizoana de la Alba Iulia.

ACADEMIA ROMÂNĂ

Rep. 17/30 oct. 1914
nr. 2164

București 16/29 octombrie 1914

Delegațiunea nr. 2178

Funcționarul Bibliotecii Academiei Ariton Pescariu, a obținut concediu pentru 1—31 iulie 1914. A mers în Transilvania unde este născut și îi trăiesc părinții.

Acolo l-au apucat declararea de război; dânsul fiind soldat rezervist în armata austriacă, a fost luat la regiment și pînă în zilele trecute am primit de la dânsul știri că se află nemișcat în Garnizoana de la Alba-Iulia.

Împiedicat fiind de această forță majoră de a se întoarce la serviciu, i s-a trimis regulat leafa.

Delegațiunea (sic l) să decidă dacă i se va mai trimite și în viitor sau dacă se va socoti locul lui vacant.

Bibliotecar
I. Bianu

Se consideră ca fiind în concediu
ss. Dr. C. I. Istrati

Acad. R.P.R., 1914/A. 7, fila 193.

11

Conducerea Academiei Române constată că Ariton Pescariu fiind plecat în concediu în perioada 1—31 iulie 1914 a fost încorporat în armata austro-ungară; e considerat ca fiind în concediu și i se trimite salariu.

ACADEMIA ROMÂNĂ

Nr. 2178

Delegațiunea nr. 124

Ședința de la 18 octombrie 1914

Prin raportul înregistrat la nr. 2164 de la 17 octombrie curent, D-1 bibliotecar al Academiei arată că dl. Ariton Pescariu, scriitor în serviciul bibliotecii, obținând concediu de la 1—31 iulie 1914, s-a dus în Transilvania spre a-și vedea părinții; că acolo l-a prins războiul și că dînsul fiind soldat rezervist în armata austriacă, a fost luat la regiment în garnizoana de la Alba Iulia de unde a trimis vești pînă zilele trecute; că fiind astfel împiedicat de forță majoră de a se întoarce la serviciu, i s-a trimis regulat salariul. Dl. bibliotecar referind acest caz, roagă Delegațiunea să ia deciziunea ce va crede de cuviință cu privire la situația acestui funcționar.

Delegațiunea decide ca dl. Ariton Pescariu să fie considerat ca fiind în concediu.

Dr. C. I. Istrati

Dir. administrativ
Ion Bianu

D. Onciul

Acad. R.P.R., mss., 1914/47, fila 246.

12

*Ariton Pescariu către Ion Bianu.*¹ *Pescariu ti comunică lui Ion Bianu starea sănătății sale și își exprimă dorința de a veni la București, la universitate.*

Geoagiul de jos, 5 noiembrie 1919

Domnule profesor,

Vă scriu din sanatoriul de tuberculoși din Geoagiul de jos, unde mă aflu acum de cinci luni. La înscrieri voiam să vin la București; dar medicul m-a oprit din cauza călătoriei dificile. Mai stau aici pînă la 1 (?) decembrie, dar nefiind pe deplin restabilit, voi fi necesitat

¹ Pescariu ti scrie cele cîteva rînduri lui Ion Bianu pe o ilustrată cu creion negru. Se pare a fi ultima scrisoare adresată lui Bianu.

să rămîn acasă, așa că abia la primăvară, dacă voi putea veni la București. Mă doare că pierd atîta dar ce să fac!

Vă salut cu profund respect,
A. Pescariu

D-sale

D-lui Ion Bîanu, prof. univ. *București Academia Romîna*

Bibl.Acad. R.P.R., Coresp. nr. 58785.

Arton Pescariu (1890–1920)

НОВЫЕ ДОКУМЕНТЫ О РЕВОЛЮЦИОННОМ БОРЦЕ И КУЛЬТУРНОМ ДЕЯТЕЛЕ АРИТОНЕ ПЕСКАРИУ

(1890 — 1920)

РЕЗЮМЕ

В статье приводятся новые свидетельства о пролетарском революционере Аритоне Пескариу (1890—1920), развивавшем широкую пропагандистскую деятельность по распространению идей ленинизма в Румынии в период первой мировой войны. А. Пескариу был сыном крестьянина. Он родился в селе недалеко от г. Блажа и окончил гимназию в 1911 г. Отбыв в течение одного года воинскую службу в Загребе, он отправился в Бухарест, где стал работать в Библиотеке Румынской Академии и поступил на философско-филологический факультет. В августе 1914 г., когда он находился в отпуске у родителей в Трансильвании, он был призван в австро-венгерскую армию и отправлен на русский фронт, откуда попал в плен в Россию. Там он стал сторонником ленинизма и развивал широкую деятельность по распространению через газеты и брошюры идей научного социализма среди румынских военнопленных. Он был главным редактором газеты «Фояя царанулуй» (Крестьянский листок), издававшейся в Москве в то время.

Находясь в русскомаплену он стал одним из организаторов румынских добровольческих частей, создавшихся с целью освобождения Трансильвании, а в ноябре 1918 г. вместе с Бена Купом и другими коммунистами входил в состав руководящего органа коммунистов, находившихся в плену в России; в заочии этого органа входило руководство революционным движением в Венгрии и Трансильвании.

Документы проливают свет на некоторые менее известные стороны жизни А. Пескариу: на его ученическую, культурно-просветительную деятельность в 1907—1911 гг. в Блажской гимназии и в обществе чтения, на ознакомление Пескариу с литературой Румынии, с рядом журналов и главным образом на связь с некоторыми учеными — с проф. Поном Биану (Бухарест), проф. Иосифом Поповичем (Будапешт). Питая страсть к изучению славянских языков, он окончил университетские курсы в Загребе, выучил сербский язык, ознакомился с рядом сербских и хорватских журналов («Hrvat ki rokret», «Современник», «Банко Коло», «Дело»), был связан с культурно-просветительным обществом «Матица српска» и добился установления некоторых связей между Румынской Академией и этим обществом.

В статье говорится о деятельности Пескариу в Бухарестском университете, где он был студентом и учеником известных филологов О. Денсушану, Иона Богдана и др., о его желании продолжать свое образование по окончании войны, в 1919 г., когда он находился в санатории в Джоаждиул-де-жос, после пыток, которым его подвергли трансильванские реакционеры за распространение ленинских идей после возвращения из России.

Аритон Пескариу является одной из самых светлых личностей поколения, действовавшего накануне великого народного собрания, состоявшегося 1 декабря 1918 г. в Алба-Юлии, поколения, боровшегося за воссоединение Трансильвании в рамках демократической Румынии.

NOUVEAUX DOCUMENTS SUR ARITON PESCARIU, RÉVOLUTIONNAIRE ET HOMME DE CULTURE

(1890 — 1920)

RÉSUMÉ

L'article contient des témoignages inédits sur Ariton Pescariu (1890—1920), révolutionnaire prolétarien qui déploya pendant la première guerre mondiale une vaste activité de propagande pour la diffusion des idées léninistes en Roumanie.

Fils de paysans des environs de Blaj, Ariton Pescariu, fit ses études secondaires dans cette ville. Son lycée achevé, il passa une année à Zagreb comme militaire, puis vint à Bucarest, où il obtint un emploi à la bibliothèque de l'Académie Roumaine et s'inscrivit à la Faculté des Lettres et de Philosophie. Se trouvant en congé chez ses parents en août 1914, il fut incorporé dans l'armée austro-hongroise et, pendant la guerre, fut fait prisonnier par les Russes. Pendant sa captivité il adhère au léninisme et s'emploie activement à répandre par la presse et des brochures, les idées du socialisme scientifique parmi les prisonniers roumains ; il est en même temps le principal rédacteur de la « Foaia țaranului ».

Comme prisonnier en Russie, il a été l'un des organisateurs des unités roumaines de volontaires en vue de la libération de la Transylvanie et en novembre 1918 il faisait partie, avec Béla Kun et d'autres communistes, de l'organe dirigeant des communistes prisonniers de Russie, organe qui conduisait le mouvement révolutionnaire de Hongrie et de Transylvanie.

Les documents produits par l'auteur éclairent d'un jour nouveau certains aspects de la vie d'Ariton Pescariu, notamment sur le plan culturel, tels que son activité d'élève et d'animateur culturel de 1907 à 1911 au lycée de Blaj, dans le cadre de la société de lecture du lycée, ses contacts avec la littérature et les revues de Roumanie et en particulier avec des hommes de science tels que les professeurs Ion Bianu (Bucarest) et Iosif Popovici (Budapest). Poussé par la passion des langues slaves, il suit comme auditeur libre les cours de l'université de Zagreb, apprend le serbe et lit assidûment une série de revues serbes (« Hrvatski Pocret », « Sovremennik », « Banko Kolo », « Delo »), il est en contact avec l'association culturelle « Srpska Matica » et réussit à amorcer des relations entre l'Académie Roumaine et cette association.

A l'Université de Bucarest, où il fait de brillantes études, il a pour maîtres des philologues réputés comme Ovidiu Densusianu et Ion Bogdan. Le désir de poursuivre ses études l'obsède après la guerre, lorsque, en 1919, il se trouve interné au sanatorium de Geoagiu de Jos, à la suite des violences qu'il avait souffertes en Transylvanie de la part de la réaction, hostile aux idées léninistes dont Pescariu s'était fait l'actif propagandiste à son retour de Russie.

Ariton Pescariu est l'une des plus lumineuses figures de la génération qui atteignait l'âge d'homme à la veille de la grande assemblée populaire d'Alba-Iulia du 1er décembre 1918 et qui milita activement pour la réunion de la Transylvanie à la Roumanie, dans le cadre d'un grand pays démocratique.

MATERIALE NOI PENTRU BIOGRAFIA LUI NICOLAE BĂLCESCU (II)

DE

CORNELIA BODEA și PAUL CERNOVODEANU

Studiile consacrate vieții și activității lui N. Bălcescu — datînd atît din perioada dinainte de 1944, cît și din anii regimului democrat-popular — se resimt de pe urma informației, pe cît de sărace tot pe atît de incerte, cu privire la familia sa, în linie ascendentă sau colaterală, la situația materială și socială a înaintașilor săi, a părinților. Conturarea personalității omului de acțiune, a istoricului sau a ideologului revoluționar, așa cum s-a făcut pînă acum, nu răspunde la o întrebare firească: ce influență sau ce stimul a putut exercita asupra revoluționarului Bălcescu mediul social în care s-a născut și a crescut? Unde a putut el constata primele nedreptăți ale orînduielilor vremii sale? Preocuparea aceasta a călăuzit în principal investigațiile noastre documentare, care au condus la stabilirea ascendenței sale — paternă și maternă — pînă în mijlocul secolului al XVIII-lea și la reconstituirea cadrului social și material corespunzător, rezultate care ajută la explicarea unora din trăsăturile esențiale ale caracterului său: dragostea statornică pentru masele exploatate și patriotismul activ.

★

Prima cheie care deschide ușile spre drumuri încă nestrăbătute o constituie foaia de zestre a *Zincai* Bălcescu — mama revoluționarului — întocmită la 1 noiembrie 1811 în vederea căsătoriei sale cu *Barbu* (Petrescu). Zinca sau Joița Bălceasca aducea în căsnicia pe care o întemeia: 900 stj. (adică jumătate) din moșia Bălcești de pe Topolog — Argeș; ca la vreo 12 pogoane de vie, cu case, șopron, lin, teasc, „cu vase cu tot și cu obrațiia de pomaturi”, pe *Valea Orliței* din județul Saac, și 200 stj. (sau jumătate) din moșia *Gîltofani*, ce se afla în partea de nord a moșiei Bălcești.

La acestea se adăugau „scule, haine și argintărie” în preț de 5500 taleri, 5 țigani robi, și altele trebuincioase în casă și pe lângă casă¹.

Logofătul Barbu sau Bărbuceanu (Petrescu) aducea din parte-i o vie *lângă Urlați* — Prahova², vecină cu via Zincăi de pe Valea Orliței, și case în București (mahalaua Mîntuleasa)³, închegînd astfel baza materială a unei noi familii ce avea să pătrundă în istorie cu numele purtat pînă atunci de ascendența feminină.

Fig. 1

Portretele clitoricești ale familiei logofătului Stoian Pavel din biserica Icoanei (ultima din dreapta Ecaterina Bălcescu).

1. Fiică a postelnicelului Tănase și a Ecaterinei sin Stoian Pavel, logofăt za vistierie⁴, *mama lui Nicolae Bălcescu* a fost nepoata directă, după tată, a popii Necula din Bălcești; după mamă, strănepoată de frate a postelnicului Mihail — din neamul Băbenilor — călugărit sub numele de

¹ Vezi anexa nr. 5.

² Vezi mai jos, p. 378—379.

³ „Logofătul Bărbuceanu” le cumpărase, la 30 decembrie 1801, de la Costandin cismarul și, la 29 februarie 1808, de la Dinu sin Costandin Ploeșteanu. Amănunte în partea a III-a a prezentării noastre.

⁴ Cf. *Biserici cu averi proprii*. Seria a II-a. *Note istorice și anexe documentare*, publicate de P. Gîrboviceanu, București, 1910, p. 36 (Diata lui Panait Băbeanu biv vel sluger, martie 1808); G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821)*, București, 1961, p. 558—560. Vezi de asemenea Arh. St. Buc., *Condica domnească 17*, f. 110—110^v (Doc. din 30 nov. 1786).

Misail (m. 1777), ctitor al bisericilor Hagiu¹ și Ceauș David (sau Icoanei) din București². Stoian Pavel, bunicul Zincăi, figurează el însuși — cu familia sa — pe peretele ctitoricesc din dreapta al bisericii Icoanei³.

Moșia Bălcești — avînd inițial o suprafață, declarată, de 1760 stj. — a intrat în stăpînirea familiei la 20 aprilie 1766. Popa Necula, bunicul Zincăi, o cumpără de la serdăreasa Marioara Canache (născ. Hrisoscoleu), cu 880 taleri⁴, sumă greu întilnită documetar — nu numai la vremea aceea, dar în genere în toate timpurile — în mîna unui preot de țară. Cazul popii Necula — ajuns la o situație atît de înfloritoare, încît să se strecoare între boierii cu moșii mari, să învingă dreptul de protomis al rudelor de neam, al moșnenilor din satele învecinate (Izbășești, Corbi, Măngureni, Milcoi) sau puterea de cumpărare a mănăstirilor Horezu și Cimpulungul — învecinate și ele prin moșiile Stoiceni și Mihăiești — și să pună stăpînire pe 1760 de stînjieni dintr-o dată, constituie o excepție pentru care nu am găsit pînă acum o replică asemănătoare. Putem cita de pildă, pentru o vreme relativ apropiată, cîteva cazuri, rare și ele, ca acelea al popii Ioan sin popa Neagoe ot Bălteni (Vîlcea) care dă, în 1752, 150 de taleri pe 300 stînjieni de moșie în Bălteni⁵, al popii Neagu din Bălcești (Buzău), ce obține în iunie 1763, tot cu 150 de taleri, o parte din moșia Crețuleștilor din Bălcești⁶, sau al popii Matei, care acaparează — între 1757 — 1759 — părți întregi din pămînturile moșnenești de la Tărtășești, Șarlăiasca și Porceasca (Ilfov), pentru împrumuturi nerestituite⁷. D. Furtună, ocupîndu-se în mod deosebit de starea materială a preoțimii romînești de-a lungul sec. al XVIII-lea,⁸ reușește să descopere numai la sfîrșitul sec. al XVII-lea un caz, considerat și de el cu totul rar, al preotului Fierea din Băjești (Ilfov), ctitorul bisericii cu Sfinți din București, căreia îi testează, la 1696 — între altele — jumătate din moșia Băjești, jumătate din heleșteu, mori și cinci pogoane de vie din jud. Saac⁹. Dar

¹ Cf. Pr. Gr. N. Popescu, *Un colț de oraș și un sfînt lăcaș*, Buc., 1935, p. 34—38; pentru biserica Icoanei, v. *Biserici cu averi proprii*, II, p. 16—20.

² Pe ferecătura icoanei de hram din 1682 (leat 7190) — a bisericii Icoanei — citim următorul pomelnic al ctitorilor Băbeni din sec. al XVIII-lea: „Ioann: Sofiia: Eleni // Mariia: Bălașa: Mariia // Ilinca: Tănasiie // Catriina: Alexan < dru > // Păuna”. (Vezi și *Inscripțiile medievale ale Romîniei*, Buc., Ed. Acad. R.P.R. (sub tipar).) Potrivit identificărilor bazate pe documentația citată în notele precedente, precizăm că este vorba de Ioniță Băbeanu, logofăt de bresle, cu soția sa Sofia, născută Nenciulescu și cu fiicele lor Elena Hristodor Neculescu și Maria Const. Neculescu; Bălașa, sora lui Ioniță Băbeanu, cu cele patru fiice ale ei, Maria Const. Predescu, Ilina Dr. Const. Darvari, Catrina și soțul ei Tănase Bălcescu și Păuna cu soțul ei Alex. Lămotescu.

³ Ilustrația de la p. 374. La rezugrăvirea din 1889, numele lui Stoian Pavel a fost înlocuit — confundîndu-se — cu Pană Băbeanu, restauratorul lăcașului din 1838. Acesta de altfel figurează pe peretele din stînga, copil. Vezi și N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. I, Buc., 1905, p. 284; același, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 61, 62.

⁴ V. anexa nr. 1.

⁵ Arh. St. Buc., *M-rea Horezu*, X/8.

⁶ Ibidem, *Episcopia Buzău*, X/108.

⁷ Ibidem, *Mitrop. Țării Rom.*, CCCXXXVI/15, 17—19, 24 (doc. din: 7 dec. 1757; 25 martie 1758; 12 ian. și 17 mai 1759).

⁸ D. Furtună, *Preoțimea romînească în secolul al XVIII-lea. Starea ei materială*, Vălenii de Munte, 1915, 258 p.

⁹ Ibidem. p. 86—87; Gh. Timuș, *Documente relative la Mitropolia din București*, în „Bis. ort. rom.”, XVII, 1893, p. 752—753, 753—755.

nici unul din exemplele enumerate nu ating nici pe jumătate capitalul acumulat de popa Necula. — Supoziția noastră este că în afară de veniturile obișnuite preoțești¹, care puteau acoperi în cel mai bun caz situații ca acele amintite mai sus, popa Necula trebuie să fi fost dublat și de o veche experiență negustorească și cămătărească.

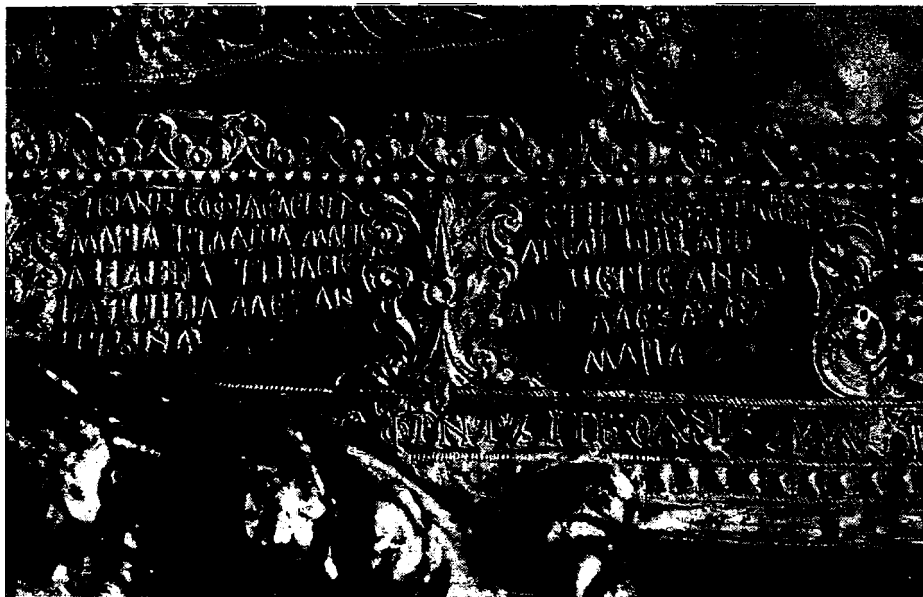

Fig. 2

Pomelnicul ctitorilor Băbeni de pe ferecătura icoanei de hram a bisericii Icoanei.

Cu o asemenea chezășie, ascensiunea socială a urmașilor era asigurată. Fiul preotului — *Tănase* — obține rang de postelnice; după „rășmerița” sau războiul încheiat la 1774, e zapciu la plasa Topologului, în care calitate îi surprindem o pîră cu pîrcălabul de la Izbășești, pentru o pricină nu tocmai clară, în legătură cu o sumă de bani, reprezentînd cîsla satului pe fîină, pe care o încasase cu anticipație de termen². În martie 1779, Tănase postelnicele este rînduit polcovnic la Saac³, în funcția administrativă nou instituită de Alexandru Vodă Ipsilanti (1774—1782) pentru putere sau paza județelor. Autoritatea de slujbaș domnesc nu-i va servi însă la judecata pe care o poartă cu moșnenii din satul Corbi, pentru o extindere a hotarului moșiei sale mai mult decît era cu cale să o facă; după repetate înfățișări în fața domnului, pricina deschisă

¹ D. Furtună citează și categoria privilegiată a preoților în funcții administrative, ca de pildă „vătășii preoțești”, „zapcii preoțești”, *ibidem*, p. 74, n. 2.

² Cf. Pricina lui „Radu pîrcălab dă la Izbășești sud Argeș cu Tănase postelnicele, pentru taleri 50”, din 8 mai 1778 (Arh. St. Buc., *Condica domnească* 6, f. 181—181v).

³ V. A. Urechîă, *Istoria romnilor*, vol. I, București, 1891, p. 43, n. 1.

de moșneni se încheie cu recunoașterea dreptății de partea acestora¹, rămânând a fi confirmată printr-o hotărnicie².

Çițiva ani mai târziu, Tănase este „boier șezător la București”³, unde căsătoria cu Ecaterina — fiica lui Stoian Pavel și a Bălașei Băbeanu — îi mărește averea⁴, veniturile și familia. Urmașii se succed unul după altul. Ecaterina și Tănase au trei fete, pe Safta, Maria sau Uța și pe Zinca (Zoi, Zoița sau Joița), și un fiu, pe Iancu — nesemnalat pînă acum de către biografii sau genealogiștii familiei Bălcescu⁵. Maria sau Uța se va căsători cu paharnicul Costache sau Dinu Tătăranu și va avea la rîndul său șase fete și doi fii⁶; Safta, cu medelnicerul Grigore Argintoianu, va avea trei fete⁷; Iancu — pitar și subcîrmuitor la plasa Oltului — rămîne holtei, iar Zinca se va căsători în 1811 — așa cum am amintit în primele pagini — cu logofătul Barbu, sau Bărbuceanu Petrescu. În lipsa părinților — amîndoi decedați la această dată — foaia ei de zestre o semnează cumnatul său C. Tătăranu pe atunci medelnicer⁸. Este inte-

¹ Arh. St. Buc., *Condica domnească* 4, f. 116^v (documentul din 18 mai 1778), și anexele nr. 2, 3.

² Cf. anexa nr. 3, p. 389, n. 1.

³ Faptul acesta trezește gînduri de acaparare a moșiei din partea clucerului Vintilă Prejbeanu ce lucra în arendare via de la Tirgoviște, aparținînd m-rii Horezu. Acesta propune, în martie 1790, să cumpere moșia Bălcești și să o ofere m-rii în schimbul vicii, ca „fiind mai în partea locului” și mai cu folos și îndeminare m-rii, decît îndepărtata vie de la Tirgoviște, pe care în acest caz ar reține-o el. Ideile schimbului se întemeiau pe socoteala că „acea moșie [ce] să chiamă Bălcești, și acel boieru ce o are iaste șezătoriu în București și îi iaste și dum-lui foarte peste mină și cu puțin folos, fiind moșia depărtată”. Arh. St. Buc., *M-rea Horezu*, XXVIII 41, 43, 46. (documentele din aprilie 1790 și 18 februarie 1795).

⁴ Între altele, via din Valea Orliței — citată în foaia de zestre a Zincăi — este partea adusă de Caterina, din averea Băbenilor. Cf. *Biserici cu averi proprii*, Seria II, p. 36; Potra, *op. cit.*, p. 452.

⁵ Singura mențiune publicată despre Iancu Bălcescu o găsim într-o scrisoare a lui Barbu C. Bălcescu, reprodusă de Barbu Lăzăreanu în „Adevărul”, XL, 1927, dec. 2, sub titlul *Date noi asupra familiei Bălceștilor*. Aug. Z. N. Pop, în ale sale recente *Contribuții la biografia lui Bălcescu*, din „Limbă și literatură romînă”, nr. 6 1962, p. 469, menționează existența fratelui Zincăi (în împrejurări însă care nu corespund realității). Amintim în treacăt că Ștefan Greceanu în *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, I, București, 1913, p. 255—258, da o genealogie fantezistă familiei trecută în lucrarea sa sub numele de *Bulcescu*, amestecînd neamuri de boiernași originari din Bălcești-Gorj, Bălcești Vilcea și din Bălceștii de pe Jaleș, fără nici o legătură de rudenie între ei, și cu atît mai puțin cu înaintașii lui N. Bălcescu din Argeș. De altfel, singurul biograf al lui N. Bălcescu, care s-a lăsat convins pînă acum de genealogia alcătuită de Șt. Greceanu, este Aug. Z. N. Pop, *art. cit.*, p. 468.

⁶ Eufrosina măr. dr. Constantin Estiotu, Anica măr. Constantin Buescu, Ecaterina măr. dr. Pantazi Exarhu, Elena măr. Ianache Apostol Arion, Sevastița măr. Ioniță Lăceanu și Marghioala decedată la 17 ani; Gheorghe (Iorgu) Tătăranu cās. cu Elisabeta Predescu și Nicolae Tătăranu cās. cu Elena Crețeanu. Reconstituire după: Arh. St. Buc., *Politia orașului București*, dos. 1798/1831, partea III, Culoarea de Galben, f. 75^v; *Catagrafia orașului București din 1838* (*Catagrafii*, ms. 82/1838), Culoarea de Roșu, Mahalaoa Vergului, f. 162; *Ibidem*, *Trib. Jud. Ilfov, Secția Politicească*, dos. 11375/1832; *Min. Just. — Judicare*, dos. 425 1838; vezi și Ilie Corfus, *Însemnările Androneștilor*, Buc., 1947, p. 75, 82; *Analele Parlamentare*, vol. VI (1835—1836), Buc., 1895, p. 288. Vezi de asemenea Anexele documentare ale părții a III-a, din prezentarea noastră.

⁷ Zoe Dr. Dimitrie Paciurea, Elena Costache Izvoranu și Maria maior Constantin Ieronim. Reconstituire după *Catagrafia citată*, ms. 82/1838, Culoarea de Roșu, Mahalaoa Arhimandritului, f. 382; Arh. St. Buc., *Condica pentru căsătorii* (Biserica Sf. Ilie Rahova, sub 12 nov. 1839 și 18 aprilie 1848). — și *Analele Parlamentare*, vol. II¹ (1831—1832), Buc., 1892, p. 330.

⁸ V. anexa nr. 5.

resant de semnalat de pe acum că în averea totală a Zincăi intra via de la Valea Orliței¹ și jumătate din moșia Bălcești-Giltofani, cealaltă jumătate a moșiei revenind exclusiv lui Iancu, fără amestecul surorilor. Dacă mai ținem seama și de suma importantă de 5 500 taleri primiți de Zinca în obiecte, zestrea ei, reprezentând 1/4 din averea Bălceștilor la 1811, este grăitoare pentru saltul material ce se realizase în familie².

2. Starea socială și materială a tatălui lui Nicolae Bălcescu—Barbu sau Bărbuceanu Petrescu — ca și a înaintașilor săi, este mult mai modestă decât a Zincăi. Acest fapt a determinat probabil menținerea numelui Bălcescu în familia nou întemeiată.

Pe tatăl lui Barbu — Petre căpitanul — îl cunoaștem datorită unor pricini de judecată pe care le are, între 1791—1794, cu boierii Urlăteni, megieșii viei sale de la Urlați³. Proprietatea aceasta⁴ — cuprinzând patru pogoane de vie și 19 pogoane „țelină împrejurul viei” — era zestrea Mariei — soția lui — întrucît socrul său, popa Dima, *zugravul*, o cumpărase în 1753, de la un Ștefan Iiștean⁵. Din alte împrejurări și documente, am mai putut afla că Barbu a avut un frate, *Ilie Petrescu* (sau Iliuță)⁶, el însuși fost sameș de Gorj⁷, și o soră Stăneuca măritată la București cu Gheorghe Mora din „mahalaoa Neguțătorilor”⁸.

Numele de „căpitan” i-a rămas de la slujba de „căpitan de seimeni” pe care a îndeplinit-o, după cum apare de altfel și într-un act de hotărnicie datînd din septembrie 1776⁹.

¹ Suprafața viei, reprezentînd zestrea Zincăi, este egală cu partea din aceeași vie, zestrea mătusei ei Elena dr. C. Darvari (Sora Catrinii Bălcescu). În 1791, în foia de zestre a acesteia, via din Valea Orliței, anume „12 pogoane de vie lucrătoare... cu pămîntul lor... cu șopron și cu alte trebuincioase, precum să află”, era evaluată la 1500 taleri (G. Potra, *op. cit.*, p. 559).

² După moartea lui Iancu Bălcescu — 1851 — moșia revine în întregime Zincăi.

³ Filiația Petre căpitanul — Barbu pitarul este atestată într-un document datat 28 nov. 1832 — (în procesul dintre Zinca și Costache Urlățeanu). „Acest loc, de prigonire, cu sadurile de via ce au fost pã dînsul este impresurat de multã vreme din locul viei lui Petre căpitanul, tatãl pitarului Barbu, soțul jãluitoarei pităresei, de Stan Urlățeanu...” (Documentul integral, în anexele de la partea a III-a a prezentării noastre).

⁴ Credem că împreună cu via de la Valea Orliței, forma „via de la Dealu (Marie)”, predilectă în familia Zincăi. Aici s-a nãscut și Costache, la 21 noiembrie 1813, cel mai mare dintre copii. Vezi și scrisorile Alexandrei (Luxița) Florescu și Sevastiței Bălcescu către N. Bălcescu, din 2 și 18 noiembrie 1852, în N. Iorga, *Ultimele scrisori din țară către N. Bălcescu*, București, 1927, „Analele Acad. Rom.” Mem. Secț. Ist., s. III, t. VII, mem. 10, p. 6, 10—11. Aug. Z. N. Pop, în *art. cit.*, p. 467—468, nebãnuind existența viei din județul Prahova, identificã expresia „la deal” din scrisorile amintite cu via de la Bălcești.

⁵ V. anexa nr. 4.

⁶ Ilie Petrescu locuia în casa Zincăi, din mahalaoa Bradu-Boteanu. (Arh. St. Buc., *Politia orașului București*, dos. 1798/1831, partea a III-a, Culoarea de Galben, f. 90^v; *Catagrafii*, ms. 82/1838, Culoarea de Roșu, Mahalaoa Biserica Albă [I], f. 10).

⁷ La 24 febr. 1836, logofãtul Ilie Petrescu cerea domnului „pensie pentru slujbele sale din copilãrie, rãmînînd și secat de dambla cînd s-a aflat sameș la jud. Gorj în venirea armiei rosești [probabil 1828—1829]”. (*Analele Parlamentare*, vol. VI₁ (1835—1836), Buc., 1895, p. 280—281).

⁸ Documentul din 5 mai 1833 (în seria proceselor cu Urlățenii) în partea a III-a a prezentării noastre; cf. și Arh. St. Buc., *Politia orașului București*, dos. 1798/1831, partea a V-a, Comisia Vopselei Negru, f. 123^v; *Catagrafii*, ms. 82/1838, Culoarea de Roșu, Mahalaoa Neguțătorilor, f. 155.

⁹ Cf. N. Iorga, *Documente prahovene și dîmbovițene privileiate la moștile lui Scarlat Greceanu*, în *Buletinul Comisiei Istorice a României*, XI, 1932, p. 77, nr. 68.

Un document din 1794, publicat parțial de V. A. Urechiă¹, amintește de un Petre căpitanul „boiernaș mazil” din București, „trecut de 70 de ani”, care cere — și i se aprobă — „ertare dă dajdie și dă scuteala bucatelor”, fiind „sărac lipit” cu „casă grea și fată dă vîrstă”, avînd pe deasupra și o datorie de peste 1 000 de taleri. Aproximarea între situația acestui Petre căpitanul cu aceea a lui Petre căpitanul tatăl lui Barbu ni se pare întemeiată; pe deoparte, pe faptul că, în februarie 1796, Petre căpitanul tatăl lui Barbu era constrîns să-și scoată la mezat casa din București de „la poarta din jos a Curții cei vechi” — constînd din două „odăi cu doază cămăruțe și cu curte” — și să o vîndă pe 750 de taleri², desigur pentru a face față unor datorii. Pe de altă parte, pe faptul că dacă fiica popii Dima era căsătorită — *a doua oară*³ — în 1766 cu Petre căpitanul, sîntem în drept să presupunem că acest Petre căpitanul, tatăl lui Barbu, nu mai era în plină tinerețe, și să-i acordăm în consecință o vîrstă cu aproximație de 40—42 ani. În cazul acesta, el putea avea de asemenea — în 1794 — și „o fată de vîrstă”, pe Stăncuța, amintită și în procesul cu Urlățenii. Dacă am mai admite că și Barbu, la rîndul său, să fi avut vreo 40 de ani în 1811 — la căsătoria cu Zinca — am putea considera, tot cu aproximație, ca dată a nașterii Barbului anii 1770. La această dată tatăl său, Petre căpitanul, ar fi avut circa 45 de ani.

Fiind și Petre căpitanul „șezător la București”, moșia sa este rîvnită de vecini. Așa se întîmplă că, în 1793, el repetă o plîngere mai veche împotriva boierului Stan Urlățeanu care „ar fi volnicit pe niște oameni de au pus saduri de vie”⁴ înlăuntrul hotarului său dinspre Valea Bobului, ca pe via proprie. Pricina se dezbate în fața ispravnicului, a Judecătorescui Divan al județului și în fața Divanului domnesc, recunoscîndu-se în toate instanțele dreptatea jeluitorului; dar întîmplîndu-se să moară pîritul, moștenitorii Urlățeni, împotrivîndu-se de a executa hotărîrea domnească, mențin dosarul deschis. După noi înfățișări, în 1793—1794, în fața Divanului, Alexandru vodă Moruzi poruncește revizuirea hotarelor cu martori. Hotărîrea domnească a rămas însă nepusă în lucrare timp de 17 ani, pînă ce în 1811, la sesizarea lui Barbu, determinată probabil de căsătorie și deci de nevoia precizării averii ce-i revenea, Logofetia Țării de Sus însărcinează cu executarea hotărniciei pe paharnicul Enache

¹ V. A. Urechiă, *Istoria romnilor*, vol. VI, București, 1893, p. 619—620. Textul integral, Arh. St. Buc., *Condica domnească 27*, f. 527^v—528.

² Lui Ioniță paharnicul (Arh. St. Buc., *Condica domnească 31*, f. 90^v—91).

³ „... Urlățenii ziseră că să mulțumesc acum la arătarea și mărturia ce va da prin blestem Anghel uncheș ce este fin și vier lui Petre, i a Radului Butea, fiind oameni bătrîni și cu știință de stăpînirea și a Urlățenilor și a socrului lui Petre căpitan, cum și la arătarea a chear soții lui Petre, a căreia este via de zestre și care are știință mai multă și adevărată decît toți, ca să arate de unde și pînă unde li coprinde via ce i s-au dat de zestre și să arate de s-au întins bărbatul ei cel dintîi, sau cel de al doilea mai mult peste zestre ei, ce i s-au dat de tată-său, sau nu. Și precum vor mărturisi aceștia, ei sînt mulțumiți și odihniți, ca pe acolo să rămîie stăpînirea lui Petre”. (Din Anaforaua marelui logofăt Scarlat Ghica, *27 noembrie 1793*; Arh. St. Buc., *Condica domnească 25*, f. 306—308^v.)

⁴ Din anaforaua marelui logofăt Sc. Ghica, 8 septembrie 1793, *ibidem*, *Condica domnească 24*, f. 444—445.

Hafta. La măsurătoare, și din harta topografică ridicată atunci, a reieșit că nu numai via și pământul ce se revendicau de la urmașii Urlățeni, ci și alte părți de pământ fuseseră încălcate de alți rîvnitori.

După o nouă stagnare a lucrurilor, în timpul vieții lui Barbu, procesul avea să fie reluat de Zinea în 1831, și purtat de ea mai bine de 20 de ani în ciuda zbuciumărilor și alergăturilor de la o instanță la alta¹.

Barbu, tatăl lui Nicolae Bălcescu, s-a ridicat în rang social pînă la treapta, modestă, de pitar. Ca slujbaș administrativ îl cunoaștem numai în situația de *sameș la Dolj*, pe scurtul interval din decembrie 1820 pînă în ianuarie 1821, două luni care au fost deajuns însă să pecetluiească atît soarta lui cît și a familiei sale. Traiul îmbelșugat și cu perspective materiale, care puteau să atragă după sine pe cele sociale, îl face să atingă maxima bunăstării tocmai în ajunul răscoalei lui Tudor. La începutul lui iulie 1819 — ca un semn de sărbătorire a evenimentului familiar ce se petrecuse cu cîteva zile mai înainte, prin nașterea celui de al patrulea copil al Zincăi, Nicolae² — modesta aparență a locuinței din București începea tocmai a se transforma în casă boierească. Barbu pitarul planuise să investească suma de 9350³ de taleri pentru o construcție ce trebuia să se ridice în decurs de trei luni în mahalaoa Bradului, sau a Botcanului, în așa fel încît să cuprindă cinci odăi și o cămară, o sală mare în mijloc și în față o galerie „cu stîlpi chemerlii”⁴; la subsol, înspre răsărit, „o vîrzărie săpată în pămînt”, în partea despre uliță „un beci săpat asemenea”, iar supt odaia mare să se deschidă „un girlici” cu cercevea, care girlici să meargă supt case pînă la girliciu cel vechi al pîniișii” raspuuzînd în dosul casei, unde „preste cîte trepte va eși afară” avea să se facă „acoperămînt cu stîlpi” rămînînd „dășchis fără ıșă”. Plata, urma să se efectueze în patru sferturi succesive: unul înainte de începerea lucrului, al doilea cînd să va pune ferestrele, al treilea cînd să va săvîrși zidirea de roșu și al patrulea la săvîrșitul binalii cînd rămînea să se pue geamurile la ferestre. Se mai prevedea că dacă lucrările nu puteau fi terminate la soroc, „să rămîie numai odaia cea mare și sala a să tencui în primăvara de atunci” (1820), iar toate celelalte să fie în stare „ca să poată să șază într-insele”⁶.

În aprilie 1820, casele se mai aflau în roșu numai pe din afară, în interior fiind gata a-și primi stăpînii. Cheltuielile suplimentare depășind însă cu 1852 de taleri suma prevăzută în contract au pricinuit oarecare strîmtoare bănească pitarului. Greutățile achitării lor s-ar fi putut înlătura — treptat — datorită sporului de venituri realizat din rosturile sămeșiei, care promitea a înmulți — la propriu — belșugul din casa Bălces-

¹ Pe larg, în partea a treia a prezentării noastre, într-un număr viitor al revistei „Studii”.

² Data de 29 iunie 1819, o considerăm astăzi sigură, confirmată fiind de cererea autografă a lui Nicolae Bălcescu de înscriere în armată, din 13 iunie 1838 (Arh. St. Buc., *Depart. ostășesc*, dos. 108/1837, f. 147), întărită de nume sa și de patru martori, toți rude apropiate (dr. C. Estiotu, I. Arion, dr. A. Arsache și M. Darvari).

³ Pentru comparație, menționăm de pildă că paharnicul Alex. Crețulescu lasă să i se construiască o casă boierească pe suma de 10 750 de taleri (G. Potra, *op. cit.*, p. 718, nr. 587).

⁴ Susținători de arcade.

⁵ Intrare îngustă în pivniță.

⁶ Amănunte în partea a III-a a prezentării noastre.

tilor, recent îmbogățită prin nașterea lui Nicolae, cel de-al patrulea copil. Aminând scadență după scadență, lucrurile au alunecat în curînd pe făgașul declinului, aruncînd și acest litigiu — nerezolvat la moartea pitarului — în șirul judecăților fără număr purtate de Zinca, rămasă văduvă cu cinci copii¹ la 1825.

3. *Datoriile lui Barbu pitarul*. Răscoala poporului care începuse a prinde viață o dată cu moartea lui vodă Suțu, în cursul lunii ianuarie 1821, răspîndise atîta groază între beneficiarii vechii stări de lucruri, încît pentru măsurile excepționale de stăvilire a mișcării, „comitetul provizoriu de oblăduire” al boierilor ocîrmuitori pun în joc întii finanțele țării. Primul izvor la îndemîină îl constituiau sîmîle județelor, între care Doljul singur contribuia lunar cu aproximativ 9 000 de taleri².

Dar pînă nici nu apucaseră a fi adunate sîmîle pe decembrie 1820 — ianuarie 1821³, trecerea sau prezența lui Tudor prin centrele și localitățile înșirate pe drumul București — Pitești — Tg. Jiu — Paduș, avu-sele darul de a împrăstia oficialitățile și boierii cei fricoși în toate părțile. Izvoarele contemporane relatează că orașul Craiova a început a se „sparge” către sfîrșitul lui ianuarie⁴. „Răspîndindu-se țara în toate părțile — scrie mai tîrziu și Zinca Bălcescu în una din jalbele sale către stăpînire — s-au strămutat și răposat [Barbu — n.n.] din Craiova, rămîind o sumă dă bani rămășiță în județ, pă care mai nainte cu împrumutare îi și răspunsese la Vistierie”⁵.

Refugiul boierilor și al dregătorilor din fața „norodului cel amărît și dosăd t”⁶ era Sibiul sau Brașovul, peste munți. Sameșul Barbu Bălcescu și-a luat și el familia și a urmat același drum⁷, adăstînd acolo cu toții „încetarea apostasiei” pentru „a ieși” din nou în țară. La întoarcere nu-l mai aștepta postul de sameș... ci doar creditorii, care-l ajutaseră să îplinească suma ce vărsase vistieriei. Cum însă completarea dajdiilor fusese executată, de la locuitori, de către slujbașii care rămăseseră pe loc sau de către cei numiți în urmă, ispravnici și zapeii, răfuiala trebuia începută în primul rînd cu aceștia.

¹ Costache, Maria, Sevastița, Nicolae și Barbu.

² Suma este dedusa din „Perilipsisul dă socoteala banilor semilor lui aprilie și mai” 1820. Arh. St. Buc., *Ad-live Vechi, Vist. Țării Rom.*, dos. 2216/b 1820, f. 412.

³ Din rînduiala încheierii socotelilor pe „diminii” (adică pe două luni odată) banii pe luna decembrie a anului scurs se strîngeau împreună cu banii pe ianuarie a anului următor. În nota precedentă, perilipsisul e pe „aprilie—mai” 1820.

⁴ Din răspunsul Căimăcămiei din Buc., dat Divanului din Craiova la 2 febr. 1821 (*Doc. privind ist. Romîniei. Răscoala din 1821*, Buc., 1959, vol. I, p. 219; vol. II, p. 302).

⁵ Din jalba Zincăi Bălcescu către Marea Logofeție a Dreptății, 1 martie 1832 (v. anexa nr. 8).

⁶ Din răspunsul lui Tudor către Divan (*Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 229).

⁷ Informația aceasta confirmă pentru prima dată afirmația lui Tocilescu — deținută probabil de la frații lui Nicolae Bălcescu — că „revoluțiunea de la 1821 constrînse pe familia Bălcescului... a fugi la Brașov”. (Gr. G. Tocilescu, *Nicolae Bălcescu. Viața, timpul și operele sale (1819—1852)*, București, 1876, p. 27.)

S-a întâmplat însă să moară Barbu curînd după întoarcere, ceea ce a provocat îngrijorare între creditori; și teama lor că aveau să rămînă cu împrumuturile nerecuperate s-a răsfrînt în primul rînd asupra văduvei pitarului. De aceea „căutînd cu deamănuntul socotelile răposatului ce au avut cu numitu județ”¹, Zinca a reconstituit pe baza lor sumele ce avea de încasat de la fiecare zapciu de plasă — nouă la număr — la care a adăugat, alături de alte sume mărunte, peste 2 000 de taleri ce rămăseseră neîncasați de la paharnicul Jianu și de la fostul ispravnic Vasile Caloithis. Totalul se ridică la 16 143,3 taleri². Lista astfel întocmită a înaintat-o domnului țării, cerîndu-și drepturile.

La avizul Vistieriei, Grigore Ghica vodă a orînduit anchetă între birnicii județului pentru cunoașterea adevărului. Însărcinat cu investigațiile a fost Iancu Bălcescu, fratele jăluitoarei,³ care a putut dovedi că sumele revendicate rămăseseră în mică măsură neîncasate „pe la sate”, deoarece le adunaseră zapcii, sameșul, „și alte ipochimene ce au fost slujbași ai județului atunci” și fuseseră reținute de ei pe cont propriu în total 13 065,63 taleri⁴. Cu poruncă domnească, s-a putut recupera ceva; celor mulți și tăgăduitori însă li s-a pus în vedere prin anaforale întărite de domn — fiind ei înfățișați la București marelui vistier, vornicul Mihalache Ghica — să-și achite obligațiile cu care erau încărcăți. Aceasta cu atît mai mult cu cît — după aprecierile Vistieriei — din totalul sumei, 4 221,60 taleri trebuiau restituiți statului, reprezentînd „socoteala împlinirii lefilor lui dechembrie 1820 și ghenarie 1821”⁵.

Problema datoriilor țării, contractate în timpul răscoalei și al ocupației turcești ce a urmat, era la ordinea zilei în perioada 1822—1829⁶. Peste cinci milioane datorie publică se impuneau a fi împlinite. În ianuarie — martie 1825, făcîndu-se bilanțul „Casei datoriilor țării”, s-a constatat că se achitase numai jumătate din total. Or, între formulele găsite pentru stingerea lor era și perceperea rămășițelor de dăjdii sau a banilor pentru lefurile pe 1821⁷.

Moartea pitarului Barbu cădea așadar tocmai cînd urmărirea datornicilor putea fi mai ușoară. Dealtfel, și desemnarea lui Iancu Bălcescu ca „cercetător” în județ s-a datorat morții cumnatului său, petrecută înainte de luna martie 1825.

Continuarea răfuielilor cădea astfel tot în grija Zincăi, pe care amenințătoarea creștere a dobînzilor și greutatea de întreținere a casei ce

¹ Cf. jalba către Marea Logofeție, din 2 februarie 1833 (v. anexa nr. 9). Este de remarcant că în toate jalbele pe care le-a înaintat, Zinca arată că a început urmărirea debitorilor, *după moartea lui Barbu pitarul*. O singură dată — în jalba de la 1 martie 1832 — declară că bărbatul ei a adresat prima plîngere lui Grigore Ghica vodă (Cf. anexa nr. 8).

² V. anexa nr. 6, n. 1.

³ Porunca domnului poartă data de 27 martie 1825 (ibidem).

⁴ Ibidem, n. 2.

⁵ Anaforaua Vistieriei din 27 iunie 1825 (v. anexa nr. 6).

⁶ S. Iancovici, *Lichidarea mișcării lui Tudor Vladimirescu și repercusiunile ei în lumea agrară* (în *Studii și materiale de istorie modernă*, IV — în pregătire pentru tipar).

⁷ *Ibidem*.

avea o obligau să stăruie și să se zbată pentru lichidarea favorabilă și cât mai grabnică a socotelilor.

Dar, dacă în primii ani după răzcoală, urmărirea debitorilor era înlesnită de către Vistieria Statului¹, o dată cu intrarea în vigoare a prevederilor Regulamentului Organic, banii revendicați de Zinca nu au mai fost priviți ca *bani publici*, ci ca *bani particulari*, și în consecință în loc de a mai intra în competența forurilor administrative superioare (Vistieria), dosarul ei a trecut în seama instanțelor judecătorești civile — potrivit cu sfera de extindere juridică a județelor și cu apartenența fiecăruia dintre debitori. Cu toate acestea, după 1829, cînd se constată desființarea „Casei datoriilor țării”, lichidarea rămășițelor datoriei publice a intrat în competența Sfatului Administrativ și a Obșteștii Adunări, iar sumele aferente au fost vărsate la Vistierie. Mai mult, după 1830, o serie întreagă de boieri veliți și negustori mari și-au obținut restituirea sumelor împrumutate în 1821, cu dobinzi cu tot².

Pricinile Zincăi au fost repartizate totuși Divanelor Judecătorești Civile județene, la Craiova, la Vilcea sau la București etc., după domiciliul reclamatului. S-a întîmplat însă ca lista debitorilor ei să fie mare, iar sumele cele mai importante să fie în mîini de boieri caftanlii — cu imunități judecătorești — ca paharnicul Stan Jianu, vistierul Ștefan Zătreanu, stolnicul Barbu Socoteanu, paharnicul Vasile Iconomu (Caloithis) sau vistierul Ianache Serghiades. S-a întîmplat deopotrivă ca din lista inițială să nu poată fi urmărită o mare parte din datornici, fie pentru că Zinca nu le cunoștea adresa, fie că unii din ei murind, avuseră parte de succesori și mai răi platnici. Așa că, înfățișările și jălbile se repetau pînă la istovirea păgubașului, fără alt rezultat decît acela al constatării dobînzilor crescînde.

Zinca își reînnoia intervențiile la fiecare schimbare în cîrmuirea țării, sperînd de la fiecare domn sau general-gubernator³ rezolvarea situației. În jalba pe care o adresa — la 8 decembrie 1833 — generalului Pavel Kisseleff, de pildă, Zinca Bălcescu scria textual: „...am cinci copii și mă stenahoresc neavînd nici hrana cea din toate zilele, precum este știut dă obște, plecat mă rog înaltei Ecselenții Voastre să vă milostiți asupra-mi și cu mărime de suflet să porunciți la cine să cuvîne din dregători, ca să apuce pe acești datornici a-mi împlini banii ce am să iau de la dînșii cu dobînda lor după hotărîrea domnească, fiind cei mai mulți cu stări bune, căci va fi păcat eu văduvă, cu copii și fete de măritat, să mă stenahoresc chear dă hrana vieții, neavînd nici o stare”⁴

Cauza era însă ca și pierdută.

Îi rămînea totuși o speranță legată de venirea ca domn a lui Alexandru Dimitrie Ghica (1 aprilie 1834), fiindcă acesta fusese caima-

¹ Cf. achitării parțiale specificate în lista de la anexa nr. 9.

² S. Iancovici, *op. cit.*

³ În timpul guvernării militare rusești dintre mai 1828 — aprilie 1834.

⁴ Jalba citată din 29 noiembrie 1833 (v. anexa nr. 10).

camul Craiovei în 1825 când au început cercetările în pricina datoriilor — și prin urmare îi cunoștea situația. Pentru a-i reaminti mai bine cele petrecute, Zinca cere — și obține — din partea Logofeției Dreptății¹ restituirea documentelor originale depuse de ea ca mărturie la jalba precedentă. Și la 8 iulie 1835, înfățișează lui Alexandru Ghica vodă istoricul pricinii, cerînd să fie aduși toți datornicii îndărătnici „a sta față în judecătoreasca instanție” pe care măria sa va găsi cu cale că „are dreptul să cerceteze o asemenea pricină, ce trebuia să cerceteze dă cătră cinst. Vistierie înaintea înființării Organicescului Regulament”². „Mărinimia” domnului s-a mărginit în a cere avizul Vistieriei... , ceea ce era totuna cu oprirea cursului pricinii înainte de a începe. Alexandru Villara, titularul Departamentului, s-a pronunțat categoric pentru deferirea pricinii „Ocîrmuirilor județelor pă unde să află pîrîții șăzători”, iar cazurile de împotrivire... Tribunalele sau Judecătorii județene³.

Procesul rămînea așadar în continuare pe seama Divanurilor Judecătorești civile, ceea ce atrăgea după sine nu numai tărăgănarea rezolvării lui, dar și cheltuieli, deplasări în provincie și alte angarale pe care Zinca nu le îndura ușor. În petiția de la 8 aprilie 1837⁴, ea cere expres domnului readucerea dosarului în cercetarea forurilor administrative. Dar și acum tot în zadar.

Peste toate acestea a survenit și participarea fiului ei, Nicolae, la „complotul” sau *mișcarea de la 1840*, cu grelele implicații politice care au urmat pentru întreaga familie din pricina arestării tînărului revoluționar. Așa ne explicăm și stagnarea cererilor Zincăi, și de ce, în mai 1846 când le reia, situația era prea puțin schimbată. Suma scăzuse de la 9 597,111 lei cît era în 1835⁵ abia la 9 447,57 lei. Revenind — la 1 mai 1846 — către Marea Logofeție cu aceeași stăruință cu care se adresase în 1837 domnului, Zinca anunța totodată renunțarea ei la cîteva sume din lista inițială — reprezentînd datoriile lui Ioniță Dîrzeanu, N. Buescu, precum și a celor 8 ceauși, 2 fîntînari și 1 scutelnic — „fiind ca niște sume foarte mici”⁶. Logofeția refuza și de data aceasta soluționarea favorabilă a cererii pe motivele cunoscute din 1832 și 1835.

Dosarele pricinii se închid cu această ultimă intervenție. Bănuim că și cauza plecării precipitate a lui Nicolae Bălcescu din țară, în mai 1846 ca și celelalte evenimente politice generale care s-au succedat, au contribuit la stingerea procesului, deoarece nu i-am mai găsit „urmarea”.

Dar acesta nu era nici singurul proces al Zincăi și nici singura adversitate întîlnită în casa ei.

¹ Arh. St. Buc., *Min. Just. — Judiciare*, dos. 18911/1833, f. 48—48^v, 49.

² V. anexa nr. 11.

³ Raportul Vistieriei nr. 2481/1835 (anexa nr. 11, n. 1).

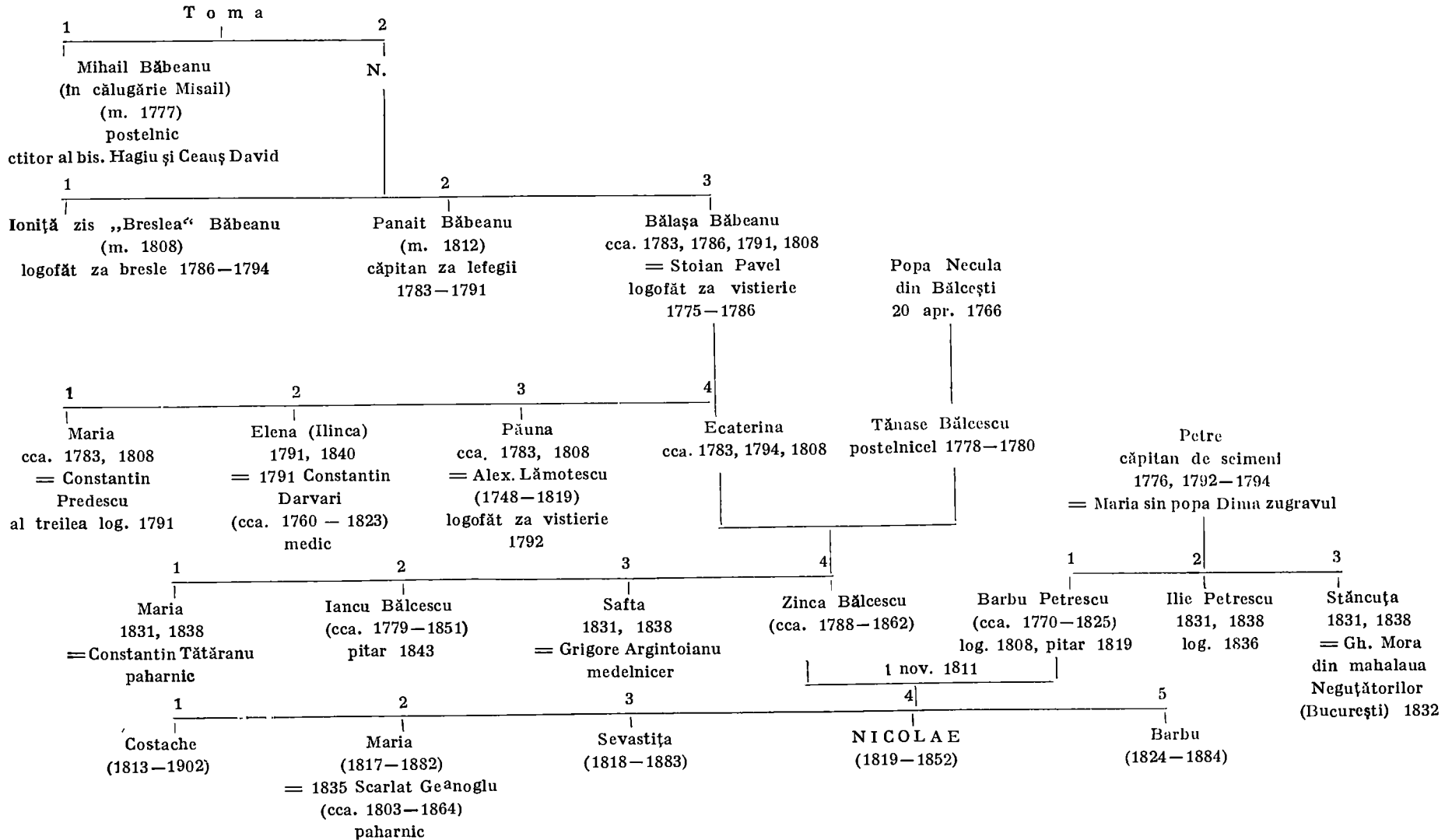
⁴ V. anexa nr. 12.

⁵ Vezi și Arh. St. Buc., *Min. Just. — Judiciare*, dos. 16 282/1835, f. 1.

⁶ V. anexa nr. 13.

FAMILIA BĂLCESCU CU ÎNRUDIRILE EI
(Schită sumară)

Partea I

A N E X E

1.

1766 aprilie 20.

Zapisul serdăresei Marioara Canache prin care vinde popii Necula moșia Bălcești-Argeș, pe 880 taleri.

† Adec<ă> eu Marioara sărd<ăreasa> a răposatului Canache sărd<ar>, dat-am credincios zapis mieu la mîna sfinții sale pop<ii> Neculii ca să-i fie de bună și mare credință precum să să știe că avînd eu o moșie sud Argeș pe apa Topologului ce să chiamă Bălceștii care moșie și mie mi s-au venit de crironomie de la unchiu-mieu Gavriilașco biv vel post<elnic>¹.

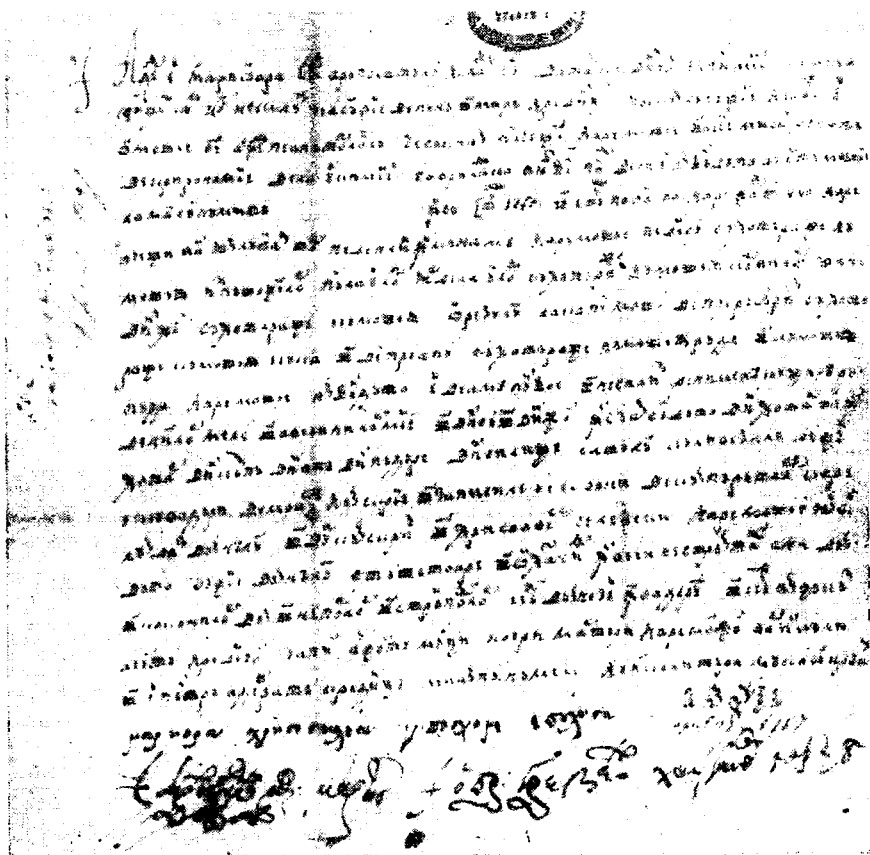

Fig. 3

Zapisul serdăresei Marioara Canache, prin care vinde popii Necula moșia Bălcești—Argeș la 20 aprilie 1766.

¹ Din lipsă de spațiu, mărginim istoricul moșiei Bălcești-Argeș la citeva date sumare urmînd a-l dezvolta și confirma prin indicarea izvoarelor într-un apropiat studiu.

Decl eu am vîndut-o această moșie la mai sus numitu, însă st<l>nj<eni> 1760 și st<l>nj<enul> po bani 60, care fac t<a>l<eri> 880; care acești bani i-am luat toț pe deplin în mîna mea. Care moșie pe din sus să hotăraște cu moșiia Izbășăștilor pînă la un loc, iar de la un loc să hotăraște cu moșiia Corbilor, și pe din jos să hotăraște cu moșiia Orezului¹, la capul moșii despre răsărit să hotăraște cu moșiia Cuca și despre 'apus să hotăraște cu moșiia Ruda și cu moșiia Buda; care moșie am vîndut-o eu de a mea bun<ă> voe și nesilit<ă> de nimenea, cu știrea rudeniilor mele și a vecinilor miei și din sus și din jos. Însă am vîndut-o din hotar pînă în hotar, din cîmpu, din apă, din pădure, din siliștea satului cu livezile de fîn i cu vaduri de moară, cum scrie și zăpisele cele vechi de cumpărătoare care le-am dat dumnealui și după cum scriu și hrisoavele cele vechi. Care moșie i am vîndut-o să fie dumnealui stătătoare și ohabnic<ă> în veci nestrămutați ani, dum<nealui> și coconilor dum<nealui> și nepoților și strănepoților cîți Dumnezău îi va dărui.

Și cînd am făcut acest credincios zapis, au fost mulți boeri marturi care mai jos vor iscăli; și eu pentru adevărată credință mi-am pus numele cu iscălitura mea ca să s<e> creaz<ă>.

ap<riile> 20 dni 1766.

μαρηδρα Χρησοσκου>λέα γιποσχομε επούλησα ³
 † ό μ<ατ>θ<αῖ>ος (?) μάρτυς ³
 † ό πρ<ώτην> Γρεβένων Χρύσανθος μαρτυρῶ ⁴

Acad. R.P.R., Pach. CCCCX, doc. 75. Original.

2.

1779 Iulie 6

Porunca lui Alexandru vodă Ipsilanti către ispravnicii județului Argeș, pentru a cerceta pricina de moșie dintre Tănase postelnicelul din Argeș și moșnenii de la Corbi.

Dumnv. ispravnicilor ot sud Argeș sănătate. Vă facem în știre că la leat 1778 maiu 19 s-au înfățișat la Divan înaintea domnii mele moșnenii ot Corbi dintr-acele județ, cu Tănase postelnicel, zicînd moșnenii că alătura cu moșiia lor Călăcești⁵ dintr-acele județ, avînd și numitul postelnicel moșie, le-ar fi impresurat o fâșie dă loc. Împotrivă au arătat și Tănase postelnicel că adevărat la început au fost a lor acea fâșie, dar dă 30 de ani nu se stăpînește de dînșii, ci atît mai nainte au stăpînit-o vînzătorii cum și el dă cînd au cumpărat-o pînă acum o stăpînește fără dă a nu face nici unul pîră.

S-au cerut lui Tănase postelnicel vreo dovadă sau mărturii vrednice, cum că s-au stăpînit această fâșie dă loc, mai nainte cumpărătoarii lui, de boierii ce i-au vîndut-o lui și au

Numele moșiei și al satului este înfîlînit pentru prima dată la 10 oct. 1652 în diata căpitanului de păhărniceii Arsenie Șoimu din Birci și Vlădeni-Muscel. Moșia ajunge apoi în stăpînire fraților săi, Tudor paharnicul din Vlădeni și Ștefan postelnicul din Birci precum și a urmașilor lor. Între 1690—1701, prin vînzare, Bălceștii trec în mîinile lui Diicu Buicescu vtori-spătar; de la el la sora sa Dumitrana, soția lui Vintilă Bucșanu — mare căpitan de margine — și apoi la fiica acestora, Ancuța, soția lui Gavrilaşco mare postelnic. Murînd fără scoborît ori direcți, Gavrilaşco lasă o parte din averea sa — inclusiv Bălceștii — nepoatei sale Marioara Hrisoscoleu soția lui Canache, mare serdar, de la care, însfîrșit, a cumpărat popa Necula, în 1766.

¹ Moșia Stoiceni a M-rii Hurezu.

² Marioara Hrisoscolea declară că am vîndut.

³ Matei (? al martor.

⁴ Hrisant fost al Greveneii mărturisesc.

⁵ Corect : Bălcești.

răspuns că are mărturii și va aduce. Și așa s-au dat numiților moșneni cartea domnii mele cu hotărîre de a stăpîni acea fășie de loc, dar s-au zis și lui Tănase că de va avea mărturii vrednice, nu din sătenii lui sau din oamenii lui, ci megiași bătrîni dîn alte sate du prinprejur sau streini, care să mărturisească s<ă>¹ au stăpînit această fășie dă loc mai nainte de dînsul tot boerii vînzători ce au vîndut-o tătăne-său² și ca să poată aduce acest fel de mărturii s-au dat soroc dă trei luni.

Care mărturii aducîndu-se, văzum domnia mea și pitacul dum. biv vel log. Scarlat Greceanul, cu care din porunca domnii mele s-au rînduit spre a se da mărturia lor la prea sfinția sa părintele mitropolit, cum și mărturia a 5 martori ce au dat-o supt pecetea prea sfinții sale că nu țin minte niciodată să fi stăpînit acea fășie dă loc de către acei moșneni, ci mai întîi s-au stăpînit dă Gavrilaș³ și mai la urmă de sârdar Canache cum și acum dă numitul postelnicel. Deci face trebuință de a lua această pricină săvîrșire, pentru care iată scriem dumnv., ca să le dați dă știre ca după sînta Măria Mare negreșit să se scoale să vie și de vor avea niscareva dovezi și mărturii împotriva lui Tănase postelnicel să și le aducă ca să ia săvîrșire, că neviînd să știe că în urmă să va da cartea domnii mele de stăpînire la mîna lui Tănase postelnicel pentru acea fășie de loc ce iaste dă pricină.

iulie 6

1779 iulie 6

S-au scris poruncă legată către ispravnicii din sud Argeș ca după sînta Măria Mare dîndu-le de știre moșnenilor ot Corbi ce au pricină pentru o fășie de loc cu Tănase postelnicel să vie aici la Divan spre a li să izbrăni pricina, că neviînd să știe că să va da carte de stăpînire postelnicelului după mărturiile ce au adus.

Arh. St. Buc., *Condica domnească 8*, f. 156–156^v.

3.

1780 mai 10

Cartea de judecată dată de Alexandru vodă Ipsilanti cu privire la pricina dintre Tănase postelnicelul din Bălcești și moșnenii de la Corbi.

Zemle Vlahisoc. La leat 1778 maiu 19 judecîndu-să înaintea domnii mele moșnenii ot Corbi sud Argeș cu Tănase postelnicel pentru o fășie de loc ce să jăluia moșnenii că le-au înpresurat-o dîm moșia Corbi, lîngă care are și el moșie cumpărată de la Maria Cănăchioaia anume Bălcești, și neavînd Tănase să ne arate nici un fel de sinet și dovadă pe acea fășie de loc, ci încă singur mărturisind că este în hotarul pietrilor moșii Corbilor a moșnenilor, am hotărît, ca să și-o ție să și-o stăpînească moșnenii cu bună pace de către Tănase precum să arată pe larg în osebita cartea domnii mele ce li s-au dat la mîna atunci.

Hotărîrea ce am făcut cînd neputînd a sta Tănase împotriva lor cu nici un fel dă temeiu fără numai pricinuid că are mărturii la fața locului care știu că acea fășie de loc totdeauna s-au ținut de stăpînitorii moștii lui, Bălcești; i s-au zis că dă are mărturii vrednice, să și le aducă.

¹ s<ă> = dacă.

² Popa Necula.

³ Gavrilașco mare postelnic, amintit în anexa nr. 1.

Deci acum la leat 1780 maiu 15 [1] eșind de iznoavă înaintea domnii mele la Divan de față amândoao părțile, s-au întrebab Tănase ce marturi au adus. Și scoase doao adevărînțe de mărturie ce au dat cinci oameni înaintea prea sfinții sale părintele mitropolit, care citindu să s au văzut netemeinice și nu cu bună descoperire și înțelegere precum trebuie. Iar numiții moșneni Corbeni scoaseră trei mărturii anume Ion ot Cuca i Vlad ot Schei și Stan ot Mancioiu, oameni bătrîni lăcuidori de acolo, pe care întrebîndu-i pe cîte unul osebit, cîte trei deteră un fel marturie că ei sînt crescuți născuți și acea fășie de loc totdeauna au stăpînit-o moșnenii Corbi pînă în hotaru lui Tănase ce este împietrită și hotărîtă cu semnile ce stau și pînă acum de față. Încă unul dintr-înșii anume Stan din Mancioiu adeveri judecata pe acea fășie de loc cînd iră moșnenii Corbi fugiți de răzmerița cea veche¹, găsind Gavriლაშო ce stăpînea atunci moșia Bălcești vreme cu părle², au făcut o moară pre dînsa, iar după ce au venit moșnenii de unde era băjănăriți vîzînd că au făcut-o pe moșia lor și vrînd să o strice, el s au învoit cu dînșii ca să împarță oemul³ în doao ce să va strînge de la moară și așa au lăsat moara de n au stricat o, și lua jumătate ei și jumătate Gavriლაშო, care și aceasta este osebită dovadă.

Am cerut lui Tănase sa ne arate vreo altă dovadă vrednică de scrisori și sineturi, și n-au avut să arate nimic, fără numai zapis cumpărătorii lui, care citindu-să la Divan și vîzînd că nu arată într-însul semnile moșii anume, am zis lui Tănase să arate cele vechi sineturi ce scrie vînzatoarea⁴ în zapis că i le-au dat, ca dintr-aceia să luăm pliroforie, și pricinui că le-au răpus în vremea răzmeriții. La care aceasta nu s-au dat crezămînt, căci de rapunea acele cărți putea să răpue și acel zapis și s au cunoscut că nu-i dă mîna să le arate, ca să poata metaherisi viclesugul ce au gîndit de nedrept cu suma stînjenilor ce scrie în zapis, care după voia lui îi va fi pus vînzatoarea mai mult decît au avut, precum ni s au întîmplat a vedea și la alte pricini de judecată numîndu-se în zapis mai mult decît ceia ce au avut.

L-am mai întrebab de este măsura și hotărîtă moșfia, sau cînd au cumpărat-o și zise că numai zapisul i au dat fără de a nu o măsura la fața locului niciodată. Iar moșnenii scoaseră și un hrisov al răposatului Vlad vodă⁵ ot leat 7242⁶ întru care scrie toate semnile moșiiilor Corbi anume, dupe care zic că au și stăpînit, precum cu marturii ce arată mai sus au și dovedit.

Decl fiindcă n-au avut să arate nici un fel de sinet sau mărturii vrednice și însuși mai arată că aceasta fășie de loc iaste în moșia Corbilor împietrită și hotărîtă, am hotărît ca și de acum înainte să stăpînească acea fășie de loc și toată moșfia Corbi întocmai după hrisov Vladului vodă pă semnile și hotarele vechi cu bună pace de către Tănase și de către tot neam lui și pentru ca să nu să întînză după vremi să le coprinză iară și moșfia precum s-au și întîmplat acum, am poruncit să meargă boeri hotarnici la fața locului și urmînd întocmai după hrisov răposatului Vladului vodă ce au moșnenii la miini, pe hotar ce să coprinde într-acei hrisov care ziseseră că să vîd și pînă astăzi, să pue semne pe

¹ Războiul austro-ruso-ture din 1735 - 1739.

² Prilej.

³ Uiumul.

⁴ Marioara Canache serdăreasa.

⁵ Vlad vodă Vintilă 1532 - 1534.

⁶ Corect : 7042 - 1534.

acele hotare vechi apoi să tragă moșiia lui Tănase să vadă ciți stinjeni es, de vreme ce însuși zise că nu este hotărîtlă nici pînă acum ¹.

1780 maiu 10

Arh. St. Buc., *Condica domnească* 8, f. 262-262^v.

4.

1792 decembrie 8

Anaforaua veliilor boieri către Mihail vodă Suflu, cu privire la pricina dintre Petre capitanul și Stan Urlățeanu „pentru niște saduri de vie”, de lingă Urlați (județul Saac), dovedindu-se a se afla pe pămîntul celui dintii.

Prea înălțate doamne,

Din luminată porunca înălțimii tale, prin zapcille dum<nea> lui vătafului za aprozi, sa infățișară la judecată Petre căp<i>t<an> cu jalba ce au dat înălțimii tale pentru Stan Urlățeanul, zicînd că nu-l îngăduie să stăpînească niște saduri dă vie, pricinuind numitu Urlățean că sînt pe moșiia lui, pentru care au mai fost jăluit înălțimii tale și au fost orînduiți la ispravnicii judefului, ca să li să cerceteze pricina în fața locului. Dum<nea>lor ispravnicii au orînduit boerinași mazili și acei orînduiți citind cărțile și văzînd coprinzătoarele semne, ce i ocolesc viaa cu obrațiile ei, și i-au dat în scris alegerea ce i-au făcut, cu care mergînd iarăși la ispravnicii, au cerut ca să l aducă și pă numitu Urlățean față și neaducîndu l, au cunoscut că l diefeldipsece ².

Acum aflîndu-se acel Stan Urlățean aici în București, al doilea au jăluit înălțimii tale și să poruncește dă către înălțimea ta ca să i infățișeze la judecată să întrebe pe Stan ce are să răspundă împotriva ziselor lui Petre căp<i>t<an> și răspunse că Mariia, soția lui Petre căp<i>t<an> aceste vie le are dă zestre, date de la tată său popa Dima, care și popa Dima

¹ Într-o copie de pe hrisovul de hotărnicie al moșiei Corbi — cu data citită greșit 1785, fiind întocmit la porunca lui *Alexandru vodă Moruzi (1793—1796)* — se amintește de această judecată: „Iar moșnenii Corbi seosaseră mărturie pe un Stan Suflă, tot din Schei, om cu vîrsta trecută peste 40 de ani, și în frica lui Dumnezeu, [care] arată că ar fi șezut mai înainte acolo la hotar, cînd se stăpînea de postelnicul [1] Tănase Bălcescu funia de loc, pînă a nu se lua de moșnenii Corbi prin judecata ce au avut înaintea mării sale Alexandru vodă Ipsilante la 1779; și dijma și claca o da la numitul Bălcescu. Deci după încredințarea ce au dat mai sus numitul Stan Suflă, s-au pus piatra, și la mijloc au pus sfoară, din matca vaei Săscii, unde se hotărăște cu hotarul moșiei Căzănești a polcovnicului Sandu Vărzaru, pe luncă la vale pînă în Piatra - ce - Veche a hotarului Bălcești, stinjeni... Și fiindcă din aceaslă Piatră, pînă sub coasta spre răsărit, în gura vaei Priboiul, se calcă moșia Bălcești de către moșnenii Corbi un petec de loc, și după jalba ce au dat-o mării sale lui Vodă dumneaei Catrina Bălceasca, stăpîna moșiei Bălcești, am făcut cercetare, față fiind amîndouă părțile și găsîndu-se acel petec de loc călcat de către moșnenii Corbi, s-au îndreptat hotarul cu semne, însă din gura vaei Priboiul, drept peste Topolog de-a curmezișul, pînă unde s-au curățat un anin alb...”. Document comunicat în copie de Radu Mandrea, scoboritor în linie feminină din familia Bălceștilor.

² Îi face greutăți.

le are cumpărate de la Ștefăni lipțcanu sin Dima și Ștefăni lipțcanu încă le are cumpărate de la o Manda, soția lui Mihaiu, fratele Mănticăi, arătând că acel Măntică, cu fratele său Mihaiu, au fost avut stăpînire de cumpărătoare de la moșnenii lor, peste o sută de pogoane și după moartea lor, acele vie le-au vîndut, altele le-au dăruit, altele sînt date danie pe la biserică; ci să scoată și Petre zăpisele cele vechi.

Și ne arată Petre un zapis cu leat 7258 dich<emvrie> 21, de sînt ani 40, al Mandii soția lui Mihaiu, fratele Mănticăi, cu care îi vinde 4 pogoane de vie, cu livedea ei și cu locul cît ține jur înprejur, care vie este alătura cu viile lui jușin Dumitru Ghizdaveș și din jos cu viile popii lui Iordache din Urlați și de altă parte drumul ce coboară la Gura Văii Nucetului și de altă parte drumul ce coboară în Gura Văii Bobului, arătând că au dat și alte zăpise vechi de delniță și alte locuri ce au cumpărat soțul ei Mihaiu înprejur vie aceștia. Asemenea ne mai arată zăpisele lui Ștefăni lipțcanu ot leat 1753 ghen<a>r<ie> 23, scris grecesc, cu care vinde această vie popii<i> Dimii zugrav, dîndu-i și toate zăpisele cele vechi, care cercetîndu-le cîte unul, să văzură că coprinde într-insele atît acele patru pogoane de vie cît și țelină înprejur viei, pogoane 19, ce sînt obrații.

Să întrebă Stan Urlățean de sînt bune aceste zăpise de cumpărătoare a lui Petre și că sînt din stăpînirea Mănticăi și nu le tăgădui, fără de cît arată o carte de hotărnicie ce s-au făcut de 12 boeri hotarnici în zilele răposatului întru fericire Nicolae Caragea <oe>-<od>, care citîndu-să, nu pomenește alt nimic, fără de cît după întăreața moșii de la cîmp zice: „Iar pentru viile din deal, să aibă a și le ținea fieștecare înfundate după vechime”. Să întrebă Stan Urlățeanu, dacă sînt zăpisele lui Petre bune și c-au fost stăpînirea Mănticăi, dică nu îngăduiește pe Petre să stăpînească după semnile ce să arată mai sus? Și răspunsă că unde să întinde Petre cu stăpînirea, nu este loc de al Mănticăi, și mai ales unde este glceava la aceste saduri și nu este loc de care au fost al Mănticăi, ci au fost parte Cocorăștilor care au cumpărat el, după cum ne și arată un zapis, 1772 oct<omvrie> 16, al Zaharicăi, soția lui Dumitru, de vînzare la mina lui Stan Urlățeanu, în care arată că au crescut-o Gheorghie Cocorășcul și i-au dat stînjeni 138 de zestre în Broșteneasca, ce este alătura cu moșia dum<nea>ului, dîndu-i și o carte a șase boeri alegători, și o carte domnească a lui Costandin vodă Brîncoveanu.

Petre căp<itan> încă ne arată înpotriva acestor zăpise o carte ot leat 1792 octo<om>-<vrie> 15 a șase boeri alegători care din luminată porunca înălțimii tale au fost în fața locului acolo și au cercetat semnile acolo din jur înprejurul vie și le-au găsit întocmai dupe cum scrie zăpisele Mandii ce vinde lui Ștefăni lipțcanu și nu pomenește nici în zăpisele cele vechi, nici în cărțile domnești, ce sînt întărite, că ar fi avut Cocorăștii niscareva delnițe înprejur vie.

Stan Urlățeanu ceru prin log<o>f<ă>t Stoica, vechil fiind, ca să-i orînduiească pricina afară, iarăși la dum<nea>lor ispravnici, ca să cerceteze și să dovedească locurile Cocorăștilor. Petre căp<itan> își cere izbrănirea dreptății sale de aici, fiindcă în multe rînduri au fost orînduiți la ispravnic și săvîrșire n-au luat.

Deci de vreme ce vila lui Petre căp<i>t<an> cu obrațiile ei este încunjurată de semne precum le arată atît zăpisele de vînzare cele vechi a cumpărătorii, cum și în cartea răposatului întru fericire Grigore vodă Ghica de la leat 1750 maiu în 20, arată semnile tot anume precum și numiții boeri cercetători au fost de au văzut încunjurarea acestor vie cu obrațiile ei, de semnile cele vechi, găsim cu cale <a> Petre căpitan să aibă a stăpîni atît viaa cît și locul sterp ce va fi în mijlocu acestor semne, adică pe lîngă viaa lui Ghizdaveș și pe lîngă viaa popii lui Iordache din Urlați și pe lîngă drumul ce pogoară în Valea Nucetului și pe lîngă drumul ce coboară în Valea Bobului și în mijloc acestor semne, Petre au arătat că sînt și sadurile carele au să le stăpînească cu pace de către Stan Urlățeanu.

Iar Stan Urlăţeanu, ca unul ce este moşnean din Urlăţi cunoscut, este că ştie tot adevărul şi când va primi carte de blestem, cum că pă acel loc unde sint sadurile cu gălceavă au fost pă loc Cocorăştilor, iar nu pă locu stăpînirii lui Mihaiu [fratele] Mănticăi, atunci va pierde Petre căpitan stăpînirea acelor saduri.

La care alegere a noastră odihnindu-să jăluitorul, într-acestaşi chip găsim cu cale ca să lipsească gilcevirile dîntre dînşii. Iar hotărîrea cea desăvîrşită rămîne a să face dă către înălţimea ta.

1792 dich<cm>v<rie> 8

Dimitrache clucer Theodorache Tufeanu serdar Dimitrache Brezoianu serdar
Barbu Ciorogîrleanu Ştefan Greceanu Mateiu Greceanu vîtaf.

Arh. St. Buc., *Conăica domnească 19*. f. 369—371^v

5.

1811 noiembrie 1.

Foaia de zestre a Zincai Bălcescu, semnată de cumnatul ei, medelnicerul Costache Tătăranu.

† Cu mila şi ajutorul lui Dumnezeu, foaie de zestre a prea iubitei cumnati-mii Zincai.

1811 noemv<rie> 1

- Stînjeni : 900 adică nouă sute, jumătate din moşia Bălceştii sud Argeş, cu din toate veniturile pă jumătate, după seneturi.
- Viia după Valea Orlîţei, ca la 12 pogoane sau cît să va alege, cu case, şoproan, lin, tease şi cu toate vasele ei, i cu obrajiia de pometuri.
- Pentru scule, haine şi argintărie taleri ; 5.500

- 1 bohcealc de ginere
- 1 bohcealc de nun
- 1 bohcealc de socru
- 1 bohcealc de soacră
- 20 gevrele
- 3 cămăşi de batistă cu horbotă
- 3 cămăşi de borangic fămeeşti.

Rînduiala aşternutului

- 1 saltea cu trei perne di stofă
- 1 plapomă de stofă, cu cearşafu ei de agabaniu
- 3 perne de aşternut, 1 mare şi 2 mici umplute cu puf, fultucurile de maltez ghiurghiului, feţele de agabaniu
- 1 cearşaf de agabaniu pentru aşternut
- 1 cearşaf ipac de batistă supşire.

Orinduiala mesii

- 1 masă lungă de 12 coți pînză vârgată
- 2 șărvete
- 1 masă ipac de 12 coți lungă
- 12 șărvete ipac
- 1 prosop cusut
- 2 prosoape sadea
- 1 lighian cu ibric
- 1 sipet pentru haine
- 44 boi de jug
- 33 vaci

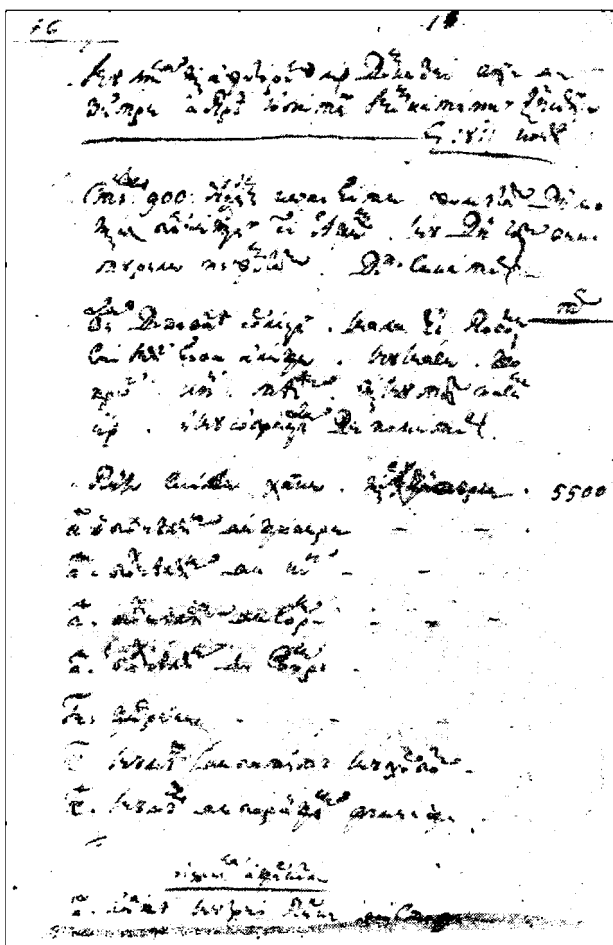

Fig. 4

Foia de zestre a Zincăi Bălcescu din 1 noiembrie 1811.

Țiganii

- Stan țigan de vatră, ca de ani 22, sin Tudorache
- Stanca țigancă, soru-sa, ca de ani 18, cusătoare i bucătăreasă
- Zlate țiganul de laie
 - soțiile lui
 - fii-său holtei

Adică,

acestea de la noi cu blagoslovenie iar de la Dumnezeu bogată milă și dar
Costachi biv vel medelnicer, adeverez.

Două sute stinjeni dă moșie din Giltofani ipac dat, sau cfti vor eși pă jumătate din
cumpărătoare care sint în cap moșii Bălcești.

— zece scroafe

— un v<i>er.

Costachi medelnicer

Acad. R.P.R., Pach. CCCCX. doc. 76. Original.

6.

1825 iunie 27 — iulie 3

Anaforaua marelui vistier, Mihalache Ghica, către Grigore Ghica vodă despre rezultatele cercetării făcute de Iancu Bălcescu în pricina datornicilor lui Barbu pitarul — din județul Dolj și despre nevoia de a fi însărcinat în continuare Iancu Bălcescu cu urmărirea datornicilor. Rezoluția domnească din 3 iulie.

Prea Înălțate Doamne,

Cu luminată volnicie fiind orlnduit Iancul Bălcescu la sud Dolj¹ ca să cerceteze rămă-
șițurile ce le-au arătat prin jalbă pităreasa Joița Bălceasca a răposatului pitarului Barbul,
ce au fost sameș la acel județ, în leat 821 înștiințează la vistierie trimițnd și foaie arătă-
toare de banii ce s-au dovedit asupra celor mai jos însemnate obraze și zapcii împliniți după

¹ Într-o „*Prescriere pă scurt dă documenturile d-ei pităresii Zinchii Bălceaschii după care cere a i să împlăni de la unile fețe lei 9579 bani 111, datorie către soțul său răposat pitarul Barbu Bălcescu*” — datnd din 1835 — (Arh. St. Buc., *Vist. Ț. Rom.*, dos. 8131/1835) porunca domnească dată lui Iancu Bălcescu este rezumată în felul următor :

„1825 martie 27. Porunca răposatului domn Grigorie Dimitrie Ghica vvd. dată la mna Iancului Bălcescu cuprinzătoare ca să meargă la județu Doljului și prin ajutoru dumnealui caimacamului să cerceteze și să facă împlinire de la arătatele fețe. Însă :

De la Costache Lipănescu zapciu din plasa Cîmpului	1.476,27
„ „ zapciu plășii Dumbrăvii dă Jos	257 —
„ „ Ianachi polcovnic, zapciu plășii Dumbrăvii dă sus	179 —
„ „ zapciu plășii Jiului dă Jos	666,102
„ „ Ghiță logofețelu, zapciu Jiului dă Sus	485, 60
„ „ zapciu plășii Hămărădii dă Jos	3.235, 90
„ „ „ Gilortului	3.945, 72
„ „ comisul Ștefan Zătoreanu zapciu Amaradii dă sus	3.531, 18
„ „ zapcii plășii Bălții-dă-Jos	118,108
Datorie la 8 ceaușlii și 8 căprari isprăvnițești	64
Ipac la 2 fntnari ai Craiovii	8
Ipac la un scutelnic al comisului Iancu Slătineanu	50
Ipac la paharnicul Stănuță Jăianu ce au luat de la primitor untul Diiului	1.053, 6
Ipac asupra paharnicului Vasile Caloithis ce au fost ispravnic	1.072 —

16.143, 3

la sate din dăjdiile ce au urmat atuncea și popriți asupra-le, care dăjdiile le-au istovit la Vistierie răposatul pitar Barbul și fiindcă pricinuiesc cu a-i răspunde după răvașile și sineturile ce au găsit numitul cercetător la mfinile lăcuitorilor dă răspunderea banilor și numita pităreasă fiind apucată de către creditori, care au împrumutat pe răposatul soțul ei la leat 821 zorindu-să ca să le plătească banii după zăpisele răposatului ce au la mfinile lor, iar mai ales avînd a lua dintr-acești bani și Vistieria taleri 4221 bani 60, ce să văd în socoteala împlinirii lefilor lui dechembrie 820 și ghenar 821, este cu nedreptate a să păgubi dă dreptul ei și banii să stea înprăștiași pe la mîinile unora și altora fără cuvânt.

De aceia de să va găsi cu cale și de acum înainte înțelepciunea mării tale să fie luminată poruncă a să orîndui tot numitul Bălcescu, cel care au cercetat rămășișurile la județ și împlinire de la obrazele ce să arată ca să-i apuce cu strășnicie și să-i îplinească banii fără să li să mai dea ascultare la deșartele pricinuirii ce vor arăta, din care unii fiindcă să află aici, să vor apuca ca să plătească aici, iar cei de la Craiova să vor apuca acolo prin cînst. Căimăcămie, dându-să și poruncile Vistierii ce trebuință va cere, iar hotărîrea cea desăvîrșită rămîne la măriia ta.

1825 iunie 27.

Vel vistier [Mihalache Ghica]

<u>taleri</u>	<u>parale</u>		
1053	9	Paharnic Stănuță Jiiianul	} Ispravnic
1072	„	Paharnic Vasile Iconomul ¹	
898	96	Sărdar Barbul Socoteanu	
3596	18	Vistieru Enache Serghiadis, ce au fost sameș	} zapcii du prin plăși
1696	117	Polcovnic Gheorghe i Dumitrache Mllescu	
779	33	Vistieru Ștefan Zătoreanu	
574	12	Gheorghe Bojoiu	
1293	27	Costache Lipănescu	
256	90	Ghiță logofetelul	
563	12	Toma căpitan ot Clineni	
73	60	Nicolae Buescu ²	
11856	114		

¹ Vasile Caloithis.² În „Prescrierea pă scurt”, amintită mai sus, (*dos. cit.*, f. 7) ca și în copia aflată în dosarul provenit de la Ministerul Justiției (Arh. St. Buc., *Min. Just. — Judiciare*, dos. 18911/1833, f. 11—11^v) la lista datornicilor se adaugă:

<u>Taleri</u>	<u>bani</u>	
309	21	postelnic Costandin zapciul
732	—	sărdar Panait de la Casa Poștilor ot Craiova
64	—	8 ceauși, căprari
8		2 fnttnari
50	—	1 scutelnic
45	48	Ioniță Dirzeanu

[Total general] 13065 23

[Rezoluția domnească:]

Io Grigorie Dimitrie Ghica vvd i gospodar
Zemle Vlahiscoe

D-ta vel vistiere după arătarea ce ne faci
printr-această anafora, eŃt pentru cei ce să vor
fi aflnd aici dintre cei mai jos arătați, ornduind
domnia mea pe vătaful de vistierie și-i poruncim
să înlincească de la dñșii banii ce snt arătați
de ornduital cercetător că s-au dovedit asu
pra lor. Iar arătndu-să cu vreo pricinuire,
să-i înfățișăzi înaintea dumatate și făcnd cuviin-
cioasa cercetare să arăți domnii mele prin ana-
fora. Iar pentru cei ce lipsesc de aici, să să facă
porunca domniei mele cu ornduital cercetător,
ca să-i apuce a face înlpinire iar pricinuind și
aceia în vreun fel de chip, să-i ia de acolo prin
marafetul și ajutorul d-lui caimacamului nos-
tru ot Craiova și să-i aducă aici.

(L.S.)

825 iulie 3

Trecut în condică

Prezident. Divanului Judecătoresc
Secesia Sivilă din Craiova

Copie scoasă întocmai după cea adevărată

(ss) *Dimitrie Ralet*

832 avgust 15

Arh.St.Buc., *Loc. Dreptății*, dos. 14038 1832, f. 11-11^v;*Mfn. Just.*, - *Judiciare*, dos. 18911/1833, f. 11-11^v; *Vist. T. Rom.*, dos., 8131/1835, f. 7 (rezumat).

7.

1825 iulie 7

*Porunca lui Grigore Ghica vodă către Iancu Bălcescu — orlnduit cercetător în județul Dolj —
să pretindă datornicilor lui Barbu pitarul a achita sumele datorate.*

Io Grigore Dimitrie Ghica vvd Milosteiu
Bojjeiu i gospodar Zemle Vlahiscoe

Sluga domnii mele lancule Bălcescule ce ești orlnduit la sud Dolji cercetător, fiindcă
după cercetarea ce s-au făcut la jalba ce au dat pităreasa Zoița Bălcesca a pitarului Barbu
carele au murit, fiind fost sameș la acel județ în leat 821, și dovedindu-să o sumă de bani
luați de unii și alții din dăjdiile ce s-au urmat pe acea vreme și popriți asupra-le, care dăjdi
numitu sameș le-au istovit la Vistierie, dupe anafora ce s-au făcut către domnia mea de către
d-lui vel vistier, la care anaforă s-au dat întărire a plăti fieștecarele banii ce snt asupra-le, între
care snt și cei mai jos arătați cu suma banilor ce să însemnează asupra fieștecăruia, poruncim

domnia mea să aduci să facă împlinire. Iar cel ce vor pricinui în vreun fel de chip, prin marafetul și ajutorul d-lui caimacamului să-l ei și să-l aduci aici a să înfățișa cu vechilu jăluitoarei.

1825 iulie 7

<u>taleri</u>	<u>bani</u>	
898	96	asupra serdar Barbul Socoteanu ce au fost pe acea vreme ispravnic
1696	117	asupra polcovnicului Gheorghe ce au fost zapciu la Gilort i Dumitrache Mălescu
779	33	asupra vistierului Ștefan Zătreanu, carele au fost zapciu
3375	6	
309	21	polcovnic Costandin ot Spahiu sud Dolj
3684	27	adecă lei trei mii șasă sute opt zeci și patru, par. dooă zeci și șapte.

Prezidentul Divanului judecătoresc. Secția Sivilă din Craiova. Copie scoasă întocmai după cea adevărată carte.

1832 avgust 15

(ss) *Dim. Rallet*

Arh. St. Buc., *Loc. Dreptății*, dos. 14088/1832, f. 12; *Vist. T. Rom.*, dos. 8181/1835, f. 7^v (rezumat).

8.

1832 martie 1

Jalba părăseii Zinca Bălcescu către Marea Logofeție a Dreptății, cerându-i să intervină pe lângă Divanul Judecătoresc al Craiovei pentru urmărirea paharnicului Stănuță Jianu, a stolnicului Barbu Socoteanu și a vistierului Ștefan Zătreanu pentru sumele datorate răposatului ei soț.

Cinstita Mare Logofeție a Dreptății Plecată jalbă

Cu plecăciune arăt cinstitei Mari Logofeții, că răposatul soțul meu la leat 821 aflându-să seameș la sud Dolj și din întâmplarea zaverii răspundându-să țara în toate părțile, s-au strămutat și răposat din Craiova, rămîind o sumă de bani rămășiță în județ, pă care mai înainte cu împrumutare îl și răspusesse la Vistierie.

Dar după liniștirea vremii, fiind bărbat-mieu jalbă la fost domn Grigore Ghica și orlunduindu-să cercetare la județ, au și dovedit toată acea rămășiță și pă la sate, dar cea mai multă pă la zapcii și pă la alte ipochimene ce au fost slujbași ai județului atunci, și din poruncă domnească de la unii s-au și făcut puțină împlinire. Iar alții aducîndu-să aici după poruncă s-au și înfățișat cu dînșii înaintea d-lui dvornicului Mihalache Ghica aflîndu-să atunci vel vist<ier> și prin anaforalele dumisale ce sînt întărite și de domn, să hotărăște a mi se împlini acești bani. Din care fiind și acești mai jos arătați boieri cu suma banilor ce să vede, mă rog cinstitei Mari Logofeții să să facă o cinstită poruncă către Prezidentul Divanului Craiovei, ca văzînd cercetarea pricinii aceștii și hotărîrile Vistieriei și domnești ce sînt, să apuce pă

numiții a-mi face împlinire, fiindcă pe mine mă apucă datornicia ce au să ia acești bani și nu am dă unde să răspunz, aflîndu-mă văduvă cu 6 [!] copii și fără dă nici o stare.

A cinstitei Logofeții plecată

Joița Bălceasca pităreasa

<u>talari</u>	<u>bani</u>	
1.053	9	d-lui paharnic Stănuță Jiianu
898	—	d-lui stolnic Barbul Soc <0>teanu
557	60	vistier Ștefan Zătoreanu din taleri 779, 39 ce s-au găsit asupra-i
2.508	69	dă orînduita cercetare.

[Rezoluție:] Să aducă hotărîrea domnească

Arh. St. Buc., *Log. Dreptății*, dos. 14038/1832, f. 2¹. Original.

9.

1833 februarie 2

O nouă plîngere a pităresei Zinca Bălcescu către Marea Logofeție a Dreptății, stăruind pentru recuperarea banilor — potrivit tabelului anexat.

No 171 febr. 5

No 646 priimită febr. 3 833

¹ La 21 aprilie, Logofeția Dreptății trimite jalba, spre executare, Divanului judecătorești județene, Muscel și Dolj (dos. Logofeții nr. 14038/1832, f. 3). Președintele Divanului Craiovei, D. Ralet, relatează la 13 mai 1832 că văduva stolnicului *Barbu Socoteanu* ca și fratele acestuia, *Ioniță Socoteanu*, refuză să se recunoască datornici. În consecință întrebă ce măsuri să ia față de „îndărătnicia” de care dăduseră dovadă: „Să ridice la arest”, sau „să să supuie la plată”; (*ibidem*, f. 5). — De altfel, în ianuarie 1827 se mai făcuse o somație asupra lui Ioniță Socoteanu, în același sens, și acesta refuzase și atunci să se conformeze (*ibidem*, dos. *Vist.*, nr. 8131/1835, f.7).

Logofeția răspunde la 25 mai 1832 (dos. 14038/1832, f. 6), că potrivit prevederilor Regulamentului Organic, art. 251, datornicia mai sus citați nu puteau fi arestați, rămînînd numai să li să poprească veniturile caselor lor.

Divanul Craiovei trimite și întîmpinarea făcută de *Ștefan Zătoreanu* care preciza că la 1825 — cînd a fost chemat înaintea marelui vistier la București, împreună cu ceilalți datornici — a fost osîndit să plătească suma de mai sus (cf. rezumatul anaforalei poartă data de 17 dec. 1825, dos. *Vistieriei*, f. 7^v), fără a se ține seama de justificările prezentate de el la înfățișare. Apellînd chiar de atunci la judecata domnească a „orînduit vechil pã logofătul Răducanu Șomănescu din București”. Cum însă înfățișarea n-a avut loc, el cere Divanului Craiovei să se facă aceasta cunoscută Cinst. Mari Logofeții ca să cheme pe numitul vechil care să arate „dreptățile ce fără sminteală socotește a le avea”. (Dos. 14038/1832, f. 13.)

La 5 august 1832 (*ibidem*, f. 7—7^v) D. Ralet relatea din nou că față de Ștefan Zătoreanu, văduva paharnicului Stănuță Jianu, și cei doi Socoteni — „n-au lipsit Preziđenția a face punere la cale, întrebunțînd cu neîncetare felurimi de mijloace spre a să împlini banii și n-au stătut puțință, arătîndu-să toți cu pricinuire că nu să știu datori și că nu plătesc...”. De aceea continuă raportul „... nu stă mijloc a să împlini pomenita datorie, mai ales că nu are poruncă a-i sili prin mumbașir, alt nu rămîne după chizbuirea ce am făcut, decît, de să va găsi cu cale și de cinstita Logofeție, — fiindcă toți sînt cu cinuri de caftane, să li să poprească această datorie din pensia ce o primesc de la cinstita Vistierie a Statului sau a cinst. Dvornicia spre despăgubirea jeluitoarei...”.

Cinstitele Mari Logofeții a Dreptăților,

Plecată jalbă

După moartea răposatului soțului meu, pitaru Barbu, văzându-mă apucată de vreo clițiva datornici a plăti o sumă de bani ce au fost luat cu împrumutare răposatul soțul meu pentru județu Doljului, unde s-au fost aflat sameș, după grabnicile porunci ce au fost pă acea vreme; și căutînd cu de-anăruntul socotelile răposatului ce au avut cu numitul județ, am dovedit că cu adevărat răposatul au avut daraveri și din pricina răsvrătirii după acea vreme, au rămas nerăfuite dă răposatul și văzîndu-mă apucată de datornici, încă de la leat 1825 am pornit jalbă la domnu după acea vreme cerînd împlinire de la datornicii miei, care jalbă orînduîndu-să în cercetarea Vistieriei s-au și făcut alegere socotelii ce am înfățișat la cinstita Vistierie pă acea vreme după dovezile și înscrisurile ce am înfățișat și s-au și dat luminată poruncă ca să mi să înlănească dreptul meu de la cei mai jos arătați, de la carii, de la unii carii să și însemnează, mi s-au înlănit dreptul meu, iar ceilalți pricinuînd cu feluri dă dășur-tăciuni mă prelungec pînă acum.

De accia mă rog cinstiții Logofeții ca să binevoiască a pune în lucrare porunca domnească spre a mi să înlăni dreptul meu înlănească cu a lor dobîndă, de cînd s-au dat hotărîrea domnească mai ales de la casa răposatului paharnic Stănuț Jăianu, carele m-au prelungit pînă acum cu feluri de pricinuirii deșarte, fiindcă eu din pricina înlănitării acestor bani și pînă astăzi mă aflu datoare și plătesc dobînzii la împrumutătorii răposatului soțului meu după acea vreme, precum este știut, căci va fi cu păcat eu să plătesc dobînzii și să fiu datoare aflîndu-mă văduvă și cu casă grea.

<i>taleri</i>	<i>bani</i>	
1053	9	paharnic Stănuț Jăianu
1072		paharnic Iconomu
898	96	sărdar Barbul Socotecanu
3956	18	vistier Ianache Serghiadis ce au fost sameș
1696	117	polcovnic Gheorghe i Dinitrache Milescu — acesta au plătit
779	33	vistier Ștefan Zătreanu
574	12	Gheorghe Bojoiu
1293	27	Costache Lipănescu — acesta au plătit
256	90	Ghiță logofețel
563	12	Toma căpitan ot Cîneni
73	60	Nicolae Buescu
303	21	Costandin postelnicelu zapciu—acesta au plătit
732		sărdar Panait din Casa Poștilor ot Craiova — acesta au plătit
64		8 ceauși i căprari
8		2 fîntinari
50		un scuteľnic
45	48	Ioniță Dirzeanu
13065	63	

Zoița Bălceasca pităreasa

1833 februarie 2

Arh. St. Buc., *Mîn. Just. Judiciare*, dos. 18911/1893, f. 1 2¹. Original.

¹ Anul întreg aproape se pierde din nou cu corespondența pentru precizarea adreselor reclamațiilor: cu Judecătoria județului Argeș — pentru vistierul Ianache Serghiadis și a

10.

1833 noiembrie 29 — 1834 ianuarie 26

Jalba pătoresei Zinca Bălcescu către generalul Pavel Kisseleff, despre caracterul special al pricinii și despre forurile superioare de stat de care ar depinde soluționarea ei. — Rezoluția Marii Logofeții a Dreptății.

No 2220 dechembrie 8

Reçu le 29 9-bre 1833 No 4105

No 7666. Priimit dechembrie 4.833

Înaltel Ecselenței Sale

Deplin Inputernicitului Prezident al Divanurilor Moldavii și Valahii d. ghegeneral leutenant Ghegeneral adiutant și a feluri dă ordine cavaler, Pavel Dimitrievici Kisselev

Prea plecată jalbă

D-le Ghegeneral, la leat 1820 și 1821 aflîndu-să răposatul soțul meu pitar Barbul Bălcescul sameș la jud. Dolj din Valahia Mică, după strășnicia ce au avut de la stăpînire, potrivit cu vremea de atunci cînd apostasia aici în țară să ivise, au luat bani cu împrumutare și au istovit capitația județului la Vistieria țării. Cînd totodată capul apostasii ivîndu-să și înmulțindu-să în mișcările lucrurilor sale, au încetat stăpînirea, fugind toți dregătorii peste graniță în țara nemțească. Apoi după încetarea apostasii, cînd am eșit aici în țară, întîmplîndu-să moarte bărbatului meu, am cerut eu prin jalbă la stăpînire, ca să mi să înlînească banii dă la slujbașii județului, fiindcă bărbatul meu au răspuns la Vistierie datorii județului. După cercetările ce au urmat judecîndu-ne la stăpînire s-au dat hotărîrea fostului atunci domn Grigorie Ghica ca să-mi plătească și cei mai jos arătați sumele de bani ce să arată la fieștecare, ca unii ce i-au prîlmit din capitația locuitorilor județului și la Sărăfie nu au răspuns.

După care hotărîre domnească unii au și plătit, iar alții au tot prelungit aflîndu-să și cu dăpărtare în Valahia Mică.

Apoi viînd oștirile rosești aici în țară, măcar dăși i-am făcut arătare cinstitei Marii Logofeții ca să puie în lucrare a-mi înlîni dreptul meu din hotărîrea domnească, dar tot m-au prelungit zicînd că au dat porunci a înlîni și să aștept.

Apoi tocmai acum mi-au arătat oțnoșeniia Divanului Sivil din Craiova, scrisă de la maiu l-u supt no 307¹ către Marea Logofeție a Dreptății coprinzătoare că înlîneșurile a înlîni acești bani prevăd la partea administrativă, iar judecătoria după Regulament nu să poate amesteca.

Ci fiindcă bărbatul meu au plătit banii la stăpînire, rămînd să-l priimească de la aceștia cari s-au îndatorat prin hotărîre domnească a-mi plăti și pentru că eu am cinci copii și mă

căpitanului Toma ot Clineni (*Judiciare*, 1891/1833, f. 3—6), cu Doljul-Craiova pentru văduva lui Stănuță Jianu, văd. lui Barbu Socoteanu și vistierul Ștefan Zătoreanu (f. 2, 7—10), pînă cînd în fața evidentei relei-voințe, președintele Judecătoriei Craiovei, D. Ralet, propune — cu adresa nr. 307/1 mai 1833, — Marii Logofeții, trecerea pricinii înapoi la secția *administrativă* (f. 13—13v). Propunerea Divanului Craiovei a întîmpinat însă categorica împotrîvire a Logofeției — pe care i-o și face cunoscută prin adresa cu nr. 7893/1 iunie (f. 14—14v) și pe care se vor sprijini de acum înainte toate respingerile stăruințelor în acest sens ale Zincăi.

¹ Vezi anexa 9, nota 1.

stenahoricesc neavînd nici hrana cea din toate zilele, precum este știut dă obște, plecat mă rog înaltei Ecselenții Voastre să vă milostiviți asupra-mi și cu mărime de suflet să porunciți la cine să cuvine din dregători ca să apuce pe acești datornici a-mi împlini banii ce am să iau de la dînșii cu dobînda lor după hotărîrea domnească, fiind cel mai mulți cu stări bune, căci va fi păcat eu văduvă, cu copii și fete dă măritat să mă stenahoricesc chear dă hrana vieții, neavînd nici o stare.

A Înaltei Ecselenții voastre prea plecată
Zoița pităreasa Bălceasca

<i>lei</i>	<i>bani</i>		
1053	9	pah. Stănuță Jiianul	} ispravnici
1072	—	pah. Vasile Iconomu	
898	96	sărd. Barbul Socoteanu	
3596	18	vist. Ianache Serghiade fost sameș	} zapcii
1696	117	polc. Gheorghe i Dimitrie Milesco	
779	33	vist. Stefan Zătreaanu	
574	12	Gheorghe Bojoiu	
1293	27	Costache Lipănescu	
256	90	Ghiță logofetelu	
663	12	Toma căpitan ot Clineni	
73	60	Niculaie Buescu	
309	21	Costandin post. zapciu	
732	—	sărd. Panait dă la casa Poștilor ot Craiova	
64		opt ceauși i căprari	
8		doi fntnari	
50		un scutelnic	
45	48	Ioniță Dîrzeanu	
13065	63	peste tot	

[Rezoluția generalului :]

Au grand Logothète

Kisseleff

[Rezoluția Logofeției :]

Să să îndrepteze la d-lui prea cinst. Divan politicesc ot Craiova, făcîndu-să hotărîre ca potrivit cu cele ce s-au scris de Logofeție în anul trecut cu supt no 7893¹ să s<ă> facă cu-viincioasa punere la cale asupra pricinii dintre jăluitoare cu pîrtții.²

ghenarie 26

C.M.

Arh. St. Buc., *Mîn. Just. — Judicare*, dos. 18911/1833, f. 17 — 18. Original.

¹ Vezi anexa 9, nota 1.

² După jalba către generalul Kisseleff — care fiind trimisă Marii Logofeții spre referire se împotmolește acolo — Zinca Bălcescu înaintează alte patru jalbe succesive Logofeției

11.

1835 Iulie 8

Jalba pildăresei Zinca Bălcescu către Alexandru Ghica sodă pentru suma de 9 597, 111 lei ce mai are a lua din datoriile sămeșiei, plus dobânda lor. Arată că această pricină intra în competența Vistieriei, 'nainte de promulgarea Regulamentului Organic.

1088

Priimit 8 iuli 1835 no 5908

Priimit iuli 17

pentru aceasta s-au făcut delă nooă

Prea Înălțate Doamne !

Plecată jalbă

Părinteasca îngrijire ce Măriia Voastră arătați spre cea desăvârșită introducere a fericirii supușilor pă care providența Vi i-au dat și dorința ce ne-ncetat crește în darea ajutorului și apărarea chinurilor la care ca niște muritori sintem supuși le statornicează nădejdea și le dă îndrăzneală a alerga către Măriia Voastră cerînd ajutor, cu încredințare că, ca un obștesc părinte, dreptele lor cereri vor fi ascultate.

Aceleași nădejdi îmi dă și mie îndrăzneala a cere ajutor dreptății Mării Voastre.

Milostive Doamne ! La anul 820, orînduit fiind răposatul soțul meu sameș la județ Doljului, după cererile ce i s-au făcut atunci, au luat bani cu împrumutare dă au istovit în Vistierie dajdia diminii lui dechemvrie și ghenarie 821. Iar din pricina întîmplătei răzvrătiri, ce ca un potop se întindea, neputînd mai mult a sta în partea locului, s-au depărtat, rămînd banii dăjdii neistoviți.

În urma răzmeriții, întîmplîndu-să a-și da obștescul sfîrșit soțul meu și eu apucată fiind dă datornici, am intrat cu jalbă cătră cel de atunci fericit întru pomenire răposatul domnul Grigorie Ghica, cerînd despăgubire.

La martie an. 1825, din luminată poruncă orînduindu-să cercetător la fața locului spre cercetarea reclamațiilor mele, s-au dovedit adevărate că adică această rămășiță s-au împlinit atît de către cei de atunci zapcii, cît și dă către cei din urmă ispravnici și zapcii, precum să vădește din anaforoa Cinstitei Vistierii din 27 iunie an 825; în urma căriia prin domnească întărire din 3 iulie aceluiași an, s-au hotărît ca prin vâtaf cinstitei Vistierii să se împlinească banii dă la cea din datornici care să afla aici, dintre cari cei ce să vor arăta cu înpo-trivire să-l aducă înaintea d. marelui vistier, și cercetîndu-să să să facă anafora către Măriia Voastră.

pentru a-i aduce la cunoștință : 1. La 13 decembrie 1833 — că moștenitorii fostului ispravnic Vasile Iconomu, deși realizau bani de pe urma înstrăinării și vînzării „acareturilor părintești”, nu se gîndeau să-i achite și ei datoriile (f. 34); 2. la 20 ianuarie 1834 — că, grădina vîndută de fiul lui Vasile Iconomul, Ioan Iconomul, era în București, pe Dealul Spirei (f. 35); 3. la 13 februarie 1834 — pentru a preciza că Ioan Iconomul „nu este hălăduitor în jud. Dolj”, ci la Cîmpina, în jud. Prahova, ca „îngrijitor la granița dinspre Austria” făcînd parte din miliția pămînteană (f. 37); 4. la 17 martie 1834 — Zinca cerea l oço feției să îndrepte plîngerea ei împotriva lui Ioan Iconomul, „cătră cinst. Dejurstvă, a miliției pămîntești”, ceea ce bineînțeles se respinge pe baza aceluiași argumente invocate și în adresa 7893/1 iunie 1833 (f. 39; vezi și nota 1 de la anexa 9).

Iar pentru aceia ce lipseau în Valahia mică, s-au îndatorat fost cercetător prin luminată poruncă, ca să facă împlinire dă la cei ce să vor înpotrivi, iar pentru cei ce să vor înpotrivi să-i aducă aici a sta față la judecată.

În urma acestora, dăși s-au împlinit din acești bani, însă cea mai multă parte însă stă neîmplinită și cu toate că și în vremea fostii vremelnicești otclmuri rusești am dat îndestule jălbi, atît către Marea Logofeție a Dreptății cît și către fostul d. plenipotent prezident Gh<eneral> Kisilef, dar în urma unii îndelungate corispondanții și străgăniri, eu mă văzui iarăși ca și întiiu neîndestulată cu desăvîrșit dă dreptul meu.

De aceea cu supunere mă rog milostivirii Mării Voastre ca să binevoiți cu mărinimie a porunci cui să cuvîne să aducă în îndeplinire porunca suspomenită a răposatului domn cu împlinirea dă la jos însemnatele fețe, a banilor ce îmi sînt datori, în suma de lei noă miil cinci sute noăzeci și șapte, bani 111 cum și dobînda lor d-atunci încoaci. Sau, înpotrivindu-să la răspundere să să aducă aici a sta față în judecătoreasca instanție pă care Măria Ta vei găsi cu cale că are dreptul să cerceteze o asemenea pricină ce trebuia să să cerceteze dă către Cînst. Vistierie înaintea înființării Organicescului Regulament.

A Mării Voastre

prea plecată

Zoița Bălceasca pităreasa

<i>Lei</i>	<i>bani</i>	
1053	9	Pahr. Stănuță Jiianu
1072	—	Vasile Iconomu
598	96	Sărdar Barbu Socoteanul
3597	18	Vistier Ianache Serghiadis
600	—	Polcovnic Gheorghe i Dimitrie Chilesco [sic]
779	33	Vistier Ștefan Zătoreanul
574	12	Gheorghe Bojoiu
256	90	Ghiță logofețel
563	12	Toma căpitan ot Clineni
73	60	Nicolae Buescu
309	21	Polc. Costan[din]
64	—	Ceauși, căprari
8	—	doi fntinari
50	—	un scutelnic
9597	111	

Șase hîrtii ale noastre ce era alăturate aci le-am prîlmit

C. Bălcescu [autograf]

[Rezoluția domnească:]

Noi Alecsandru Ghica Vv cu mila lui Dumnezeu domn a toată Țara Romînească.

Departamentul Vistierii luînd în băgare de seamă copriinderea acestia jălbi să ne arate.

(L.S.)

1835 iulie 9

Șăf. Secsii

C. Petrescu

[Propunerea Vistieriei:]

Să se facă raport către M. S. Vodă arătător:

Din toată curgerea pricinii adăogându-să la fețele ce nu au plătit după hotărîrea dată de către răposatul întru fericire Grigorie Vodă Ghica sub cele următoare și arătate cu banii ce s-a cer de la fieștecare și la care jăluitoarea cere a dobîndi.

Apoi părerea Vistieriei este ca pentru aceste fețe, dă vreme ce este hotărîre domnească și neadusă la îndeplinire, să fie îndatorate ocîrmuirile județelor — pînă unde s-a aflat pîrții șazători — prin Cînst. Mare Logofeție a Dreptății să se îplinească banii pe la pîrți cu pravilniceasca lor dobîndă; sau împotrivindu-se cu cuvinte destoinice, să-i îndatoreze a da jălbi după care să se judece la judecătoriile ce ar avea aceste contestații¹.

Arh. St. Buc., Vist. T. Rom., dos. 8181/1835, f. 5—6. 7^v. Original.

12.

1837 aprilie 8

Întîmpinarea adresată de pităreasa Zinca Bălcescu lui Alexandru Ghica vodă, prin care cere să se scoată pricina datoriilor din competența „ramurii judecătorești” și să se readucă în cercetarea „celei administrative”, adică a Vistieriei.

Primită 9 aprilie 1837

No 2783

No 426 maiu 4

Prea Înălțate Doamne!

Prea plecată jalbă

Sînt vr-o zece ani de cînd printr-o mulțime dă jălbi ce am tot dat, am cerut de la cele după vremi oblăduiri și dregătorii ale statului nostru, despăgubire pentru o sumă de bani de la cîteva fețe care s-a aflat ispravnicii și zapcii la sud Dolji, pe la începutul răzvrătirii de la anii 1820 și 1821 și care fețe împlinise acea sumă din felurimile de dăjdiile ale statului ce

¹ La 8 octombrie 1835, titularul Departamentului Vistieriei trimite domnului raportul cu nr. 2481 (dos. Vistieriei 8131/1835, f. 8; *Judiciare*, 18911/1833, f. 59—60), conținînd propunerea de mai sus. — La 25 ale aceleiași luni, Secretariatul Statului înștiințează — cu nr. 1722 — Marea Logofeție a Dreptății asupra raportului Vistieriei (*Judiciare*, f. 57). Urmarea a fost că Logofeția reîncepe nesfîrșitele investigații în legătură cu adresele debitorilor (dos. Vistieriei, f. 9, 10), continuînd o întregă corespondență apoi cu Judecătoriile județene, care durează — alternînd cu alte sesizări ale Zincăi la același subiect — tot cursul anului 1836 (*Judiciare*, f. 67, 70, 71).

se obicinuia p-atunci și n-o istovise în Sărăfie, iar răposatul soțul meu pitarul Barbu Bălcescul ce să afla sameș al acelu județ, după siluirea ce i să făcuse de către Vistierie a da produsie¹, după cum se obicinuia p-atunci, luând bani cu împrumutare, o răspunsese.

Această a mea cerere a fost și e legiuită pentru că după cercetarea urmată la fața locului, dovedindu-să că acea sumă răspunsă de bărbatu-meu în Vistierie, s-a fost împlinit de acele fețe, iar în Sărăfie n-o răspuseseră, cinst. Vistierie a făcut anafora către răposatul întru fericire domn Grigore Ghica, arătînd că trebuie să mă despăgubesc de la acele fețe fiind banii răspunși de bărbatu-meu și neprimiți de la ele și împlinirea acelor bani de la ele să se socotească ca a banilor Statului. La care anafora Măria Sa Vodă a binevoit d-a da întărire de întocmai urmare, dar din nenorocire-mi pînă acum prea puțini din ei am putut primi și pricinui ei că împlîindu-să a să schimba așezămînturile statului, pare că a trebui a se schimba și hotărîrea ce era dată asupra împlinirii acestor bani, în vreme ce toate celelalte hotărîri domnești s-au respectat și s-au adus la îndeplinire, căci acum în loc d-a să privi ca bani ai statului se privesc ca particulari ai mei împrumutați lor, în loc d-a se împlini de partea administrativă, s-au dat a se împlini de cea judecătorească și în loc d-a se cerceta de Vistierie pricinuirile ce-ar face ei, precum se hotărăște în anafora, s-a dat cercetarea acelor asupra celei dintîi instanțe judecătorești din orașul Craiova.

Luminat Doamne ! A merge eu la Craiova, sau a trimite vechil, care să se judece acolo, n-o poci primi, fiindcă socotesc necuviincioasă această punere la cale a cinst. Logofeții d-a să cerceta adică de Tribunal o pricină ce s-a cercetat de un vistier, care după așezămînturile vechi era cel dintîi dregător administrativ, care această băgare de seamă s-a făcut cinst. Logofeții și de către Divanul Judecătorec Secșia Sivilă din Craiova prin oțnoșenia cu no 307 din 1 mai 1833.

De aceea mă rog plecat Înălțimii Voastre ca pă de o parte să binevoiti a porunci a să da săvîrșire aceștii pricină, asemănat cu hotărîrea Mării Sale răposatului d. Grigore Ghica, dată în această împrejurare, adevă rădicîndu-să aceasta mai întîi din cercetarea ramurii judecătorești, să se dea în cercetarea celei administrative și a se privi împlinirea acelor bani ca a unor bani ai Statului, iar pă de alta, fiindcă acum se află aici în București, dum-ei păh<ărni- cea>sa Zmaranda Jiianca, ce a clironomisit pă soțul dum-ei, carele este unul din acele fețe, să se poruncească cui să va conveni ca să-mi împlinească de la dum-ei lei una mie cincizeci și trei, bani noă, care cu dobînda lor fac lei doă mi una sută șase, bani optsprezece, fiindcă și eu plătescu dobînda la ei de șaptesprezece ani, să se strîntoreze dum-ei să-i răspunză, fiindcă și eu sînt strîntorată și să-mi răspunză fără prelungire, fiindcă eu destul de cînd adăst.

A Mării Voastre

prea plecată slugă

Zoia Bălcesca pităreasa

[Rezoluție :]

Cînd să va arăta jăluitoarea i să va face cunoscut că Logofeția nu-i poate face nici o îndestulare la cererea sa dintr-această jalbă nefiind asemănată cu părerea ce au dat Cinst. Judecătoria prin raport de supt no 2481 în anul 1835² care au fost priimită [!! Mării

¹ Împlinire.

² Raportul Vistieriei către Alex. Ghica vodă de la 8 octombrie 1835 (anexa 11, nota 1)

Sale lui Vodă după înfățișarea ce au făcut Cinst. Secretariat al Statului prin înțelegerea cu no 1722 dintr-acei an către Logofeție¹.

Maiu 19

Alexandru Filipescu

Arh. St. Buc., *Min. Just. — Juciciare*. dos. 18911/1833. f. 72—72³. Original.

13.

1846 mai 1

Pităreasa Zinca Bălcescu revine cu o nouă cerere către Marea Logofeție a Dreptății a i se aproba readucerea procesului datoriiilor în cercetarea Vistieriei Statului, anunțând totodată și renunțarea ei la cteva sume „foarte mici” din lista anexată.

Mai 1-iu leat 1846

No 764 maiu 1-u

No 447

Cinstitei Mari Logofeții a Dreptății

Din sumele ce am să iau de la cteva fețe, sume priimate de ele din dajdiile anilor 1820 — 1821 de la județu Dolju unde răposatul soțul meu se afla sameș pe acea vreme, mai am încă să priimesc cele de la vale adică

lei 1053	bani 9	de la pahar.	Stănuță Jianu
1077	.	.	Vasile Iconomu
598	.	.	sărdaru Barbu Șocoteanu
3596	.	.	Ianache Serghiadis
779	.	.	vistieru Ștefan Zătreanu
574	.	.	Gheorghe Bojoiu
256	.	.	Ghiță logofețelu
563	.	.	Toma căpitan
309	.	.	postelnicu Costandin
73	.	.	Nicolae Boescu
64	.	.	opt ceași
8	.	.	doi fntinari
50	.	.	un scutelnic
45	48	.	Ioniță Dirzeanu
<hr/>			
9.445,	57		

¹ Adresa Secretariatului Statului către Marea Logofeție — din 25 octombrie 1835 — (*Ibidem*).

² Văzindu-și drumul închis, Zinca se resemnează a semnala Logofeției conjuncturile favorabile de pe urma cărora și-ar putea recupera parte din datorii. La 22 iunie 1837, de pildă, aduce la cunoștința Logofeției că succesorii lui Ianache Serghiadis vindeau la mezat o vie în județ. Dolj și cerea să i se poprească din prețul ce va obține de două ori suma de 3596 lei cît avea de primit în contul datoriei (dos. 18911/1833, f. 76).

Apoi pentru că potrivit cu porunca fostului domn dată prin cinst. Secretariat al Statului către acea cinst. Logofeție în urma raportului cin. Vistierii îndreptat la <1>836 în pricina acestor bani, cinst. Logofeție este îndatorată să înlănească de la acele fețe banii îndoiți prin dobânda lor și care din acele fețe se va înlănești la răspundere prin temeinice cuvinte se fie îndatorat să vie a-și arăta dreptățile prin judecătoria competentă.

Și pentru că această înaltă poruncă nu este adusă încă la îndeplinire întocmai, mă rog plecat cinst. Logofeții să binevoiască ori a aduce la întocmai îndeplinire această înaltă poruncă a să înlănești adică acești de mai sus bani îndoiți și a îndatora pe cei ce s-ar înlănești să vie a se judeca cu mine aici la judecătorie, aceia ce ar avea cădere să judece o pricină cercetată de Vistierie din nainte Regulamentului, sau cel puțin dacă nu se va îndeplini aceasta, să se înlănești pricina la Departamentul cinst. Vistierii ca să înlănească ea banii, fiind această pricină mai mult administrativă.

Cu acest prilej fac cunoscut cinst. Logofeții că pentru sumele de la N. Boescu, 8 ceașii, 2 fntnari i scutelnic și de la Ioniță Dirzeanu nu cer să facă punere la cale pentru înlănești lor, fiindcă, ca niște sume foarte mici, le iert. Tot odată mai fac cunoscut cinst. Logofeții că după știința ce am luat, soția și clironoama paharnicului Stănuță Jianu vînzînd acum o moșie din județul Dolji, ce-i mai rămăsese, voește a se duce curînd peste granița pentru mai mulți ani și pentru că, ca nu dintr-aceste să-mi pierz dreptul meu, rog pă cinst. Logofeție să facă grabnică punere la cale, ca să mi să înlănească de la d-ei banii cuveniți ori să-i depue în cinst. Logofeție până mi să va lămuri dreptul meu.

A cinst. Logofeții
plecată
Zoița Bălceasca pităreasa

[Rezoluție :]

Potrivit cu rezoluția dată la jalba jăluitoarei cu no 2783 ¹ din anul 1837.

Arh. St. Buc., *Mln. Just. - Judiciare*, dos. 18011/1833, f. 78. Original.

НОВЫЕ МАТЕРИАЛЫ К БИОГРАФИИ НИКОЛАЯ БЭЛЧЕСКУ (II)

РЕЗЮМЕ

Исследования, посвященные жизни и деятельности Н. Балческу, осуществленные как до 1944 г., так и в годы народно-демократического строя, страдают бедностью и недостоверностью сведений о его семье по восходящей и боковой линии, о материальном и общественном положении его предков и родителей.

Портрет Н. Балческу, как борца, историка и революционного идеолога, представлявший до сих пор, не отвечает на естественный вопрос, возникающий при самом элементарном исследовании: каким образом влияла или стимулировала революционную деятельность Балческу общественная среда, в которой он родился и вырос? Где он мог впервые заметить несправедливость порядков своего времени?

Разъяснению этих вопросов были посвящены документальные исследования, первые результаты которых отмечены в настоящей статье.

¹ Jalba din 8 aprilie 1837 (Anexa 12).

Основными моментами, которым было уделено внимание, являются следующие. Во-первых, авторы смогли установить, что в середине XVIII в. жил некий поп Некула, который в 1766 г. приобрел имение Балчешти (уезд Арджеш) и благодаря этому стал основателем одноименного рода. Его сын Тэнасе Бэлческу, ставший уже мелким боярином, женился в Бухаресте на Екатерине, дочери Балаши Бэбяну и внучке важиточных мелких бояр и горожан. Их дочь Зинка была матерью великого историка. Со стороны отца материальное и общественное положение Николая Бэлческу было более скромным. Его отца звали Барбу Петреску. Он был сыном некоего Петре, бывшего (в 1776 г.) капитаном наемных солдат, и Марии, дочери священника-маляра одного из сел, расположенных возле местечка Урлац уезда Прахова. Венчание Зинки с Барбу состоялось в ноябре 1811 г. Следовательно, фамилию Бэлческу революционер носил по своей матери.

Далее, ряд других родственников по боковой линии также выявляются впервые лишь теперь. Среди самых близких родственников мы упомянем *Янку Бэлческу*, брата Зинки, ставшего моральной поддержкой семьи после смерти Барбу Бэлческу, последовавшей в 1825 г., и *Илие Петреску*, брата отца Николае Бэлческу. Прилагаемая генеалогическая схема облегчает прослеживание родства.

Наконец, идентификация представителей семьи Бэлческу позволила установить и их имущественное положение. Многочисленные тяжбы, связанные с размежеванием или нарушением границ имений, а также с взысканием неуплаченных долгов позволяют восстановить процесс постепенного обогащения. Благополучие семьи Бэлческу достигает своей высшей точки накануне восстания Тудора Владимиреску. В 1819—1820 г. питар Барбу, отец Н. Бэлческу, был самешем (кассиром и сборщиком податей) уезда Долж. Когда началось восстание, он бежал вместе с другими боярами и сановниками через горы в Трансильванию. Перед отъездом он внес в казну из своих средств сумму, которую налогоплательщики должны были уплатить в течение двух месяцев. По возвращении в страну он уже не занимал должность самеша, и кредиторы, помогшие ему собрать сумму, которую он внес в казну, стали требовать уплаты долгов. Питар Барбу умер вскоре после возвращения на родину, оставив жену в запутанном материальном положении. Таким образом, Зинка, оставшаяся вдовой с пятью детьми, должна была рассчитываться с кредиторами и бороться с другими превратностями судьбы.

Вплоть до смерти сына (1852 г.) и затем до своей смерти, наступившей через десять лет, в 1862 г., с мужеством, достойным восхищения, мать революционера преодолевала все более и более возрастающие домашние затруднения и неприятности общественно-политического порядка. В новой статье, которая явится продолжением настоящей, будут рассмотрены многие из этих трудностей.

NOUVEAUX MATÉRIAUX POUR LA BIOGRAPHIE DE NICOLAE BĂLCESCU (II)

RÉSUMÉ

Les études consacrées à la vie et à l'activité de N. Bălcescu, qu'elles aient été écrites avant 1944 ou sous le régime de démocratie populaire, se ressentent toutes du peu de renseigne-

ments que l'on possède sur la famille de l'écrivain, en ligne ascendante ou collatérale, sur la situation matérielle et sociale de ses parents et grands-parents.

Les biographes de Bălcescu ont décrit l'homme d'action, l'historien, l'idéologue révolutionnaire, mais aucune de ces biographies ne fournit une réponse à deux questions élémentaires : Quelle a été l'influence exercée sur le révolutionnaire Bălcescu par le milieu où il est né et a été élevé ? Où et quand Bălcescu a-t-il commencé à se rendre compte de l'iniquité du régime social de son temps ?

C'est à élucider ce problème que se sont appliqués les auteurs du présent article, où ils exposent les premiers résultats de leurs investigations.

En premier lieu, ils ont réussi à identifier vers le milieu du XVIIIe siècle l'existence du pope Necula qui, ayant acquis en 1766 le domaine de Bălcești-Argeș, adopta le nom de sa terre et fonda ainsi la famille Bălcescu. Son fils Tănase Bălcescu prit rang parmi les petits boïards et épousa, à Bucarest, Ecaterina Băbeanu, fille de Bălășa Băbeanu, appartenant à une famille de petits boïards et de citadins aisés. De ce ménage naquit Zinca, la mère du grand historien. La lignée paternelle de celui-ci était d'une condition matérielle et sociale beaucoup plus modeste. Son grand-père était un certain Petre, capitaine de la garde princière en 1776, qui épousa Maria, la fille du pope d'un village voisin d'Urleași, dans le département de Prahova. De ce mariage naquit un fils, Barbu Petrescu, qui, en novembre 1811, prit pour femme Zinca Bălcescu. C'est donc de sa mère que le futur révolutionnaire tient son nom de famille.

A cette occasion nous faisons connaissance pour la première fois avec une série de collatéraux, parmi lesquels nous citerons les plus proches : *Iancu Bălcescu*, frère de Zinca, lequel fut le soutien moral de la famille après la mort de Barbu Bălcescu, survenue en 1825, et *Ilie Petrescu*, l'oncle paternel de Nicolae Bălcescu. Un arbre généalogique sommaire joint à l'article nous aide à suivre les différents degrés de parenté.

L'identification des représentants de la famille a permis de reconstituer leur état de fortune. De nombreux dossiers de procédures relatives à des bornages de terres ou à leur contestation et à des recouvrements de créances nous renseignent sur un processus d'accumulation matérielle qui atteindra sa limite supérieure à la veille de la révolte de Tudor Vladimirescu. En 1891 — 1820 le *pitar* Barbu, père de Nicolae Bălcescu, était *sameș* (trésorier — payeur général) du département de Dolj. Lorsque la révolte éclata il se réfugia en Transylvanie avec d'autres boïards et dignitaires du régime. Il avait auparavant avancé au Trésor — de son propre compte — le montant des impôts dus par les contribuables du département pour une période de deux mois. N'ayant pas été réintégré dans son emploi de *sameș*, les créanciers qui l'avaient aidé à parfaire la somme versée au Trésor, lui réclamèrent le remboursement de leurs prêts. Mais Barbu Bălcescu mourut peu après son retour, laissant sa femme dans une situation financière des plus embarrassées. Restée veuve et ayant cinq enfants à élever, elle se trouva seule aux prises avec ses créanciers et toutes les vicissitudes de l'existence.

Les difficultés matérielles de la famille s'accrurent d'année en année, aggravées par les adversités d'ordre politique et social. La mère du révolutionnaire les affronta jusqu'à la mort de son fils, en 1852, puis jusqu'à sa propre mort, survenue dix ans plus tard, en 1862, avec un admirable courage. Un prochain article retracera une partie des épreuves auxquelles eut à faire face cette femme remarquable.

ROLUL LOGOFĂTULUI IVAN NOROCEA ÎN VIAȚA POLITICĂ A ȚĂRILOR ROMÎNE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SEC. AL XVI-LEA

DE

GEORGETA TOTOIU

În a doua jumătate a sec. al XVI-lea legăturile dintre cele trei țări române s-au intensificat, așa cum era și firesc, datorită intereselor economice și politice comune.

Vom arăta în primul rînd rolul deosebit de important care a revenit maselor populare (păstori, țărani și neguțători) la încheierea legăturilor strînse dintre țările surori, aportul lor constituind însăși baza acestor relații.

Păstoritul transhumant al oierilor transilvăneni în Țara Românească și Moldova, care plecau din regiunile sudice, adică din Țara Birsei, Țara Făgărașului, Sibiu, Țara Hațegului, chiar din Banat și Crișana și se răspîndeau cu turmele lor, în căutare de pășuni bogate și întinse, pînă la Dunăre și mai departe pînă în Dobrogea, este unul din factorii cei mai activi care au întreținut legăturile dintre țările române.

Un rol deosebit de însemnat a avut de asemenea țărănimea. Tripla ei exploatare de către domn, boierime și turci intensificîndu-se la maximum în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, a avut ca urmare agravarea procesului de aservire. Una din formele luptei antif feudale la care a recurs îndeosebi a fost fuga de pe o moșie pe alta, și adesea fuga peste hotare, fie individual fie în cete, uneori chiar sate întregi¹. Astfel,

¹ În satul Enciu din Transilvania, de exemplu, și-au găsit adăpost niște țărani refugiați din Țara Românească și Moldova, socotind că în Principat fiscalitatea era mai ușoară. De fapt așa și era pînă cînd noii veniți începeau să-și facă un rost mai bun; atunci stăpînii de moșie măreau birurile încît aceștia erau nevoiți să fugă din nou. Pentru procesul de trecere a țărănimii din Țara Românească și Moldova în Transilvania și invers, cf. *Istoria României*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1960 (D. Mioc și I. Pataki: Dezvoltarea economică și socială a țărilor române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, p. 858 și 892.

în urma înrăutățirii situației social-economice s-a creat un puternic curent de circulație dintr-o țară în alta în păturile țărănești, care încercau astfel să scape de crunta exploatare și de totala aservire.

La dezvoltarea relațiilor dintre țările romine au contribuit într-o mare măsură negustorii și meșteșugarii. În Transilvania producția de mărfuri era mai înaintată decât în Țara Românească și Moldova, care aveau în schimb prisosuri agricole, vite de export, materii prime. Datorită necesităților economice reciproce a rezultat un schimb comercial intens și continuu de o parte și de alta a Carpaților. Tirgurile din Transilvania, în special Sibiu, Brașov și Bistrița, erau frecventate de negustorii din Țara Românească și Moldova, cele două țări romine de la Dunăre constituind cea mai importantă piață pentru desfacerea mărfurilor transilvănene¹.

Cît privește legăturile politice dintre clasele dominante din cele trei țări romine, ele pot fi urmărite încă de la jumătatea sec. al XVI-lea, cînd Ludovic I dăruiește, ca semn de împăcare, lui Vlaicu voevod Banatul Severinului și ducatul Făgărașului². Posesiunile domnilor din Țara Românească și Moldova în Transilvania se înmulțesc în decursul timpului, domnii munteni și moldoveni căutînd să-și asigure un loc de refugiu, în cazul în care ar fi fost siliți să-și părăsească țara, sub presiunea pericolului turcesc. Astfel, domnii munteni ajung să stăpînească, pe lângă ducatul Făgărașului și Amlașului³, cetatea Bologa de lângă Cluj⁴, cetatea Branului⁵, Geoagiul de Jos, Vințul de Jos și Vurpărul⁶. Domnii moldoveni vor stăpîni, începînd cu Ștefan cel Mare, Ciceiu și Cetatea de Baltă împreună cu domeniile lor⁷, care se vor mări în timpul lui Petru Rareș și Alexandru Lăpușeanu⁸. De asemenea și unii boieri din preajma voevozilor din aceste țări stăpîneau sate și moșii în Transilvania⁹. Aceste posesiuni prilejuiau, cum era și firesc, contacte strînse între o parte și alta a munților.

În a doua jumătate a sec. al XVI-lea, cînd toate cele trei țări romine se găsesc în dependență față de Poartă, legăturile devin și mai strînse. Din nevoia de măsuri comune împotriva permanentei tendințe a turcilor

¹ C. Daicoviciu ș.a., *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a II-a, Editura Academiei R.P.R., București, 1963, p. 187 și urm.

² *Istoria României*, vol. II (Fr. Pall : Dezvoltarea feudalismului în Transilvania în sec. al XIV-lea și în prima jumătate a sec. al XV-lea), p. 260.

³ *Ibidem*.

⁴ J. Pataki, *Despre relațiile Țării Românești cu Ungaria la sfîrșitul veacului al XIV-lea, în Studii și materiale de istorie medie*, vol. II (1957), p. 423.

⁵ *Istoria României*, vol. II (B. Cîmpina-D. Mioc : Consolidarea poziției internaționale a Țării Românești și Moldovei și lupta împotriva turcilor în a doua jumătate a sec. al XIV-lea și la începutul sec. al XV-lea), p. 366 și (Șt. Ștefănescu : Agravarea contradicțiilor feudale în țările romine la începutul sec. al XVI-lea), p. 619.

⁶ St. Meteș, *Moșiile domnilor și boierilor din țările române în Ardeal și Ungaria*, Arad, 1925, p. 48 și 51.

⁷ *Istoria României*, vol. II (Fr. Pall : Dezvoltarea feudalismului în Transilvania în sec. al XIV-lea și în prima jumătate a sec. al XV-lea), p. 260.

⁸ Hurmuzaki, *Documente privilegiate la istoria românilor*, vol. II, p. 150—155.

⁹ St. Meteș, *op. cit.*, p. 19—20, 42 și passim.

de a spori asupra, se intensifică — prin numeroase solii dintr-o țară în alta — legăturile diplomatice. În special soliiile din Transilvania, al căror drum spre Constantinopol trecea prin Țara Românească sau Moldova, se opreau de obicei aici pentru a se înțelege cu domnul și boierii din aceste țări în chestiuni de interes comun ¹.

În mare măsură a contribuit însă la stringerea legăturilor dintre aceste țări luptele feudale interne din Țara Românească și Moldova, care, în această perioadă, se găseau într-o fază acută, pretenții la tron, ca și boierii, căutând sprijin în Transilvania pentru realizarea ambițiilor feudale: primii pentru cucerirea puterii centrale, cei din urmă pentru destrămarea ei ². Boierii înfrinți în aceste lupte iau calea pribegiei în Transilvania, unde unii dintre ei petrec ani îndelungați. Ei stau sub ocrotirea principelui, păstrează desigur legătura între ei, se organizează, am putea spune, pentru ca, în conjuncturi politice prielnice, să se poată întoarce din nou în țară. Este caracteristic în această privință cazul unui grup de refugiați din Țara Românească: aceștia zădesc mănăstirea Lanocrăm de lângă Sebeș ³, care va servi drept centru pentru acțiunile lor politice și care avea să devină curând un important focar de cultură nu numai pentru cei pribegiți, ci și pentru băștinași. Unii domni sau boieri, mai ales din Țara Românească, fac daruri însemnate mănăstirilor ortodoxe din Transilvania, ridicate de boieri pribegi ⁴.

Sînt numeroase și cazurile în care pribegii, determinați de cauze diferite, se statornicesc definitiv în Transilvania și prin legături de familie, se asimilează cu nobilimea transilvăneană ⁵.

În ce privește dezvoltarea relațiilor dintre cele trei țări romîne, vom mai adăuga, în treacăt, rolul pe care l-au avut factorul geografic și cel cultural. Astfel, relațiile amintite mai sus au fost înlesnite, în general, de pasurile numeroase dintre Carpații meridionali și occidentali. Dar factorul care a înlesnit în cel mai înalt grad toate aceste relații, scoțînd în evidență caracterul lor natural și spontan, a fost folosirea aceleiași limbi. De aceea, cînd pe plan cultural se întărise acțiunea începută de pe la mijlocul sec. al XVI-lea și anume, tipărirea de către Coresi, la

¹ Hurmuzaki, *Documente*, Socolile Brașovului, vol. XI, passim.

² *Istoria Romîniei*, vol. II (D. Mioc: Dezvoltarea economică și socială a țărilor romîne în a doua jumătate a sec. al XVI-lea), p. 863.

³ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Romînești*, vol. I, București, 1929, p. 315—316.

⁴ *Documente privind istoria Romîniei. B. Țara Romînească, veacul XVI*, Ed. Academiei R.P.R., Buc., 1962, vol. V, p. 346 și vol. VI, p. 29.

⁵ De ex. Zamfira, fiica lui Moise voievod, care se căsătorește de trei ori cu nobili ardeleni și al cărei fiu, Ioan Keserü de Gibart, păstrează legături cu Țara Romînească. Cf. A. Veress, *op. cit.*, vol. V, p. 72—75; *Arhiva fam. Bălintitt*, în *Arhiva Filialei Academiei R.P.R.*, Cluj; Șt. Greceanu, *Pribegia unui boier muntean în secolul al XVI-lea (Ivan vornicul Noroce)*, în „Săptămîna politică și culturală”, an. II, 1911, nr. 31—34. Alt exemplu: Blasiu de Havasely, fiul unui Vlad voievod din Țara Romînească, care este folosit în diverse misiuni de principele Transilvaniei și care se va căsători în pribegie cu una din fetele lui Mircea Ciobanul. Cf. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. XCIV; A. Veress, *op. cit.*, vol. I, p. 33—34 și vol. III, p. 232; B. P. Hasdeu, „Columna lui Traian”, V, 1874, p. 129—131; N. Iorga, *Relațiile comerciale ale Țării Romînești cu Lembergul*, București, 1900, p. 79—80.

Braşov, în limba română, a unor cărţi bisericeşti, acestea îşi găsesc o largă difuzare în cele trei ţări române, sugerînd unitatea lor culturală.

În ce priveşte relaţiile politice dintre marea boierime din Ţara Românească şi Moldova, este de relevat faptul că apropierea între cele două grupări s-a făcut mai puţin prin factorii care au activat legăturile cu Transilvania. Ele s-au realizat sub alte aspecte, din care semnalăm următoarele două: întâi, consolidarea intereselor politice prin legături de familie, cum a fost cazul, pe la jumătatea sec. al XVI-lea, cu doamna Chiajna, nepoata lui Ştefan cel Mare şi fiica lui Petru Rareş, care trece în Ţara Românească ca soţie a lui Mircea Ciobanul, fiind însoţită de o seamă de boieri moldoveni¹; al doilea, apariţia, în decada următoare de domni moldoveni în Ţara Românească² şi domni munteni în Moldova³, datorită faptului că turcii, în grija lor de a-şi asigura venituri cât mai mari, nu mai ţineau seama de tradiţiile pămîntene privind alegerea şi numirea domnilor în aceste ţări. Domnii veneau, în genere, însoţiţi de unii boieri din ţara de baştină şi în felul acesta s-a creat între aceste ţări un curent, sau ca să folosim expresia lui N. Iorga, „o transhumanţă politică”⁴, care a contribuit în largă măsură la stîngerea relaţiilor dintre marea boierime a celor două ţări.

Aşadar, în acest timp numeroşi boieri treceau peste hotare, fie pe lingă domnii care veneau dintr-o ţară în alta, fie ca pibegi sau cu misiuni din partea domnului lor. Aceşti boieri rezolvau importante interese personale sau ale clasei lor, care uneori se identificau cu interesele generale ale ţării. Ei transportau dintr-o ţară în alta sume mari de bani, obiecte de preţ şi îmbrăcăminte scumpă, obiceiuri şi tradiţii, împrumutau şi se lăseau influenţaţi de noul fel de viaţă din ţara vecină. Îşi creau în acelaşi timp puternice legături de prietenie şi de familie, devenind astfel factori activi în dezvoltarea relaţiilor dintre cele trei ţări române.

Un astfel de boier a fost logofătul Ivan Noroceea din Piteşti, care a desfăşurat o intensă activitate politică în cele trei ţări române — bineînţeles în limitele intereselor de clasă — în ajutorul unuia din momentele

¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, Bucureşti, 1937, p. 19. Pentru Ureche stolnicul, în ce priveşte participarea sa în divanul Ţării Româneşti, cf. *Documente privind istoria României, B. Ţara Românească, veacul XVI*, vol. III, p. 111—152. La începutul secolului următor îl vom găsi mare vornic al Ţării de Jos, deci din nou în Moldova.

² La sfîrşitul sec. al XVI-lea, Ştefan Surdul, pretins fiu al lui Ioan vodă, al cărui mare paharnic — Iliaş — poartă un nume pur moldovenesc; Alexandru cel Rău, fiul lui Lăpuşneanu; în divanul lui Mihai Viteazul apare Andrei mare logofăt, fost hatman al Moldovei (N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 263), iar la începutul secolului următor, Simion Movilă, boier moldovean, este succesorul lui Mihai Viteazul.

³ Petru Şchiopul, care a fost în oştă de următorii boieri munteni: Dobromir vornicul, Pătru banul, Mitrea vornicul; pe toţi aceştia îi găsim ca donatori în catastihul mănăstirii Galata; cf. *Documente privind istoria României. A. Moldova veacul XVI*, vol. III, p. 402—410. Printre boierii lui Petru Şchiopul şi Aron vodă s-a numărat şi logofătul Ivan Noroceea din Piteşti, după cum vom vedea. Mai amintim de Ivaşcu Goleşcu, care moare pibeag în Moldova şi este înmormîntat la mănăstirea Bistriţa în 1584 cf. N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 111.

⁴ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 111.

de cea mai mare importanță în istoria patriei noastre : unirea celor trei țări romine sub Mihai Viteazul. În cele ce urmează vom încerca să arătăm contribuția lui la această înfăptuire.

În ce privește originea Logofătului¹, nu știm nimic sigur. Din datele de care dispunem nu se poate spune hotărît dacă aparținea vechii mari boierimi sau boierimii celei noi, dacă era băștinaș sau dacă venise ca mulți alții în această perioadă — de peste Dunăre².

În schimb, cunoaștem foarte bine familia pe care o întemeiază și asupra căreia ne vom opri puțin, fiind un exemplu tipic de felul în care un feudal știe să se folosească de orice prilej pentru atingerea scopurilor sale politice. Incontestabil că Logofătul izbutește să se impună prin meritele sale personale la cele trei curți ale țărilor romine, dar în același timp vom vedea cum știe să-și asigure cu abilitate durata succesului prin împletirea relațiilor politice cu cele de familie.

Căsătorindu-se cu fiică și soră de domn³ — doamna Stana fiind fiica lui Mircea Ciobanul și a doamnei Chiajna, deci nepoată a lui Ștefan cel Mare, și soră cu Petru cel Tânăr — va ajunge în curînd atotputernic în divanul țării. La rîndul său, își va căsători pe una din fiicele sale — Velica — cu un pretendent la tronul Moldovei, care va deveni pentru foarte scurtă vreme, totuși, domn în Țara Romînească⁴; rămasă văduvă, o va căsători, ca și pe cea de-a doua fiică a sa — Zamfira —, cum vom vedea mai departe, cu fruntași ai vieții politice de la Alba Iulia. Menționăm că Velica, care continuă să poarte titulatura de doamnă și să folosească pecetea domnească⁵ — privilegiu rămas din prima căsătorie — s-a bucurat îndeaproape de prietenia lui Mihai Viteazul⁶ și că despre Zamfira s-a păstrat o legendă istorico-romantică tot în legătură cu Mihai Viteazul⁷. Fiul Zamferei, din a doua căsătorie a ei cu Ion

¹ Îi vom spune și noi de aici înainte doar simplu Logofăt (cu literă mare), așa cum este trecut în genealogii. Cf. Nagy Iván, *Magyarország családai*, vol. I și IX, Pesta, 1857—1868; Kempelen Béla, *Magyar nemes családok*, Budapesta, 1911; Kőváry László, *Erdély nevezetesebb családai*, Cluj, 1854.

² Pentru transformările din stîlul clasei boierești în această perioadă, cf. *Istoria României*, vol. II (D. Mioc : Dezvoltarea economică și socială a țărilor române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea), p. 865—866.

³ I. Pușcariu, *Două Zamfiri, domnițe române din secolul al XVI-lea trecute în Transilvania*, în „An. Acad. Rom., Mem. secț. ist.”, t. XXIX, 1907, p. 602.

⁴ N. Iorga, *Un pact de familie și o nuntă domnească în 1587*, în „An. Acad. Rom., Mem. secț. ist.”, seria III, t. XII (1931), p. 27—31.

⁵ *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacul XVI*, vol. VI, p. 372; cf. Șt. Greceanu, *op. cit.*, p. 394 și *idem*, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. II, p. 287—288.

⁶ Hurmuzaki, *Documente*, vol. II₅, p. 780; cf. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 78; Șt. Meteș, *Moșiile domnilor și boierilor din țăările române în Ardeal și Ungaria*, Arad, 1925, p. 57.

⁷ Szilády Áron, *Magyar írók levelei B. Jósika Miklóshoz*, în „Irodalomtörténeti közlemények”, anul al 19-lea, Budapesta, 1909, p. 452—460.

Bálintitt, anume Adam, va moșteni — între altele — moșiile din Transilvania rămase în familie de la Ștefan cel Mare ¹.

Adăugăm că toți copiii Logofătului: Zamfira, Velica, Petru și Cristofor poartă, ca nume de familie, pe acela de Logofăt — Logofet — ceea ce dovedește prestigiul personal de care se bucura el în Transilvania ².

Logofătul își începe cariera sa politică în mijlocul unor violente lupte feudale interne — purtate între marea boierime și puterea centrală sau între diferite facțiuni boieresti — mergînd pe linia politicii domnești: mai întii, colaborator al domnilor înfeudați turcilor (în Țara Românească: Pătrașcu cel Bun, Mircea Ciobanul, Petru cel Tânăr; în Moldova: Petru Șchiopul și în Transilvania: Cristofor Báthory), iar mai târziu alături de domni în lupta împotriva turcilor (în Țara Românească: Mihai Viteazul; în Moldova: Aron vodă și în Transilvania: Sigismund Báthory).

Primele date despre activitatea Logofătului se găsesc într-un document de mai târziu, din care aflăm că Pătrașcu vodă îi dăruiește satul Timburești ³. Ce fel de serviciu va fi adus Logofătul lui Pătrașcu cel Bun pentru ca acesta să-l răsplătească, nu știm, cu atât mai mult cu cât el nu figurează în divanul acestui domn. Dar faptul de mai sus ne îndreptățește să socotim acest act ca fiind începutul carierii sale politice.

În a doua domnie a lui Mircea Ciobanul apare Ioan Logofăt în divan, la data de 26 iunie 1558 ⁴. În anul următor, la 27 iunie 1559, e trimis în misiune la Alba Iulia. Venirea lui în capitala Principatului fusese anunțată mai înainte printr-un curier special ⁵, ceea ce însemna că misiunea sa era deosebit de importantă. Nu este exclus să fi fost în legătură cu proiectele turcilor în regiunile de sud-vest ale Transilvaniei și pe care Mircea Ciobanul, cu toate că executa întocmai ordinele Porții, le transmitea în secret curții de la Alba Iulia ⁶, continuîndu-și politica de apropiere față de imperiali, ceea ce îi atrăsese deja în 1553 mazilirea ⁷. La 11 iulie 1559, numai la două săptămîni după ce fusese anunțată solia, Logofătul Ivan „familiaris Myrche Wayda”⁸, trecea prin Sibiu, însoțit de o călăuză ⁹.

După moartea lui Mircea Ciobanul (sept. 1599), Logofătul continuă să funcționeze în domnia fiului minor al acestui voevod și al doamnei Chiajna — Petru cel Tânăr —, fiind socotit de tînărul domn „întîiul sfetnic, mai mult, din casa domniei mele” ⁹. În 1560 îl găsim trecînd

¹ Conscripția din timpul lui Al. Lăpușeanu; cf. Hurmuzaki, *Documente*, vol. II, p. 150—155; Marțian, *Zamfira Logofăt*, în „Răvașul”, an. VII (Cluj 1909), p. 361—362.

² *Arh. fam. Bálintitt*, în *Arh. Fil. Acad. R.P.R.*, Cluj. Cf. I. Pușcariu, *op. cit.*, p. 610.

³ *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacul XVI*, vol. IV, p. 116.

⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 85—86.

⁵ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 871.

⁶ A. Veress, *op. cit.*, vol. I, p. 67, 75, 91, 97.

⁷ *Istoria României*, vol. II (D. Mioc: Situația politică a țărilor române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea), p. 913.

⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 871.

⁹ *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacul XVI*, vol. III, p. 237.

prin Braşov, într-o misiune diplomatică, cum reiese din Socotelile Braşovului, unde este menţionat „Ivan postelnic cum litteris”¹. Din documentele vremii se constată că îndeplineşte demnitatea de mare postelnic între anii 1561—1563² şi apoi aceea de mare logofăt între anii 1563—1568³, perioadă în care se căsătoreşte cu Stana, sora domnului.

După mazilirea lui Petru cel Tânăr (iunie 1568), tronul e ocupat de Alexandru II Mircea, care, numai la două luni după venirea la cîrma ţării, dă pe faţă atitudinea sa faţă de vechea mare boierime pe care, urmînd pilda predecesorilor săi, continuă să o decimeze. Logofătul este cruţat, dar nu ştim dacă voievodul a făcut apel sau nu la serviciile lui. În perioada noiembrie 1569 — septembrie 1570⁴ figurează în divanul noului domn un Ioan mare logofăt, care ar fi putut să fie soţul Stanei. A fost poate o încercare de colaborare, care însă, din motive pe care nu le cunoaştem, n-a durat nici un an.

Peste cîţiva ani îl găsim pe Logofăt în Transilvania, fugit probabil din cauza lui Alexandru Mircea. Nu cunoaştem data exactă a plecării sale din Țara Romînească, dar avem unele indicii după care poate fi stabilită cu aproximaţie. La 9 decembrie 1571 „fiica lui Mircea voevod”, desigur soţia Logofătului, trecea din Țara Romînească spre Braşov, însoţită de mai mulţi boieri⁵, iar în 1574 Logofătul cumpără în Transilvania moşia Cetea⁶. Presupunem că în jurul acestor două date a trecut peste munţi. Îşi instalează familia mai întîi la Orăştie⁷, apoi la Cetea⁸ şi în cele din urmă la Sebeş⁹. Împreună cu fratele său, Grigore Pribeagul, se integrează în viaţa de la curtea Principatului, făcînd parte dintre oamenii de încredere ai Báthoreştilor.

În acest timp, curtea de la Alba Iulia devenise un important centru umanistic¹⁰, datorită în special principilor Báthoreşti — Ştefan şi Sigismund — care îşi făcuseră studiile în Italia, împreună cu cei mai de seamă nobili din Transilvania. Astfel, la Alba Iulia se întîlnesc băştinaşi cu studii la universităţile străine, îndeosebi la Roma, Padova şi Bologna, precum şi foarte mulţi străini, aduşi nu numai din motive culturale, ci şi politice. Se crează o tradiţie în Transilvania, aşa cum fusese în Ungaria

¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 803.

² *Documente privind istoria Romniei. B. Țara Romînească, veacul XVI*, vol. III, p. 155—186.

³ *Ibidem*, vol. III, p. 187—268.

⁴ *Ibidem*, p. 334—379.

⁵ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 808.

⁶ *Arh. fam. Barcsay*, în *Arh. Fil. Acad. R.P.R.*, Cluj.

⁷ I. Puşcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, I, Sibiu, 1892, p. 127.

⁸ *Arh. fam. Barcsay*, în *Arh. Fil. Acad. R.P.R.*, Cluj; cf. Şt. Meteş, *Moşia ardeleană Cetea a Logofătului Ioan din Piteşti şi iobagii săi*, în „Societatea de mîine”, nr. 2, 5, 6, Cluj, 1933, p. 38—39, 97—98, 130—131.

⁹ Şt. Meteş, *op. cit.*; idem, *Moşiile...*; cf. *Arh. fam. Barcsay*, în *Arh. Fil. Acad. R.P.R.*, Cluj.

¹⁰ „Una piccola corte italiana sul tardo rinascimento” — Eugenio Kastner, *Collora italiana alla corte transilvana nel secolo XVI*, în „Corvina, rivista di scienza, lettere et arti della società ungherese italiana Mattia Corvino”, Budapesta, 1921, p. 40—56.

și Austria și — în mai mică măsură — în Țara Românească și Moldova¹, de a atrage la curte și a folosi în funcții de încredere străini, cu ajutorul cărora putea fi neutralizată puterea copleșitoare a nobilimii băștinașe. Găsim aproape aceleași lupte feudale ca și în Țara Românească și Moldova, nobilimea transilvăneană fiind împărțită în două tabere : partida imperialilor și filoturcii². Dezbinarea din sinul clasei dominante se accentuează în timpul lui Ștefan Báthory, care trebuie să lupte aproape trei ani împotriva opoziției partidei filogermane condusă de Gaspar Bekes și care izbutește în cele din urmă s-o înfrângă în lupta de la Sînpaul³.

În asemenea condiții istorice participă Logofătul și fratele său Grigore Pribeagul la zbuciumata viață politică de la Alba Iulia.

Aici, Grigore Pribeagul era socotit ca „familiaris” al lui Cristofor Báthory⁴. În 1576 Ștefan Báthory îi dăruiește moșia Toallia pentru că l-a ajutat — împreună cu alții — să înfrângă pe Gaspar Bekes⁵, pretendentul la tronul Transilvaniei sprijinit de Habsburgi.

Cît privește pe Logofăt, n-avem date destul de clare pentru activitatea lui în această perioadă. Credem însă că obținerea dreptului de proprietate deplină asupra moșiei Cetea s-ar datora contribuției pe care a avut-o și el, alături de fratele său, la nimicirea partidei lui Ștefan Bekes. Aceasta se poate deduce din motivarea confirmării acestei stăpîniri, care este făcută astfel : „Avînd în vedere credința și serviciile credincioase ale susnumitului Ioan Logofăt, pe care acesta le-a adus, în diferite împrejurări, acestui Principat și nouă personal și pe care le-a executat fără șovăială și din tot sufletul...”⁶.

F Din anul 1576 nu mai cunoaștem nimic despre activitatea Logofătului în afară de o seamă de călătorii pe care le face la Brașov în anul amintit⁷, apoi în 1580⁸, 1581⁹, 1585¹⁰.

În această perioadă, după moartea lui Alexandru Mircea, din cauza căruia luase drumul pribegiei, îl găsim în Țara Românească. „Ivan Logofătul — se spune într-un document — și fratele lui, Gheorghe Pribeagul, ei au venit de peste munți încă în zilele lui Mihnea voevod...”¹¹.

¹ La curtea lui Despot vodă, renumitul umanist Sommer ; în timpul lui Petru Șchiopul : Bartolomeo Brutti ; Petru Cercel avea ca secretar pe italianul Sivori, iar la curtea lui Mihnea se aflau cei doi frați raguzani : Paolo și Ioan de Marini Poli, pe care îi vom găsi și la curtea Moldovei.

² *Istoria României*, vol. II (Șt. Pascu-B. Cselényi : Situația politică a țărilor române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea), p. 946.

³ *Ibidem*, p. 938—941.

⁴ *Arh. fam. Bălintil*, în *Arh. Fil. Acad. R.P.R., Cluj* ; cf. I. Pușcariu, *Două Zamfire...*, p. 605.

⁵ *Arh. fam. Bălintil*, în *Arh. Fil. Acad. R.P.R., Cluj*.

⁶ *Arh. fam. Barsay*, în *Arh. Fil. Acad. R.P.R., Cluj* ; cf. I. Pușcariu, *op. cit.*, p. 605.

⁷ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 814.

⁸ *Ibidem*, p. 821.

⁹ *Ibidem*, p. 823.

¹⁰ *Ibidem*, p. 830.

¹¹ *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacul XVI*, vol. VI, p. 42.

Nu cunoaştem care a fost rostul întoarcerii sale în ţară. Între anii 1580-1582 figurează în divan un Ioan mare logofăt¹. Să fi fost oare Ivan Logofătul din Piteşti, sau contemporanul lui, Ivan mare logofăt din Ruda? Oricum ar fi, se pare că Logofătul n-a zăbovit prea mult în ţară şi că s-a înapoiat în Transilvania, unde îl aşteptau alte perspective. Dar această venire dovedeşte că a profitat de cel dintîi prilej pentru a relua direct raporturile cu cei din Ţara Romînească.

În strîngerea legăturilor dintre Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania a fost scoasă în evidenţă mai ales importanţa economică şi culturală a Braşovului. Nu s-a stărunit însă îndeajuns în această privinţă asupra importanţei sale politice. Vom releva deci faptul că Braşovul îndeplinea cele mai bune condiţii pentru realizarea unor întîlniri politice. El avea avantajul, pe de o parte, că era situat la jumătatea drumului dintre capitalele celor trei ţări, iar pe de altă parte, că se bucura — ca şi toate celelalte oraşe situate pe teritoriul scaunelor săseşti — de o largă autonomie, astfel încît putea fi socotit ca un loc neutru, unde reprezentanţii claselor dominante din ţările romîne puteau să se întîlnească în mai multă siguranţă, fie cu însărcinări oficiale din partea domnilor sau principilor, fie cu scopul de a uneli împotriva puterii centrale.

Aşa s-ar putea explica deseori drumuri la Braşov ale Logofătului, care călătorea întotdeauna cu un alai însemnat, format din lume multă, boieri, oameni de casă, slujitori², după cum obişnuiau cei mai de seamă boieri şi nobili ai timpului. Unele din călătoriile sale pot fi doar de trecere, altele însă, judecînd după sosirea la Braşov a altor oaspeţi de vază, le putem socoti ca fiind organizate cu scopuri politice bine determinate. Astfel, în ziua de 28 mai 1585, Logofătul soseşte la Braşov împreună cu fratele său Grigore Pribeagul; şi tot în aceeaşi zi mai sosesc aici delegaţi din cele trei ţări romîne — comisari ai principelui Transilvaniei, ca: Bánffy Farkas, Bánffy Baltazar, Pernezy, Kalnasi, Thormay şi Rátz Petru; apoi un ceauş; marele vistier al Moldovei ca reprezentant al domnului său, iar din Ţara Romînească însuşi cumnatul domnului³. Prezenţa în aceeaşi zi la Braşov a celor de mai sus nu pare să fie o simplă coincidenţă, ci mai de grabă o „comisie” care ducea tratative în probleme ce interesau deopotrivă clasele dominante din cele trei ţări. Participarea Logofătului se explică, fără îndoială, prin faptul că avea o bogată experienţă politică şi că era un bun cunoscător al situaţiei interne din Transilvania, Ţara Romînească şi Moldova.

La curtea de la Alba Iulia, Logofătul a colaborat îndeaproape cu o seamă de oameni de stat, cu unii împrietenindu-se, pe alţii făcîndu-şi-i chiar rude. Dintre aceştia din urmă, cel mai apropiat a fost, incontestabil, Petru Rátz⁴, om cam de aceeaşi vîrstă cu el şi care mai tîrziu îi devine

¹ Documente privind istoria Romîniei. B. Ţara Romînească, veacul XVI, vol. IV, p. 464 — 500; vol. V, p. 1 — 77.

² Hurmuzaki, Documente, vol. XI, p. 814, 821, 823, 830.

³ *Ibidem*, p. 830.

⁴ Rátz Viktor, despre familia Rátz de Galgó, în „Genealogiai füzetek” an. I, 1903 nr. 5, Cluj; Köváry László, *op. cit.*, p. 208; cf. *Arh. fam. Rátz*, în *Arh. Fil. Acad. R.P.R.*, Cluj

ginere, prin căsătoria cu una din fiicele sale, Zamfira. Legăturile dintre Logofăt și Petru Rátz au început probabil cu mult înainte de trecerea Logofătului în Transilvania, și anume cam de pe vremea lui Pătrașcu cel Bun, când Petru Rátz fusese în misiune la București¹. În cei doi ani următori îl găsim pe Petru Rátz din nou cu diferite însărcinări privind Moldova sau Țara Românească². Cu timpul ajunge unul din diplomații cei mai de seamă ai Transilvaniei în a doua jumătate a sec. al XVI-lea. Face câteva drumuri la Poartă, fiind însărcinat cu diferite solii, iar cîntva timp este agentul permanent al principelui la Constantinopol³. Legăturile cele mai strinse le are însă cu Moldova, unde îl găsim aproape în fiecare an⁴, legături care vor fi continuate în veacul următor de fiul său, Adam⁵. El trebuie să fi fost acela care a înlesnit introducerea la curtea de la Alba Iulia a Logofătului și a fratelui acestuia. Și tot prin mijlocirea lui credem că a început Logofătul o serie de tratative cu Petru Șchiopul, voievodul Moldovei, după cum vom vedea mai departe.

Legături tot atît de puternice s-au format între Logofăt și italianul Fabio Genga, demnitar la curtea de la Alba Iulia⁶, cu care își căsătorește pe cea de-a doua fiică a sa, Velica. Logofătul urmărea prin această căsătorie să-și întărească și mai mult poziția sa la curtea lui Sigismund Báthory. Căci Fabio Genga se bucura aici de mare trecere datorită și faptului că avea doi frați cu mare influență; unul din ei, Simon Genga, după ce fusese la curtea marelui duce de Toscana⁷, se stabilise la curtea din Alba Iulia, unde îndeplinea importante funcții politice; al doilea, Gianbatista, era secretarul papei la Roma, înlesnind astfel legăturile dintre Sigismund Báthory și Scaunul papal. Dealtfel și Fabio Genga contractase această căsătorie tot din interes, căci nutrea ambiția să ajungă cîndva la cîrma Țării Românești, datorită faptului că soția sa era „os domnese”⁸.

Ușor ne putem da seama cît de puternică devenise o grupare politică formată din membrii aceleiași familii și care se bucurau de un asemenea prestigiu politic. În cazul acesta, apărarea intereselor personale se făcea cu și mai mult succes, ele contopindu-se cu apărarea intereselor generale de clasă.

Un alt demnitar de la curte, pe care îl găsim alături de Logofăt în mai multe împrejurări, este Ștefan Bodoni, consilierul intim al lui Sigismund Báthory, om interesat și lipsit de scrupule⁹. El a condus armatele

¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 867.

² *Ibidem*, p. 869 și 871.

³ Bethlen Wolfgang, *Historia de rebus Transilvanicis*, vol. II, Sibiu, 1782, p. 296 și passim; cf. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 815, 817 și passim; A. Veress, *op. cit.*, vol. II, p. 212 și passim.

⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 821, 826, 827, 830 și passim; cf. I. Szamosközy, în „Történelmi Tár”, 1889, p. 33 (19 ianuarie 1593 fiind ultima dată cînd îl găsim în Moldova).

⁵ „Történelmi Tár”, 1885, p. 317—318.

⁶ A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 315.

⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 199—200.

⁸ *Ibidem*, vol. IV, p. 204.

⁹ Kövály László, *op. cit.*, p. 51.

din Transilvania în campania din 1595 în Țara Românească, participând la asediul cetăților Brăila, Tîrgoviște și Giurgiu, unde se remarcă prin curajul său ¹. Împreună cu Logofătul merge în solie la Alba Iulia spre a obține ajutoare pentru continuarea războiului cu turcii ². Mai târziu, îl vom găsi făcînd opoziție înverșunată lui Mihai Viteazul, familiei și boierilor săi ³.

Tot la curtea lui Sigismund a cunoscut, probabil, Logofătul pe Aron, viitorul domn al Moldovei. La 23 ianuarie 1592 se știa că noul domn moldovean Aron se bucura de prietenia principelui Transilvaniei, fiindcă trăise cîtva timp acolo ⁴.

Legăturile Logofătului cu cei amintiți mai sus s-au format la curtea de la Alba Iulia, dar ele nu se vor limita numai la acțiuni locale, ci îi vor servi, în mod practic, de aici înainte la acțiunile pe care le va întreprinde în Moldova sau Țara Românească — căci, după cum vom vedea, se pare că urmărea un plan bine stabilit.

Socotînd că sosise momentul potrivit cînd se putea folosi cu succes de aceste legături pentru a asigura un tron unuia din copiii săi — pe care apoi să-l tuteleze în domnie —, Logofătul pune la cale vestita nuntă de la Tecuci. Această căsătorie îmbina totodată interesele Logofătului cu ale voievodului Moldovei, Petru Șchiopul, care la rîndul lui căuta să asigure tronul pentru urmașii săi ⁵. În vederea realizării acestor scopuri, Petru Șchiopul, de comun acord cu Logofătul, hotărăște căsătoria lui Vlad, nepot ambilor voievozi ⁶, cu Velica ⁷, una din fiicele Logofătului. Această căsătorie se potriveaua și cu planurile lui Sigismund Báthory, care voia să se asigure, între altele, și în eventualitatea unui război cu turcii, de prietenia domnilor din cele două țări romine — Mihnea voievod și Petru Șchiopul — care se trăgeau din aceeași familie și care, din motive mai vechi politice, se dușmăneau ⁸. Sigismund Báthory avea nevoie pentru interesele sale de un prilej ca să-i împace, iar această nuntă, în care mirii se înrudeau și cu Mihnea și cu Petru Șchiopul, ar fi fost cel mai nimerit. De aceea s-a ocupat personal de tratativele premergătoare căsătoriei ⁹, îndatorînd astfel pe domnul Moldovei și măgulind în aceeași măsură vanitatea Logofătului, de ale cărui servicii avea nevoie.

Această nuntă este un moment important în stabilirea legăturilor între clasele dominante din cele trei țări romine, căci tot timpul cît durează

¹ „... primus omnium hostem trucidavit sua manu, postea in oppugnatione arcis Brailla ad Danubium... primus murum conscendit... oppugnatione castrorum Tergovistia et Gargio strenuam navavit operam...”, A. Veress, *op. cit.*, vol. V, p. 41.

² *Ibidem*, vol. IV, p. 270.

³ *Ibidem*, vol. VI, p. 215, 218, 236, 271.

⁴ *Monumenta Hungariae Historica*, Dipl., XXXII, p. 9, apud I. Minea, *Aron vodă și vremea sa*, „Cercetări istorice”, VIII—IX, 1932—1933, p. 149.

⁵ N. Iorga, *Un pact de familie...*, p. 2; idem, *Istoria românilor*, vol. V, p. 226.

⁶ Idem, *Contribuții la istoria Munteniei*, în „An. Acad. Rom., Mem. sect. ist.”, seria II, t. XVIII, 1896 (extras); Idem, *Un pact de familie...*, p. 2.

⁷ A. Veress, *op. cit.*, vol. III, p. 97.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 99.

negocierile — aproape 5 luni — numeroși boieri trec dintr-o țară în alta, duc scrisori, poartă discuții, fac daruri, oprindu-se în special la Brașov, unde comandă lucrări costisitoare, postavuri, mătăsuri fine, vinuri alese ¹.

La nunta, care s-a desfășurat cu mare fast în ziua de 20 iunie 1587, în orașul Tecuci, au participat domnii Țării Românești și Moldovei, însoțiți de toată marea boierime, precum și însemnați oameni politici din Transilvania, ca reprezentanți ai principelui ².

Așadar, nunta de la Tecuci, unde Logofătul și familia sa au avut rolurile principale, poate fi socotită, așa cum s-a arătat și mai sus, ca fiind punctul cel mai înaintat la care ajunseseră relațiile dintre clasele dominante ale celor trei țări românești în deceniul al 8-lea din sec. al XVI-lea.

După acest eveniment, o perioadă nouă începe în cariera politică a Logofătului. Ca urmare a relațiilor de prietenie, întărite prin noile legături de înrudire, Logofătul își mută, între anii 1589—1593, centrul de activitate politică din Transilvania în Moldova, unde îl găsim ocupînd succesiv mai multe dregătorii.

Evident, numirea Logofătului în divanul Moldovei nu putea fi socotită ca un fapt deosebit într-o vreme în care componența divanelor din Țara Românească și Moldova suferea mari transformări, în sensul că vechea mare boierime era înlocuită de noua boierime formată din elemente fie băștinașe, fie străine — greci, albanezi, italieni ³ — sau cînd — așa cum s-a văzut mai sus — devenise un lucru obișnuit ca unii boieri să îndeplinească funcții oficiale cînd într-o țară, cînd în alta. ⁴

Așadar, Logofătul, mare boier din Țara Românească, cu trecere și experiență la curtea de la Alba Iulia, devine mare demnitar în Moldova, cu ai cărui boieri se înțelege tot așa de bine ca și cu cei din Țara Românească și Transilvania — ca făcînd parte din aceeași clasă socială și avînd de luptat împreună pentru păstrarea aceluiași privilegii.

În timpul lui Petru Șchiopul, Logofătul deține — de la 23 mai 1589 și pînă la 30 aprilie 1590 ⁴ — funcția de pîrcălab al cetății Neamțului, împreună cu un Cîrstea sau cu alții; îl găsim apoi într-un document din 16 martie 1589 și în altul din 16 iunie 1591 figurînd ca pîrcălab al cetății Roman ⁵. Lipsa de continuitate în funcții se datorește, desigur, nu unei întreruperi, ci mai degrabă pierderii documentelor din perioada respectivă.

După ce Petru Șchiopul părăsește Moldova, pe la jumătatea anului 1591, Logofătul continuă să funcționeze și sub Aron vodă. Prezența lui în divanul Moldovei, în această perioadă, este atestată de două izvoare

¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 833—835.

² *Ibidem*, p. 833; cf. N. Iorga, *Un pact de familie...*, p. 2. Pentru descrierea nunții, cf. Gr. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, ed. a II-a, Buc., 1958, p. 203; N. Iorga, *Contribuții...* passim.

³ Ioan Marini Poli, vorbind despre mai mulți boieri munteni și moldoveni, spune: „Questi tutti sono nativi del paese. Hoggidi li ufficiali maggiori sono forastieri et maggior parte greci perfidi” (Hurmuzaki, *Documente*, vol. III, p. 196—197).

⁴ *Documente privind istoria Romîniei. A. Moldova, veacul XVI*, vol. III, p. 424—452; vol. IV, p. 11—30.

⁵ *Ibidem*, p. 11 și 30.

contemporane. Primul este cronica lui Szamosközy, care notează componența divanului din Moldova în anul 1592: „În Moldova, în timpul lui Aron vodă, au fost acești boieri mari: Bîrlădeanu logofăt, cancellarius, Crocodel hatman, consiliarius; Ioan Noroceea logofăt...”¹. Al doilea este un raport al lui Ioan Marini Poli, informatorul împăratului în aceste părți, în care sînt trecuți marii boieri pămînteni din ambele țări, cu observația că ceilalți sînt străini². Printre cei din Moldova figurează și „Juan Norochia Logofete”.

Probabil că acel Ivan, care apare în documentele interne ale Moldovei din anii 1591—1593, cînd ca vornic al țării de sus, cînd ca portar de Suceava³, este tot Ivan Noroceea Logofătul din Țara Romînească⁴.

Astfel, Logofătul a petrecut în Moldova patru ani, funcționînd în ultima parte a domniei lui Petru Șchiopul și în ambele domnii ale lui Aron vodă.

Este de remarcat că din această perioadă Logofătul apare cu un nume nou, „Nărocea”; astfel îl întîlnim în unele documente datînd din timpul șederii sale în Moldova⁵, ca și mai tîrziu, în documentele apărute în Țara Romînească după moartea sa⁶.

Menționăm că în timpul vieții sale apare o singură dată cu acest nume, în Țara Romînească, și anume îndată după întoarcerea sa din Moldova⁷.

Cît timp a stat în Moldova, Logofătul a păstrat, firește, legăturile cu Transilvania și Țara Romînească fie prin călătoriile personale, fie prin relațiile pe care le întreține. La data de 29 noiembrie 1589 îl vedem trecînd prin Brașov⁸, iar la 19 ianuarie 1593⁹ sosește în Moldova Petru Rátz, ginerele său, care, desigur, îl pune la curent cu ultimele știri politice. N-ar fi exclus ca aceasta să-l fi determinat să părăsească Moldova, spre a reveni în Transilvania, unde evenimentele se precipitau.

¹ I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la romni (1560—1608)*, Cluj, 1926, p. 26.

² Hurmuzaki, *Documente*, vol. III, p. 196—197.

³ 1591 dec. 25 — Ivan mare vornic de Țara de sus. cf. *Documente privind istoria Romniei. A. Moldova, veacul XVI*, vol. IV, p. 40;

1592 mai 3 — Ivan vornic de Țara de sus — *ibidem*, p. 53;

1593 martie 2 — Ivan portarul Sucevii — *ibidem*, p. 70;

1593 martie 16 — Ivan portarul Sucevii *ibidem*, p. 72;

1593 aprilie 10 — Ivan portarul Sucevii *ibidem*, p. 79;

1593 aprilie 10 — Ivan portarul Sucevii — *ibidem*, p. 80.

⁴ În această privință, cf. I. Minea, *Aron vodă și vremea sa*, în „Convorbiri istorice”, nr. VIII—IX (1932—1933), p. 158.

⁵ *Documente privind istoria Romniei. A. Moldova, veacul XVI*, vol. III, p. 424, 426 451.

⁶ *Ibidem*, B. Țara Romînească veacul XVII, vol. IV, p. 341; cf. doc. din 13 aprilie 1627 și 29 sept. 1632 — Mss. Institutul de istorie al Academiei R.P.R., București.

⁷ *Ibidem*, veacul XVI, vol. VI, p. 156.

⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 840.

⁹ Szamosközy István, *Történeti Maradványai*, „Történelmi Tár”, 1889, p. 33.

Pe la jumătatea anului 1593 ¹ îl găsim pe Logofăt stabilit din nou în Transilvania. Sigismund vroia să profite de situația grea în care se găsea Imperiul otoman — războiul cu Habsburgii, început în anul 1591, avea să dureze pînă în anul 1606 — pentru a încerca să elibereze Transilvania de sub dominația otomană și în același timp pentru a putea ieși de sub tutela nobilimii filoturce, care, văzîndu-și amenințate privilegiile, se opunea acestui proiect. Opoziția partidei filogermane devenise atît de puternică încît, în cele din urmă, s-a transformat într-o conspirație, din care făcea parte majoritatea consilierilor de stat și care urmărea răsturnarea principelui și înlocuirea lui cu Balthasar Báthory. Sigismund Báthory însă a izbutit să sfărîme această opoziție, consilierii complici împreună cu conducătorul lor fiind executați ² și astfel Transilvania a putut să formeze, la sfîrșitul anului 1594, împreună cu Țara Romînească și Moldova, o alianță antiotomană ³. În demascarea conspirației condusă de Balthasar Báthory, Logofătul a avut un rol din cele mai însemnate. Acest fapt reiese din diploma de donație, primită la 30 ianuarie 1595 și reconfirmată la 30 iunie același an, prin care i se dăruiește moșia Ilișua Mică — confiscată de la Andrei Báthory, fratele lui Balthasar Báthory — ca răsplată pentru „serviciile credincioase aduse în descoperirea și înfrîngerea conspirației din 1594” ⁴.

Logofătul, care în toamna aceluiași an trecuse în Țara Romînească ⁵, continuă să rămînă în strînse legături cu Sigismund Báthory.

Astfel, cunoaștem surprinzătoarea misiune pe care o încredințează Logofătului Sigismund Báthory ⁶ — în dorința lui de a-și întări stăpînirea asupra Țării Romînești și pe cale bisericească și totodată pentru a-și cîștiga merite pe lîngă Scaunul papal — și anume de a converti la catolicism această țară, începînd cu cei 4 episcopi romîni, care dispuneau de averi importante ⁷. Deși sînt subliniate oarecare merite ale Logofătului în această privință ⁸, totuși acțiunea a rămas fără urmări, fiind dealtfel și ultima încercare a bisericii catolice de a atrage la catolicism pe romîni din Țara Romînească.

Logofătul își va încheia activitatea tot în Țara Romînească, de unde plecase cu 20 de ani în urmă. Bănuim că n-a fost străin de pregătirile care se făceau la curtea de la Alba Iulia pentru sprijinirea viitorului voievod al Țării Romînești, Mihai Viteazul, deoarece se întorsese din Moldova în Transilvania pe la jumătatea anului 1593, deci cu cîteva luni înainte de

¹ Ultimul document în care Logofătul apare în divanul Moldovei are data de 20 aprilie 1593. *Documente privind istoria Romîniei. A. Moldova, veacul XVI*, vol. IV, p. 80.

² *Istoria Romîniei*, vol. II (Șt. Pascu- B. Cselényi: Situația politică a țărilor romîne în a doua jumătate a sec. al XVI-lea), p. 945.

³ *Ibidem* (E. Stănescu: Războiul de eliberare de sub dominația otomană și unirea țărilor romîne sub Mihai Viteazul), p. 956.

⁴ Cf. regestul în limba maghiară de pe documentul original (latin) — *Arh. fam. Bălin-tit*, dosar 87, în *Arh. Fil. Acad. R.P.R.*, Cluj.

⁵ *Documente privind istoria Romîniei. B. Țara Romînească, veacul XVI*, vol. VI, p. 153.

⁶ A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 315.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

urcarea lui Mihai Viteazul pe tronul țării. S-ar putea presupune chiar că Logofătul, care se bucura de mare trecere la această curte, să fi influențat pe Sigismund Báthory la sprijinirea numirii lui Mihai Viteazul, ținând seama și de faptul că în Transilvania pînă de curînd s-a păstrat o tradiție, potrivit căreia Logofătul s-ar fi înrudit cu marele domn¹.

Logofătul găsește în Țara Romînească o situație aproape asemănătoare cu aceea din Transilvania în privința relațiilor dintre puterea centrală și o parte din marea boierime, care se lupta pentru menținerea raporturilor de vasalitate față de Poartă, situație care îi asigura supremația în stat².

Mihai Viteazul își alcătuiuse, la începutul domniei sale, un divan filoturc, de care se folosește pînă în toamna anului 1594, sau mai degrabă pînă la realizarea alianței antiotomane a țărilor romîne. Probabil că spre sfîrșitul negocierilor, domnul pregătește, paralel, și schimbarea divanului, potrivit cu noua orientare politică. Așa se explică faptul că la sfîrșitul lunii octombrie alianța antiotomană a țărilor romîne era un fapt împlinit și că tot în aceeași lună Mihai Viteazul își schimbă complet divanul, îndepărtînd gruparea de boieri potrivnici războiului de eliberare de sub turci — șapte dragători din opt³. Noul divan este format din boierii care au sprijinit politica antiotomană a lui Mihai Viteazul, în frunte cu Buzeștii⁴ și, adăugăm, în frunte cu Ivan Noroce, Logofătul din Pitești, care funcționează în calitate de prim sfetnic al lui Mihai Viteazul — mare vornic, deci efectiv în fruntea divanului — de la data de 26 septembrie 1594 pînă la 3 februarie 1597⁵, cînd este amintit ultima dată ca fiind încă în funcțiune.

Logofătul desfășoară în această perioadă o activitate vastă și multilaterală care constituie, după cum vom vedea, un aport de seamă la dezvoltarea și întărirea legăturilor politice dintre cele trei țări romîne.

Astfel, credem că a contribuit în largă măsură la realizarea alianței antiotomane a celor trei țări romînești din toamna anului 1594, deoarece, așa cum s-a văzut pînă acum, se afla în bune relații cu toți conducătorii acestor țări: Mihai Viteazul, Aron vodă și Sigismund Báthory, ca și cu boierii și demnitarii de la curțile lor. Se prea poate ca în această acțiune, mai ales în ce privește stabilirea legăturilor dintre Mihai Viteazul și Aron vodă, să fi avut — între altele — și colaborarea lui Andrei, marele logofăt din divanul lui Mihai Viteazul, care fusese mai înainte hatman al Moldovei⁶.

În timpul războiului dintre țările romîne și Imperiul otoman, care, începînd din noiembrie 1594, a durat tot anul 1595 și o parte din 1596,

¹ Szilády Áron, *op. cit.*, p. 452—460.

² *Istoria Romniei*, vol. II (E. Stănescu: Războiul de eliberare de sub dominația otomană și unirea țărilor romîne sub Mihai Viteazul), p. 957.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Documente privind istoria Romniei. B. Țara Romînească, veacul XVI*, vol. VI, p. 153—259. Din această perioadă se păstrează și o carte de întărire a lui „Ivan vornic” pentru jupnița Voica din Negești — *ibidem*, p. 166.

⁶ *Documente privind istoria Romniei. B. Țara Romînească, veacul XVI*, vol. VI, p. 80—164; cf. N. Iorga, *Istoria romnilor*, vol. V, p. 263.

Logofătul a jucat un rol important în calitate de comandant de oaste. În Transilvania se vorbea despre el ca de „generalul oștirii din țară”¹. Din datele care ne stau la dispoziție, deși puține, vom încerca să reconstituim activitatea Logofătului în această campanie.

După cum se știe, luptele pentru cucerirea liniei Dunării au început în decembrie 1594², prin atacarea cetăților turcești: Brăila, Turtucaia, Cernavoda, Nicopole, după care, în ianuarie 1595, Mihai Viteazul a pornit o puternică ofensivă, având ca rezultat victoriile de la Putinei, Stănești și Șerpătești³.

Participarea Logofătului la această campanie este confirmată de un document prin care Mihai Viteazul îi dăruiește satele Șerpătești cu balta Crivia și Tihuleștii, „pentru a lui credincioasă și dreaptă vărsare de sînge, care au vărsat pentru domnia mea, cînd m-am bătut domnia mea cu păgîinii de turci”⁴. Nu se poate stabili însă din acest document pentru care anume bătălie fusese răsplătit cu moșile amintite, dar faptul că i se dă satul Șerpătești — care fusese teatrul unor lupte cu turcii și tătarii — a determinat pe unii istorici să afirme că aici, la Șerpătești, a jucat Logofătul un rol important⁵. Cronica contemporană însă îl arată pe Banul Manta ca autorul victoriei de la Șerpătești și nu pomenește nimic de vreo participare a Logofătului⁶.

Nu se poate afirma deci cu siguranță că ar fi luptat la Șerpătești. A participat însă la luptele pentru cucerirea Brăilei, important punct strategic, care, în cursul acestei campanii, a trecut de mai multe ori dintr-o mîină în alta. În aprilie 1595, Brăila este cucerită de la turci⁷. Logofătul care — după cum rezultă din date ceva mai tîrzii — a participat la aceste lupte, împreună cu trupele maghiare conduse de Ștefan Bodoni, pare să fi rămas mai departe în cetate, cu un fiu al său, avînd ca misiune paza Dunării în acest sector.

Avem însă știri precise despre participarea Logofătului la campania din vara anului 1595, cînd îl vom vedea îndeplinind și funcțiuni diplomatice.

Cînd Sinan pașa a început să treacă Dunărea cu forțe puternice, Mihai Viteazul a trimis pe Logofăt, din partea armatei romîne, împreună cu Ștefan Bodoni, din partea trupelor transilvănene din Țara Romînească, să urgenceze ajutorul lui Sigismund Báthory. La 25 august 1595 solii sosesc la Alba Iulia și raportează principelui că oastea lui Sinan pașa trecea podul de peste Dunăre, la Giurgiu, fiind compusă din 74 000 de oameni, cu multă artilerie și cămile, adăugînd că oștirile din Țara Romînească,

¹ „Generale delle gente del paese” — A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 270.

² *Istoria Romniei*, vol. II (E. Stănescu, *loc. cit.*), p. 957-959.

³ *Ibidem*.

⁴ *Documente privind istoria Romniei. B. Țara Romnească, veacul XVI*, vol. VI, p. 191,

⁵ N. Iorga (*Istoria romnilor*, vol. V, p. 284) și P. P. Panaitescu (*Mihai Viteazul*, p. 77-78) susțin că Logofătul fusese comandant de călăreți, se distinsese în lupta de la Șerpătești cu turcii și cu tătarii și fusese ridicat după aceea la rangul de mare vornic. Dar acestea nu reies din niciun document.

⁶ *Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și Dan Simonescu, Buc., 1960, p. 111; iar *Cronica lui Balthasar Walter* (ed. D. Simonescu), p. 133, arată că la Șerpătești se distinge în luptă căpitanul Gheorghe Makó; cf. A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 69.

⁷ *Istoria Romniei*, vol. II (E. Stănescu: *loc. cit.*), p. 959; cf. A. Veress, *op. cit.* vol. IV, p. 202, 207.

deși erau inferioare ca număr, erau hotărâte ca, dacă nu vor fi stingherite de tătari, să înceapă a da bătălia de îndată ce s-ar ivi un bun prilej. În încheiere, solii îi cer să trimită bani pentru plata ostașilor¹.

În timpul când solia se afla la Alba Iulia, Sinan pașa a trecut Dunărea; a avut loc lupta de la Călugăreni, ocuparea Bucureștilor și a Tîrgoviștei², trupele românești și transilvănene retrăgîndu-se spre munți. În același timp, turcii atacă și recuceresc Brăila. Printre cei căzuți în lupta pentru apărarea acestei cetăți a fost și fiul Logofătului³.

Este de presupus că cei doi soli s-au înapoiat în țară o dată cu oastea lui Sigismund. În adevăr, am văzut că Ștefan Bodoni, în fruntea trupelor din Transilvania, a participat la asediul cetăților Tîrgoviște, Giurgiu și Brăila, unde se remarcă prin curajul său. Nu încapă nici o îndoială că Logofătul a luat parte și el cu trupele romîne, alături de Ștefan Bodoni, la luptele amintite. Participarea lui la luptele de Bărăila din decembrie 1595 — foarte puțin cunoscute — este relatată de un document din Transilvania, care dă unele episoade în legătură cu asediul acestei cetăți. Se vorbește astfel de surprinderea unui puternic detașament de turci care cărau provizii în cetate și din care parte au fost măcelăriți și parte aruncați în Dunăre. Mai aflăm de asemenea faptul important că, după ocuparea Brăilei, trupele învingătoare au trecut Dunărea cu bărcile și au pătruns cale de o zi și jumătate în Bulgaria; turcii fuseseră cuprinși de atîta groază — relatează mai departe documentul — că au părăsit Rusciucul și tot malul Dunării, fugind dincolo de Balcani⁴.

Logofătul, după cum rezultă din acest document, a avut o parte însemnată la luptele de la Brăila. Împins și de setea unei răzbunări personale — turcii dezgropaseră oasele fiului său mort cu cîteva luni mai înainte și le aruncaseră în Dunăre —, el „îneacă în Dunăre un mare număr de turci”⁵ și cînd, după reluarea Brăilei, trupele victorioase au trecut Dunărea în Bulgaria, a continuat „să-i urmărească pe turci cu minie cumplită”⁶.

Acesta era începutul campaniei anului 1596, cînd, pentru a preveni atacurile turcilor, trupele lui Mihai fac unele incursiuni în sudul Dunării, pătrunzînd pînă în Balcani; unele din aceste trupe pradă Vidinul, altele Babadagul în Dobrogea. În complexul hărțuielilor pentru stăpînirea liniei Dunării, Brăila, care fusese ocupată de turci la sfîrșitul lui februarie al acestui an, este reluată temporar de trupele romînești⁷. În aceste operațiuni, care oscilează în jurul cetății Brăila, se încadrează, desigur, și activitatea de comandant de oști a Logofătului, care, după cum rezultă din

¹ A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 270.

² *Istoria Romîniei*, vol. II (E. Stănescu, *loc. cit.*), p. 965—968.

³ A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 314.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „... come anco ha fatto hora sotto Braila, che nell'istesso Danubio n'ha fatti annegare tanti [turchi]” *Ibidem*, p. 315.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Istoria Romîniei*, vol. II (E. Stănescu, *loc. cit.*), p. 971.

cele de mai sus, a participat la campania pentru stăpînirea liniei Dunării de la începutul și pînă la sfîrșitul ei.

Sigismund Báthory apreciază în mod elogios activitatea militară a Logofătului, spunînd că, în calitate de comandant de oști în Țara Romînească, s-a distins în luptele cu turcii ¹.

Faima despre faptele sale de arme a trecut hotarele țărilor romîne. Prin corespondența fraților Genga, care se aflau în acest timp în Țara Romînească ², în suita lui Sigismund Báthory, faptele lui ajung să fie cunoscute — în mod direct sau indirect — la principalele curți din Italia : Roma, Mantova etc. ³.

După cum nu se știe nimic despre originea Logofătului, tot astfel nu se știe nimic nici despre sfîrșitul lui. S-a văzut că ultimul document care-l amintește a fi încă în viață este din 3 februarie 1597, cînd îl găsim încă în divanul Țării Romînești ⁴. După această dată însă nu mai cunoaștem nimic despre activitatea sa ; fiind destul de înaintat în vîrstă — dacă ținem seama că intrase în viața politică încă din timpul lui Pătrașcu cel Bun — se poate presupune că a murit. Nu se cunosc împrejurările morții sale și nici măcar locul unde a fost îngropat. Este sigur că la 14 aprilie 1600 nu mai era viață. La această dată „...jupînița Samfira și doamna Velica, fetele lui Ivan vornicul și Ștefan, feciorul lui Pătru, nepotul lui Ivan vornicul”, dăruiesc — printr-un zapis dat din Alba Iulia — „după moartea părintelui nostru Ivan vornicul” mănăstirii Golgota, de lângă Tîrgoviște, moșia Răzvadul ⁵, „...pentru sufletul răposatului părintelui lor, vornicul Ivan” ⁶.

În concluzie, putem spune că Logofătul a fost unul din cei mai credincioși boieri ai lui Mihai Viteazul, alături de care rămîne neclintit, chiar și în împrejurările critice cînd majoritatea boierilor — în luptele pentru slăbirea puterii centrale — se depărtează de domn sau îl trădează, ca în cazul tratatului de la Alba Iulia sau al complotului lui Chisar vornicul. Aceasta subliniază ideea că Logofătul a fost unul din elementele de bază care alcătuiau forțele interne pe care s-a sprijinit Mihai Viteazul în înfăptuirea operei sale istorice.

De asemenea, trebuie de subliniat faptul că Logofătul a pus la dispoziția lui Mihai Viteazul nu numai experiența și priceperea sa, ci tot cercul de rude și prieteni pe care și-l formase în Moldova și Transilvania și de care voievodul s-a putut folosi cu toată încrederea atît în campania contra turcilor, cît și mai tîrziu, cînd a devenit principe al Transilvaniei.

¹ „Lodandosi anco assai del padre della mia moglie, il quale per essere Generale in Valacchia... nella guerra contro il Turco... si porta molto bene” — A. Veress, *op. cit.*, vol. IV, p. 315.

² *Ibidem*, p. 290, 293.

³ *Ibidem*, p. 313—315, 317—319.

⁴ *Documente privind istoria Romniei. B. Țara Romînească, veacul XVI*, vol. VI, p. 259.

⁵ *Ibidem*, p. 373.

⁶ *Ibidem*, veacul XVII, vol. I, p. 1.

РОЛЬ ЛОГОФЕТА ИВАНА НОРОЧИ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ РУМЫНСКИХ СТРАН ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVI В.

РЕЗЮМЕ

Основываясь на широких документальных, опубликованных и неопубликованных сведениях, автор стремится дать краткий обобщающий очерк политических связей, существовавших между господствующими классами трех румынских стран во второй половине XVI в., уделяя основное внимание фактам, связанным с одним политическим деятелем, питештским логофетом — Иваном Норочей, который благодаря широкой деятельности, последовательно осуществлявшейся им в Валахии, Молдове и Трансильвании, способствовал укреплению политических связей между этими государствами.

Питештский логофет Иван Нороча начал свою деятельность в Валахии, подерживая политику укрепления центральной власти; затем он бежал в Трансильванию, где сотрудничал с политическими деятелями г. Алба-Юлия, придерживаясь своей прежней политической линии; позднее он некоторое время находился на службе в Молдове и наконец вернулся в Валахию, где возглавлял диван Михаила Храброго, которому остался верным до конца своей жизни.

Иван Нороча особенно отличился во время борьбы Михаила Храброго с турками, а также способствовал заключению антитурецкого союза между тремя румынскими государствами. Будучи уполномоченным своим господарем, он выполнял дипломатические поручения при Сигизмунде Батории и отличился в качестве полководца в боях за сохранение господства на дунайской границе.

Обширная деятельность логофета Ивана Норочи в трех румынских государствах накануне их первого объединения несомненно значительно способствовала развитию и укреплению политических связей между этими государствами.

LE RÔLE DU LOGOTHÈTE IVAN NOROCEA DANS LA VIE POLITIQUE DES PAYS ROUMAINS DANS LA SECONDE MOITIÉ DU XVIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Se fondant sur une riche information documentaire en partie inédite, l'auteur tente de donner un aperçu des relations politiques qu'entretenaient entre elles les classes dominantes des trois pays roumains dans la seconde moitié du XVIe siècle, s'attachant tout particulièrement à mettre en lumière l'intéressante personnalité du logothète Ivan Noroce de Pitești, dont l'intense activité, déployée successivement en Valachie, en Moldavie et en Transylvanie, contribua à cimenter les liens politiques qui unissaient ces trois pays.

Le logothète Noroce inaugure son activité en Valachie, où il appuie la politique de renforcement du pouvoir central, puis passe en Transylvanie, où il collabore avec les hommes politiques d'Alba-Iulia poursuivant un but analogue. Il séjourne quelque temps en Moldavie

et revient en Valachie, où il préside le Divan de Michel le Brave qu'il servira fidèlement jusqu'au bout.

Ivan Noroceca se distingua tout particulièrement dans les guerres de Michel le Brave contre les Turcs et contribua à l'alliance anti-ottomane des trois pays roumains. Il remplit plusieurs missions diplomatiques auprès du prince Sigismund Bathory et se fit remarquer comme chef militaire dans les combats livrés pour la possession de la ligne du Danube.

Par l'intense activité qu'il déploya en Valachie, en Moldavie et en Transylvanie à la veille de leur première réunion en un seul Etat, Ivan Noroceca contribua grandement au développement et à la consolidation des relations politiques entre les trois pays roumains.

DATE NOI CU PRIVIRE LA MACARIE TIPOGRAFUL

DE

DAMASCHIN MIOC

La împlinirea a patru veacuri și jumătate de la apariția primei cărți tipărite pe teritoriul românesc, bibliografia noastră istorico-literară s-a îmbogățit cu noi și valoroase articole și note, consacrate acestui eveniment important din istoria culturii.

Cu acest prilej, în problema celor dintâi tipăriri românești s-au expus din nou unele opinii contrarii, legate de anumite fapte, controversate și în trecut ; în special asupra locului unde aceste cărți s-au tipărit și asupra persoanei tipografului, cercetătorii — istorici, istorici de artă, literari și ai bisericii, specialiști în arta tiparului — nu au fost și nu sînt încă de acord.

Asupra locului tipăririi *Liturghierului*, *Octoihului* și *Tetraevanghelului*, dacă a fost Țara Românească sau Veneția, s-au purtat multe discuții, atît la noi, cît și în străinătate. În cursul îndelungatei polemici, susținătorii uneia sau alteia din cele două teze au adus noi și variate argumente în favoarea tezei îmbrățișate. Dintre susținătorii mai importanți ai Veneției ca loc al tipăririi primelor cărți românești de limbă slavă, sînt de reținut Al. Odobescu, G. Ionescu și, acum în urmă, V. Molin, iar dintre cei ce au opinat pentru Țara Românească ca sediu al tiparului, B. P. Hașdeu, N. Hodoș, N. Iorga și P. P. Panaitescu ¹.

¹ O bibliografie a problemei, din care se poate vedea în ce măsură ea a interesat și pe învățații străini, a fost de curînd alcătuită în cadrul Bibliotecii Academiei R.P.R. de către Angela și Alexandru Dușu și publicată în introducerea la noua ediție a *Liturghierului*, București, 1961, p. LXIX—LXXV. Observăm că din bibliografie lipsesc totuși o sumă de titluri, mai vechi și mai recente, în special sîrbești, din care unele destul de importante. Remarcăm cîteva : V. Budimović, *Istorija srpskih štamparija* (Istoria tipografiei sîrbești), Beograd, 1912 ; Kalaidović, *Ioannă eksarhă bolgarskih*, 1825 ; P. Koeppen, *Über Volkér- und Ländeskunde in Russland*, în „Jahrbücher der Literatur, XX, 1822 ; George Sp. Radojičić, *O štampariji Crnojeviča* (Despre tipografia Țrnoievicilor) în „Glasnik Skopskog nau nog društva”, XIX (1938) ; idem, *Beleške o štamparijama u Crnoj Gori u XV i XVI veku* (Note despre tipografia

Cel din urmă are meritul de a fi adus în discuție, în afara repunerii în circulație a argumentelor lui Hașdeu și Iorga, argumente noi, a căror valabilitate și tărie nu poate fi zdruncinată. Dovezile sale în sprijinul tezei că cele trei tipărituri macariene românești s-au făcut în Țara Românească sînt cu totul concludente.

Ne oprim aci cu această chestiune, nefiind în intenția noastră să facem rezumatul discuțiilor și nici un istoric al lor, mai ales că un articol sintetic cu asemenea preocupări există deja ¹.

Cea de-a doua chestiune controversată, asupra căreia vom stăruii și noi, se referă la persoana ieromonahului Macarie, tipograful celor trei cărți românești amintite. Au fost unii cercetători, e drept, mai vechi, care se îndoiau de identitatea celor doi Macarie, tipograful de la Cătinje și cel din Țara Românească. Și aci, argumentele lui P. P. Panaitescu, expuse în mai multe articole, sînt peremptorii ². Discuția, însă, nu s-a limitat la atîta; ea s-a întins îndeosebi asupra soartei lui Macarie după 1512, anul ultimei sale tipărituri din Țara Românească.

În istoriografia românească, cei mai mulți și mai însemnați dintre cercetătorii problemei (printre care: Al. Odobescu, N. Iorga, N. M. Popescu și N. Șerbănescu) sînt de părere că ieromonahul Macarie tipograful este una și aceeași persoană cu mitropolitul Țării Românești, Macarie, înfîlțit documentar în domnia lui Neagoe Basarab. Argumentele aduse de aceștia ³ în sprijinul identității celor doi Macarie par mult mai verosimile decît cele ale lui P. P. Panaitescu, care s-a ridicat împotriva acestei păreri, cu dovezi, și după părerea noastră, prea puțin convingătoare, susținînd că tipograful n-a putut ajunge mitropolit. Oprindu-ne doar la părerile ultimilor cercetători menționați, vedem că P. P. Panaitescu socotea că „meșterul Macarie” a murit în Țara Românească „scurt timp după terminarea *Evangheliei* (1512)” ⁴, iar N. Șerbănescu că a păstorit ca mitropolit „pînă prin 1521”, trupul fiindu-i îngropat „unde va în jurul bisericii mitropoliei din Tîrgoviște” ⁵.

Recent, în istoriografia străină s-a încercat de către istoricul iugoslav George Sp. Radojičić o nouă identificare a tipografului Macarie cu un egu-

în Muntenegru în veacurile XV și XVI), în *Istoriski Zapisi*, II (1948); idem, *Karakter i glavni momenti iz prošlosti srpskih stamparija* (Caracterul și momentele principale din trecutul tipografiei sîrbești), în *Istoriski Zapisi*, III (1950); idem, *Rukopisna i stamparna knjiga* (Manuscrise și cărți tipărite), Beograd, 1952; idem, *Srpske arhivske i rukopisne zbirke na Svetoj Gori* (Colecții arhivistice și manuscrise sîrbești la Sf. Munte), „Arhivist”, nr. 2 (1955); idem, *O Knjize Ptolomeja (Dva stara srpska geografska „Ikkovanija”)* (Despre cartea lui Ptolemeu. Două vechi „Ikkuiri” geografice sîrbești), în *Istoriski Časopis*, VI (1956); Lj. Stojanović, *Srbi stampari u Rumuniji* (Sîrbi tipografi în România), în „Nova Europa”, IX (1924).

¹ Barbu Teodorescu, *Prima tipografie a Țării Românești (Macarie 1508—1512)*, „Bis. ort. rom.”, an. LXXXVI (1958), nr. 10—11, p. 983—1004. Articolul rezumă în special discuțiile putute de specialiștii romîni.

² A se vedea titlurile în Bibliografia amintită, din *Liturgier*.

³ Vezi în special articolul lui Nicolae Șerbănescu, *Mitropoliții Ungroalahiei*, „Bis. ort. rom.”, an. LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 748—753.

⁴ Introducerea la *Liturgier*, p. LVIII.

⁵ N. Șerbănescu, *art. cit.*, p. 753.

men cu același nume de la ctitoria sîrbească atonită a Hilandarului, întîlnit aci între anii 1525—1533¹. Argumentele în sprijinul acestei identificări merită o atenție ceva mai deosebită, peste ele neputîndu-se trece atît de ușor; două din ele sînt de bază: un egumen de la mănăstirea Hilandar, anume Macarie, vine și obține ajutoare bănești însemnate, atît din Țara Romînească, cît și din Moldova, în 1525 și 1533, pentru mănăstirea pe care o conducea și pentru metohul ei, mănăstirea Turnul lui Arbănaș. El obține în același timp un ajutor în bani anual și pentru el personal. Același egumen Macarie scrie în deceniul al treilea al sec. al XVI-lea și o scurtă cosmografie (geografie) despre „țările dacice”, Moldova, Țara Romînească și Transilvania.

Datele de mai sus le-a găsit istoricul amintit printre materialele sîrbești aflătoare la Hilandar și într-un alt manuscris intern. Între acestea, cinci documente romînești inedite i-au atras atenția prin conținutul lor mai deosebit, interesînd și relațiile sîrbo-romîne în evul mediu². Cel mai vechi este din noiembrie 1492, de la Vlad Călugărul. Acesta, la rugămintea „țaritei Mara”, de a lua sub grija și miluirea sa mănăstirea Hilandarului, sărăcită de ctitorii ei, domnii Serbiei, și de care doar ea se mai îngrijea, a primit să fie nou ctitor al mănăstirii. După moartea Marelui și a surorii sale, „doamna Cantacuzino”³, Vlad dăruiește Hilandarului un obroc anual de 5000 de aspri, iar călugărilor ce vor veni să ridice banii, de chel-tuală, 500 de aspri⁴. Al doilea act, de la Vlăduț voievod, din 15 mai 1510, are aproape același conținut cu cel de mai sus. Celelalte trei documente, interesînd mai direct problema noastră, sînt de la Radu de la Afumați, din 30 aprilie, din mai (poate 4 sau 30, nu se poate citi exact) și 16 mai 1525.

Actul din 30 aprilie 1525 este tot o danie către aceeași mănăstire. La rugămintea egumenului mănăstirii, Macarie și a călugărului Ioan, voievodul muntean acorda Hilandarului o sumă anuală de 10 000 aspri, bolniței mănăstirii 800 de aspri, iar călugărilor ce vor veni după bani, 500. Celelalte două acte au același conținut, deosebindu-se doar ca formă: cel din 16 mai este o carte domnească obișnuită, celălalt, un hrisov solemn. La rugămintea aceluiași Macarie, Radu de la Afumați acordă și mănăstirii „Turnul lui Arbănaș” 1200 de aspri, iar lui Macarie personal, alți 1000 de aspri, ambele sume cu titlul de obroace anuale.

„Io Radul mare voievod și domn... am primit... să fiu nou ctitor... lăcașului... numit Turnul lui Arbănaș și am făcut obroc sfintului lăcaș 1200 de aspri și părintelui egumen, ieromonahului Macarie, să aibă și el obroc 1 000 de aspri. Și să vină frații în fiecare an, după Bobotează, să ia

¹ Argumentația lui Radojčić este cuprinsă în lucrările citate mai sus, la nota de completare a bibliografiei macariene.

² Toate cele cinci documente, ca și multe altele, conținînd danii ale domnilor romîni către mănăstirile de la Athos, majoritatea fiind inedite și unele chiar necunoscute specialiștilor, au fost achiziționate de curînd în fotocopii de către Biblioteca Academiei R.P.R., așa că am avut posibilitatea de a le examina mai îndeaproape. Ele au aparținut lui Stoica Nicolaescu și în prezent formează pachetul de achiziții noi nr. 158/1961.

³ Este vorba de fiicele lui George Brancovici, despot al Serbiei între anii 1427—1456. Mara a fost soția sultanului Murad II.

⁴ Despre acest fapt, vezi și P. S. Năsturel în „Glasul Bisericii”, an. XIX (1960), nr. 5—6, p. 498—502.

obrocul sfintei mănăstiri și al părintelui Macarie...” (Іѡ РАДША ВЕЛИКІН КШЕВОДА И ГОСПОДИНЪ... ПРИМІСМО... ДА БШДЕМО НОВИ КТИТОРІЕ... ШЕНТКЛИ... НАРИЦАЕМАГО ЯРБАНШКИ ПИРГ И ШНИНСМО ШЕРОК СВѢТЪМЕ ШЕНТКЛИ ХАС АСПРИ И ШТЦШ ИГШМЕНШ ІЕРМОНАХШ МАКАРІЮ, ДА ИМАТ И ШИ ШЕРОК ХА АСПРИ. И ДА ПРИХОДИТЪ БРАТІИ КАТАГОДІНЕ ПО БОГОПАСЛЕНІЕ ДА ШНИМАЮТ ШЕРОК СВѢТЪМЕ МОНАСТІРШ И ШТЦА МАКАРІА...).

Atribuirea unei danii personale egumenului Macarie, ca și cuantumul ei destul de ridicat, aproape cât al mănăstirii, constituie un dar deosebit, făcut acestuia drept mulțumire pentru servicii importante aduse de el țării; aceste servicii, conchide Radojičić, nu pot fi decât aportul său la înființarea tipografiei din Țara Românească și munca, de mai mulți ani, la tipărirea primelor cărți românești.

Între materialele interesând problema de față, Radojičić a dat la iveală și o scurtă descriere geografică a țărilor române, făcută de același egumen al Hilandarului, Macarie. Pentru importanța ei în general, ca și pentru dovezile ce le conține în sprijinul tezei identității celor doi Macarie, ne-am luat îngăduința de a prezenta și cititorilor noștri textul și traducerea în românește a acestei „geografii”, precum și o fotocopia a ei¹.

СІЕ ТЛККОАНІЕ ИГОШМЕНА ХУЛАНДАРСКАГО ТАХА МАКАРІА, НОСЛѢДНАГО ВЪ СКІЦІЕННОНОЦКХЪ И ЗЕМЛІАХЪ ДАКУНСКИХЪ И Ш МЕЖДАХЪ ІЕ.

Прѣваа Дакіа: шт сѣверныхъ странѣ межда до Малне Роуше и до Хацага досежоуціи: шт западаже мѣжда до Тисѣ рѣцѣ, иже съходитъ отъ землѣ глаголюме Германскы, иже естъ Оугръскаа; шт полууднѣ межда великаа и славнаа рѣка Днани, шт Тисѣ рѣцѣ іакоже нисходитъ къ Чръному Шоруу до Нистра; шт въсточныи странѣ межда Нистръ, великаа рѣка, иже теченіе еи раздѣляетъ Татарѣ и Дакѣ, иже естъ землѣ МСЛОВОЛАХІНСКАА И ОУГРОВОЛАХІНСКАА, иже и Илании наричютъ се.

Междаже Горнѣе Мисне: шт запада, Далматіа, до Западнаго Шора, нынѣ Скендеріа глаголюетъ се и землѣ Чръновеика, до саміе Савѣ, рѣцѣ великіе, и до Сиракоушъ, иже естъ Доуброуничъ: шт полууднѣже. Макидоніа, иже естъ нынѣ Сербъ именуеетъ се: шт къстокаже Тракіа, иже естъ Арѣнополие, до Доунава, рѣцѣ великіе: шт сѣкераже межда великаа рѣка Сака и Доунаи такожде, іакоже и прѣжде выше реченно бысть, и до Германіе, иже и Евагріи наричютъ се.

Медитераніаже, нынѣ глаголюемаа естъ Хацагъ и Ердель и Шоукачъ, до Тисѣ рѣцѣ шпрѣдѣляетъ се и тако званіе пріемающїи нынѣ, Медитераніаже по земліемерскому разкъчтеніи глаголюемаа естъ, шбаче и краи іен Мехадіа нынѣ зоветъ се, по прѣкомъ земліемерскомъ званію, до рѣцѣ Шлта досежоуціи.

„Aceasta e tălmăcirea egumenului Hilandarului, nevrednicul² Macarie, cel din urmă dintre ieromonahi, despre țările dacice și despre hotarele lor.

¹ Fotocopia este după G. Sp. Radojičić, *O Knjize Plolomeja*, Beograd, 1956, iar transcrierea și traducerea ei am făcut-o conform normelor adoptate de Academia R.P.R.

² Spre deosebire de G. Sp. Radojičić, care traduce pe таха cu „poate” (*Srpsko-romunski odnosi XIV—XVII veka*, p. 20) și de P.P. Panaitescu, care-l traduce cu „așazis” (Manuscrisele slavo-române din Biblioteca Academiei R.P.R., vol. I, p. 172), am adoptat traducerea de „nevrednicul”, propusă de Demostene Russo (*Studii istorice greco-romine*, vol. II, p. 506), deși literal, nici celelalte două nu sint greșite.

Dacia prima : hotarul din părțile de miazănoapte ajunge pînă la Rusia Mică și pînă la Hațeg ; iar hotarul dinspre apus, pînă la riul Tisa, care coboară din țările numite Ghermania, care este Ungaria ; hotarul dinspre miazăzi, marea și slăvitul rîu Dunărea, care coboară de la riul Tisa spre Marea Neagră, pînă la Nistru ; hotarul dinspre părțile de răsărit, Nistrul, rîu mare, al cărui curs desparte Tataria și Dacia, care este țara Muldovlahia și Ungrovlahia, care și Muntenia se cheamă.

Iar hotarul Misiei de Sus : dinspre apus, Dalmația, pînă la Marea de Apus, acum se numește Skenderia și țara Cernoevicilor, pînă la însăși Sava, rîu mare, și pînă la Siracuza, care este Dubrovnicul ; dinspre miazăzi, Machidonia, care este și se numește acum Serez ; dinspre răsărit, Trachia, care este Drenopole, pînă la Dunăre, rîu mare ; iar hotarul dinspre miazănoapte, marea riu Sava și de asemenea Dunărea, cum s-a spus și mai înainte, și pînă la Ghermania, care este Ungaria.

Iar cea numită Dacia Mediteranea, acum este Hațegul și Ardealul și Muncaciul, se întinde pînă la riul Tisa, asemenea nume primindu-le acum, iar Mediteranea este numită după socotelile geografilor, însă și marginea ei se cheamă acum Mehadia, după cea dintîi denumire a geografilor, întinzîndu-se pînă la riul Olt”.

După unele elemente interne, ca pomenirea identității dintre Germania și Ungaria, despre care se putea scrie numai după 16 decembrie 1526 (data alegerii lui Ferdinand de Habsburg ca rege al Ungariei), și mențiunea ce se face despre „țara Cernoevicilor”, care încetează de a fi în 1528, cînd există și ultimele date despre Skenderbeg Cernoevici, Radojići : datează „Țilcuirea” lui Macarie ca fiind dintre anii 1526—1528¹.

Bazat pe milele ce le obține din Țara Romînească și din Moldova² pentru Hilandar și Turnul lui Arbănaș, care însumează un total anual de 16 800 aspri și îndeosebi pe dania personală pe care o primește Macarie de la Radu de la Afumați, ca și pe scurta geografie a țărilor romîne, operă a aceluiași, istoricul iugoslav emite ipoteza identității acestui Macarie, ieromonah și egumen la Hilandar, cu ieromonahul Macarie, tipograful din Țara Romînească și Munteneșu.

Cunoscînd parțial argumentarea numai dintr-unul din articolele³ lui Radojići, P. P. Panaitescu, în ultima sa lucrare, trece ușor peste ipoteza emisă de acesta, conchizînd că „asemenea identificări de persoane, bazate numai pe nume nu au nici o probabilitate de autenticitate”⁴. Chiar numai argumentele de mai sus, care nu sînt totuși o simplă identificare bazată doar pe nume, merită o atenție ceva mai stăruitoare.

Din aprofundarea analizei actelor de danie amintite, la fel ca și a conținutului „Țilcuirii” și a împrejurărilor în care ele au fost făcute, se pot scoate noi dovezi în sprijinul identității celor doi Macarie, ceea ce vom încerca să facem în cele ce urmează.

¹ Vezi *Istoriski Zapisi*, II (1948), p. 3—4.

² De la Petru Rareș, egumenul Macarie obține la 13 martie 1533 un obroc anual de 3000 de aspri, iar de cheltuială călugărilor, 300 (*Doc. priv. ist. Rom., A., veac. XVI, vol. I, p. 356—357*).

³ Vezi *Introducerea la Liturghier*, p. LVII și LXXII.

⁴ *Ibidem*, p. LVII—LVIII.

Examinarea tuturor daniilor în bani ce se cunosc, făcute mănăstirilor de la Athos de către domnii țării noastre pînă la 1530, duce la constatarea că *dania* făcută Hilandarului în 1525 este cea mai însemnată dintre toate, ea fiind aproape dublă decît cea mai mare sumă acordată vreuncea dintre mănăstirile atonite¹. Cuantumul anual al daniei era mai ridicat

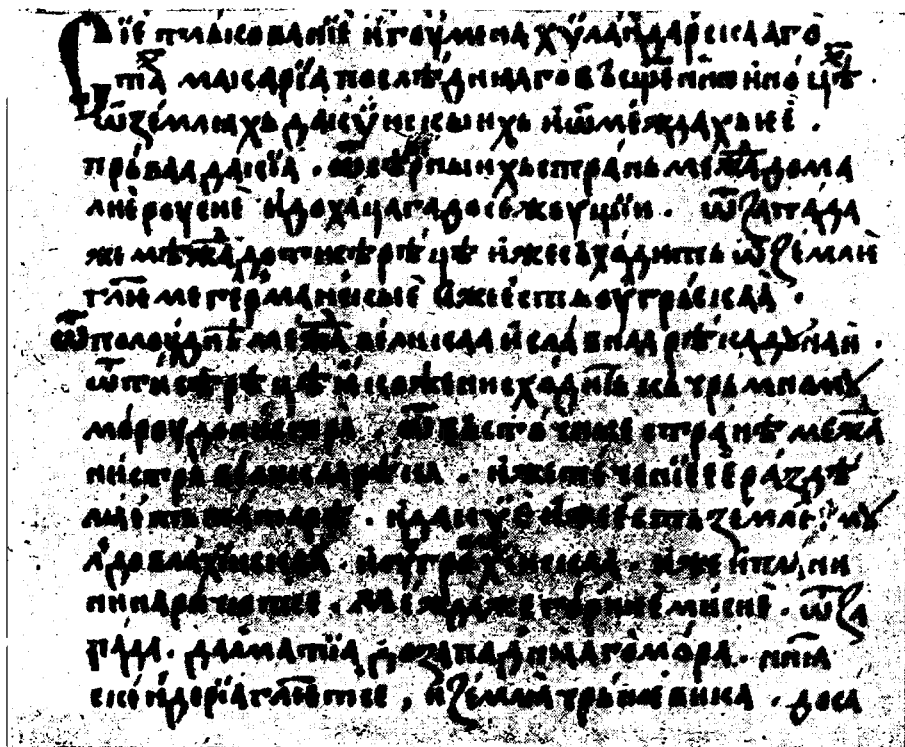

Fig. 1

decît prețul mediu al unui sat cu vecini în această vreme². Mai constatăm că Radu de la Afumați, la intervenția egumenului Macarie, ridică obrocul anual al Hilandarului de la 7000 aspri, cît îl fixase Neagoe Basarab în 1517³, la 11 300 aspri, într-o vreme în care asprul nu înregistrează devalorizări. Din aceeași cercetare a tuturor actelor de danii și întăriri de sume bănești mănăstirilor de la Athos, pînă la sfîrșitul sec. al XVII-lea reiese că *dania* personală făcută ieromonahului Macarie la 1525 este unică. Nici un alt document nu amintește de vreo altă danie cu titlu personal către

¹ Este vorba de *dania* făcută de Vlad Călugărul, la 12 iunie 1487, m-rii Rusico, în sumă de 6000 aspri (*Doc. priv. ist. Rom., B., veac. XIII—XV*, p. 186—187), scăzută în anii următori de Radu cel Mare la 3400 de aspri (*ibidem*, p. 236—237).

² Prețul mediu al unui sat era, între 1511—1530, de 10 200 aspri; calculul s-a făcut după 21 de cazuri, menționînd 20 de sate întregi vîndute.

³ *Doc. priv. ist. Rom., B., veac. XVI*. vol. I, p. 123—124.

vreunul din egumenii sau călugării solicitanți de mile de la voievozii Țării Românești și ai Moldovei. Suma acordată lui Macarie nu era nici ea mică, echivalând cu prețul a 2—3 cai, a circa 7 pogoane de vie sau 13—14 fălei de ocină, ceea ce, ca dar anual, nu era de loc puțin. În mod firesc se naște întrebarea : ce a făcut egumenul Macarie ca să merite o asemenea dănie anuală cu totul neobișnuită ?

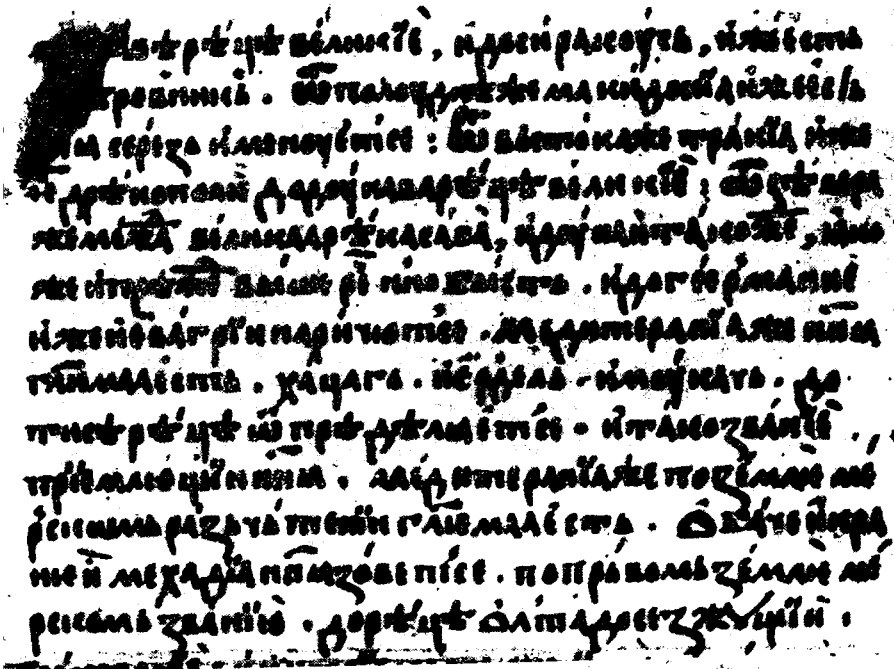

Fig. 2

În „Introducere” la noua ediție a *Liturghierului*, comentându-i epilogul, P. P. Panaitescu făcea observația că în toate trei tipăriturile românești ale lui Macarie, titlul domnului de „mare voievod a toată țara Ungrovlahiei și a Podunaviei” (кѣлики воеводѣ вѣсехъ земли Оугровлахинскон и Подунавію) nu se întâlnește în „nici un act emanat din cancelaria domnilor români Radu cel Mare (1495—1508), Mihnea (1508—1510), Neagoe Basarab (1512—1521)” și că *Podunavia* (partea de la sau de peste Dunăre) din titlul domnesc „din prima jumătate a secolului al XV-lea, în legătură cu stăpânirea lui Mircea cel Bătrîn în Dobrogea și la Chilia” nu mai apare în acte. Autorul își exprimă nedumerirea: „de ce a readus Macarie la lumină acest titlu perimat și arhaic al domnilor Țării Românești, nu se știe”. Poate că Macarie, lucrând într-o mănăstire, a dat peste hrisoave vechi care menționau *Podunavia* în titlu ; el nu provine în

niciun caz din „comanda domnilor respectivi, care în hrisoavele lor și în poruncile date de dînsii nu-l foloseau niciodată”. Autorul conchide că prezența unui atare titlul în epilogul tipăriturilor macariene înseamnă „un contact direct al tipografilor cu vechile acte domnești”¹.

Documentele intrate recent în colecția Bibliotecii Academiei R.P.R. arată că lucrurile nu stau întocmai așa și că se pot da și alte explicații originii titlului domnesc în forma enunțată mai sus. Mai întii, afirmația că domnii amintiți, patroni ai cărților macariene, nu se intitulau niciodată și domni ai Podunaviei în actele lor este infirmată. Într-un document intern din cele amintite, avînd data de 2 august 1512, deci la numai cîteva zile după terminarea *Evangheliarului*, în care de asemenea există titlul domnesc, Neagoe se intitula „voievod a toată țara Ungrovlahiei și a Podunaviei” (конкода вѣсен земан ѿггроклаѿинскон и Подунавнѣ)². Este foarte probabil că Macarie nu era străin de intitularea din respectivul act, ea fiind tot o danie către metohul Hilandarului, mănăstirea Turnul lui Arbănaș. În al doilea rînd, e mai probabil că Macarie a împrumutat pe „Podunavia” din titlul despoților sîrbi, care îl purtau pentru posesiunile ce le aveau în nordul Dunării, decît din titlul lui Mircea. Dintre aceștia, pe Gheorghe Brankovici (călugărul Maxim), sigur și pe fratele său, Iovan, probabil, Macarie îi cunoștea personal.

Reținem observația justă făcută de P. P. Panaitescu că tipograful Macarie este cel care reintroduce în titlul voievozilor Țării Romînești, patronii tipografiei, și adăogirea de *domni ai Podunaviei*. Între 1512 și 1525, Podunavia nu mai este întîlnită în nici unul din actele interne emantate din cancelaria domnească. Titlul, în forma lui din cele trei cărți tipărite, reapare abia în 1525 și, ceea ce ni se pare foarte semnificativ, chiar în cele două acte prin care Radu de la Afumați acorda obrocul anual de 1000 de aspri, cu titlu personal, ieromonahului Macarie, egumen al Hilandarului, venit în Țara Romînească, cum s-a mai spus, spre a solicita ajutoare pentru mănăstirea în fruntea căreia, la acea dată, se găsea. În hrisovul solemn din mai titlul lui Radu este absolut același cu cel din cărțile macariene: „mare voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei și a Podunaviei — (кѣлнѣн кѣркода и господннѣ вѣсон земан ѿггроклаѿинскон и Подунавнѣ)³. Este oare o simplă întîmplare faptul că titlul domnesc în forma introdusă de ieromonahul Macarie, tipograful, reapare abia după 13 ani și numai odată cu venirea în țară a ieromonahului Macarie, egumenul?

Interesul pe care-l prezintă „Tilcuirea” lui Macarie despre „țările dacice” pentru problema în discuție ne îndeamnă să insistăm puțin și

¹ Introducere la *Liturghier*, p. XII—XIII. Trebuie să precizăm că această Introducere s-a scris înainte de achiziționarea de către Biblioteca Academiei R.P.R. a documentelor pe care le-am amintit și, de asemenea, că, după cum se poate vedea din note și bibliografie, din articolele lui Radojičić, P. P. Panaitescu nu a cunoscut atunci decît unul, care amintește în treacăt de aceste documente și doar de unele din ele.

² Bibl. Acad. R.P.R., Fotografii, A. N., 158/961.

³ *Ibidem*.

asupra ei. P. P. Panaitescu caracteriza textul ei ca „încurcat și necorectat de traducător, care, ca un cunoscător al locurilor, ar fi putut s-o facă”; el „nu indică pe Macarie tipograful”¹. În realitate, textul nu este nici încurcat și nici autorul nu este un simplu traducător. „Tîlcuirea” este mai mult o contribuție personală a lui Macarie, decît o traducere, după cum se poate vedea din cele de mai jos.

Într-o notă a descoperitorului textului, istoricul G. Sp. Radojičić, se dau mai multe detalii despre această mică „geografie”, compusă din două pagini de manuscris. Avînd titlul *Despre cartea lui Ptolemeu privind eparhiile Ohridei*, textul se găsea intercalat într-un manuscris al *Sintagmei* lui Matei Vlastares. La sfîrșitul textului lui Macarie, care are 29 de rînduri, și al încă unuia, de 4 ½ rînduri, alcătuit în a doua jumătate a sec. al XV-lea, de Dimitrie Cantacuzino, există o însemnare din care reiese că ambele texte au fost copiate de mitropolitul Nicanor al Novo-Bîrdului, în anul de la facerea lumii 7043 (1 sept. 1534—31 aug. 1535), cu ocazia unei încercări de separare a mitropoliei de Smederevo de către arhiepiscopia Ohridei². Titlul celor două texte de caracter geografic ne duce evident și la sursa de la care cei doi alcătuitori, egumenul Macarie și Dimitrie Cantacuzino au pornit, și anume Ptolemeu geograful. Am comparat textul lui Macarie cu cel din *Geographia* învățatului grec din sec. al II-lea al erei noastre³. Urmîndu-l pe acesta pentru unele din jaloanele de bază în privința hotarelor Daciei⁴, anume Dunărea și Tisa, Macarie intervine în textul lui Ptolemeu cu unele detalii de adevărat cunoscător al regiunilor romînești. El vorbește despre Hațeg, despre Moldova și Țara Romînească; pentru cea din urmă folosește și numele pe care obișnuit i-l dădeau Moldovenii, de Muntenia. În partea referitoare la Mesia, deși reproduce exact hotarele după Ptolemeu⁵, Macarie transpune în denumiri ale vremii sale vechile hotare, pomenind Skenderia sau Țara Cernoevicilor, Serezul, Adrianopole și Ungaria. Partea a treia, pe care n-am întîlnit-o la Ptolemeu, fie că este după alții fie că este o contribuție personală a lui Macarie, are și ea nume din epoca sa, legate de frontierele a ceea ce credea egumenul că a fost Dacia Mediteranea, și anume: Hațeg, Mehadia, Ardeal, Muncaci. Cele două denumiri mai speciale, folosite în mica descriere geografică a egumenului Macarie, cea de *Țara Cernoevicilor* și cea de *Muntenia*, locuri unde și-a desfășurat o vreme activitatea tipograful Macarie, duc, fără îndoială, la ipoteza identității de persoane a celor doi.

În legătură cu textul „Tîlcuirii”, așa cum se prezintă el, se poate afirma cel mult că Macarie nu cunoștea geografia Daciei și Mesiei, ca să transpună exact în toponimia vremii sale vechile lor hotare, dar nicidecum că nu cunoștea țările romîne la începutul sec. al XVI-lea.

¹ Introducere la *Liturghier*, p. LVII.

² G. Sp. Radojičić, *O knjize Ptolomeja*, în *Istoriski Časopis*, VI (1956), p. 56—60.

³ Am avut la îndemînă ediția din 1843, *Claudii Ptolemaei Geographia*, Lipsiae, 1843.

⁴ Vezi p. 177—178 a ediției citate mai sus.

⁵ *Ibidem*, p. 180—181.

Ajunși la sfârșitul acestei note, se naște în mod firesc întrebarea : oare, pentru o simplă coincidență de nume, nu sînt prea multe puncte de contact între Macarie tipograful și Macarie egumenul ?

Pe baza datelor ce se cunosc pînă acum, viața ieromonahului Macarie, tipograful primelor noastre cărți, ne apare destul de zbuciumată. Înainte de 1492, el se găsea la Veneția, unde învăța meșteșugul tiparului. De aci se reîntoarce în patrie, Muntenegru, unde, probabil, sub influența sa, voievodul de atunci al țării, George Cernoevici, înființează o tipografie cu caractere slave, instalată la o mănăstire din Cetinje. Aci, între 1492 și 1496, Macarie, cu ajutorul unor ucenici, tipărește o serie de cărți bisericești ¹. În fața primejdiei turcești, tipografia este mutată, în 1496, și adăpostită tot într-o mănăstire la Obod, o fortăreață a Cernoevicilor. Aci, însă, ea n-a mai funcționat. Resturile ei s-au păstrat la Obod pînă prin preajma celui de-al doilea război mondial ². La sfârșitul anului 1496, cînd George Cernoevici, silit de turci, se refugiază la Veneția, împreună cu familia, foarte probabil că Macarie îl însoțea. Aci stă pînă în toamna anului 1502, cînd, împreună cu ieromonahul Maxim (fostul despot al Serbiei, George Brancovici) pleacă în Srem. Maxim se găsea la Veneția, trimis de fratele său Iovan, în vederea încheierii unei alianțe împotriva turcilor ³. De aci, unde se întîmplă răsturnări și zizanii, după moartea despotului Iovan Brancovici, tot împreună cu Maxim și familia acestuia (mama și nepoatele sale), Macarie vine, în 1504 sau 1505, în Țara Romînească. Activitatea sa tipografică dintre 1507—1512 este îndeobște cunoscută. După acest an și pînă în 1521, adică pe întreaga domnie a lui Neagoe Basarab, Macarie este foarte probabil mitropolit al Țării Romînești ⁴. Împrejurările turburi din Țara Romînească, de după moartea lui Neagoe Basarab, patron recunoscut al lui Macarie, ca și amenințarea turcească, din cauza căreia fugise și din Muntenegru, l-au silit să se retragă la ctitoria atonită a dinaștilor sîrbi,

¹ Cele mai recente articole din istoriografia romînească, privitoare la tiparul românesc (scrise de P. P. Panaitescu, V. Molin — D. Simonescu) amintesc doar de patru tipărituri macariene în Muntenegru : *Octoiul*, p. 1, *Octoiul*, p. a II-a, *Psaltirea* și *Molitvelnicul* ; G. Sp. Radojičić, încă în 1938 (vezi articolul citat în nota 1, p. 429) arată că din aceeași officină a mai ieșit și un *Evangeliiar*, care însă nu s-a păstrat ; într-un alt articol, din 1952, același autor arată că în Muntenegru s-au tipărit de către Macarie șase cărți ; din ultima din ele s-au descoperit nu de mult la mănăstirea Dečani șapte foi, din care trei se repetă (*Rukopisna i stampana knjiga*, Beograd, 1952, p. 12).

² G. Sp. Radojičić, *Rukopisna...*, p. 12—13. Bănuim că V. Molin nu cunoștea acest fapt, al păstrării unor rămășițe din tipografia muntenegreană pînă în zilele noastre cînd afirmă că și tipăriturile macariene muntenegrene s-au făcut la Veneția (*Tipăriturile ieromonahului Macarie pentru Țara Romînească*, „Bis. ort. rom.”, an. LXXVI (1958), nr. 10—11, p. 1010, nota 34).

³ Bazat pe unele documente venețiene, care-l menționează pe Solomon, fiul lui George Brancovici, între 1496 și 1507 la Veneția, G. Sp. Radojičić arată că acesta nu i-a însoțit pe Maxim și Macarie în 1502 și nici n-a venit, odată cu ei, în Țara Romînească, cum au crezut majoritatea cercetătorilor de pînă acum. (*O štampariji Črnojevića*, „Glasnik Skopskog naučnog društva” XIX (1938), p. 154—155).

⁴ P. P. Panaitescu, cum am mai spus, și G. Sp. Radojičić nu sînt de părere că Macarie tipograful a ajuns și mitropolit. Ori, ipoteza istoricului jugoslav, care-l găsește pe Macarie egumen la Hilandar, nu înlătură posibilitatea ca anterior el să fi fost și mitropolit. Sînt cunoscute destule cazuri de mitropoliți retrași apoi ca egumeni ai unor mănăstiri.

Hilandarul. Între 1525 și 1533, Macarie este atestat documentar ca egumen și proegumen la mănăstirea Hilandar. În această calitate, după cum s-a văzut, el vine în țările române, de unde, de la vechi cunoscuți și rude ale dinăștilor sîrbi și muntenegreni, domnii Țării Romînești și ai Moldovei, obține însemnate daruri bănești. Anul morții sale este necunoscut.

НОВЫЕ ДАННЫЕ О МАКАРИИ – ПЕЧАТНИКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор, основываясь на сведениях югославского историка Г. Сп. Радойчица, к которым он добавляет новые аргументы, извлеченные из некоторых румынских внутренних документов, пытается установить тождество личности печатника Макария, отпечатавшего первые книги в Валахии, с Макарием, бывшим в 1525—1533 гг. игуменом хиландарского монастыря, основанного сербами на Афоне.

Главные аргументы, подкрепляющие это предположение, следующие: 1) получение лично Макарием крупного ежегодного денежного пожертвования, что является единственным, невиданным случаем в истории оказания помощи афонским монастырям; 2) получение хиландарским монастырем самой крупной денежной суммы, зарегистрированной до того времени, превосходящей по размеру пожертвования, полученные всеми другими афонскими монастырями; 3) составление тем же игуменом Макарием краткого географического описания трех румынских стран, из которого следует, что его автор был хорошо знаком с румынскими землями; 4) введение в княжеский титул новых, особых элементов («воевода Венгровлахии и Подунаиш»), встречающихся только в книгах, напечатанных Макарием, и в дарственных грамотах, полученных игуменом Макарием для возглавляемого им монастыря, тождественных по своей форме.

Значительные размеры денежного пожертвования лично для игумена и для монастыря, вознаграждение за не менее значительные услуги, оказанные стране игуменом Макарием в качестве печатника и, может быть, митрополита в 1512—1521 гг., а также и другие доказательства приводят к естественному выводу о тождестве иеромонаха Макария — игумена Хиландарского монастыря с иеромонахом Макарием — печатником.

INFORMATIONS INÉDITES SUR LE MAÎTRE IMPRIMEUR MACARIE

RÉSUMÉ

Partant d'une thèse soutenue par l'historien yougoslave G. Sp. Radojičić à laquelle il ajoute quelques témoignages inédits, l'auteur tente d'identifier le moine Macarie qui imprima les premiers livres en Valachie, à Macarie, hégoumène du couvent serbe de Hilandar, au Mont Athos, de 1525 à 1533.

Les principaux arguments invoqués à l'appui de cette thèse sont : 1° les importantes donations annuelles reçues par l'hégoumène Macarie personnellement, fait sans précédent dans les actes du Mont Athos ; 2° l'importance exceptionnelle des subsides consentis au couvent de Hilandar, subsides dont le montant dépasse les sommes allouées jusque-là à tous les autres couvents du Mont Athos ; 3° un bref exposé géographique consacré par l'hégoumène Macarie aux trois pays roumains — Valachie, Moldavie et Transylvanie —, écrit qui révèle chez son auteur une sérieuse connaissance de ces régions ; 4 l'introduction d'éléments nouveaux dans le titre officiel du voïvode de Valachie (« voïvode du Pays d'Hongrovalachie et de la *Podunavie* ») qui ne figurent que dans les ouvrages sortis des presses du maître imprimeur Macarie et dans les actes de donation en faveur de l'hégoumène Macarie et de son couvent, les uns et les autres identiques comme forme.

Tout semble indiquer qu'il s'agit d'une seule et même personne et que le moine Macarie qui imprima les premiers livres en Valachie et fut métropolitain de 1512 à 1521 n'est autre que l'hégoumène Macarie du couvent de Hilandar, au Mont Athos des années 1525—1533. Ceci expliquerait l'importance des donations faites à ce couvent et personnellement à son hégoumène, dont on tenait à récompenser ainsi les services rendus au pays par ses livres et, peut-être, par son activité de métropolitain. C'est là la conclusion à laquelle aboutit l'auteur.

CERCETĂRILE DE ISTORIE UNIVERSALĂ ÎN REPUBLICA DEMOCRATĂ GERMANĂ

Într-o recentă călătorie în Republica Democrată Germană (decembrie 1962 — ianuarie 1963) am avut prilejul, printr-o serie de convorbiri și luări de contact, să mă informez mai îndeaproape în legătură cu activitatea istoriografică din țara socialistă prietenă cu privire specială asupra cercetării diferitelor probleme de istorie universală. Locul pe care acestea îl ocupă se extinde an de an — dovadă numărul crescând de institute sau secții în cadrul institutelor —, ceea ce oglindește efortul susținut pe care istoricii din Germania democrată îl depun pentru a răspunde în lucrările lor prin diverse soluții la unele dintre cele mai actuale probleme ale istoriografiei contemporane. Se știe în această privință că istoriografia reacționară din țările capitaliste, slujind ca și în trecut interesele prezente ale cercurilor imperialiste, țintește nu numai la falsificarea adevărului istoric în ce privește felurile istorii naționale, ci mai ales caută să elaboreze și să impună o imagine denaturată, mincinoasă, de așa-zisă sinteză, a întregii istorii universale sau a unor perioade largi ale acesteia.

Orientarea cercetărilor de istorie universală în Republica Democrată Germană este marxist-leninistă, pornind de la tezele fundamentale pe care clasicii marxism-leninismului le-au formulat în legătură cu conținutul științific al unui număr destul de important de probleme ale istoriei mondiale. Un loc de frunte în această privință îl ocupă valorificarea ideilor geniale ce se găsesc în lucrările întemeietorilor marxismului și care privesc direct raporturile reale dintre istoria Germaniei și istoria universală în lumina concepției științifice despre modul cum trebuie înțeleasă integrarea istoriei Germaniei în istoria universală. Și Marx și Engels, în lucrările lor, au respins de repetate ori diversele camuflaje istoriografice sub care nu se făcea altceva decât să se ascundă ideologia agresivă a militarismului și imperialismului german ca, de pildă, caracterul de ordin divin al Imperiului romano-german, așa-zisa misiune culturală europeană și mai ales în răsărit, idealizarea statului militarist și birocratic prusac, primatul politicii externe asupra celei interne etc. Marx și Engels au arătat că tratarea istoriei germane din punctul de vedere al istoriei universale în această lumină nu poate să ducă decât la o imagine falsificată a trecutului poporului german.

Pornind de la aceste premise ideologice, orientarea cercetărilor de istorie universală din Republica Democrată Germană tinde — și a înregistrat în această privință succese vădite — să curețe terenul de zgura antiștiințifică lăsată în urmă de istoriografia germană proimperialistă și promilitaristă din trecut. În chip firesc sînt abordate astăzi probleme care înainte

erau complet ignorate ca : legăturile de colaborare și bună înțelegere spontane sau prin intermediul organizațiilor de luptă și revoluționare, de-a lungul veacurilor, dintre poporul german și popoarele vecine, cercetarea din punctul de vedere al istoriei universale a influențelor primite și transmise în unele momente de seamă ale luptei poporului german pentru libertate și dreptate, ca războiul țărănesc de sub conducerea lui Thomas Müntzer, iluminismul german și cel european, lupta pentru independență cu formele ei populare din timpul războaielor napoleoniene, revoluțiile germane de la 1848 și locul lor în ansamblul revoluțiilor europene, mișcarea muncitorească germană în cadrul celei europene etc. În chip firesc, nu este simplu de stabilit o rigidă linie de demarcație între cercetările de istorie a Germaniei propriu-zise și cele de istorie universală ; în legătură cu aceasta este de arătat că pe lângă cercetările care au obiect probleme propriu-zise de istorie mondială în general mai toate studiile privind istoria Germaniei au o destul de bogată și amplă fundamentare de istorie europeană și chiar universală.

Ceea ce se impune din punctul de vedere al caracterului precumpănitor al cercetărilor de istorie universală din Republica Democrată Germană este spiritul lor combativ polemic, mai ales cele privind istoria modernă și contemporană au de multe ori aspectul unei riposte date cercetărilor în aceleași probleme din țările capitaliste, mai ales R.F.G. și S.U.A., unde numeroase centre publică materiale documentare și lucrări privind istoria Germaniei în ansamblul istoriei universale. Orientarea unor oameni de știință din țările capitaliste net reacționară, pusă în serviciul monopolurilor imperialiste, se manifestă în domeniul istoriografiei prin încercări repetate de a reabilita militarismul german și chiar hitlerismul. Desigur că o astfel de orientare se izbește de starea de spirit antimilitaristă și antiimperialistă a opiniei publice din țările capitaliste și a celei din Republica Federală Germană ; din cauza aceasta o astfel de orientare n-a putut deveni generală și n-a fost în stare să caracterizeze întreaga activitate a istoriografiei burgheze din aceste țări, unde un număr important de oameni de știință continuă să se plaseze pe poziții progresiste și să lupte în limitele metodei și concepției lor pentru adevărul istoric. Activitatea istoriografică din Republica Democrată Germană în numeroase probleme este îndreptată tocmai spre dezvoltarea caracterului antiștiințific și ostil intereselor populare al lucrărilor unor cercetători care nu dovedesc exces de scrupule în slujirea capitalismului și imperialismului contemporan. Din această cauză cele mai multe din aceste cercetări în Republica Democrată Germană se înfățișează ca un răspuns de pe pozițiile marxism-leninismului la cercetările similare întreprinse de pe pozițiile unor curente neștiințifice și retrograde din punct de vedere politic.

Într-un număr important de probleme cercetările de istorie universală din Republica Democrată Germană se desfășoară printr-o colaborare strânsă între istoricii din această țară și cei din țările vecine. Această colaborare a avut în general o tematică privind relațiile dintre popoarele respective de-a lungul veacurilor cu referire specială asupra epocii mai noi și s-a concretizat într-o serie de publicații în care materiale documentare și lucrări au pus în lumină caracterul real istoric al evoluției acestor raporturi. Mai ales istoricii s-au preocupat să sublinieze nu numai evoluția raporturilor interstatale, ci aceea a legăturilor spontane de conștiință și opinie publică între grupuri sociale ale diferitelor popoare din această regiune, ilustrându-se în acest fel realitatea istorică, că în afară de șirul nesfârșit de războaie dintre Germania și țările învecinate, cele mai multe dezlănțuite de militarismul german, au existat întotdeauna legături și forme de colaborare prietenească între straturi ale societății, un fel de opoziție populară permanentă față de politica claselor conducătoare stăpâne pe pîrghiile statului. O atenție deosebită atrage în această privință studiile privind legăturile revoluționare dintre

participanții la diferite răscoale și războaie țărănești, legăturile dintre mișcările sociale cu formă religioasă eretică, desfășurate simultan în mai multe țări din această regiune și, mai ales, legăturile între organizațiile revoluționare ale mișcării muncitorești la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea și mai târziu între partidele marxist-leniniste ale clasei muncitoare. În felul acesta s-a contribuit la alcătuirea treptată — care încă nu e completă — a unei imagini istorice corespunzătoare adevărului privind raporturile dintre popoarele ce locuiesc în aceste regiuni ale continentului.

În general cercetările de istorie universală din Republica Democrată Germană se desfășoară în toate centrele universitare din această țară: Berlin, Leipzig, Halle, Jena, Greifswald, Rostock, ponderea principală avînd-o activitatea de la Berlin și Leipzig, unde institute de specialitate cu o tematică largă întreprind cercetări importante în numeroase domenii ale istoriei universale, multe din rezultate văzînd de mai mult timp lumina tiparului.

La Berlin un loc important îl ocupă Institutul pentru cercetarea antichității greco-romane de pe lângă Academia germană de științe, condus de prof. dr. Johannes Irmscher. Revista noastră a mai avut prilejul, sub semnătura directorului acestui institut, să publice o informație amplă cu privire la activitatea lui. Nu ne vom referi în cele ce urmează decît la contribuția pe care cercetările din cadrul acestui institut o aduce cunoașterii mai bune a evului mediu european prin studiile de bizantinistică și neolenistică întreprinse. Cercetătorii din țara noastră cunosc realizările foarte frumoase obținute, dat fiind numărul mare de lucrări apărute pînă acum în colecția de prestigiu științific internațional „Berliner Byzantinische Arbeiten”, cu o tematică largă, îmbrățișînd o varietate de probleme bizantine și postbizantine, istorice și filologice, de istoria artei și de istorie ideologică. În această colecție au apărut contribuții valoroase care au îmbogățit efectiv bizantinistica și neolenistica. Semnalăm ca urmînd să apară într-un viitor apropiat în această colecție o serie de lucrări cu teme care prin însăși formularea lor promit un aport științific interesant. Astfel, A. Lüders: *Cruciatale în judecata izvoarelor siriene și armenese*, V. Beșevliev: *Inscripții latine și grecești tîrzii în Bulgaria*, R. Guilland: *Cercetări asupra instituțiilor Imperiului bizantin și Studii de topografie bizantină*, M. Kamil: *Copții. Originea și viața lor*. De asemenea, se lucrează în momentul de față pentru apariția într-un viitor nu prea îndepărtat a unor texte de autori bizantini sub forma de ediții critice ea, de pildă, I. Kameniates, N. Kabasilas, I. Anagnostes etc. Tot în această privință, în legătură cu cercetarea evului mediu european, de mare folos sînt lucrările în continuare, și care cunosc astăzi un ritm mai grăbit, în vederea încheierii publicării dicționarului de latină medievală, tezaur bazat pe valorificarea izvoarelor de latină medievală dintre anii 600 și 1280.

Tot la Berlin, Institutul pentru istoria germană de pe lângă Universitatea „Humboldt” include în componența sa o puternică secțiune de cercetări medievistice, care privește în primul rînd raporturile dintre istoria medievală a Germaniei și istoria medievală a țărilor înconjurătoare, mai ales a evoluției orășenimii și a civilizației urbane. În expunerea de motive la planul de activitate pe 1960—1965 se arată că cea mai mare atenție va fi acordată problemei apariției relațiilor de producție feudale și statului feudal printr-o serie de studii și monografii, în așa fel încît să fie lămurite probleme fundamentale ca: legitatea trecerii de la o formație socială la alta, caracterul și forțele motrice ale luptei de clasă, rolul maselor populare, raporturile reciproce dintre bază și suprastructură, rolul statului și al ideologiei în nașterea noii orînduirii sociale. Această problematică a stat la baza cercetărilor privind epoca carolingiană și ottoniană, studiate nu din punct de vedere strict al istoriei Germaniei, ci în strînsă legătură cu întreaga istorie europeană contemporană. Unele rezultate au fost de pe acum obținute; ele au fost dezbătute pe baza fragmentelor publicate din monografia în curs de apariție a lui E. Müller-Mertens intitulată *Carol cel Mare, Ludo*

vie Piosul și oamenii liberi în care se respinge teza burgheză că în această epocă nu mai existau țărani liberi, că așa-ziii țărani liberi erau de fapt țărani ai regelui și cercetînd politica carolingiană pune în lumină legăturile complexe dintre lupta de clasă și reformele statale. Într-o altă lucrare, *Studii privind reacția bisericii și a puterii regale față de rezistența populară în evul mediu timpuriu*, S. Eperlein respinge teza burgheză că în evul mediu timpuriu ar fi stăpînit armonia socială, subliniind intensitatea luptei de clasă în vremea carolingienilor. Un număr important de cercetări încă nefinite se desfășoară în direcția lămuririi problemelor complexe ridicate de apariția statului german în sec. al IX-lea și a Imperiului german în sec. al X-lea în lumina situației internaționale europene. Mai ales aceste studii pun importante probleme metodologice, deoarece studiază tema sus-amintită nu numai din punct de vedere al situației externe, așa cum s-a făcut pînă acum, ci totodată pornind de la nivelul dezvoltării social-economice. Acestea sînt de altfel intențiile științifice ale lucrării lui E. Müller-Mertens *De la Regnum Teutonicum la Sfîntul Imperiu Roman de națiune germană*. Mai amintim în legătură cu activitatea secțiunii de medievistică din Institutul de istorie de pe lîngă Universitatea „Humboldt” din Berlin cercetările de istorie social-economică a bazinului Mării Baltice, cu privire specială asupra activității Hansei în orașele aflate astăzi pe teritoriul german, polonez, sovietic, suedez, norvegian etc.

La Leipzig există un institut mare de istorie universală cu două secțiuni importante : istoria universală medie și istoria universală modernă. Secțiunea de istorie universală medie condusă de prof. dr. E. Werner a pus accentul în activitatea de pînă acum mai ales pe cercetarea a două teme : mișcările social-religioase din evul mediu și mișcările populare orășenești din Europa în veacul al XIV-lea. În ce privește prima temă, într-o serie de contribuții, studii și monografii au fost puse în lumină rădăcinile social-economice ale acestor mișcări și locul pe care îl ocupă în evoluția generală a luptei de clasă în epoca feudalismului. Totodată a fost precizată în unele cazuri aria de răspîndire a ideilor eretice, capacitatea acestora de a formula țelurile de luptă ale mișcărilor populare. În legătură cu a doua temă sus-amintită, a avut loc în anul 1960 la Wernigerode o conferință de medievistică în care au fost dezbătute diferite aspecte, mai ales privind forțele motrice, caracterul, componența din punct de vedere al straturilor sociale, programul politic și ideologie al acestor mișcări. Pentru anii următori, secțiunea de medievistică a Institutului de istorie universală de la Leipzig își propune să studieze în primul rînd două teme : probleme ale statului medieval și lupta de clasă și mișcări populare în Europa în sec. al XIV-lea. Cercetarea acestor teme va fi concretizată în lucrări de o mare amploare, ca : *Apariția statului osman* (E. Werner), în care se va studia problema în legătură cu condițiile istorice ale expansiunii otomane și ale îndrîjitelor lupte de clasă desfășurate în sec. al XIV-lea ; *Mișcări populare revoluționare în Franța în timpul războiului de 100 de ani* (E. Uitz), în care se va pune în lumină paralelismul dintre luptele de clasă și procesul formării națiunii franceze ; *Mișcările populare din Austria în secolele XIII—XIV*, privind în primul rînd mișcarea waldensă și reacția claselor conducătoare și a statului împotriva acesteia.

În legătură cu activitatea secțiunii de medievistică a Institutului de istorie universală de la Leipzig atrage în chip deosebit atenția activitatea bogată și valoroasă a unor cercetători de specialitate în frunte cu prof. E. Werner. Într-o serie de lucrări acesta a pus în lumină aspecte noi ale feudalismului european în prima perioadă a epocii sale dezvoltate. Mai ales în legătură cu mișcările sociale avînd formă religioasă o serie de lucrări importante se înscriu în această privință, ca : *Bazele sociale ale reformei mănăstirești în sec. al XI-lea, Informații cu privire la adamiții din Boemia, Două forme ale ereziei medievale, Observații cu privire la o nouă teză despre apariția fraților laici*. Alte lucrări privesc probleme de istorie

ideologică a evului mediu ca : *Ideea de cruciată în evul mediu sau Mișcarea mesianică în evul mediu*. În alte lucrări se cercetează probleme de istorie economică a evului mediu ca : *Forme ale rentei feudale în Bălcani, Istoria agrară a Macedoniei și așa-zisa criză a feudalismului, Cu privire la capitalismul timpuriu în Veneția, Capitalismul timpuriu din Florența în lumina concepției marxiste*. Prof. E. Werner s-a ocupat în mod stăruitor de mișcările social-politice din evul mediu în lucrări ca următoarele : *Problemele mișcărilor populare orășenești din sec. al XIV-lea în lumina răscoalei ciompilelor din Florența, Eretici populari sau reformatori social-politici, probleme ale mișcării populare revoluționare din Thessalonica 1342–1349* etc. O serie de colaboratori ai conducătorului secției de medievalistică a Institutului de istorie universală din Leipzig au dat la lumină contribuții interesante privind istoria evului mediu european. Astfel, Theodora Büttner a publicat *Luptele sociale ale londonezilor în timpul răscoalei fărânești engleze din 1381*, cu fapte și aspecte noi ale acestei importante probleme. O altă cercetătoare, Erika Engelmann a publicat *Mișcarea populară orășenească din Franța de sud, Societatea și libertatea comunală*. Dat fiind ascuțimea și vigoarea punerii și rezolvării problemelor prezintă interes lucrările aceleiași autoare intitulate : *Revoluție burgheză, mișcare populară revoluționară sau răscoală, Evenimentele de la Paris dintre anii 1356–1358 : mișcări populare orășenești în veacul al XIV-lea și Despre lupta revoluționară a poporului francez în evul mediu*. Mai amintim între altele și lucrarea lui Gottfried Koch : *Noi izvoare și cercetări privind începuturile waldensilor*. O realizare importantă a acestui colectiv de muncă științifică este colecția *Cercetări cu privire la istoria medievală* din care au apărut pînă acum câteva lucrări importante. Din cele de mai sus reiese cu limpezime caracterul tematicii și problemele concentrate în jurul celorva teme precumpănitoare.

Secțiunea de istorie modernă a Institutului de istorie universală din Leipzig s-a ocupat în primul rînd cu probleme privind legăturile dintre cercurile progresiste și revoluționare din Germania și cele din Franța în epoca iluminismului, a revoluției franceze și a războaielor napoleoniene. Trebuie mai ales subliniate lucrările lui Werner Kraus, tinzînd să fixeze locul și să precizeze specificitatea iluminismului german în raport cu iluminismul european în general și cu cel francez în special. Lucrările lui Werner Kraus, savant de mare reputație, au adus o contribuție temeinică la cunoașterea mai bună a tradițiilor progresiste înaintate din trecutul poporului german, în scopul înlăturării ideilor neștiințifice, absurde privind o așa-zisă izolare ideologică germană în mijlocul Europei. Importante, de asemenea, sînt lucrările cunoscutului om de știință Walter Markow, directorul secțiunii de istorie modernă a Institutului de istorie universală din Leipzig de pe lîngă Universitatea „Karl Marx”. Walter Markow a izbutit din punct de vedere organizatoric să alcătuiască un colectiv de istorici marxști din diferite țări care au întreprins cercetări ample privind problemele generale europene ale epocii revoluției franceze ; este semnificativă în această privință colaborarea cu Institutul de la Leipzig a unuia din cei mai buni specialiști contemporani în aceste probleme, istoricul marxist francez Albert Soboul. Într-o serie de lucrări Walter Markow a pus în lumină legăturile dintre iacobinii europeni, mai ales între iacobinii francezi și cei germani, răsunetul adînc al revoluției franceze în Germania și a contribuit la înlăturarea unei alte idei neștiințifice, cea despre terenul neprielnic german față de ideile revoluției franceze.

Unele probleme de istorie contemporană din punctul de vedere al istoriei universale sînt abordate în Republica Democrată Germană de un institut cu caracter special ce funcționează pe lîngă Universitatea „Karl Marx” din Leipzig : „Institutul pentru istoria democrațiilor populare europene” aflat sub conducerea prof. dr. Basil Spuru. Acest institut, care a împlinit de curînd zece ani de existență, a abordat pînă acum o tematică variată, privind problema raporturilor dintre statul și poporul german pe de o parte și statele și popoarele din Europa centrală și sud-estică, în care a învins și s-a statornicit orînduirea

socialistă pe de altă parte. Aceste raporturi sînt studiate — și în fapt aceasta este justificarea numelui institutului — în bună măsură din punctul de vedere al istoriei proprii a țărilor socialiste din Europa. Colectivele de cercetare din acest institut au fost preocupate să studieze tradițiile de prietenie dintre poporul german și popoarele democrațiilor populare, să pună în lumină rădăcinile istorice ale acestor raporturi și să precizeze valoarea lor istorică reală, ceea ce însemna de fapt înfățișarea luptei comune împotriva jugului feudal și capitalist, împotriva războiului imperialist și fascismului. În mare măsură, activitatea acestui institut a fost îndreptată totodată în direcția înlăturării denaturărilor și falsificărilor istorice privind raporturile dintre poporul german și popoarele din Europa centrală și sud-estică, care sînt caracteristice unor cercuri științifice reacționare din apus, despre care s-a vorbit la începutul acestui articol. Din această cauză un număr important de materiale elaborate de cercetătorii acestui institut au un caracter polemic, de legătură directă prin răspunsuri științifice argumentate la tezele puse în circulație de unele lucrări elaborate de istorici aflați în slujba imperialismului.

De cîtva timp și în continuare, activitatea „Institutului pentru istoria țărilor de democrație populară din Europa” pune accentul pe cercetarea a două probleme principale. Una este problema formării și dezvoltării statelor de democrație populară din Europa centrală, de răsărit și de sud-est în cadrul sistemului mondial socialist, cu privire specială asupra relațiilor dintre poporul german și popoarele acestor state; această temă va fi realizată printr-o monografie de mai multe volume sub forma unui manual de istorie a țărilor de democrație populară europene. Cealaltă temă privește istoria așa-zisei cercetări a răsăritului din Germania imperialistă; tratarea acestei teme tinde să pună în evidență strînsa interdependență dintre tendințele istoriografiei germane din trecut și interesele imperialismului german, slujirea directă a acestuia de către numeroși reprezentanți ai istoriografiei oficiale din Germania lui Wilhelm, a Republicii de la Weimar și a lui Hitler și, în legătură cu aceasta, continuarea „tradițiilor” de acest fel în activitatea unor istorici din Germania lui Adenauer.

În legătură cu prima temă, colectivul institutului își propune ca pe bază de material faptic caracteristic să-și aducă contribuția la lămurirea citorva probleme ale sistemului mondial socialist în ce privește fundamentarea lor, atît teoretică, cît și faptică. Cercetătorii ce lucrează în cadrul institutului de la Leipzig se străduiesc să pună în lumină aspectele actuale ale istoriei contemporane a diferitelor țări socialiste din Europa, mai ales în legătură cu ofensiva ideologică de denigrare ce se desfășoară împotriva acestora din partea unor organizații și publicații din țările capitaliste. Spre deosebire însă de alte institut care cercetează probleme de istorie universală, în Republica Democrată Germană activitatea acestui institut n-a ajuns încă la un stadiu în care un număr important de contribuții, studii și monografii să reflecte progresele cercetării în punerea problemelor și soluționarea acestora. Anii ce urmează vor arăta în ce măsură programul de activitate va fi realizat. În ce privește a doua temă de cercetare din cadrul acestui institut, un volum apărut la sfîrșitul anului 1962 și intitulat semnificativ *Pe urmele cercetării răsăritului* publică o serie de contribuții, variate din punct de vedere tematic, în care se trec în revistă numeroasele aspecte ale tendințelor reacționare, militariste, revanșarde, pe care le-a promovat istoriografia reacționară germană în trecut și pe care le mai promovează unii istorici reacționari și astăzi în legătură cu istoria Europei de răsărit și de sud-est. Între diversele contribuții remarcăm studiul lui Peter Alfons Steiniger despre *Teza neofascistă de la Bonn despre « Dreptul la patrie »* în care sînt respinse așa-zisele fundamentări istorice ce se încearcă azi în Germania occidentală de către unii cu privire la teritoriile din răsărit, aparținînd Uniunii Sovietice, Poloniei și Cehoslovaciei. Hellmut Harke în studiul *Legenda spațiului vital deficitar* aduce contribuții interesante privind modul în care, de-a lungul timpului, această legendă a devenit doctrina oficială a imperialismului german. În studiul *Cercetarea răsăritului și militarismul* Helmut Schnitter

scoate în evidență interdependența așa-ziselor cercetări științifice cu privire la răsăritul Europei cu planurile militariste. Până unde merg, și cît de complexă poate fi forma acestor tendințe, se poate vedea din materialul publicat în aceeași culegere de către cercetătoarea Ingrid Schultze sub titlul *Cercetarea burgheză germană a istoriei artei în slujba politicii răsăritene imperialiste* în care se arată cum sprijinirea imperialismului se poate realiza chiar și într-un domeniu mai special ca cel al istoriei artelor. Culegerea sus-menționată subliniază orientarea și caracterul principal al cercetărilor ce se desfășoară astăzi în Institutul pentru istoria țărilor de democrație populară din Europa de pe lângă Universitatea „Karl Marx” din Leipzig. În această privință atrag în chip deosebit atenția cercetările lui Margot Hege-mann privind evoluția raporturilor germano-române în perioada contemporană.

O serie de contribuții ale institutelor de la Berlin și de la Leipzig, la care se adaugă și cele ale specialiștilor ce lucrează în alte centre universitare, ca : Jena, Halle, Greifswald, Rostock, sau importante centre de cultură ca : Weimar, Erfurt, Dresden, Magdeburg etc., apar într-o publicație specială intitulată *Anuarul pentru istoria U.R.S.S. și a țărilor de democrație populară din Europa* — în care sînt concentrate cercetările de acest fel — cu o periodicitate de unul sau două volume pe an, publicație căreia revista noastră îi va face o analiză specială, din care cauză o menționăm numai în acest material¹. În Republica Democrată Germană există încă numeroase institute care desfășoară o anumită activitate în cercetarea unor probleme de istorie universală. Astfel sînt la Berlin : „Institutul de istorie” al Academiei germane de științe, „Institutul de istorie universală” al Universității, „Institutul de istorie agrară” de pe lângă Academia germană de agricultură și „Institutul german de istorie contemporană” — la Halle : „Institutul de istorie economică” de pe lângă Universitatea „Martin Luther”, iar la Jena „Institutul de istorie” de pe lângă Universitatea „Friederich Schiller”. Le pomenim aci pentru completarea tabloului informativ².

Eugen Stănescu

¹ Cercetările de istorie universală din Republica Democrată Germană fac parte din ansamblul activității istoriografice din această țară, problemele, progresele și dificultățile, direcțiile de orientare nefiind altele, ci aceleași. Ca și în celelalte țări socialiste, în R.D.G. în condițiile orînduirii socialiste știința în general și, în cadrul acesteia, științele umane, înregistrează o dezvoltare ce se manifestă în noutatea și îndrăzneala problematicii și soluțiilor, a metodelor de cercetare și a argumentării științifice.

² Prestigiul internațional al cercetărilor istorice din R.D.G. este învederat de două articole publicate în revista centrală a istoriografiei franceze „Revue Historique” de la Paris — sub semnătura lui Georges Castellan (CCXXVI iulie-sept. 1961 și CCXXVIII oct. - dec. 1962) despre activitatea istoriografică din R.D.G. Autorul consideră că această activitate trebuie cunoscută în pofida a ceea ce numește „prejudecăți politice” și, respingînd prin exemple ilustrative pretenția istoricilor din R.F.G. că numai ei tratează cu „imparțialitate științifică” istoria germană, ajunge la următoarea concluzie edificatoare : „poate să stîrnească mirare faptul că într-o serie de puncte tezele marxiste din răsărit (se subînțelege ale istoricilor din R.D.G.) sînt mai apropiate de tezele istoricilor francezi — nemarxiști — decît cele ale colegilor lor din Republica Federală”.

CONFERINŢA INTERNAŢIONALĂ DE STUDII SUD-EST
EUROPENE DE LA MÜNCHEN (NOIEMBRIE 1962)

În zilele de 7—10 noiembrie 1962 s-a ținut la München o Conferință internațională de studii sud-est europene organizată de „Sud-Ost Europa Gesellschaft” cu prilejul împlinirii a zece ani de la înființarea acestei societăți. În cadrul Conferinței au fost prezentate numeroase comunicări și referate în trei secțiuni de specialitate: secțiunea istorică, secțiunea de lingvistică, arheologie și istoria artei, secțiunea de finanțe, economie, drept. Comunicările și referatele prezentate au fost consacrate, în general, tratării unor probleme ale sud-estului european privind trecutul mai depărtat sau apropiat, precum și realitatea contemporană.

Lucrările Conferinței internaționale de la München au pus în lumină încă o dată interesul viu și concret pe care cercurile științifice din numeroase țări capitaliste îl poartă asupra țărilor din Europa sud-estică. Transformările social-economice fundamentale care au avut loc în această regiune a Europei după încheierea celui de-al doilea război mondial, progresele construcției economice socialiste, succesele politice interne și externe ale acestor țări au obligat cercurile științifice din țările capitaliste să se preocupe mai îndeaproape de problemele sud-estice, să se documenteze asupra lor. Astfel se explică de ce în perioada de după cel de-al doilea război mondial au fost înființate o serie de societăți și instituții — nu numai în Germania apuseană unde acest lucru corespunde oarecum unei tradiții, ci și în alte țări ca S.U.A., Anglia, Austria etc. — a căror activitate este consacrată tocmai acestui fel de probleme. Se vede foarte clar în activitatea desfășurată pînă acum de aceste societăți și instituții că sarcina combaterii socialismului, încredințată de monopoluri unor cercuri științifice, trebuie să treacă în chip obligatoriu prin cunoașterea amănunțită a faptelor și că aceste fapte, pînă la urmă, se impun și silesc la recunoașterea succeselor obținute de edificarea socialismului.

Mai ales acest lucru apare pregnant dacă luăm în considerație locul acordat în cadrul problemelor sud-est europene țării noastre, realizărilor obținute de către poporul român prin lupta și munca lui în anii puterii populare. La Conferința internațională de la München — ca și în alte împrejurări — a reieșit cu limpezime prestigiul internațional de care se bucură astăzi România, atât în ce privește succesele științei românești în domenii numeroase și variate, cât și succesele economice și politice care au făcut ca o țară agrară înapoiată să devină o țară cu o industrie puternică în continuă dezvoltare și totodată un factor internațional de autoritate. Din această cauză organizatorii Conferinței de la München au invitat în chip stăruitor să participe la lucrări o delegație cât mai numeroasă și au considerat ca o evidentă necesitate ca, în

lucrările acestei conferințe, temele de istorie, lingvistică, arheologie românească să fie cit mai prezente și comunicările respective să fie susținute de oameni de știință din Republica Populară Română.

Sub conducerea acad. C. Daicoviciu, rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj și președinte al Secției de științe istorice a Academiei R.P.R., o delegație de specialiști români a participat la lucrările diferitelor secțiuni ale Conferinței internaționale de studii sud-est europene de la München. Astfel, la lucrările secțiunii istorice au participat acad. C. Daicoviciu și conf. univ. Eugen Stănescu, redactor șef al revistei „Studii”; la lucrările sesiunii de lingvistică, arheologie și istoria artei au participat acad. Em. Petrovici, directorul Institutului de lingvistică din Cluj și acad. Em. Condurachi, directorul Institutului de arheologie din București; la lucrările secțiunii de economie, finanțe și drept au participat Emeric Deutsch și Gh. Comșa, cel dintâi vicepreședinte, iar cel de-al doilea consilier al Băncii de Stat a Republicii Populare Române. Participanții români la lucrările acestei sesiuni au prezentat comunicări și referate, au intervenit în discuții, subliniind punctul de vedere al științei românești și stadiul actual al cercetărilor din țara noastră în problemele care au fost abordate sau dezbătute în cadrul acestei conferințe internaționale.

Sesiunea de istorie a avut un program de activitate axat pe o temă specială, anume trecerea în revistă a muncii de cercetare în domeniul istoriei sud-estului european în ultimele două decenii. În legătură cu această temă reprezentanții unor organizații și institute speciale din numeroase țări au prezentat în referatele lor stadiul actual al cercetărilor în lumina evoluției din ultimii douăzeci de ani. Delegații români, în două referate ample, au analizat rezultatele obținute în țara noastră în cercetarea unui număr important de probleme și anume: acad. C. Daicoviciu cele privitoare la istoria veche și Eugen Stănescu cele privitoare la istoria medie, modernă și contemporană. Referatele au subliniat cadrul nou material și organizatoric al cercetării, condițiile excepționale oferite în această privință oamenilor de știință, numărul mare de institute înăuntrul cărora se desfășoară cercetarea și de publicații în care se valorifică roadele cercetărilor. La lucrările acestei secții au mai fost prezentate referate privind activitatea citorva centre importante de studii sud-est europene, ca de pildă cel de la Viena (de către dr. Thorvi Eckhardt), cel de la Detroit (de către dr. Stephen Fischer-Galatzi), cel de la München (de către prof. dr. Mathias Bernath și dr. Emanuel Turczynski). În acest fel participanții români au putut să se documenteze amplu în ce privește direcțiile și metodele de cercetare ale problemelor sud-estice în aceste diferite centre. În secția istorică, savantul bizantinist Franz Dölger a prezentat un referat evocator privind începuturile cercetării sud-estului european în Bavaria la sfârșitul veacului trecut. Subliniind aportul pozitiv adus de acest referat cunoașterii și valorificării realizărilor științifice din trecut, conducătorul delegației române a arătat încă o dată că oamenii de știință marxiști-leniniști înțeleg să-și întemeieze cercetările lor și consideră că acestea pot fi rodnice pornind de la valorificarea a tot ce este de preț și pozitiv în activitatea științifică mai veche.

În secția de economie, finanțe și drept lucrările, ca și în secția istorică, au fost consacrate unei singure teme: „Dreptul bancar și valutar în țările de democrație populară din Europa sud-estică în cadrul sistemului economic socialist”. Se vede bine că această temă de strictă actualitate pornește de la necesitatea cunoașterii prin analiză a realităților noi ce se dezvoltă și se consolidează în această parte a continentului european unde aproape toate țările au ales calea socialismului. Delegații români Emeric Deutsch și Gh. Comșa au susținut un referat intitulat „Rolul sistemului bancar și valutar în economia Republicii Populare Române cu privire specială asupra comerțului exterior”. Referatul delegaților români a fost primit cu mult interes, iar intervențiile pe marginea lui au arătat încă o dată că țara noastră se bucură astăzi de o mare autoritate economică și financiară, că este considerată ca un partener important în ce privește

raporturile economice și financiare reciproce, diversele încheieri de obligații contractuale. În lucrările secției de economie, finanțe și drept a apărut în chip evident că în Germania apuseană, ca și în alte țări capitaliste, există unele cercuri de afaceri care se împotrivesc liniei promovate de alte cercuri ce urmăresc un anume exclusivism în relațiile economice.

Spre diferență de celelalte două secții, secția de lingvistică, arheologie, istoria artei privind mai ales probleme balcanologice, nu a avut o temă specială. De aici rezultă caracterul mai divers, mai variat al comunicărilor prezentate și susținute în această secțiune. Astfel, acad. Em. Petrovici a prezentat comunicarea „Trăsături balcanice comune în sistemul fonetic român și albanez”, iar acad. Em. Condurachi comunicarea „Legăturile dintre greci și populația autohtonă de la Dunărea de jos în lumina ultimelor cercetări și descoperiri arheologice și epigrafice”. În aceste comunicări au fost susținute puncte de vedere argumentate științific privind trăsăturile originale ale culturilor din aceste regiuni și au fost combătute diversele variante ale teoriei influențelor exclusive și într-o singură direcție. Trebuie de subliniat în această privință că în cadrul dezbaterilor din această secție pe marginea unor referate prezentate de profesorii G. Reichenkronn și E. Gamillscheg principiul continuității populației autohtone pe teritoriul vechii Dacii — care s-a transformat treptat din populație daco-romană în populație stră-românească și apoi românească — a găsit o adeziune unanimă atât din partea referenților, cât și a celor care au participat la dezbateri. Aceasta arată că punctele de vedere ale științei românești fac autoritate în știința internațională și sint considerate ca atare.

Conferința internațională de la München, ca și alte manifestări de acest fel la care au participat reprezentanți ai țării noastre, a arătat utilitatea intensificării relațiilor de colaborare științifică cu instituțiile de peste hotare în condițiile specifice actuale ale întăririi continue a autorității științei din țara noastră în străinătate. În acest sens s-a manifestat clar, atât din partea președintelui Societății „Sud-Ost Europa” Rudolf Vogel, cât și a vicepreședinților Theodor von Uzorinak-Kohary, Hermann Gross și Alfred Hönig un interes deosebit pentru intensificarea multilaterală a legăturilor dintre oamenii de știință din țara noastră și cei ce lucrează pe lângă institutele științifice din München. Un rol deosebit în desfășurarea lucrărilor într-o atmosferă de colegialitate cordială l-a avut președintele Sesiunii istorice, regretatul profesor dr. H. F. Schmidt, membru al Academiei de științe din Viena și președinte al Comitetului internațional al istoricilor de pe lângă UNESCO, care a condus dezbaterile cu fermitate și obiectivitate. Oamenii de știință din țara noastră regretă dispariția timpurie a acestui savant de seamă, prieten al țării noastre care ne-a lăsat o amintire dintre cele mai bune.

Acad. Em. Condurachi
și
Eugen Stănescu

SESIUNEA GENERALĂ A ACADEMIEI R.P.R.

Între 18—21 martie a.c. a avut loc sesiunea generală a Academiei R.P.R.

Darea de seamă asupra activității Academiei R.P.R. pe anul 1962 a fost prezentată de acad. Șt. Milcu care a arătat că „în anul 1962 oamenii de știință însuflețiți de realizările obținute de oamenii muncii din industrie și agricultură au adus contribuții de preț la dezvoltarea științei și a culturii socialiste, au predat economiei naționale noi rezultate ale cercetării obținute în domeniul matematicii, fizicii, chimiei, științelor tehnice, geologiei, au obținut noi realizări în ocrotirea sănătății”. Lucrătorii din domeniul științelor sociale, s-a arătat în darea de seamă,

muncind cu entuziasm pentru îndeplinirea directivelor trasate de Congresul al III-lea, au realizat noi opere fundamentale de cultură, care au un rol important în educația socialistă a oamenilor muncii.

Referindu-se la activitatea din domeniul științelor istorice s-a arătat că din planul de cercetări, care a cuprins 167 teme, s-au realizat integral 152 teme, 9 s-au realizat parțial, iar 6 nu s-au putut lua în studiu din diferite motive. Problemele mari ale planului pe anul 1962 au fost: continuarea muncii de elaborare a tratatului *Istoria României*; studiul dezvoltării societății omenești pe teritoriul patriei noastre prin săpături arheologice; publicarea în continuare a izvoarelor istoriei patriei; studii de interpretare; studierea unor probleme mai puțin cercetate din epoca veche, medie și modernă, a luptei clasei muncitoare împotriva regimului burghez-moșieresc și revoluția populară. Dintre realizările mai de seamă s-au citat: îndeplinirea unui bogat plan de săpături arheologice de către colectivele de la București, Cluj și Iași; lucrările la tratatul *Istoria României*; o serie de monografii sau volume de documente etc. Prin tratatul *Istoria României*, cea mai importantă realizare a istoriografiei noastre din ultimii ani — s-a subliniat în darea de seamă —, se pune la îndemna cercetătorilor, corpului didactic de toate gradele, studenților și maselor populare din țara noastră o lucrare de înaltă valoare științifică, menită să aducă o contribuție de seamă în opera de educație patriotică și în procesul de învățământ.

Darea de seamă a arătat și unele lipsuri care s-au manifestat. Temele de istorie contemporană nu s-au abordat în măsură suficientă. S-a atras atenția totodată că „este încă mult de făcut în ceea ce privește activitatea de reconsiderare și valorificare critică a gândirii istorice progresiste din trecut ca și în combaterea promptă, viguroasă, a denaturărilor de orice fel privind istoria patriei noastre”.

În ceea ce privește relațiile cu străinătatea, peste 200 oameni de știință au reprezentat Academia R.P.R. la circa 100 reuniuni și congrese științifice internaționale. Istoricii noștri au participat la: Consfătuirea de la Munchen în probleme de balcanologie și istoriografia sud-estului european (acad. C. Daicoviciu, acad. Em. Condurachi, conf. univ. Eugen Stănescu); Congresul internațional de științe pre- și protoistorice (prof. M. Petrescu-Dîmbovița, Maria Comșa); al IV-lea Congres internațional de epigrafie greacă și latină (acad. C. Daicoviciu, prof. D. M. Pippidi); Adunarea generală a Comitetului internațional de științe istorice (acad. P. Constantinescu-Iași); Adunarea generală a Uniunii Academice Internaționale (acad. Em. Condurachi, prof. D. M. Pippidi); A 6-a conferință de studii clasice din țările socialiste (acad. Em. Condurachi, prof. D. M. Pippidi). În țară s-a organizat: seminarul romîno-sovietic în problemele comune ale orînduirii comunei primitive; colocviul romîno-bulgar cu tema „Slavii la Dunărea de jos în sec. VII-XI”.

În continuarea lucrărilor, în ziua de 18 martie acad. V. Malinschi a prezentat Adunării, generale planul de cercetare pe 1963 care cuprinde pentru științele istorice 72 probleme cu 153 teme. În acest plan se dă, în continuare, o atenție deosebită valorificării materialelor arheologice prin studii monografice, precum și cercetării acelor probleme mai puțin studiate în trecut sau prezentate tendențios de istoriografia burgheză. Se va începe publicarea unei noi ediții, pe baze riguroase științifice, a colecției de documente privind istoria României.

În după amiaza zilei de 18 martie, ca și în ziua de 19 martie, au avut loc discuțiile pe marginea dării de seamă și a planului de cercetare pe 1963. În cuvîntul său, acad. A. Oțetea, directorul Institutului de istorie din București, referindu-se la tratatul de *Istoria României* a arătat că munca desfășurată la această operă, „incontestabil cea mai mare realizare a sectorului de istorie”, ne-a permis să cunoaștem „cu precizie ce ne lipsește și să știm prin urmare ce probleme avem de rezolvat”. Astfel, „se vor putea întocmi planuri de activitate mai precise, mai realiste și în același timp vom putea să abordăm valorificarea critică a moștenirii pe care înaintașii

noștri ne-au lăsat-o". După ce a amintit despre greutățile cu care se publică lucrările întocmite de institut, acad. A. Oțetea a ridicat problema cadrelor, pe care a calificat-o drept „problema cea mai importantă în momentul actual”. Arătând locul important ce-i revine științei în dezvoltarea societății contemporane și, ca o consecință a acestui fapt, preocuparea fiecărei țări de a crea specialiști de înaltă pregătire, acad. A. Oțetea a încheiat : „Noi am înțeles că numai răspunzând necesității de cadre specializate la un înalt nivel științific putem să contribuim la construcția socialismului și putem să justificăm marile sacrificii pe care niciodată Partidul Muncitoresc Român și guvernul țării noastre nu l-au preocupat oamenii de știință”.

Acad. Em. Condurachi, directorul Institutului de arheologie, în cuvântul său a vorbit despre unele realizări importante ale frontului istoric și a prezentat câteva probleme pe care cercetările în domeniul arheologiei și istoriei le ridică în momentul de față. D-șă a vorbit apoi despre succesele deosebite ale delegației care a participat la Conferința de la München, precum și despre Colocviul internațional de studii balcanice de la Sinaia. Ca o consecință a colaborării începute la Colocviul de la Sinaia se ivește posibilitatea deschiderii pentru istoricii noștri a vastelor arhive turcești, încă neexplorate pînă în prezent. Acad. Em. Condurachi a subliniat din nou necesitatea trimiterii de cadre tinere la specializare în străinătate.

În ziua de 21 martie s-a trecut la alegerea conducerii Academiei R.P.R. Președinte al Academiei R.P.R. a fost ales acad. Ilie Murgulescu. Președinte al Secției de științe istorice a fost reales acad. C. Daicoviciu.

Totodată s-au acordat premiile Academiei R.P.R. pe anul 1961 celor mai valoroase lucrări. În domeniul istoriei s-a decernat prof. D. Berciu premiul „N. Bălcescu” pentru lucrarea *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*.

P. Opreșcu

ALEGEREA DE NOI MEMBRI AI ACADEMIEI R. P. R.

Apreciind activitatea desfășurată pentru dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste din țara noastră, Academia R.P.R., în sesiunea din 18-21 martie 1963, a ales ca membri corespondenți pe prof. D. M. Pippidi, C. S. Nicolăescu-Plopșor, Șt. Pascu, M. Berza și V. Maciu.

Cu acest prilej, Colegiul de redacție al revistei „Studii” felicită călduros pe noii membri ai Academiei R.P.R. și le urează succes în activitatea viitoare de cercetare științifică a istoriei patriei.

ANALIZA ACTIVITĂȚII ȘTIINȚIFICE A INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI PE ANUL 1962

În luna ianuarie a avut loc la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. consfătuirea de producție în care s-a dezbătut darea de seamă cu privire la îndeplinirea planului de cercetări pe anul 1962. În raportul prezentat de directorul Institutului, acad. A. Oțetea, s-a arătat că în anul precedent a continuat în institut munca de transpunere în viață a sarcinilor trasate istoricilor de Congresul al II-lea P.M.R. — în ce privește mai ales, elaborarea tratatului de istorie a României —, ținându-se totodată seama de indicațiile Congresului al III-lea P.M.R. de sporire

a exigenței față de calitatea lucrărilor întocmite și a legării mai strânse a muncii de cercetare de sarcinile actuale ale construcției socialiste. Aceste indicații au dus la ridicarea nivelului științific al cercetărilor, la folosirea într-un spirit creator a tezelor clasicii marxism-leninismului.

În anul 1962 a apărut volumul II din tratatul de istorie a României și se află într-o fază înaintată volumele III, IV și V.

În afara acestor volume au fost publicate în 1962 sub egida institutului, ca lucrări de plan : *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V ; *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II ; *Revue roumaine d'histoire*, 1/1962 ; *Îndreptarea legii (1652)* ; *Documente privind istoria României. Colecția Hurmuzaki (seria nouă)*, vol. I.

Au fost pregătite pentru publicare : *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III ; *Revue roumaine d'histoire*, nr. 2/1962, 1/1963 ; *Documenta Romaniae Historica* vol. I, *Călători străini în țările române* (2 vol.) ; *Informații de istorie românească în cronicile otomane* (2 vol.) ; C. Dapontes, *Efemeridele dacice, Rapoartele capuchehaielelor lui Constantin Mavrocordat (aug. 1741—dec. 1742)* și altele.

Planul de cercetare al Institutului pe anul 1962 a fost orientat, în primul rând, spre abordarea unor probleme importante ale istoriei României, la care s-a simțit necesitatea aprofundării cu prilejul întocmirii tratatului de istoria României.

La secția de istorie medie accentul s-a pus în continuare pe studierea problemelor de istorie social-economică, fără a se neglija însă istoria politică și culturală. Nevoia împlinirii golurilor în informarea istorică a dus la necesitatea înscrierii în plan a izvoarelor generale ale istoriei medii a României, din care în primul rând sînt de amintit documentele interne, apoi cronicile și legiuirile.

La secția de istorie modernă s-a acordat o atenție deosebită cercetării situației țărănimii, începînd de la reforma din 1864 și pînă în preajma primului război mondial. În plan au fost prevăzute, de asemenea, mai multe teme privind mișcarea muncitorească și unele studii de demascare a politicii reacționare a burgheziei și moșierimii din România la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea. Secția de istorie modernă pregătește și ea unele colecții de documente în problemele majore ale istoriei moderne a patriei noastre.

La secția de istorie contemporană a fost abordată cercetarea unor probleme actuale ale istoriei contemporane : desfășurarea revoluției populare în țara noastră, România la începutul celui de-al doilea război mondial, partidele politice între cele două războaie mondiale etc.

La secția de istorie universală, pe lîngă pregătirea, în continuare, a unor importante colecții de izvoare (relatări ale călătorilor străini în țările române, documente osmane privind istoria țărilor române, extrase din cronicile apusene etc.) s-a trecut la realizarea unor importante monografii ca : „Țările Române și mișcarea națională de eliberare a popoarelor din Balcani”, „Mica înțelegere”, „Politica externă de trădare națională a dictaturii regale”.

O activitate susținută a desfășurat în cursul anului 1962 colectivul de redacție al revistei „Studii” realizîndu-se o creștere a nivelului științific și ideologic al materialelor apărute în revistă. În 1962 în paginile revistei au apărut articole consacrate unor evenimente de mare importanță în istoria patriei noastre ca : *40 de ani de la crearea Uniunii Tineretului Comunist* (nr. 2), *Victoria definitivă a socialismului în R.P.R.* (nr. 4). Un număr special, numărul 6, a fost consacrat celei de a 15-a aniversări a Republicii Populare Române. El cuprinde realizările istoriografiei noastre marxiste în cei 15 ani.

Trebuie arătat că unii membri ai institutului, pe lîngă sarcinile de plan, au desfășurat o bogată activitate în afara planului, contribuind la redactarea unor valoroase lucrări de interes general, ca : *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ediția a II-a și vol. III,

Manualul de istoria P.M.R., istoria literaturii române, vol. I, Eroicele lupte din ianuarie—februarie 1933, Insurecția armată din august 1944.

În cadrul colaborării cu alte institute ale Academiei R.P.R., membri ai Institutului de istorie au participat activ la dezbaterile organizate pe marginea unor tratate ca cel de *Istoria gândirii filozofice din România sau Istoria literaturii române*.

În anul 1962 membrii ai Institutului de istorie au făcut călătorii de studii în U.R.S.S., R. P. Bulgaria, R. D. Germană, R. F. Germană, Anglia. La rândul său institutul a primit vizita unor istorici din : U.R.S.S., R.P. Bulgaria, R.P. Ungară, R.S. Cehoslovacă, R. Cuba, Franța, Italia, S.U.A., Anglia, Grecia, R.S.F. Iugoslavia.

În raport s-a subliniat că în cursul anului trecut progrese serioase s-au observat în munca unor tineri cercetători, mulți dintre ei fiind promovați în muncă de răspundere.

Mai mult decât în trecut, direcția institutului a urmărit, controlat și îndrumat îndeaproape activitatea secțiilor, imprimându-se o exigență sporită față de calitatea lucrărilor, contribuind la întărirea disciplinei de plan, la dezvoltarea răspunderii fiecărui cercetător față de sarcinile primite. Conducerea secțiilor și sectoarelor și-a întărit controlul asupra muncii cercetătorilor, a depus eforturi pentru a asigura predarea la timp și în bune condițiuni a lucrărilor planificate.

Cu toate aceste măsuri, în organizarea muncii științifice au existat o serie de deficiențe (dispersarea forțelor de cercetare pe un mare număr de teme, planificarea uneori defectuoasă a temelor, aducerea cu întârziere în discuția secțiilor și a consiliului științific a lucrărilor considerate de autori a fi gata) care au avut repercusiuni negative asupra conținutului și eficienței lucrărilor.

Stabilind câteva din problemele fundamentale a căror abordare și rezolvare se impune cu necesitate (formarea și dezvoltarea în condițiile istorice specifice ale țării noastre a relațiilor feudale, procesul de formare a claselor orânduirii capitaliste, a națiunii și statului burghez, trecerea capitalismului în stadiul imperialist în România, probleme ale istoriei mișcării muncitorești și realizarea unor temeinice studii de critică istoriografică), raportul a subliniat că se impune aprofundarea de către cercetători a cunoașterii nemijlocite a lucrărilor clasice ale marxism-leninismului fapt ce va permite înțelegerea mai clară a poziției pe care trebuie să o aibă lucrătorii pe frontul istoric în condițiile luptei ce se desfășoară în domeniul ideologiei.

SESIUNEA DE COMUNICĂRI A DIRECȚIEI MONUMENTELOR ISTORICE

Între 22—24 ianuarie 1963 a avut loc în sala de ședințe a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. sesiunea de comunicări a Direcției Monumentelor Istorice. Reorganizată acum trei ani, această instituție, care are sarcina conservării și valorificării monumentelor noastre, concentrează în cadrul ei un grup de istorici, arheologi, arhitecți restauratori, ingineri, chimiști ale căror intervenții contribuie și la o mai bună cunoaștere a monumentelor și a problemelor lor. În acest fel, s-au acumulat, în cursul celor trei ani de activitate în noua formă, o sumă de fapte și rezultate interesând cercuri largi de istorici, istorici de artă, muzeografi etc. Dintre acestea au fost alese și prezentate cele mai interesante.

Cele 11 comunicări prezentate au îmbrățișat multiple și variate aspecte și anume : restituirea aspectului original al unor monumente (arh. Ștefan Balș, *Mănăstirea Horezu. Descoperiri făcute cu prilejul restaurării ; metode, mijloace și materiale folosite* ; arh. Rodica Mănciulescu, *Date noi referitoare la aspectul inițial al Bisericii Domnești din Tîrgoviște, apărute în mersul lucrărilor de restaurare*), studiul formelor succesive pe care un monument le-a îmbrăcat în cursul existenței sale (arh. Mariana Angelescu, *Rezultatele cercetărilor asupra evoluției complexului fortificat de la Prejmer* ; arh. E. Chefneux, *Cercetări și observații asupra bisericii din Densus*), aspecte mai importante din transformările monumentelor (arh. E. P. Miculescu, *Cîteva precizări privind aspectele originale ale Mitropoliei din București* ; arh. Ioana Grigorescu și arh. Nicolae Diaconu, *Prezentarea unor elemente noi apărute cu ocazia restaurărilor de la Dragomirna, Sucevița, Voroneț și Tazlău*); puncte de vedere în legătură cu doctrina de restaurare (arh. E. Greceanu, *Seleționarea și diferențierea etapelor de construcție la restaurarea halei vechi din Brașov—Casa Hierscher*); metode și tehnici noi folosite în problemele de restaurare (ing. Dinu Moraru, *Cercetări asupra extragerii și reazășării frescei*; ing. C. Pavelescu și ing. T. Barbu, *Cîteva soluții constructive aplicate la restaurarea monumentelor istorice*); probleme de evidența monumentelor (O. Velescu, *Evidența monumentelor istorice în țara noastră*); în sfîrșit, scurte informații cu privire la istoricul monumentelor (P. Năsturel, *Două știri istorice noi privind trecutul unor monumente vechi* și ing. I. Moraru, *Date istorice în legătură cu monumentul de la Ciuciș*).

Sfera largă de probleme îmbrățișate a trezit interesul multor specialiști din capitală și provincie. Însoțite de o ilustrație bogată, adesea chiar de diapozitive colorate, comunicările au dat naștere la discuții dintre care unele foarte animate. De un viu interes s-a bucurat comunicarea arh. Mariana Angelescu, a cărei ilustrație, întocmită în chip de „film” al fazelor succesive ale monumentului, depășește valoarea unei forme de prezentare ingenioasă, constituind de fapt o metodă de studiu.

Comunicările arhitecților Grigorescu și Diaconu cu privire la vechile decoruri ale paramentelor mănăstirilor Tazlău și Voroneț și asupra cronologiei mănăstirilor Sucevița și Voroneț și arhitecților Balș — care a înfățișat date cu privire la Palatul Brîncovenesc de la Horezu — și Mănciulescu, ale cărei constatări despre paramentul și acoperirea bisericii domnești din Tîrgoviște s-au dovedit de natură să aducă noi puncte de vedere în istoria arhitecturii românești.

Încercarea arh. E. Greceanu de a discuta critic temeiurile unei restaurări istorice plecînd de la reconstituirea și discutarea concepției estetice care a generat diferitele faze și aspecte ale unui monument este primul început de acest fel la noi. După cum, de asemenea, comunicarea arhitectului P. E. Miculescu în care încearcă comparații de proporții și volume deschide anumite perspective.

Mult discutată a fost comunicarea arh. E. Chefneux. Deosebita importanță a monumentului tratat, cît și observațiile aduse de autori au dat valoare prezentării. Nu e mai puțin adevărat ca apropierea de monumentele paleocreștine rămîne o simplă ipoteză.

Sesiunea a fost însoțită de o expoziție care, fără să aibă o tematică foarte precisă, a prezentat documente grafice realizate în cadrul lucrărilor de restaurare ale Direcției.

R. Florescu

MUZEUL SCHEILOR DIN BRAȘOV

În vechiul și cunoscutul cartier al Scheilor din orașul Brașov s-a deschis anul trecut un mic muzeu. El cuprinde doar trei camere, dar reține dintru început atenția vizitatorului prin vechimea clădirii care-l adăpostește, însemnătatea obiectelor înșiruite într-o legătură logică și valorificarea lor printr-o expunere modernă, realizată cu o deosebită grijă. Este muzeul de la etajul vechii școli românești din curtea bisericii Sf. Nicolae din Schei. Istoria acestui important așezământ cultural românesc din Transilvania este îndepărtată și mai ales interesantă prin rodnicia sa. Despre existența bisericii sînt știri încă din sec. al XIV-lea, iar școala datează din secolul următor. În localul școlii, refăcut, care se prezintă azi sub aspectul lui din sec. al XVIII-lea, format din 3 camere boltite la parter și tot atîtea la etaj, se găsesc adăpostite miile de documente ale bisericii, biblioteca și muzeul. Clădirea a căpătat recent înfățișarea sa originară. Tavanele cu bogate stucaturi au fost restaurate, ușile și ferestrele, firidele adîncite în ziduri, toate aceste detalii redau camerelor de la etaj farmecul autenticității. Aici a fost instalat muzeul care urmărește istoria culturală a Scheilor.

În sala I, un text lămurește pe vizitator despre principalele etape din istoria școlii, subliniindu-se faptul că muzeul, biblioteca și arhiva alcătuiesc o unitate culturală, ale cărei origini datează din sec. al XV-lea. Tot aici sînt expuse cronicile în legătură cu istoria Scheilor, scrise în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea, reproducînd altele mai vechi.

Sala II, din stînga intrării, este intitulată „Diaconul Coresi”, deoarece aici se pune accentul mai ales pe tipăriurile coresiene expuse într-o vitrină centrală : *Octoihul* din 1574 și *Evangelia cu învîștătură* din 1580. Pentru o mai bună lămurire a publicului, s-ar fi impus un text succint în care să se prezinte activitatea tipografică a lui Coresi și circulația largă a tipăriurilor sale. Aceasta cu atît mai mult, cu cît în intenția organizatorilor muzeului s-a urmărit sublinierea activității lui Coresi.

În aceeași sală sînt grupate cele mai multe obiecte din sec. XV—XVI pe care le posedă colecția. Subliniem ca două piese remarcabile, fiecare în felul ei, un manuscris slavon din anul 1492 care provine de la biserica Ostrov de lîngă Hațeg și a fost scris la Păuliș pe Mureș de diaconul Nicolae și un manuscris moldovenesc păstrînd două splendide portrete de evangheliști. Operă prea puțin cunoscută a lui Matiaș logofătul, acest manuscris datînd din anul 1560 reprezintă cea mai valoroasă realizare în domeniul miniaturii din timpul lui Alexandru Lăpușneanu.

Dintre operele de argintărie, care altădată constituiau bogatul tezaur al bisericii, s-au păstrat doar cîteva obiecte din sec. al XVI-lea. Ele sînt deosebit de sugestive evocînd grija domnilor și boierimii din Țara Romînească pentru acest așezământ brașovean. Unele dintre ele, o cădelniță de la Neagoe, refăcută la 1767, sau un alt exemplar de la doamna Neaga, au fost mai mult cunoscute. Alte piese însă, mai valoroase sub raport artistic, sînt inedite. Astfel este legătura de carte dăruiță de Toader vistierul, jupănița Stana, Dragomir spătarul și jupănița Neacșa, lucrare caracteristică ferecăturilor de la mijlocul sec. al XVI-lea, avînd absolut același stil cu exemplarulul dăruiț Tismanei de doamna Chiajna și Mircea Ciobanul (în colecția de artă feudală a Muzeului de Artă al R.P.R.), și cu exemplarul din vremea lui Alexandru II păstrat la muntele Sinai. Portretele donatorilor în costume caracteristice sec. al XVI-lea, femeile purtînd pălării cu boruri mari rotunde, asemenea donatoarelor din biserica de la Stănești, dau și un interes documentar acestei remarcabile opere de argintărie romînească.

Pe alte câteva piese de argintărie, purtând marca și amprenta stilului meșterilor brașoveni, apar alți donatori ca Staico clucurul, Papa vistierul, Șerban Cantacuzino etc. Aceste obiecte, în afară de însemnătatea lor artistică, au valoarea unor mărturii documentare, dovedind interesul permanent al domnilor și boierimii din sudul Carpaților pentru așezământul de la Schei. De altfel și din alte exponate care figurează în această sală, ca hrisevul de la Aron vodă (1594) și acela de la Gheorghe Ștefan (1656) reiese că și domniii Moldovei aveau aceeași preocupare pentru Schei.

În sala III, și ultima, sînt expunate privind mai ales activitatea culturală din sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea cît și unele aspecte caracteristice ale vieții din Schei.

Așa cum sala precedentă sublinia încă de la intrare activitatea lui Coresi, și aici se accentuează rolul lui Radu Tempea, de la care s-a păstrat în manuscris o traducere a evangheliilor, scrisă în anii 1719—1721 și istoria bisericii Scheilor. Sînt expuse tot aici acte de danie de la Constantin Brîncoveanu și Grigore Ghica.

Între obiectele de interes artistic merită subliniată ferecătura din 1753, lucrată de meșterul brașovean Mihail May ca și broderiile rusești, darul Elisabetei Petrovna, făcut bisericii la 1768. Icoane pe lemn și pe sticlă lucrate de meșteri populari într-un stil pitoresc, evocînd păstrarea în sec. al XVIII-lea al unei vechi tradiții, și portrete de scheieni făcute de pictorul Mișu Popp completează expunerea. Două vitrine interesante atrag atenția prin obiectele de podoabă și bogatele costume de scheieni.

Deși, în genere se remarcă în expunere efortul de a valorifica obiectele deosebit de interesante, considerăm că ar fi trebuit să se accentueze mai puternic printr-un text rolul așezământului românesc de la Schei, ca polarizator al intereselor economice, politice și culturale dintre Moldova, Țara Românească și Transilvania.

C. Niclescu

C R O N I C Ă

La începutul lunii noiembrie 1962 a funcționat expoziția de hriseave domnești din sec. XIV—XVIII organizată de către Biblioteca Academiei R.P.R. și Muzeul de artă feudală al Academiei R.P.R. „Ing. D. Minovici”, care a continuat seria expozițiilor de colecții prețioase inițiată și inaugurată în 1961. Expoziția a cuprins documente maramureșene, hriseave din Moldova și Țara Românească de la Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Petru Șchiopu, Mihai Viteazul, Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu.

★

În luna noiembrie a venit în țara noastră V. N. Vinogradov, cercetător principal și A. A. Iaskova, cercetător la Institutul de istorie al Academiei de științe a U.R.S.S., pentru culegerea materialului documentar necesar lucrării *Istoria modernă și contemporană a României* elaborată de Academia de Științe a U.R.S.S. în colaborare cu Academia R.P.R. Cercetătorii sovietici au făcut investigații în arhivele bibliotecii Academiei R.P.R., bibliotecii Institutului de istorie al Academiei R.P.R., la Arhivele Statului din București, în arhiva Ministerului Afacerilor Externe și în Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.

★

La 5 decembrie 1962, la Muzeul militar central a avut loc vernisajul expoziției „Documente, cărți și hărți rare” ce aparțin bibliotecii muzeului. Expoziția a cuprins peste 200 de expozate, dintre care unele de o valoare remarcabilă ca, de pildă, cărțile *Despre originea și faptele eroice ale polonezilor* de Martin Cromer datînd din 1555, *Zece cărți privitoare la istoria romană* de Titus Livius din 1554 etc. De asemenea, expoziția a cuprins o serie de documente din timpul lui Ștefan al II-lea, Leon vodă, Constantin Brîncoveanu, Șerban Cantacuzino, precum și mai multe hărți, printre care o hartă a țărilor române din 1552 și o altă a Imperiului roman de răsărit din 1585.

★

În luna decembrie Vera Mutafchieva, candidat în științe istorice și cercetător la Institutul de istorie de pe lângă Academia bulgară de științe, a sosit în țara noastră pentru a stabili planul de lucru al temei „Lupta poporului român și bulgar împotriva stăpînirii otomane la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea”. Totodată cercetătoarea bulgară a făcut investiții în Arhivele Statului din Brașov și la Biblioteca Academiei R.P.R.

★

În 1962 s-a deschis expoziția de documente și cărți rare din colecțiile Muzeului de istorie a orașului București. Documentele și cărțile expuse scot în evidență importante aspecte sociale, politice, edilitare și culturale ale istoriei Bucureștilor. Documentele expuse sînt din vremea lui Radu Șerban, Matei Basarab, Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu, N. Mavrocordat, M. Racoviță ș.a. Dintre cărțile rare aflate în expoziție se remarcă *Cheia înțelesului* tipărită în 1678 la București, *Biblia lui Șerban Cantacuzino* din 1688 ș. a. Expoziția a cuprins, de asemenea, mai multe periodice din deceniile IV și V ale sec. al XIX-lea.

★

Cu prilejul împlinirii a 400 de ani de la înființarea primei școli din Moldova („Schola latina” de la Cotnari, înființată în timpul domniei lui Despot vodă), Institutul de istorie și filologie al filialei Iași a Academiei R.P.R., în colaborare cu filiala din Iași a Societății de științe istorice și filologice a organizat un simpozion pe tema „Despre importanța școlii de la Cotnari și locul ei în istoria învățămîntului din țara noastră”. În cadrul simpozionului au luat cuvîntul prof. univ. Șt. Bîrsănescu și I. Gugiuman, lector univ. Al. Husar și ing. L. Jianu.

★

La 20 februarie a avut loc la Institutul de arheologie din Londra inaugurarea expoziției de fotografii „Monumente arheologice din România”. La deschiderea expoziției au participat dr. P. S. Noble vice-cancelarul Universității din Londra, R. L. Speight, directorul relațiilor culturale est-vest din Ministerul de Externe, prof. univ. I. A. Richmond, vice-președinte al Academiei Britanice, reprezentanți ai Ministerului Educației, profesori universitari și alte persoane. Cu acest prilej a vorbit prof. univ. W. F. Grimes, directorul Institutului de arheologie care și-a exprimat satisfacția pentru primirea expoziției și a făcut aprecieri elogioase cu privire la conținutul ei, exprimînd în acest sens mulțumiri Comisiei Naționale Române pentru U.N.E.S.C.O. și Institutului de arheologie al Academiei R.P.R. pentru trimiterea expoziției. La deschidere au vorbit de asemenea Alex. Lăzăreanu, ministrul R.P. Române la Londra. Expoziția s-a bucurat de o înaltă apreciere din partea celor prezenți la deschiderea ei.

★

Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R. a organizat la sfîrșitul lunii martie 1963 la Timișoara o sesiune interregională metodic-științifică, la care au participat membri

ai consiliului de conducere și delegați ai filialelor din principalele orașe ale țării. În atenția sesiunii au stat dezbaterile asupra predării istoriei patriei, limbii și literaturii române în învățământul de cultură generală. Cu un deosebit interes a fost urmărit referatul prof. univ. Șt. Pascu despre „Izvoarele răscoalei lui Horea”, precum și referatul elaborat de lector univ. I. Dragomirescu „Pentru partinitate și împotriva obiectivismului burghez în predarea istoriei în școala de cultură generală”. Au mai fost prezentate următoarele referate, tratând probleme de istorie locală : „Statuete tesaliene în Banat” (M. Moga și O. Răuț), „Date privitoare la începuturile Timișoarei” (A. Țintă, M. Bizerea, A. Rusu și O. Rudneanu), „Orașul Timișoara în izvoarele orientale” (M. Guboglu), „Greva muncitorilor feroviarilor din Timișoara (aprilie 1904) oglindită în presa locală” (Gh. Oancea), „Ziare ilegale uzinale la Arad în anul 1931” (V. Marin).

★

La 10 aprilie 1963 s-a deschis la Muzeul Arhivelor Statului din Capitală o expoziție de documente oglindind momente importante din istoria poporului nostru precum și despre dezvoltarea culturii pe teritoriul patriei noastre. Sunt prezentate acte, hrisoave, urice, zapise, catafragii, ordine, proclamații, manifeste, manuscrise literare, scrisori, stampe, hărți etc.

★

Prof. Apostolos Dascalakis de la Universitatea din Atena a ținut, în zilele de 19 și 20 aprilie 1963, la Facultatea de istorie a Universității din București conferința *La bataille de Thermopille et les raisons du sacrifice de Léonidas*, iar sub auspiciile Societății de studii clasice conferința *Dacques et historicité du decret de Témistocle découvert à Trézène*, ambele fiind urmărite cu interes de numeroși studenți, cadre didactice și cercetători științifici.

★

La Casa oamenilor de știință din Capitală s-a deschis la 22 aprilie 1963 sesiunea de lucru a Comitetului internațional provizoriu pentru crearea Asociației de studii sud-est europene. La sesiune au participat membrii Comitetului internațional provizoriu, oameni de știință din R.P. Albania, Anglia, Austria, R.P. Bulgaria, Franța, Grecia, Italia, R. S.F. Iugoslavia, Liban, R.P. Română, Turcia, R.P. Ungară, U.R.S.S., precum și N. Bammate, reprezentantul directorului general al U.N.E.S.C.O. Acest comitet a fost ales cu prilejul Colocviului internațional de civilizații balcanice organizat anul trecut la Sinaia de Comisia națională a R. P. Române pentru U.N.E.S.C.O. și Academia R.P. Române, sub auspiciile U.N.E.S.C.O.

Cuvântul de deschidere a fost rostit de acad. Tudor Vianu, președintele Comitetului internațional provizoriu. Au luat cuvântul apoi N. Bammate, care a arătat importanța pe care U.N.E.S.C.O. o acordă creării unei asemenea organizații internaționale, posibilitățile largi pe care această asociație le oferă pentru studierea civilizațiilor balcanice, în toată complexitatea lor, pentru o mai bună înțelegere între popoare.

În prima zi a sesiunii s-a discutat statutul viitoarei asociații. În dimineața zilei de 23 aprilie a avut loc votarea statutului, constituirea Asociației, al cărei sediu va fi la București și alegerea Comitetului de conducere, alcătuit din oameni de știință din 13 țări. Din cadrul Comitetului a fost ales apoi biroul Asociației, care are următoarea componență : D. Zakythinos (Grecia) — președinte, V. Gheorghiev (R. P. Bulgaria), A. Mirambel (Franța), Faik Reșit Unat (Turcia) și F. Barisici (R.S.F. Iugoslavia) — vicepreședinți, Em. Condurachi (R. P. Română) — secretar general, și A. Buda (R. P. Albania) — trezorier. În după amiaza aceleiași zile s-a discutat programul de activitate al noii Asociații pe anii 1963 — 1964.

* * * *Cronicarii munteni. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian.
Studiu introductiv de Eugen Stănescu*

Vol. I—II, București, E. P. L., 1961, CXXXII + 1104 p. + 8 f. planșe

În ultimii ani istoricii noștri au manifestat o preocupare sporită pentru editarea și interpretarea scrisului cronicăresc. Rezultatele acestei preocupări sînt edițiile critice valoroase ale operelor cronicarilor noștri apărute pînă acum, precum și studiile contemporane ce le însoțesc. Se remarcă ținuta științifică a edițiilor, interpretarea nouă de cele mai multe ori, viziunea marxist-leninistă asupra fenomenului cultural medieval.

Pe lângă edițiile critice ale cronicarilor romîni apărute, Editura pentru literatură a răspuns unei necesități resimțită de multă vreme, punînd la îndemîna unui cerc mai larg de cititori cele mai importante opere ale scrisului cronicăresc din Țara Romînească. Publicarea celor două volume din *Cronicarii munteni* este cu atît mai binevenită, cu cît pînă acum lipsesc edițiile științifice pentru cei mai mulți dintre aceștia pe de o parte, iar pe de alta, pentru că istoriografia medievală munteană conține numeroase probleme controversate ce se cereau lămurite pe baza unei cunoașteri adîncite a istoriei culturale a epocii feudale.

Volumul I al *Cronicarilor munteni* cuprinde : 1. *Istoria Țării Romînești a stolnicului Const. Cantacuzino*, 2. *Istoria Țării Romînești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini (Letopiseșul cantacuzinesc)*, 3. *Istoriile domnilor Țării Rumânești* de Radu Popescu. Al doilea

volum conține : 1. *Începătura istorii vieții luminatului și prea creștinului domnului Țării Romînești Io Costandin Brîncoveanu Basarab, dă cînd Dumnezeu cu domniia l-au încoronat, pentru vremile și întîmplările ce în pămîntul acesta în zilele mării sale s-au întîmplat* de Radu Greceanu, 2. *Istoria Țării Romînești de la octombrie 1688 pînă la 1717* (Anonimul brîncovenesc).

Cu toate că se adresează marelui public, cititorului obișnuit, editorul *Cronicarilor munteni*, Mihail Gregorian, a avut grija colaționării vechilor ediții cu manuscrisele de bază, cu excepția *Letopiseșului cantacuzinesc* și a *Istoriei Țării Romînești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, care urmează edițiile recent apărute, deși editorul are rezerve față de transcrierea *Letopiseșului cantacuzinesc*, făcută de Dan Simonescu și C. Grecescu. Ar fi fost indicată colaționarea acestor texte cu manuscrisele aflătoare în Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.P.R., pentru a îmbunătăți cele două ediții, de altminteri, foarte bune. Dar și în forma apărută, ediția lui M. Gregorian este lucrată cu grijă și pricepere, fiind un bun instrument de lucru, util deopotrivă cercetătorului, profesorului și studentului, cititorului care se interesează de vechea noastră literatură istorică.

Ediția *Cronicarilor munteni* este însoțită de un studiu introductiv, bogat în consta-

tări și sugestii, constituind fără îndoială un moment însemnat în discuția care frământa de mult istoriografia noastră, prin importanțele contribuției Hașdeu, N. Iorga, C. Giurescu, N. Cartoian iar în ultima vreme C. Grecescu și Dan Simonescu.

Înarmat cu metodologia marxist-leninistă și stăpînind datele problemei, E. Stănescu a reușit să pătrundă cu multă înțelegere scrisul cronicarilor munteni, aducînd o viziune nouă, deosebită în multe privințe de ceea ce a putut să dea istoriografia burgheză. Călăuzit de concepția materialist-istorică, autorul a procedat la o inversiune. În loc de a pînă pe același drum, în atîtea rînduri bătătorit, adică de la o discuție asupra textului autentic și original, la descifrarea paternității operelor și a datării lor, a abordat, de astădată, problema în funcție de gîndire politică care caracterizează cronicile și în ultima instanță de epoca în care au fost create. Punctul de vedere este într-adevăr promițător pentru rezolvarea grupului de aspecte nelămurite pînă azi. De acum investigațiilor viitoare li se deschid noi orizonturi în care luminile observațiilor lui N. Iorga sau ale lui C. Giurescu și vor putea aduce adevărata lor contribuție.

Recapitulînd în capitolul I datele esențiale despre cronicile muntene, E. Stănescu fixează concluziile principale care se gîtasează din cercetarea lor repetată, concluzii care, cu toate cîștigurile rezultate dintr-o laborioasă cercetare, nu au adus soluționarea dorită. Autorul *Letopiseșului Cantacuzinesc* a rămas încă neidentificat în mod cert, iar îndoivile privind pe Radu Popescu sînt încă justificate.

Prima problemă pe care și-o pune studiul introductiv este aceea privind înflorirea istoriografiei muntene la sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea, înflorire „determinată de împrejurări caracteristice care țin de esența istoriei politice a Țării Romînești”, cînd marea boierime determină pe cărturarii legați de această clasă să-și pună o serie de întrebări fundamentale care vizau statul și societatea. În această epocă, cînd organismul statal nu mai putea garanta

integritatea teritoriului și activitatea normală economică, în ultima instanță neputința de a garanta ordinea internă feudală, primejduită de mișcările populare, era firesc ca scrisul cronicarilor să încerce o soluție. Din acest motiv afirmația autorului în această problemă merită să fie reținută: „Scrierile istorice ale acestei vremi sînt astfel produsul unei perioade de criză, pe care o oglindesc și din punctul de vedere al conținutului și din cel al formei”.

În capitolul III al studiului introductiv se analizează competent ideile politice fundamentale ale cronicilor, programul politic care a călăuzit acțiunile interne și externe ale clasei dominante în această epocă. Cercetînd fondul comun de idei politice al cronicarilor munteni se remarcă pe bună dreptate faptul că — în linii mari — aceștia preconizau aceeași soluție față de principalele probleme ale vremii. Astfel, potrivit filozofiei politice a acestora, întregul sistem de organizare al statului feudal trebuia să se întemeieze în primul rînd pe boierime, considerată ca alcătuiind clasa fundamentală a societății, singura căreia i se cuvenea un rol conducător. În ansamblul lor, ideile politice puse în circulație urmăreau, fie că e vorba de aspectele interne sau externe, realizarea soluției preconizată de marea boierime, adică respingerea oricărui prefaceri radicale. Așa cum se observă, esențial în filozofia și acțiunea politică a marilor boieri este salvarea pozițiilor pe care le dețineau în calitatea lor de principală forță a clasei dominante. În funcție de această concepție sînt apreciate și raporturile dintre domni și boieri, relațiile sociale în întregimea lor.

Evident, existența unității ideologice nu înseamnă și o atitudine politică unitară. Boierimea nefiind o clasă omogenă era firesc să se manifeste și inevitabile ciocniri de interese în sînul ei, interese care sînt exprimate grăitor în toată diversitatea lor de cronicarii munteni. Istoriografia burgheză a greșit tocmai aici, deoarece a preluat necritic ideile cronicarilor cu privire la luptele din lăuntru clasei dominante și mai ales atunci cînd a fost vorba de

a lămuri cauza care a dus la gruparea marii boierimi în două tabere. S-a acceptat cu ușurință, în general, ideea că această împărțire era una etnică, a boierilor băștinași și a celor „greci”, împărțire care la sfârșitul sec. al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea era departe de a corespunde realității. Ilustrativă este remarcă pe care autorul o face, și anume că „familia Cantacuzinilor, conducătoarea grupării boierești «pămîntene», era de obârșie indiscutabilă și recent grecească”, iar boierii Băleni, conducătorii „grecilor”, nu erau cîtuși de puțin levantini. Explicația dată de autor acestei păreri, puse în circulație de înșiși cronicarii munteni, modifică sensibil concepția de pînă acum. Respingîndu-se aserțiunile istoriografiei vechi ca neconsistente, în introducere se afirmă că delimitarea pe care o făceau cronicarii „constitua unul din cele mai eficiente mijloace ale acțiunii politice”. Astfel „teoria” după care la baza crizei regimului boieresc ar fi stat faptul că „grecii” au năpădit țara, au ocupat dregătorii politice, au pus dăjdiile grele, au stricat raporturile cu Poarta, era menită să absolve boierimea de vina situației grele în care se găsea țara în acea vreme. De fapt — după cum arată autorul studiului — această „teorie” este acceptată de toți cronicarii, chiar și de *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, ceea ce demonstrează încercările boierimii de a scăpa de responsabilitate și în aceeași vreme vizează ideea necesității reglementării raporturilor cu Imperiul otoman. „În felul acesta, apare că însăși noțiunea de grec și de luptă contra grecilor se integrează în strategia folosirii celor mai eficiente mijloace în lupta taberelor boierești pentru putere. Ca atare, atât în ce privește teoria generală a răspunderii politice pentru criza sistemului, al regimului nobiliar, cît și în ce privește diferitele ei «aplicări» (ideea politică a «grecilor» sau «grecilor țarigrădeni» reprezintă o astfel de aplicare), cronicarii purtători de cuvînt ai clasei boierești cedează presiunii unei stări de spirit generale, de critică ascuțită la adresa statului boieresc și a colaborării acestuia cu dominația otomană”. „Teoria” era o încercare menită să

înșele masele, canalizînd împotriva „grecilor” nemulțumiri ce se manifestau tot mai puternic și totodată urmăreau să sprijine pe Cantacuzini și programul lor politic care a determinat deosebirile de păreri și de orientare politică.

Descifrarea paralelă și a programului lui Șerban Cantacuzino a îngăduit autorului o judecată nouă asupra cronicilor muntene, o explicație plină de promisiuni pentru o viitoare dezlegare a celorlalte probleme rămase încă nerezolvate chiar în studiul pe care-l discutăm. Documentația pe care o face autorul avînd ca punct de plecare soluția radicală cuprinsă în programul lui Șerban Cantacuzino aruncă lumini interesante asupra scrișului cronicăresc din această epocă. Un atare punct de vedere, prin coroborare cu rezultatele deja obținute din cercetările anterioare, va elucida, credem, și celelalte probleme atât de mult dezbătute: paternitate, datare etc.

Capitolul IV al studiului încearcă să desprindă din scrișul cronicarilor formele conștiinței sociale la sfârșitul sec. al XVII-lea și la începutul celui de-al XVIII-lea. Sînt interesante considerațiile despre influența pe care poporul o exercită asupra operei cronicarilor. Se înlătură o greșeală a istoriografiei burgheze care ignora temeiurile interne ce au dus la dezvoltarea conștiinței și a unității etnice. La cronicarii munteni întîlnim pregnant această conștiință, semn că ei nu făceau decît să exprime o stare de spirit generală. Valorificarea acestei idei înaintate din opera cronicarilor munteni, și mai cu seamă din opera stolnicului C. Cantacuzino, demonstrează grăitor existența unei idei politice „a unității de neam și de limbă”.

Utile și binevenite sînt și aprecierile făcute despre scrișul cronicarilor din punctul de vedere al istoriei istoriografiei, fixarea locului pe care aceștia îl ocupă în cadrul istoriografiei românești. Desigur discuția începută aici se va continua în cadrul unor dezbateri mai largi. De pe acum, așa cum dovedește articolul lui Dan Simonescu: *Probleme actuale cu privire la reconsiderarea cronicarilor* („Limba și literatura”, vol. V, București, 1961), unele

semne se arată. Cercetări noi cu siguranță vor aduce și alte puncte de vedere, o judecată a scrisului istoric din Țara Românească în comparație cu al cronicarilor moldoveni și mai cu seamă cu opera lui D. Cantemir sau cu istoriografia Școlii ardenele.

Ediția și studiul asupra căruia am stăruit ridică însă unele probleme de metodă. Ea se adresează unor categorii mai largi de cititori, deci și unui public nefamiliarizat cu o asemenea problemă. Din acest motiv credem că ar fi fost necesară o prezentare a unor date biografice mai ample despre stolnicul C. Cantacuzino sau despre Radu Popescu, o accentuată individualizare a autorilor. Totodată este de așteptat ca în viitor să se adîncească, pornind de la punctul de vedere expus, problemele

care s-au ridicat în legătură cu *Letopiseșul Cantacuzinesc* sau cu Radu Popescu, dat fiind faptul că pînă în momentul de față nu există încă o unitate de păreri.

Examinarea ediției, cu toate calitățile pe care le are, demonstrează necesitatea unor ediții critice pentru toate cronicile muntene, necesitatea subliniată și de alți specialiști (v. „Limba română”, nr. 2, XI (1962), p. 216 — 220). Așa cum a fost însă întocmită, ediția și studiul introductiv al *Cronicarilor muntene* merită o apreciere pozitivă în cadrul eforturilor care se fac azi cu scopul valorificării moștenirii culturale a trecutului de pe pozițiile marxism-leninismului.

Ștefan Pascu

KIRIL LAMBREV, *Начало на работническото професионално движение в България 1878—1891* (Începuturile mișcării muncitorești și sindicale în Bulgaria 1878 — 1891)

Edit. Academiei de Științe Bulgare, Sofia, 1960, 224 p.

Calea parcursă de mișcarea muncitorească din Bulgaria de la începutul ei și pînă la crearea Partidului Muncitoresc Social-Democrat Bulgaria (1891) constituie obiectul lucrării *Începuturile mișcării muncitorești și sindicale în Bulgaria 1878—1891* de Kiril Lambrev, apărută în 1960 la Sofia, sub egida Institutului de Istorie al Academiei de Științe Bulgare.

Cartea, scrisă pe baza unui bogat material științific, conține o prefață în care autorul se ocupă de istoriografia problemei, trei capitole, subîmpărțite fiecare în mai multe subcapitole, o scurtă încheiere și bibliografia.

Pentru a înțelege procesul de formare și dezvoltare a proletariatului, precum și începuturile mișcării muncitorești și sindicale din Bulgaria, autorul prezintă de pe pozițiile marxism-leninismului situația economică, socială și politică a țării între anii 1878—1891.

Războiul dus de Rusia în alianță cu România împotriva Turciei în anii 1877—1878, în urma căruia țara noastră și-a dobîndit inde-

pendența, a contribuit de asemenea la eliberarea poporului bulgar de sub dominația otomană. O dată cu doborîrea jugului turcesc, care ținuse circa 500 de ani, a fost înlăturată și stăpînirea feudală. Țăranii bulgari nu mai recunoșteau nici un fel de obligații feudale și se declarau ei înșiși proprietari pe pămînturile beilor turci fugiți. Răscumpărarea pămînturilor, impozitele, slaba productivitate a muncii în agricultura țărănească și concurența pieței străine au dus la ruinarea unui însemnat număr de mici agricultori. Astfel s-a întărit procesul diferențierii de clasă în satul bulgar. Concomitent cu aceasta, capitalismul a început să pătrundă tot mai mult în agricultură.

Schimbări importante s-au petrecut în deceniul al 8-lea din sec. al XIX-lea în domeniul meșteșugurilor. Sub influența noilor condiții social-economice, vechea organizare pe bresle a dispărut complet. Meșteșugarii au fost eliberați de orice fel de restricții medievale în ceea ce privește producția. O dată cu aceasta

a început și rapida lor ruinare. Aspecte interesante cu privire la decăderea meșteșugurilor din Gabrovo ne sînt prezentate în lucrare după ziarul „Bălgarski gla” din noiembrie 1882 (v. pag. 18 din lucrare). Ruinarea micilor producători a dus la acumularea de capitaluri însemnate în mâinile negustorilor. O parte din acești negustori au devenit organizatori ai producției capitaliste.

Procesul de acumulare primitivă a capitalului, care a început în deceniul al 8-lea al secolului trecut a dus la pauperizarea și proletarizarea în masă a țărănilor și meșteșugarilor. Capitalurile acumulate erau investite în construcția de fabrici, întreprinderi capitaliste. Între anii 1885—1890 au apărut 33 de întreprinderi noi. Întreprinderile industriale au început să ia ființă mai întâi în centrele vechi meșteșugărești: Gabrovo, Sliven, Treavna, Samokov etc. În scurt timp s-au impus ca importante centre industriale: Sofia, Plovdiv, Ruse ș.a. În anul 1891 existau la Sliven 25 de fabrici (dintre care 10 de țesătorie) în care lucrau 3 140 de muncitori (p. 27). La Gabrovo erau în același timp 20 de întreprinderi industriale cu 1 070 de muncitori (p. 27). Cu toate acestea, Bulgaria era o țară înapoiată din punct de vedere economic.

Paralel cu apariția și dezvoltarea capitalului în Bulgaria, s-a format și dezvoltat o clasă nouă — proletariatul — cea mai avansată clasă a societății. Rîndurile proletariatului bulgar s-au format din meșteșugarii și țărăni ruinați. Datorită dezvoltării anevoioase a capitalismului, la început muncitorii industriali erau puțini la număr. La sfîrșitul deceniului al 8-lea din secolul trecut se poate vorbi în Bulgaria despre existența proletariatului industrial, cu toate că procesul formării lui nu se terminase. Din documentele vremii, menționate în volumul de față, reiese că în numeroase fabrici se folosea intens munca ieftină a femeilor și copiilor.

Autorul, citîndu-l pe Dimităr Blagoev, relevă că în anul 1892 existau în Bulgaria 11 283 muncitori care lucrau în fabrici, 62 792 muncitori care lucrau în ateliere, magazine, tipografii și 150 000 de oameni fără pă-

mint care lucrau pe moșii (p. 28). Pe baza datelor statistice oficiale, Gheorghii Dimitrov a stabilit că numărul muncitorilor în anul 1893 echivala cu un procent de 8% din populația totală a Bulgariei¹ (p. 29).

Clasa muncitoare, în plină dezvoltare, a preluat și a continuat cele mai bune tradiții de luptă ale poporului bulgar pentru libertate, pămînt și independență națională, ridicîndu-le pe o treaptă superioară. Fiind prin însăși poziția sa purtătorul unui nou mod de producție, proletariatul avea sarcina istorică de a înlătura orînduirea capitalistă și de a construi societatea socialistă.

Situația clasei muncitoare era deosebit de grea. Muncitorii trebuiau să lucreze cîte 14—16 ore pe zi pentru un salariu de mizerie. În fabrici lipseau cele mai elementare norme de protecție a muncii. Sub diferite pretexte muncitorii erau amendați cu regularitate de către capitaliști. Date importante în legătură cu condițiile grele de muncă și de viață ale celor ce muncesc sînt menționate în lucrare după ziarul „Săvetnik” (din Sliven) din 25 ianuarie 1882 (p. 18). Autorul, referîndu-se la faptul că în acea vreme în Bulgaria nu exista nici o lege care să apere interesele muncitorilor, scoate în evidență că Constituția de la Tîrnovo din 1879 (modificată ulterior), deși proclama unele drepturi democratice burgheze, în realitate pentru masele muncitoare acestea erau simple vorbe goale. După cum subliniază Gh. Dimitrov: „Acțiunea de distrugere a vieții clasei muncitoare de către capitaliști este *desăvîrșită* de către stat prin povara fiscală, prin actele de violență ale poliției, prin căuștele legislative, prin răpierea drepturilor și libertăților politice”².

Încă de la începutul formării proletariatului apar și primele tendințe anticapitaliste, în scopul îmbunătățirii situației sale economice, pentru obținerea drepturilor democratice. Clasa muncitoare a pășit pe arena istorică ca principala forță motrice în lupta pentru

¹ Vezi Gheorghii Dimitrov, *Opere alese*, Ed. politică, București, 1959, p. 2.

² Gh. Dimitrov, *op. cit.*, p. 4.

dezvoltarea democratică a țării. În focul luptelor muncitorești, proletariatul bulgar s-a călîit, a acumulat experiență și s-a maturizat.

Pînă la începutul deceniului al 9-lea din secolul trecut, lupta muncitorilor a avut un caracter spontan. În fruntea primelor lupte muncitorești s-au situat muncitorii tipografi. După cum arată autorul, cele dintîi tipografii bulgare de stat și particulare au fost înființate la Sofia, Plovdiv, Ruse, Tîrnovo, Varna, Șumen etc. În ajunul eliberării Bulgariei de sub jugul otoman funcționau în străinătate (la București, Viena etc.) șase tipografii bulgare (p. 53¹). După eliberarea țării de sub stăpînirea turcească numărul tipografiilor a început să sporască tot mai mult. Pentru organizarea tipografiilor din Ruse și Tîrnovo au fost aduși o serie de muncitori tipografi din România (p. 53).

Prima grevă muncitorească în Bulgaria după scuturarea dominației otomane a avut loc la tipografia din Plovdiv în anul 1878 (p. 58). În mai 1879 a izbucnit o grevă la tipografia din Sofia, care a fost încununată de succes. O puternică grevă au desfășurat muncitorii textiliști din Sliven în anul 1880 și minierii care lucrau la extracția fierului la minele din regiunea Samokov.

În prima jumătate a deceniului al 8-lea, lupta muncitorilor din Bulgaria -a manifestat prin greve economice de scurtă durată, împotriviri pasive față de patroni etc. Cele mai puternice frămîntări din această perioadă au avut loc în rîndurile torcătoarelor la domiciliu din Sopot (Vazovgrad), Karlovo (Levski-grad), Kalofer, Gabrovo și Sevlievo în 1883 — 1884, împotriva importului de fire toarse; femeile torcătoare au incendiat firele importate din occident. Pentru înăbușirea acestor acțiuni de luptă a fost adusă armata. Relevînd

¹ Vezi de asemenea capit.: „Tipărituri bulgărești în România pînă la 1878” din lucrarea acad. P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice romîno-bulgare*, Edit. Acad. R.P.R., 1956.

însemnătatea istorică a luptelor muncitorești amintite, în lucrare se spune că „Frămîntările din anii 1883—1884 au contribuit la trezirea conștiinței de clasă a clasei muncitoare în formare” (p. 117).

În lupta împotriva exploatării și asupririi, muncitorii au simțit nevoia organizării lor. În prima jumătate a deceniului al 8-lea au apărut și primele asociații sindicale muncitorești, acestea fiind cele mai largi organizații de masă ale clasei muncitoare. Ele s-au născut în procesul luptelor economice ale clasei muncitoare împotriva burgheziei. Asociațiile sindicale muncitorești — arată autorul — au apărut în Bulgaria încă în primul stadiu al capitalismului, ca organizații menite să îmbunătățească situația economică a muncitorilor în cadrul ordinii capitaliste. Inițial, ele considerau că scopul lor este exclusiv lupta împotriva diferiților capitaliști, pentru apărarea intereselor profesionale nemijlocite ale muncitorilor, fără a se atinge temeliile exploatării capitaliste. Desființarea concurenței dintre muncitorii avînd aceeași profesiune, limitarea accesului de noi muncitori la profesiunea respectivă și în cazuri extreme declararea grevei — iată metodele obișnuite pe care le foloseau asociațiile sindicale muncitorești pentru a obține majorarea salariilor, reducerea zilei de lucru și îmbunătățirea generală a condițiilor de muncă.

Cu privire la nașterea mișcării sindicale organizate din Bulgaria, Gh. Dimitrov scrie că aceasta „este rezultatul obiectiv și inevitabil al însăși dezvoltării capitaliste, al exploatării muncii salariate, o expresie a nevoilor vitale ale clasei muncitoare exploatare și aservite care se naște... Ieșită din sfîrul clasei muncitoare, crescută în focul suferințelor și stării ei de robie, a năzuințelor ei spre libertate și fericire, mișcarea sindicală își are rădăcinile adnc înfipte în însăși viața clasei muncitoare”².

Începuturile mișcării muncitorești sindicale în Bulgaria sînt strîns legate de activitatea

² Gh. Dimitrov, *op. cit.*, p. 4.

primei asociații muncitorești, înființată în mai 1879 din inițiativa tipografilor cehi (p. 72). La sfârșitul anului 1882 și începutul lui 1883 s-a încheiat prima organizație bulgară sindicală a muncitorilor, și anume Asociația tipografilor bulgari din Sofia (p. 73). Printre celelalte organizații create, autorul menționează asociația „Kăpina” și „Edinstvo” a tipografilor din Plovdiv, înființate în 1881 și respectiv 1883; cele două asociații muncitorești din industria tutunului de la Dupnița (azi Stanke Dimitrov) din 1885 etc. Cu excepția Asociației tipografilor bulgari din Sofia, toate organizațiile pomenite au avut o scurtă existență. Ele au fost numai asociații de ajutor reciproc, culturale, nefiind formate pe baza principiului luptei de clasă a proletariatului. Acestea joacă totuși un rol important în istoria mișcării muncitorești, deoarece constituie primele forme de organizare ale proletariatului bulgar.

Paralel cu lupta dusă de muncitori împotriva capitaliștilor, pentru organizarea lor, în Bulgaria a luat ființă mișcarea socialistă. Lupta proletariatului a influențat gândirea revoluționară, orientînd-o spre marxism.

În prima jumătate a deceniului al 8-lea din sec. al XIX-lea, în țară au fost răspândite curente și idei premarxiste. În rîndurile intelectualității progresiste, au găsit răspîndire unele curente mic-burghize: nihiliste, radical-socialiste, anarho-sindicaliste și narodniciste. Încă din deceniile 6 și 7, elementele progresiste din Bulgaria se găseau sub influența ideilor democraților revoluționari ruși și ale democraților revoluționari bulgari: Rakovski, Levski, Botev¹, Karavelov. Democrații revoluționari au căutat cu asiduitate și

perseverență o teorie justă care să servească drept armă de luptă pentru eliberarea poporului de sub jugul otoman și al exploatării feudale. Dar ei nu vedeau și nici nu puteau vedea, pe atunci, rolul istoric al clasei muncitoare, capabilă să transforme societatea.

Autorul arată că, o dată cu dezvoltarea mișcării muncitorești, a început și propaganda socialistă, unirea socialismului științific cu mișcarea muncitorească. Fondatorul mișcării socialiste în Bulgaria a fost Dimităr Blagoev. El și-a început activitatea revoluționară în Rusia, unde a fondat gruparea socialistă, cunoscută sub numele de „Gruparea lui Blagoev”, care edita ziarul „Rabocii”, primul ziar muncitoresc social-democrat din Rusia (p. 43). V. I. Lenin a dat o înaltă apreciere ziarului „Rabocii”, subliniind că: „În decurs de 12 ani, din 1883 pînă în 1895, editarea ziarului social-democrat «Rabocii» în 1885 la Petersburg, firește în mod ilegal, a fost aproape singura încercare de a crea o presă muncitorească social-democrată în Rusia”² În *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice* se relevă că grupul lui Blagoev „a desfășurat o propagandă marxistă în rîndurile muncitorilor și studenților din Petersburg și a organizat circa 15 cercuri muncitorești... El a pus bazele propagării sistematice a marxismului în rîndurile muncitorilor din Petersburg, centrul politic al țării”³.

Primele începuturi de propagare a marxismului în Bulgaria se datoresc lui Blagoev, care în 1885 editează revista „Săvremenien pokazatel” („Indicele contemporan”), care își propusese ca scop răspîndirea ideilor socialiste. În jurul acestei reviste s-au grupat numeroși socialiști, care întrețineau legături cu mișcarea socialistă de peste hotarele țării. Blagoev, înarmat cu învățătura marxistă, a desfășurat o luptă susținută împotriva narodnicismului.

¹ Aspecte cu privire la activitatea revoluționară desfășurată de către Botev în țara noastră ne sînt înfățișate în lucrarea acad. P. Constantinescu-Iași, *Din activitatea lui Hristo Botev și a altor revoluționari bulgari la București*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1950.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, Ed. P.M.R. 1950, p. 242.

³ *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Ed. politică, București, 1959, p. 31—32.

combătând cu tărie curente și ideile mic-burheze răspândite în acel timp în Bulgaria.

Cu privire la rolul pe care l-a avut Blagoev în răspândirea marxismului, în *Istoria Partidului Comunist Bulgar* se scoate în evidență că: „Începuturile mișcării socialiste în Bulgaria sînt strîns legate de numele lui Dimităr Blagoev, unul din cei mai mari discipoli ai lui Marx și Engels în Bulgaria și în Balcani la sfîrșitul secolului trecut și în primele două decenii ale secolului curent, primul stegar al marxismului în Bulgaria, creator și conducător al partidului revoluționar marxist al proletariatului din Bulgaria”¹.

Autorul lucrării menționează, în continuare, că în anul 1886 Evtim Dabev a fondat ziarul „Rosița”, care de asemenea a propagat ideile socialismului (p. 44), iar în 1889 N. Gabrovski a organizat la Sofia gruparea denumită „Nov jivot” și gruparea „Razvitie” la Sliven (1890).

O mare importanță pentru răspîndirea marxismului a avut-o publicarea în limba bulgară a lucrărilor lui Marx și Engels. În 1891 a apărut la Șumen (Kolarovgrad) revista „Den”. La editarea acestei reviste a luat parte activă și Blagoev. În numărul 3, din martie 1891, al revistei „Den” a fost publicat cap. I din geniala operă elaborată de Marx și Engels: *Manifestul Partidului Comunist* (p. 48).

Primele grupuri socialiste s-au înființat sub influența propagandei socialiste desfășurate de D. Blagoev, E. Dabev, N. Gabrovski și alții, cu participarea lor directă. Răspîndirea marxismului în sinul clasei muncitoare a avut o influență uriașă asupra ridicării conștiinței de clasă a proletariatului, ducînd la organizarea mai temeinică a luptelor și acțiunilor muncitorilor la întărirea organizațiilor lor.

În ultimul capitol din lucrare se analizează evoluția mișcării muncitorești și sindicale între anii 1886 — 1891.

În a doua jumătate a deceniului al 8-lea s-a ridicat considerabil nivelul mișcării muncitorești și sindicale în Bulgaria. În această perioadă a crescut nivelul ideologic și organizatoric al mișcării muncitorești, care a cuprins un mare număr de muncitori. Documentele vremii, citate în lucrare, menționează aspecte interesante cu privire la creșterea numerică a clasei muncitoare, intensificarea luptei de clasă și răspîndirea tot mai intensă a marxismului în Bulgaria.

În primele rînduri ale luptei împotriva exploataților se găseau muncitorii tipografi. Ei erau nemulțumiți de scăderea succesivă a salariilor, de condițiile grele în care erau nevoiți să lucreze. Cei dintîi pași în luptă au fost îndreptați spre întărirea și activizarea continuă a organizației lor — Asociația tipografilor bulgari. În vederea realizării acestui scop se impunea reorganizarea asociației, pentru a da posibilitate să între toți muncitorii tipografi calificați și necalificați în rîndurile ei. În lucrare se arată că „Asociația muncitorilor tipografi bulgari din Sofia reorganizată și denumită *Asociația centrală a muncitorilor pecetari bulgari* și organul său «Rabotnik» constituie mari evenimente în istoria mișcării muncitorești și sindicale din Bulgaria” (p. 149).

Asociația muncitorilor tipografi bulgari a încercat să iasă din cadrul organizației de ajutor reciproc și să făurească o asociație muncitorească sindicală de luptă, deși nu era întemeiată pe baza principiului luptei de clasă. Încă de la înființarea sa, Asociația tipografilor bulgari a luat legătură cu o serie de organizații sindicale muncitorești a tipografilor din străinătate. În 1887, Asociația tipografilor bulgari a încheiat o înțelegere denumită „Uniunea pentru ajutor reciproc” cu șapte uniuni ale muncitorilor tipografi din Germania, Elveția, Danemarca, Serbia ș.a. Asociația tipografilor bulgari sprijinea din cotizațiile salc pe greviștii din organizațiile tipografilor străini. Astfel, în 1891, ea a trimis o mare sumă în ajutorul tipografilor vienezi aflați în grevă.

¹ *Istoria Partidului Comunist Bulgar*, Gospolitizdat, Moscova, 1960, p. 13.

Un moment deosebit de important în istoria mișcării muncitorești din Bulgaria îl constituie încercarea muncitorilor din Sofia, în frunte cu tipografil, de a sărbători în anul 1890 ziua de 1 Mai — ziua solidarității internaționale a celor ce muncesc. Această încercare de sărbătorire a zilei de 1 Mai sub semnul internaționalismului proletar a fost însă împiedicată de către guvern; totuși, în ciuda acestei interdicții s-a transformat într-o mare demonstrație politică muncitorească.

Dezvoltarea luptei proletarietului, care se găsea sub influență puternică a mișcării muncitorești din Rusia, și răspândirea marxismului au pregătit condițiile pentru unirea socialismului științific cu mișcarea muncitorească în vederea creării partidului politic al clasei muncitoare din Bulgaria. La 1 august (20 iulie st. v.) 1891 pe vârful Buzludja din munții Stara Planina a avut loc, în ilegalitate, Congresul de constituire a Partidului Muncitoresc Social-Democrat Bulgar.

În încheiere, menționăm că lucrarea ar fi câștigat dacă autorul ar fi prezentat mai sistematizat problema începuturilor mișcării muncitorești din Bulgaria. Era mai util ca după analiza problemei apariției proletariatului industrial să se prezinte începutul luptelor muncitorești, apariția primelor asociații muncitorești și după aceea să se desfășoare pe larg începuturile propagării socialismului științific și lupta pentru crearea P.M.S.D.B.

Volumul *Începuturile mișcării muncitorești și sindicale în Bulgaria 1878—1891* aduce un aport însemnat la studierea istoriei formării și dezvoltării clasei muncitoare, a primilor pași ai mișcării muncitorești din țara prietenă, suscitând interesul istoricilor din patria noastră și îndeosebi a celor care se ocupă cu studiul relațiilor dintre mișcarea muncitorească din România și Bulgaria și a mișcării muncitorești internaționale.

I. Babici

* * *Historia Slaska*

tom. I, vol. 1—2, Wrocław, 1960, 1961, 625 și 488 p.

Historia Slaska (Istoria Sileziei), din care au apărut până acum două volume publicate de Institutul de istorie al Academiei Poloneze de Științe, este prima prezentare marxistă (în limba polonă) a istoriei acestei provincii, care a fost mult timp cotropită de germani. Cele două volume sînt rezultatul muncii colective a istoricilor poloni, redactor responsabil fiind Karol Maleczyński. Tomul întâi, care cuprinde istoria Sileziei în perioada comunei primitive și a feudalismului, este proiectat pe răstimpul de la vremile cele mai vechi până la anul 1763 (data încorporării provinciei la stăpînirile Prusiei), dată care corespunde cu începuturile perioadei capitaliste în aceste părți. Din acest tom, care

urmează să cuprindă mai multe volume, primele două se ocupă, respectiv, cu răstimpul de la origini până la mijlocul sec. al XIV-lea și de la această dată până la sfîrșitul celui de al treilea sfert al secolului al XVI-lea (1575).

Istoria Sileziei a mai fost scrisă de numeroși istorici, cei mai mulți reprezentanți ai tendințelor naționaliste din istoriografia burgheză, căutînd să argumenteze drepturile istorice ale Poloniei sau ale Prusiei (Germaniei) asupra provinciei. Poziția autorilor noii sinteze este limpede formulată la p. 6 (a primului volum): „Astăzi dreptul poporului polonez asupra Sileziei, pe care, fără nici un fel de compromis, Polonia populară l-a transformat în faptă, nu are nimic comun

cu naționalismul și ura față de vreoa de popor. Este deci datoră cercetătorilor poloni să caute adevărul nefalsificat despre trecutul Sileziei... și să înlăture piedicile care... ar mai putea să stea în calea prieteniei popoarelor polon, ceh și german”.

În introducere (p. 15-20) se discută problema periodizării. Perioada feudală în istoria Poloniei, și deci și în cea a Sileziei, începe de la sfârșitul sec. IX, prin trecerea directă de la comuna primitivă la feudalism. Perioada feudalismului este subîmpărțită în următoarele epoci: epoca feudalismului timpuriu, sec. al IX-lea până la mijlocul sec. al XII-lea, epoca fărâmițării feudale, până la mijlocul sec. al XIV-lea (când se trece în chip lent de la renta feudală în natură, la cea în bani paralel cu apariția relațiilor de marfă-bani). Urmează epoca feudalismului dezvoltat (mijlocul sec. al XIV-lea — ultimul sfert al celui de-al XV-lea) cu care se termină volumul doi, ultimul apărut până acum. În cadrul acestor epoci (fiecare din ele formează obiectul unui capitol separat) se studiază pe rând: așezările ome-nești și relațiile între popoarele diferite din provincie, viața economică și socială, istoria politică, cultura.

Autorii folosesc în chip larg rezultatele săpăturilor arheologice, izvoarele inedite. Lucrarea este scrisă pe baza metodei materiale-liste a istoriei.

Partea consacrată istoriei comunei primitive este bogat ilustrată prin reproducerea materialelor arheologice. Apariția triburilor preslave în Silezia datează din epoca Halstattului. Pătrunderea celților în Silezia, prin Poarta Moraviei, este datată de la începutul sec. al IV-lea î.e.n. După înfrângerea celților de către romani (cucerirea Galiei), încă din primul secol al erei noastre se întind în Silezia urmele influențelor romane: obiecte de fabricație romană, precum și monede. Se poate presupune că triburile slave și germane din Silezia făceau incursiuni în Dacia romană, de unde aduceau robi meseriași, care se stabileau în țările locuite de aceste triburi (p. 107). Cultura numită de arheologi „de la Dobrodzień” (sec. al IV-lea) se caracterizează prin

influențele daco romane ale populațiilor de pe teritoriul Republicii Populare Române (p. 114).

Anumite forme începătoare feudale se ivesc în Silezia încă din sec. al VI-lea. Datele izvoarelor istorice (Geograful Bavar în special), confirmate de descoperirile arheologice, vorbesc de triburile slave din Silezia, fiecare subîmpărțite în așa-numitele „civitates”, goroduri, adică cetățui de refugiu ale șefilor ginților. Dintre triburile slave, *slejanii* așezați în părțile Wrocławului de azi și-au extins cu vremea numele asupra întregii provincii. Din aceste triburi se ridică, prin diferențiere economică, o pătură de conducători militari și de cîrmuitori ereditari ai satelor lor, iar din această pătură se desprinde apoi clasa panilor feudali (p. 141).

În capitolul privitor la feudalismul timpuriu este studiată cu atenție formarea imunităților și a domeniului feudal în Silezia, opera de colonizare a satelor cu germani. În această subperioadă se constată o creștere a agriculturii, care se caracterizează prin cultivarea în primul rând a meiului, apoi a grîului (p. 164—165). Renta în muncă se îmbină cu cea în natură (dijme). Pe baza informațiilor arheologice, cît și a celor furnizate de cele mai vechi documente, se arată cum s-a dezvoltat foarte de vreme în Silezia minieritul, care a fost unul din izvoarele importante al bogăției acestei provincii, în care se aflau mine de aur, argint și de fier (pînă la sfârșitul sec. al XIV-lea se pot identifica în Silezia 10 mine de aur, 14 de argint, 4 de fier) (p. 176). Ca centru de producție, Silezia întreține încă din epoca feudalismului timpuriu legături comerciale cu Germania, Cehia, Kievul și coastele Mării Negre. Importul de stofe bizantine în Silezia se face, fie pe cale directă, fie indirectă, prin țările vecine cu Imperiul de răsărit (p. 178). Tezaurele monetare din veacurile IX—XII descoperite în Silezia cuprind monede arabe (numai pînă la mijlocul sec. al XI-lea), poloneze, cehe și germane (p. 179—181, cu analiza celor 36 de tezaure). Tot atunci încep să se dezvolte și orașele, mai ales ca așezări în jurul

cețărilor și se formează monarhia feudală. Principele sau monarhul are o „drujină” militară, care se bucură de privilegiul asupra comunităților țărănești acaparate de membrii ei. Monarhia feudală în Silezia se stabilizează în jurul anului 990, sub forma stăpînirii regilor poloni. Se constată cu acest prilej formarea unei nobilimi, stăpîne pe moșii, care a venit din afara provinciei, alături de cea formată prin diferențierea vechii pături de nobili genitici (adică ieșiți din rîndurile obștii). Tot atunci se răspîndește în Silezia creștinismul. Formarea ierarhiei episcopale catolice are pentru feudalismul silezian aceleași urmări ca în restul Europei (decima, formarea domeniului bisericesc). Totuși, în perioada feudalismului timpuriu, rămîn numeroase sate de țărani liberi, stăpînind pămîntul în obște. Numele acestor obștii în actele latine este *vicinia* (p. 190). Existența robiei este de asemenea atestată de documentele vremii în Silezia. Monarhia își impunea dijele, ca și slujbele, acestea denumite *angaria*, ca și în Peninsula Balcanică și la români. Primele mari răscoale țărănești au loc în Silezia ca urmare a apăsării feudale și de stat, în anii 1037-1038 (p. 195—198).

În capitolul destinat studiului istoriei politice a Sileziei în vremea feudalismului timpuriu, autorii caută să lămurească problema, încă nu destul de bine cunoscută, a alipirii acestei provincii la Polonia (sec. al XI-lea), apoi aceea a luptelor cu cehii și germanii pentru stăpînirea ei. Capitolul despre cultură (p. 219—237) începe prin a arăta rolul bisericii, ca preponderent în sprijinul stăpînirii monarhiei feudale; apoi: cultura stăpînitorilor feudali, aceea a satelor și a țărilor din jurul cetăților.

A doua parte a dezvoltării feudalismului în Silezia, epoca fărîmițării feudale (mijlocul sec. al XII-lea — mijlocul sec. al XIV-lea) este caracterizată prin destrămarea autorității regale și formarea unor suzeranități provinciale independente, atât în Silezia, cît și în Polonia. În domeniul feudal se produce o trecere lentă și progresivă de la renta în natură la cea în bani. Interesante sînt denu-

mirile date în documente diferitelor categorii de țărani (*heredes*, probabil urmașii vechilor stăpîni liberi ai pămîntului, corespund, și ca denumire, cu *moșnenii* noștri și *hospes*, coloniștii). Creșterea rentei feudale, precum și a întinderii domeniilor sînt urmarea dezvoltării forței economice a clasei stăpînitoare. Ca o consecință a acestor fenomene sociale și economice se constată și mărirea prestigiului și puterii politice a nobilimii. În sec. al XII-lea și în cel următor se produce și o deosebire netă între nobilimea mare, mijlocie și mică. Colonizarea domeniilor cu țărani aduși de peste granițe se face sub forma „închirierii” satelor, cărora li se dau privilegiile asemănătoare „slobozilor” de la noi, pe baza „dreptului polonez” și a „dreptului german” (*jure polonico*, *jure teutonico*) (v. lista satelor înflînitate în documentele vremii cu aceste denumiri, la p. 281-284).

Istoria politică a acestei subperioade începe cu anul 1138, cînd Silezia devine un principat vasal al Poloniei, sub cîrmuirea unui membru al dinastiei. Fărîmițarea feudală, în sensul creării unor mici state feudale, are în Silezia un aspect mai complet și de mai lungă durată ca în restul Poloniei.

Capitolul închinat culturii în Silezia în vremea fărîmițării feudale (p. 356—378) se ocupă nu numai de cultura propriu-zisă a satelor, a nobilimii și orașelor, dar și de viața de toate zilele, obiceiuri, costume, într-un cuvînt „cultura materială”.

Ultima parte a volumului I (p. 379-617) cuprinde istoria epocii întăririi economiei de marfă-bani și a mișcării de închiriere (coloniare) a satelor pe baza dreptului german. Înmulțirea populației, creșterea producției agricole și a rentei feudale sînt caracteristice acestei epoci, care se întinde de la mijlocul sec. al XIII pînă la mijlocul sec. al XIV-lea. Atunci se pun bazele „folwarkului”, ale domeniului rezervat seniorului, pe care îl lucrează țărani în baza obligației de clac. Deocîndată această formă a exploatarei domeniilor feudale nu este generalizată și apare numai sub formă începătoare (p. 436—443). Cum era de așteptat, această situație a țara

nilor în Silezia aduce după sine o ascuțire a luptei de clasă, în special sub forma răscoalelor țărănești.

În Silezia, în ultimele decenii ale sec. al XIII-lea, se constată o rivalitate, o luptă în rândurile mării nobilimii și ale clerului, între elementul polon și cel german. Interesantă este afirmația clericilor înalți din acea vreme că ei luptă „*ad promocionem et conservationem lingue Polonice...*” (p. 519). Dar la începutul sec. al XIV-lea Silezia cade sub stăpânirea Boemiei (regatul ceh). Capitolul închinat culturii în Silezia în această perioadă (sec. XIII—XIV) este deosebit de cuprinzător și bogat ilustrat.

Volumul doi al *Istoriei Sileziei* cuprinde o singură epocă, de la mijlocul sec. al XIV-lea până la sfârșitul celui de-al treilea sfert al sec. al XVI-lea. El este împărțit după același sistem adoptat și pentru epocile precedente: colonizări și relații etnice, viață economică și socială, istorie politică, cultură. În ce privește colonizarea, autorii resping teoria istoricilor burghezi germani, după care abia în această vreme s-ar fi produs o „reslavizare” a Sileziei, aproape complet germanizată în epoca precedentă (p. 35—36). Studiul demografic al Sileziei este întemeiat pe statistici și pe interpretarea lor științifică, iar rezultatele acestor cercetări atestă existența permanentă a elementului polon în Silezia. Din punct de vedere economic și social, istoria Sileziei în sec. XIV—XVI se caracterizează prin predominarea rentei în muncă pe pământul seniorului (folwark). Domeniul feudal bazat pe clacă se formează ca urmare a comerțului de grâne, pe piața internă și externă, mai ales la sfârșitul epocii, adică în sec. al XVI-lea. În Silezia de jos numărul zilelor de clacă pe rezerva feudală, la care erau obligați țăranii, este încă redus, 2—4 zile pe an, dar stăpînii de domenii angajau pentru muncile agricole țărani liberi (p. 60). Se constată de asemenea o tendință accentuată a țăranilor dependenți de a se răscumpăra cu bani de la stăpînii lor. Atunci, și ca urmare a creșterii relațiilor de marfă-bani, se produce legarea țăranilor dependenți de glie. Actul oficial al seimului

(dietei) Sileziei pentru legarea țăranilor de glie și desființarea totală a dreptului lor de strămutare datează din 18 ianuarie 1505: „nici un kmicé (țăran dependent, șerb), nici un zagrodnik (țăran colonizat, cu învoială), nici fiii lor nu au voie să plece de la domnul lor ereditar, fără consimțămîntul lui” (p. 87). Răscoalele țărănești din Silezia sînt răspunsul la aceste măsuri. În 1428 husiții din Boemia pătrunseseră cu cetele lor înarmate în Silezia și țăranii silezieni s-au ridicat în masă în favoarea husiților.

În paragraful consacrat comerțului este de remarcat pasajul privitor la stăpînirea lui Matei Corvin în Silezia. După cucerirea Sileziei, Matei Corvin oprește accesul negustorilor poloni în provincie. Drept răspuns, cîrmuirea din Polonia întărește dreptul de depozit al tuturor mărfurilor venite din Orient, în favoarea orașului Cracovia (în 1473). „În schimb, cresc relațiile comerciale ale orașului Wrocław cu Transilvania și, prin Ungaria, cu Moldova, precum și cu regiunile de pe malurile Mării Negre” (p. 139).

Paragraful destinat studiului istoriei orașelor sileziene în această epocă este bazat pe o foarte largă cunoaștere a izvoarelor; autorii subliniază existența mișcărilor plebeiene împotriva patriciatului orașenesc și a nobilimii.

Istoria politică a Sileziei în epoca 1350—1575 începe cu stăpînirea Boemiei asupra acestei provincii de la răsărit. La sfârșitul sec. al XIV-lea se ridică din marea nobilime sileziană Vladislav de Opole (Oppeln), care, ca vasal al regelui Ludovic de Anjou, este numit guvernator al Țării Halicului și în această calitate are relații politice cu țările române (p. 210—214). Relațiile cu Boemia husită și expediția husită în Silezia, în 1428, sînt cercetate pe larg (p. 229—246). În a doua jumătate a sec. al XV-lea Silezia devine mărul discordiei între feudații cehi (cu regele Gheorghe Podiebrad), poloni (regele Cazimir Jagellonul) și unguri (sub Matei Corvin). Chemat de nobilimea locală, regele Ungariei cucereste Silezia și o stăpînește între anii 1471—1490 (p. 288—293). După moartea lui Matei Corvin

suzranitatea asupra Sileziei trece în minile Iagellonilor (Vladislav rege al Boemiei, în rivalitate cu fratele său, Ioan Albert). Autorii sînt de părere că înfrîngerea regelui Poloniei, Ioan Albert, în Moldova, la Codrii Cosminului, în 1497, a dat o lovitură și planurilor sale de a stăpîni Silezia și de a supune nobilimea locală cu oastea regală (p. 299). În sec. al XVI-lea Silezia se află înglobată între țările monarhiei Habsburgilor.

Capitolul privitor la cultura în Silezia, în epoca 1350—1575 aduce multe constatări interesante privitoare la cultura materială (felul de trai, clădiri, îmbrăcăminte, hrană) (p. 328—361). În paragraful consacrat culturii spirituale, aflăm observații interesante în legătură cu pătrunderea Reformei în Silezia. Autorii observă că apariția cărților bisericești în limba poporului în Silezia (limba polonă și germană) a precedat apariția Reformei. Vechea istoriografie lega de „importarea” ideilor lui Luther toate curentele cu caracter antibisericesc, îndreptate împotriva clerului catolic, ceea ce nu este confirmat de ultimele cercetări. A existat o mișcare în Silezia, pentru reformarea bisericii feudale, anterioară apariției în provincie a propagandei lutherane (p. 379—384). Războiul țărănesc din Germania (1525) a contribuit la formarea unei „aripi stîngi” a mișcării anticatolice din Silezia.

Sînt de asemenea interesante observațiile autorilor despre răspîndirea umanismului în Silezia. Umanismul, ca pretutindeni, se întemeiază pe citirea și prelucrarea operelor clasice antice, pe care scriitorii umaniști le interpre-

tează ca un îndemn spre laicizarea vieții sociale, spre înlăturarea piedicilor din calea gîndirii libere. De aci caracterul lui opus feudalismului bisericesc catolic. Dar în Silezia, ca și în alte țări, umanismul nu este numai o mișcare culturală a orășenilor, ci umaniști sînt și mulți nobili și chiar demnitari bisericești. Acești umaniști, bazați și ei pe cultura clasică, caută să folosească umanismul ca o armă reacționară, împotriva mișcărilor îndreptate spre liberarea claselor asuprite; aceasta nu numai în epoca contrareformei, ci și mult mai înainte, în a doua jumătate a sec. al XV-lea. La marginile culturii umaniste se observă în Silezia un curent de apropiere între slavi, cu ideea originii lor comune. Un cronicar silezian susține, la sfîrșitul sec. al XV-lea, nevoia prieteniei între poloni și cehi, pentru că au o origine comună: „*Polonus non odire Bohemos, quia unius linguae, unus alterius destructionem non consentient*” (p. 445).

La sfîrșitul capitolului despre cultură se revine asupra textelor scrise „*in vulgari*”, adică în limba poporului. Psaltirea Florianski, cu text paralel latin, polon și german, datează din sec. al XIV-lea și provenie din Silezia. De asemenea și traducerea Bibliei în această provincie a fost începută înainte de Reforma lui Luther (p. 458—460).

Istoria Sileziei, în cele două volume publicate pînă acum, se prezintă ca un succes al școlii istorice marxiste poloneze, ca o operă de înaltă ținută științifică.

P. P. Panaitescu

* * * *The new Cambridge Modern History*

Volume V, The ascendancy of France 1648—1688. Edited by F. L. Carsten. Cambridge, University Press, 1961, XXV + 631 p.

Din seria volumelor de sinteză publicate în colecția „Cambridge”, volumul al V-lea consacrat situației economico-politice și culturale a celei de-a doua jumătăți a sec. al XVII-lea cuprinde un număr important de eveni-

mente și date istorice prezentate în suita cronologică a perioadei 1648—1688. Perioada istorică, prezentată cu o delimitare în timp, relativ formală, prin două evenimente politice semnificative (pacea Westfalică — înlăturarea

dinastiei Stuart) este tratată în următoarele principale capitole: F. L. Carsten, Epoca lui Ludovic al XIV-lea; D. C. Coleman, Problemele economice și politice ale epocii; A. R. Hall, Dezvoltarea științifică; R. Wittkower, Arta și arhitectura; G. Zeller, Diplomația franceză și politica externă; J. Lough, Franța sub Ludovic al XIV-lea; E. H. Kossmann, Republica Olandeză; David Ogg, Anglia după restaurație; E. E. Rich, Europa și America de Nord; Juan Regoa, Spania; J. B. Harrison, Europa și Asia; C. D. Cowan, Companiile engleze și olandeze în India; F. L. Carsten, Imperiul după războiul de 30 de ani; Giorgio Spini, Italia după războiul de 30 de ani; R. R. Betts, Imperiul habsburgic; A. N. Kurat, Imperiul otoman sub Mehmed al IV-lea; F. L. Carsten, Ridicarea și formarea statului Brandenburg-Prusian; Horst Jablonowski, Polonia pînă la moartea lui Joan Sobieski; Werner Philipp, Rusia.

Tratarea problemelor semnalate în cuprinsul volumului pe baza unei concepții metodologice caracteristică istoriografiei burgheze occidentale, acordă în general un spațiu relativ restrîns problemelor social-economice și fără o analiză prealabilă a legăturilor existente între fenomenele politice și culturale cu condițiile economice care au generat și determinat aceste fenomene.

Franța în cea de-a doua jumătate a sec. al XVII-lea, în perioada domniei lui Ludovic al XIV-lea (1661—1715), a realizat în planul politicii interne statul centralizat de tip absolutist. Deposind treptat parlamentele și în primul rînd parlamentul din Paris de puterea lor politică în stat, aceste instituții purtătoare de cuvînt ale opoziției burgheze în viața politică n-au mai exercitat începînd din această perioadă decît funcții de factură strict birocratică. În 1673 parlamentul a fost privat de unul din drepturile sale fundamentale, și anume dreptul de a reține legile propuse de rege și de a prezenta obiecții împotriva lor (remontrances). Printr-o serie de acțiuni sprijinite în special de marea nobilime se realizează treptat programul unei dictaturi

centralizate. Majoritatea actelor mai importante de politică internă ale lui Ludovic al XIV-lea au fost îndeplinite cu colaborarea directă a lui Colbert — controlor general al finanțelor, ministru devotat intereselor regimului feudalo-absolutist. În capitolele volumului rezervate economiei, politicii și culturii Franței în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, autorii au prezentat în general datele necesare înțelegerii descriptive a fenomenelor vieții noului tip de stat feudal. Sporadic sînt amintite și analizate însă, rezistența și lupta maselor populare în această perioadă. Nu sînt prezentate suficient de pregnant aspectele luptei sociale ale țărănimii și ale păturilor sărace de la orașe. Așa, de exemplu, în anul 1662 au izbucnit simultan răscoale în mai multe orașe (Orléans, Bourges, Amboise, Montpellier), precum și mai multe răscoale țărănești în diferite provincii. În 1664 s-a produs o mare răscoală în Gasconia, cunoscută sub numele de „Răscoala Audijos”, după numele conducătorului ei; în anii 1666—1669 a avut loc o mare răscoală țărănească în provincia Roussillon; iar în 1670 răscoala a cuprins provincia Languedoc. Mai tîrziu, în perioada 1674—1675, răscoalele s-au extins în Guyenne și în Bretania. Perioadele de intensificare a luptei de clasă sînt insuficient analizate, autorii menținîndu-se în general în limitele unei metode de lucru strict descriptive, fără să analizeze structura economică a societății, fără să explice procesul dinamic al luptelor de clasă în această perioadă sau raportul diferitelor pături sociale orientate diversificat pe planul general al politicii interne și externe a Franței.

Relevînd principalele contribuții de cultură, artă, știință, filozofie și literatură din Franța sec. al XVII-lea, autorii studiilor consacrate acestor probleme analizează marile opere ale clasicismului francez (Corneille, Racine, Molière, La Fontaine, La Bruyère, Boileau), precum și contribuțiile unor oameni de știință și filozofi ai epocii ca Descartes, Pascal, Leibniz, Spinoza, Malebranche, John Locke, Hobbes.

Autorii studiilor au omis însă prezentarea unor lucrări de critică socială, mai puțin cunoscute în general, dar nu mai puțin semnificative pentru înțelegerea tuturor problemelor care au frământat această epocă. În afară de critica absolutismului făcută de exponenții unei părți a nobilimii, din perspectiva intereselor legate de lupta pentru salvarea bazelor orfîndurii existente (de exemplu ducele de Saint Simon), se remarcă lucrările de puternică critică socială, expresie a opoziției burgheze față de absolutism (Joly, Jurieu). Pierre Jurieu (1637—1713), autorul presupus al pamfletului „Suspinele Franței robite” (1689), critică cu multă asprime absolutismul lui Ludovic al XIV-lea. Autorul, prevăzînd revocarea edictului din Nantes, se retrage la Rotterdam, unde publică, în afara lucrării mai sus amintite, o serie de alte lucrări polemice foarte semnificative pentru această perioadă.

În ce privește istoria Angliei, autorul studiului prezintă principalele evenimente după 1649 (instaurarea Republicii, caracteristicile trecerii de la republică la dictatura militară, victoria contrarevoluției și lovitura de stat din 1688—1689, restaurarea Stuarților, lupta lui Carol al II-lea cu parlamentul). Puțin analizate sînt datele referitoare la lupta diferitelor straturi sociale și în special privitoare la creșterea luptei țărănilor în această perioadă. În genere sînt cunoscute datele cele mai semnificative ale luptei crescînde de jos pentru adîncirea revoluției anti-feudale în Anglia. Numai lipsa de unitate în rîndurile mișcării revoluționare a păturilor de jos democratice, care se explică în parte prin adîncă diferențiere de interese economice a țărănimii engleze, a făcut posibilă înăbușirea treptată a revoluției.

Cea de-a doua jumătate a sec. al XVII-lea a însemnat pentru Spania absolutistă agravarea procesului de destrămare a acestei puteri cu pretenții de dominare a politicii europene. Participarea la războiul de 30 de ani a fost una din cauzele determinante ale intensificării procesului de lichidare a puterii

și dominației imperiului spaniol. Ar fi trebuit însă accentuate o serie de date foarte semnificative referitoare la mișcările sociale din Spania în această perioadă (răscoala din Sevilla din 1652, răscoala populară din Feria și mai ales răscoalele din timpul domniei ultimului Habsburg spaniol — Carol al II-lea 1605—1700). Sărăcirea economică și mișcările maselor populare au însoțit permanent procesul general de decădere politică a Spaniei, fenomen insuficient analizat în capitolul rezervat istoriei Spaniei în această epocă.

În capitolul rezervat istoriei Italiei nu sînt prezentate decît parțial frământările sociale, ca de pildă răscoala și acțiunile țărănilor din nord sub steagul ereziei lui Valdo sau răscoalele populare din Sicilia (1647), răscoala din Neapole, răscoale care aveau nu numai un caracter național antispaniol, ci și un caracter vădit antifeudal.

Singurul stat italian care a avut în planul politicii externe o mai mare inițiativă a fost Veneția. Războiul cu Turcia pentru menținerea vechilor poziții comerciale în partea de răsărit a Mării Mediterane (lupta pentru insula Creta, ocuparea unui important teritoriu grecesc în perioada războiului turco-austriac, teritoriu păstrat pînă la pacea de la Passarowitz 1718), reprezintă principalele evenimente ale epocii.

Republica Olandeză care a obținut recunoașterea definitivă a independenței sale politice prin pacea Westfalică (1648), datorită intensificării comerțului și a dezvoltării industriei manufacturiere a reușit să se impună în relațiile politice și militare ca una din puterile secolului. Revoluția burgheză din sec. al XVI-lea n-a lichidat însă în întregime în Olanda raporturile feudale și nu a reușit să înbunătățească în general situația țărănimii, fapt care a dus la numeroase revolte și răscoale (în provincia Overisel în 1654, în insula Walheren în 1655; iar în 1657 în provincia Groningen, precum și răscoalele deosebit de puternice izbucnite în unele orașe ca Amsterdam și Leyden). Autorul capitolului privitor la istoria Olandei prezintă numai descriptiv, în sensul modului de cercetare utilizat și de

ceilalți colaboratori ai volumului, în special istoria politică a țării în a doua jumătate a sec. al XVII-lea: regimul politic, fracțiunile politice — partizanii principilor de Orania și oligarhia negustorească, precum și rivalitatea și războaiele anglo-olandeze (1652-1654, 1665-1667, 1672-1671). Nu s-a făcut o prezentare veridică asupra metodelor de împilare și a rolului extrem de acut pe care l-a avut Compania olandeză a Indiilor răsăritene în procesul general de acaparare a piețelor extraeuropene, nu s-a analizat suficient de concludent nici caracterul strict oligarhic al acestei companii și nici profiturile fabuloase ale acestei societăți comerciale, profituri care exprimau de la sine caracterul exploatării coloniale.

Ar fi fost foarte interesant dacă autorul capitolului respectiv s-ar fi referit la datele și concluziile pe care Karl Marx le prezintă în *Capitalul*, vol. I, în legătură cu problema acumulării primitive, cu metodele de administrație și organizare a vieții economice impuse de Olanda teritoriilor sale coloniale în această epocă.

Volumul cuprinde capitole rezervate în întregime și altor state din Europa (Germania după războiul de treizeci de ani, formarea statului Brandenburgo-Prusian, date privitoare la statul feudal polonez, la istoria Imperiului otoman și a statului rus), precum și o serie de date privitoare la problema expansiunii economice și politice europene în Asia sau privitoare la viața politică a statelor dependente de pe continentul american. Re-

marcăm ca o caracteristică a volumului faptul că, în general, autorii s-au orientat în tratarea problemelor conform concepției specifice istoriografiei burgheze occidentale — europocentriste acordând în primul rând spațiu mare problemelor privitoare la istoria politică și economică a statelor din apusul Europei, istoria Europei centrale și de răsărit fiind tratată mult mai superficial. Așa, de exemplu, sînt semnalate numeroase date de ordin politic neanalizate suficient din istoria Rusiei: începutul războiului popular de eliberare din Ucraina, ajutorul dat de țarul Moscovei mișcării ucrainiene de eliberare, intervenția Suediei, pacea de la Oliva etc., precum și date incomplete privitoare la situația politică și economică a țărilor de sub dependența directă sau indirectă a sultanilor, la lupta acestor popoare pentru scuturarea apăsătorului jug otoman.

Privitor la istoria țării noastre e de observat că datele prezentate sînt sporadice și nesemnificative. În general, ca și volumele precedente, volumul de față se remarcă printr-o abundentă informație privind istoria țărilor din vestul Europei; datele politice și militare nu sînt însă prezentate analitic și nu se ține seama de cauzele social-economice care stau la baza faptelor istorice. Frământările sociale (răscoalele țărănești și urbane) din această perioadă sînt tratate foarte pe scurt; adeseori numai amintite fără să se cerceteze cauzele și desfășurarea lor.

P. Simionescu

„Studii și cercetări științifice. Istorie”

Academia R.P.R., Filiala Iași. An. X, fasc. 1 2, 1959; an. XI, fasc. 1 și 2, 1960;
an. XII, fasc. 1 și 2, 1961; an. XIII, fasc. 1 și 2, 1962

Publicația de istorie a Filialei Iași a Academiei R.P.R. cunoaște în fasciculele apărute în anii 1959—1962 un progres în raport cu anii anteriori. Concomitent cu extinderea sferei problematice de cercetare reflectate în paginile revistei, tematica a devenit totodată ceva mai variată, câștigând o oarecare pondere mai ales aceea privitoare la istoria modernă și contemporană a României. Făcând o situație statistică, se constată că dacă în cei doi ani anteriori ai publicației (1957—1958), din cele 18 studii și comunicări doar 4 tratează subiecte referitoare la istoria modernă și contemporană a țării noastre, iar din cele 16 „note” numai una singură, în schimb situația apare mult îmbunătățită în paginile revistei pe anii 1959—1962: în timp ce cercetările de istorie medie sînt concretizate în 8 studii și 14 „comunicări” și „note”, celor de istorie modernă li s-au dedicat 4 studii și 12 „comunicări” și „note”, iar celor de istorie contemporană — 9 studii (inclusiv 2 articole-editoriale) și 3 „comunicări” și „note”. Luînd în considerație și materialele publicate în ultimii patru ani în partea a treia a revistei, la rubrica de recenzii (23 recenzii ale unor lucrări și articole de istorie medie, 11 de istorie modernă și doar 7 asupra unor lucrări privind istoria contemporană) este îndreptățită concluzia că materialele privind istoria medie ocupă jumătate din spațiul acestei reviste, în timp ce

materialele de istorie modernă și contemporană cuprind, cu excepția fasc. 1 2/1959, probleme a căror tratare se rezumă în genere la date documentar-statistice.

Articolele publicate de revistă sînt axate aproape exclusiv pe teme privind istoria Moldovei din primele timpuri ale orînduirii feudale pînă în perioada construirii socialismului în țara noastră.

Articolele dedicate istoriei medii au în vedere aspecte esențiale ale feudalismului. Studiul *Constituirea statului feudal moldovenesc și lupta pentru realizarea independenței lui* (fasc. 1, XI, 1960), de C. Cihodaru, aduce unele contribuții în clarificarea procesului de unificare politică internă a unor formații mărunte încă din secolele XIII—XIV, ele dezvoltîndu-se în jurul unor centre economice mai importante ca Baia, Siretul, care au devenit ulterior reședințele unor voievoodate. Autorul arată că aceste voievoodate „s-au constituit, desigur, prin unirea unor formații mai mici, a unor obști teritoriale, care în noile condiții din sec. al XIV-lea pășiseră deja pe calca feudalizării” (p. 67). Puterea politică era deținută de o pătură de mari proprietari de pămînt, care pentru a putea face față luptei maselor țărănești exploatare, ca și atacurilor externe, s-au unit treptat și au

recunoscut autoritatea celui mai puternic dintre ei.

Autorul arată că procesul de unificare a organizațiilor politice feudale din Moldova a avut loc spre sfârșitul sec. al XIII-lea, deci înaintea venirii lui Dragoș, acesta substituindu-se, în urma unor lupte ce se aflau în plină desfășurare în prima jumătate a sec. al XIV-lea, unui conducător feudal local. Totodată, autorul afirmă că Bogdan a trecut în Moldova în 1342, izgonindu-i pe urmașii lui Dragoș și pornind lupta împotriva dominației feudal-maghiare, lupta care s-a încheiat în 1364.

Urmărind în continuare situația internă a statului feudal moldovean, în articolul *Cteva constatări în legătură cu proprietatea feudală și situația țărănimii din Moldova în a doua jumătate a sec. al XV-lea* (fasc. 1, XII, 1961), C. Cihodaru face o analiză minuțioasă a structurii sociale a satelor situate în bazinul Birladului, susținând că mica proprietate răzeșească nu a mai existat în a doua jumătate a sec. al XV-lea și că aceasta a reapărut abia în sec. al XVIII-lea prin fărâmițarea proprietății boierimii mărunte. Susținerea tezei despre dispariția totală în sec. al XV-lea a răzeșimii ca proprietară (p. 39, 42, 49) nu o considerăm întemeiată având în vedere faptul că în sec. al XVI-lea procesul de depozitare de către boieri a micilor proprietari și a obștilor, de ruinare a proprietății țărănești este încă în plină dezvoltare (v. *Istoria României*, vol. II, 1962, p. XII, 588 și urm., 850 și urm.).

În legătură cu încercarea lui C. Cihodaru făcută în articolul *Observații critice asupra însemnărilor „toparhului bizantin”* (fasc. 2, XII, 1961) menționăm precizările lui Petre Diaconu în articolul său publicat în „Studii”, nr. 5, XV, 1962, p. 1215—1235, ca și în însemnarea referitoare la acest articol (v. tot în „Studii”, nr. 2, XVI, 1963, p. 505).

O suită de articole semnate de N. Grigoraș aduc unele date și informații referitoare

la câteva probleme din istoria feudală a Moldovei. Pornind de la faptul că organizațiile feudale prestatale românești au avut o politică internă unitară, în studiul *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal* (fasc. 1, XI, 1960), N. Grigoraș arată că apariția și consolidarea orașelor au fost impuse de dezvoltarea forțelor de producție și de diviziunea muncii încă din perioada existenței micilor formații politice locale (cnezate, voievodate). Populația orașelor a fost furnizată de elementul etnic local, la care s-au adăugat cu timpul, prin imigrare, meseriași și negustori veniți de peste graniță, care treptat s-au asimilat localnicilor. Chiar denumirea de *țirg*, care are prioritate istorică în limba română față de aceea de *oraș*, denotă că „primele centre pentru desfacerea produselor și mărfurilor sînt creația localnicilor” (p. 86). Ilustrarea acestei teze, autorul o face prin expunerea condițiilor și timpului în care s-au format unele din primele orașe moldovene: Baia (fost Țirgul de Sus), Siretul, Roman (fost Țirgul de Jos), Suceava, Țirgul Neamț, Hîrlău, Sascut, Dorohoi, Iași etc.

În cursul expunerii, autorul lasă să apară unele contradicții sau confuzii. De pildă, afirmă că rezultatul luptei orașelor „a fost obținerea libertății pentru toți locuitorii lor” (p. 94—95), deși autorul subliniază situația lor politică și juridică, arătînd că după 1359 „domnitorii au preluat în proprietate personală și centrele urbane” (p. 94), ceea ce avea ca urmare faptul că orașele erau grevate de obligații față de domnie și nu puteau acționa decât în limitele acesteia. Vorbînd despre acapararea pămînturilor obștilor și aservirea membrilor acestora de către „membrii cetelor militare” (p. 84—85), autorul trece peste faptul că din chiar interiorul obștilor țărănești pornea procesul de dezagregare și de înbogățire a unor elemente care treptat aserveau pe ceilalți membri.

În studiul *Proprietatea funciară a orașelor moldovenești în timpul ortinduirii feudale și*

evoluția ei (fasc. 2, XII, 1961) N. Grigoraș urmărește elucidarea unor probleme legate de istoria centrelor urbane din Moldova, enunțate în articolul anterior. Autorul documentează faptul că încă de la înființarea lor, orașele au avut privilegii de proprietate asupra unor întinderi de teren (denumite „hotare”) din imediata lor apropiere. Asupra acestor terenuri începe din sec. al XVII-lea să se îndrepte atenția feudaților laici sau clerici pentru a intra în posesia lor, iar domnia începe să doneze din aceste pământuri, fapt care face ca treptat orașele să fie lipsite de proprietate funciară. Lupta dintre obștea urbană și feudați a continuat în jurul acestor terenuri pînă în sec. al XIX-lea.

Informații ample aduce N. Grigoraș în articolul *Contribuții la cunoașterea politicii domniei în Moldova față de proprietatea funciară condiționată (sec. XIV—XVII)*, (fasc. 1, XIII, 1962) asupra luptei duse de boierime pentru a-și scoate proprietățile deținute prin donație, moștenire sau cumpărare de sub obligațiile pe care le avea față de domnie. Scopul principal era limitarea și apoi anularea dreptului pe care-l avea domnul de a confisca proprietatea feudalului acuzat de trădare. Atare tendințe s-au manifestat de timpuriu și au luat caracterul unei lupte deschise începînd din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, în timpul lui Petru Șchiopul și al domnilor Movilești. Prin actul din 17 iunie 1619 dat de Gaspar Grațiani și aplicat de Miron Barnovschi și domnii următori, boierimea a obținut un succes în lupta dusă împotriva jurisdicției domnești asupra proprietății funciare condiționate.

Sfatul domnesc, ca instanță supremă, a căruj jurisdicție se extindea asupra întregii țări și asupra tuturor locuitorilor, componența lui de clasă, ca și urmarea procedurii lui de către instanțele judecătorești ținutale și urbane, transformarea acestei instituții într-un instrument al boierilor pentru limitarea abso-

lutismului puterii centrale (domnia), este tratat sintetic de N. Grigoraș în articolul *Atribuțiile judecătorești ale Sfatului domnesc din Moldova pînă la sfîrșitul sec. al XIV-lea* (fasc. 1, XII, 1961).

Concomitent cu intensificarea exploatării feudale a țărănimii, frămîntările și răscoalele acesteia devin mai frecvente și în Moldova; ele au un pronunțat caracter social, anti-feudal. Acest fenomen este tratat de N. Grigoraș în două articole: *Despre răscoalele țărănilor moldoveni în vremea domniilor lui Petru Șchiopul (1574—1579, 1582—1591)* (fasc. 2, XI, 1960) și *Marea răscoală populară din Moldova dintre anii 1671—1672* (fasc. 2, XIII, 1962), precum și de I. Caproșu în articolul *Despre politica internă a lui Radu Mihnea și răscoalele țărănești din prima lui domnie în Moldova (1616—1619)* (fasc. 1, XIII, 1962).

Dacă în primul articol N. Grigoraș este nevoit să recurgă la o largă descriere a domniei lui Petru Șchiopul pentru a pune în lumină cele citeva date documentare privitoare la lupta țărănilor împotriva jafului și fiscalității excesive practicate de acest domn, în cel de-al doilea articol autorul, bazat pe bogate surse documentare, arată că răscoala din 1671—1672 nu a fost o mișcare pusă la cale de cîtiva boieri nemulțumiți de domnia lui Gheorghe Duca. Printr-o studiere atentă a izvoarelor se arată că la răscoală au participat largi mase de țărani și orășeni, precum și boierimea mică, curteni și slujitori; totodată se reliefează faptul că datorită acestei compoziții sociale, între conducătorii răscoalei au apărut unele contradicții care au avut consecințe asupra desfășurării ei. Cu toate acestea și în ciuda existenței în conducerea răscoalei a unor mari boieri, răsculații au reușit să alunge pe domn. Acesta a putut să-și recoupe tronul numai cu ajutorul turcesc și datorită trădării răscoalei de către unul din conducătorii ei — boierul Mihalcea Hîncu. Nu s-a derăm justificată concluzia autorului că „răs-

culații... au putut întrevădea posibilitatea *suprimării* (subl. n.) dominației boierimii și clerului” (p. 234), întrucât condițiile social-istorice nu ajunseseră la o atare dezvoltare, iar forțele militar-politice feudale erau net defavorabile unui asemenea succes.

Studiul *Ștefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din țările vecine* (fasc. 2, XI, 1960) de P. P. Panaitescu precizează pe baza analizei și confruntării informațiilor cuprinse în lucrările cronicarilor poloni, unguri, turci și ruși, că politica internă și externă a acestui domn, izvorită din necesitățile înseși ale Moldovei, a fost desfășurată pe linia apărării țării de atacurile externe. Pentru realizarea acestui țel, politica sa internă a fost dominată de tendința instituirii unei puteri feudale centralizate. Această teză este ilustrată de autor prin nenumărate pasaje din cronicile externe contemporane.

Informații interesante de istorie medie, în parte inedite, cuprind „comunicările” semnate de: Șerban Papacostea, *Știri noi cu privire la istoria husitismului în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun* (fasc. 2, XIII, 1962), Dinu A. Dumitrescu, *Tipărituri contemporane cu caracter de circumstanță referitoare la Mihai Viteazul* (fasc. 1, XIII, 1962), Dan Berindei, *Ispravnicul sau ispravnicii Scaunului Bucureștilor* (fasc. 1, XIII, 1962), Corneliu Istrate, *Știri noi despre comerțul de tranzit prin Moldova în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea* (fasc. 2, XI, 1960) și *Despre dtrstele din Moldova din sec. al XVIII-lea și în prima jumătate a sec. al XIX-lea* (fasc. 1, XIII, 1962), Iuliu C. Ciubotaru, *Un proiect moldovenesc de organizare a statului după Eterie* (fasc. 2, XII, 1961), L. Boicu, *Lucrările de îmbunătățire a căilor de comunicație în Moldova în vremea administrației ruse din anii 1828—1834* (fasc. 1, XII, 1961), Constantin C. Angelescu, *Un studiu publicat la Paris în 1835—1837 despre Regulamentul organic al Țării Românești* (fasc. 2, XIII, 1962).

În „comunicarea” *Despre stadiul manufacturier al industriei în Moldova* (fasc. 1, XI, 1960)

L. Boicu pornește de la premisa că dezvoltarea industriei în România a trecut prin toate stadiile, de la mica producție pînă la mașinism (p. 129). Dar progresul industriei a cunoscut un proces extrem de anevoios, datorită faptului că încă la jumătatea sec. al XIX-lea modul de producție din Principatele Române păstra multe din trăsăturile fundamentale ale celui feudal. Drept urmare, primele manufacturi apărute în Moldova în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, ai căror proprietari erau mari boieri, aveau un caracter feudal. La începutul sec. al XIX-lea apar manufacturi de tip mixt, iar din deceniul al patrulea încep să apară manufacturi de tip capitalist (șantierul naval din Galați). Însă, conchide autorul, existența producției manufacturiere devine anacronică în momentul cînd revoluția industrială capitalistă duce imperios la apariția unei tehnici și organizări a producției la un nivel mai înalt. Ca atare, condițiile interne ale procesului de dezvoltare a modului de producție capitalist au necesitat în industria moldovenească tre cerea, în marea majoritate a ramurilor industriale, de la cooperarea capitalistă simplă direct la mașinism.

În „comunicarea” *Despre diferențierea țărănimii cldecase în regiunea de munte a Moldovei la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea* (fasc. 1, XII, 1961), de Corneliu Istrate, se documentează faptul că acest proces a fost rezultatul dezvoltării micii producții țărănești de mărfuri, prin comercializarea vitelor și prelucrarea meșteșugărească a lemnului. Renta în bani a căpătat treptat o extindere largă. Autorul arată că pentru obținerea de pășuni necesare creșterii vitelor, ca și de păduri pentru procurarea lemnului spre prelucrare, țărănimia a dus o luptă continuă cu marii proprietari de terenuri. Pe fondul acestui conflict începe să se accentueze procesul de diferențiere socială a țărănimii: pe măsură ce pătura înstărită reușește să dețină terenuri bune pentru vite, caută în același timp să exploateze forța de muncă a sărăcimii, mai ales în domeniul prelucrării lemnului. Procesul de stratificare socială va

fi amplificat în sec. al XIX-lea de intensificarea dezvoltării relațiilor de producție capitaliste.

Istoria modernă a României a constituit obiectul atenției revistei în mare măsură cu prilejul aniversării a 100 de ani de la Unirea celor două Principate Române.

Studiile, „comunicările” și „notele” incluse în rubricile respective ale fasciculei 1—2 din 1959 analizează aspecte importante legate de lupta pentru Unire în Moldova, punând în lumină o serie de informații inedite sau puțin cunoscute până acum, lămurind unele probleme incomplet ori greșit tratate în istoriografia burgheză.

Printr-o analiză succintă, Valerian Popovici, în articolul *Probleme sociale în dezbaterile Divanului ad-hoc al Moldovei*, arată că lupta politică pentru Unire a avut loc concomitent cu puternice frământări sociale: țărănimea era în plină fierbere revoluționară pentru desființarea exploatării feudale, iar populația orașelor ducea lupta pentru înlăturarea administrației, legilor și practicilor feudale; masele populare nu numai că doreau realizarea Unirii, dar ele s-au manifestat printr-o luptă fățișă împotriva măsurilor luate de autoritățile vremii fie pe plan central, fie pe plan local; eoul acestei lupte s-a făcut simțit din plin în lucrările Divanului ad-hoc al Moldovei, care a luat în discuție și reformele sociale ce se impuneau.

Considerăm că autorul putea extinde tratarea temei și asupra situației din Țara Românească, rezultând astfel o vedere de ansamblu asupra problemei, reliefându-se totodată amploarea și acuitatea luptei poporului român pentru înfăptuirea statului național român, concomitent cu realizarea unor reforme burgheze pe plan social-economic.

Studiul *Lupta pentru desăvârșirea Unirii și acțiunea diplomatică europeană* de N. Corivan constituie o continuare a celui publicat de autor în același timp în altă revistă¹. În baza

¹ *Unirea Țărilor Române în cadrul politicii europene*, „Studii”, nr. 1, XII, 1959, p. 159—187.

unei bogate documentații, autorul arată că după ce pe plan intern Unirea a început să fie realizată prin dubla alegere a lui Al. I. Cuza și prin măsurile administrative și legislative luate de acesta ca domn al Principatelor Unite, un obiectiv important îl constituia lupta pentru recunoașterea acestui act politic de către cele șapte mari puteri garantate, problemă larg analizată în prezentul articol. Mai puțin este relevată însă influența exercitată de masele populare în determinarea recunoașterii Unirii de către marile puteri. Desigur că o investigație mai consistentă a arhivelor ar da la lumină numeroase acțiuni ale maselor populare pentru susținerea dublei alegeri a lui Al. I. Cuza și împotriva politicii opoziționiste, de nerecunoaștere a noului domn, dusă de unele puteri ca Turcia și Austria.

Pornind de la o amplă cercetare documentară, în studiul *Despre munca salariată în agricultura Moldovei în preajma legii agrare din 1864*, Ecaterina Negruți conchide că muncitorii salariați erau folosiți în mare număr la principalele lucrări agricole, ceea ce dovedește că se manifesta la mijlocul sec. al XIX-lea o acută criză a mîinii de lucru clacase. Subliniind că productivitatea muncii de clacă era scăzută față de necesitățile impuse de dezvoltarea pe care o cunoștea în această perioadă producția agricolă cu caracter capitalist, autoarea arată că moșierii preferau să angajeze forța de muncă cu plată, altă clăcașilor (prin cumpărarea de la alți moșieri a obligațiilor acestora de boieresc și retribuirea unor munci prestate de clăcași în afara obligațiilor de boieresc), cît și a lucrătorilor liberi (țărani sau țigoveți săraci).

În aceste condiții exploatarea țărănimii, în special clăcașe, se intensifică o dată cu ruina ei economică. Această ultimă problemă este tratată de autoare în articolul *Aspecte noi ale procesului de ruinare economică a țărănimii moldovene la mijlocul sec. al XIX-lea* (fasc. 1, XII, 1961), în care demonstrează că acest fapt a avut repercusiuni asupra vieții economice a Moldovei, menținând agricultura la un nivel înapoiat; în

aceleși timp au început să decadă creșterea vitelor și industria casnică. În schimb are loc procesul de extindere a pieții interne. L-orțele de producție capitaliste, concomitent cu extinderea relațiilor respective de producție, își croiau treptat și intens drum în toate ramurile vieții economice — fapt exemplificat de Ecaterina Negruți-Munteanu în comunicarea *Date cu privire la exploatarea comercial-agricolă a moșiei Sirca la mijlocul sec. al XIX-lea* (fasc. 2, XII, 1961). După cum reiese din tematica acestor articole, cercetările autoarei sînt îndreptate asupra transformărilor din structura societății moldovene la mijlocul sec. al XIX-lea, în special în domeniul agrar, fapt menționat și de precizarea dată că are pregătita o lucrare amplă intitulată *Agricultura și relațiile agrare din Moldova între 1848-1864*. Constatăm însă că procesul de diferențiere socială și economică a țărănimii în această vreme nu este abordat, mai ales dacă se are în vedere faptul că la împrietărirea din 1864 a țăranilor s-a ținut seama de această stratificare, dîndu-se loturi țăranilor în funcție de numărul de vite de muncă pe care le aveau.

„Comunicările” și „notele” incluse în fascicula 1-2, 1959 sînt axate pe diferite probleme ale luptei pentru Unire sau consolidarea statului nou creat; pe baza unor materiale inedite, articolele contribuie la clarificarea unor aspecte sociale, politice sau instituționale mai mult sau mai puțin cercetate pînă acum: N. Corivan, *Acțiunea anti-unionistă în timpul cămăcâmiei lui Teodor Balș*; Dan Berindei, *Contribuții la istoricul Divanului ad-hoc din Moldova. Protocoalele lui Baragnon și Amintiri inedite din anii luptei pentru Unire (1857-1859)*; Constantin C. Angelescu, *Dezvoltarea constituțională a Principatelor Unite de la 1859 la 1862* (o tratare, cu încheieri concludente, a situației noului stat din punct de vedere al dreptului internațional, aducînd judicioase precizări asupra poziției politice și diplomatice a celor două principate în Europa); Anton Mesrobeanu, *Ecoul Unirii țărilor române în presa transilvăneană* (în care se reproducea, în

ciuda opreliștilor cenzurii habsburgice, interesante știri despre atitudinea și entuziasmul populației române față de Unire; din păcate autorul nu a cules date și informații decît din presa românească, lăsînd în afara preocupării impusă de tematica articolului presa în limba maghiară și germană); L. Boicu, *Știri noi despre activitatea lui Vasile Alecsandri ca ministru de externe*; Al. Andronic, *O istorie a Principatelor Române scrisă în limba rusă în preajma Unirii*.

Tendința de expansiune economică și coto-pirea militară a țărilor din sud-estul Europei a constituit unul din punctele centrale ale politicii claselor dominante din Imperiul habsburgic. Printre promotorii acestei politici la mijlocul sec. al XIX-lea s-a numărat și K. von Bruck, ministru habsburgic și L. von Stein, teoretician al politicii expansioniste a marii burghezii germane. Concepțiile lor sînt expuse minuțios de L. Boicu în studiul *Principatele Române în proiectele lui Karl von Bruck și Lorenz von Stein de constituire a Mitteleuropei în epoca războiului Crimeii* (fasc. 1, XIII, 1962). Dacă autorul a rezumat conștiințios esențialul concepției lor, reușind să le expună în lumina politicii europene desfășurată de Imperiul habsburgic în acea perioadă, în schimb nu le-a analizat întotdeauna în profunzime esența de clasă, nu a dezvoltat cauzele interne care au dus la elaborarea unor asemenea planuri expansioniste ale marii burghezii germane. Datorită acestui fapt, pe alocuri (de pildă la p. 37-38, 41) se relatează sensul unora din tezele doctrinei despre rolul unei Mitteleurope puternice, fără a le demasca și combate în chip eficient.

În comunicarea *Despre pătrunderea revoluționarilor unguri în Moldova (1849)* (fasc. 2, XIII, 1962), A. Macovei arată neliniștea și măsurile luate de autoritățile moldovene pentru a anihila orice activitate a revoluționarilor care au pătruns în Moldova. Autorul arată că revoluționarii au desfășurat o susținută agitație în rîndul populației de la munte. Se pune întrebarea dacă nu cumva printre ei erau și români transilvăneni, deoarece numai

astfel se poate crede că ei puteau vorbi cu locuitorii în limba română și se puteau face înțeleși. O cercetare mai atentă ar putea aduce unele informații în acest sens.

Istoria apariției și formării proletariatului ca clasă, istoria mișcării muncitorești în epoca modernă a României este oglindită în paginile revistei doar printr-o „comunicare” și o „notă”. Prin publicarea articolului *Știri despre Asociația lucrătorilor tipografi din București și activitatea lui Ion Ionescu de la Brad ca președinte al ei* (fasc. 1, XII, 1962), I. Saizu și D. Șandru aduc în istoriografia noastră câteva mărturii documentare necunoscute despre primii germeni ai procesului de organizare a proletariatului din țara noastră, când mișcarea muncitorească se afla la primii ei pași; totodată, articolul evidențiază faptul că prin activitatea desfășurată în cadrul Asociației lucrătorilor tipografi, Ion Ionescu de la Brad a înțeles și a sprijinit lupta muncitorimii pentru crearea de organizații proprii de clasă. În articolul *Lupta muncitorilor de la Societatea de tramvaie din Iași în luna iulie 1911* (fasc. 1, XI, 1960), L. Eșanu, folosind documente din arhive ca și din presa ieșeană a vremii, expune condițiile grele de muncă și modul cum s-a desfășurat greva acestor muncitori. Succesul grevei a marcat un nou pas în maturizarea politică a muncitorilor ieșeni, demonstrând astfel că numai organizarea și unitatea de acțiune a muncitorilor pot duce la satisfacerea revendicărilor lor economice și politice.

Probleme ale istoriei contemporane a României sînt reflectate în articolele publicate de revista ieșeană de istorie, unele avînd la bază informații și documente inedite.

Editorialul V. I. Lenin despre politica externă a statului socialist (fasc. 1, XI, 1960) demonstrează că în condițiile trecerii de la orînduirea capitalistă la cea socialistă, statul sovietic a militat încă de la apariția sa pentru coexistența pașnică și colaborarea între cele două sisteme opuse: socialist și capitalist, linia fundamentală a politicii externe sovietice constituind-o menținerea și apărarea păcii. Întemeietorul primului stat socialist din lume, V. I. Lenin, a fost făuritorul princi-

piilor și metodelor acestei politici externe pe care o aplică azi neabătut statele socialiste.

Principiul leninist al coexistenței pașnice și al întrecerii economice a țărilor socialiste cu țările capitaliste este promovat cu consecvență de către Republica Populară Română în politica sa externă. Această temă este aprofundată în articolul editorial semnat de I. Saizu și D. Șandru, *Despre contribuția Republicii Populare Române la menținerea și consolidarea păcii în lume, după Congresul al III-lea al P.M.R.* (fasc. 2, XII, 1962). În acest sens autorii enumeră unele dintre cele mai semnificative inițiative și propuneri făcute de țara noastră în cadrul diferitelor organizații internaționale. La cea de-a XV-a sesiune a O.N.U., delegația țării noastre, condusă de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, a propus înscrierea pe ordinea de zi a sesiunii a următoarelor probleme: „Acțiuni pe plan regional în vederea îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate între state europene aparținînd unor sisteme social-politice diferite” și „Măsuri pentru promovarea în rîndurile tineretului a ideilor păcii, respectului reciproc și înțelegerii între popoare”. Ambele propuneri, avînd la bază un fond constructiv, au fost favorabil primite de cele mai multe delegații participante, ele concretizîndu-se ulterior într-o serie de măsuri luate în cadrul O.N.U. Articolul relevă aportul țării noastre în problema dezarmării, a dezvoltării relațiilor economice și a celor cultural-științifice. Politica externă a României, desfășurată prin conducerea înțeleaptă a P.M.R. — subliniază autorii —, este susținută cu entuziasm de poporul român.

Istoria muncitorimii din Moldova după primul război mondial, în anii avîntului revoluționar, constituie tema a două articole. Primul este comunicarea *Știri despre mișcarea grevistă din Iași în anii 1919—1920 și greva de la fabrica „Țesătura”-Iași* (fasc. 1, XII, 1961) de D. Șandru, care ilustrează pe baza unei ample informații documentare că și în acest oraș, ca urmare a condițiilor interne și a influenței celor internaționale, luptele revo-

luționare au crescut între anii 1917-1920 în intensitate și amploare, deși muncitorii au avut de înfruntat teroarea regimului politic burghez-omoșieresc și atitudinea trădătoare a elementelor social-democrate de dreapta și centriste. Dar prin forța sa de luptă, prin organizarea acțiunilor sale greviste sub influența grupurilor comuniste, a căror activitate se intensifică, muncitorimea de la fabrica ieșeană „Țesătura” a reușit să impună în septembrie 1920 capitaliștilor recunoașterea consiliului muncitoresc, a delegațiilor de ateliere, a tuturor drepturilor cștigate anterior. Abundența factologică și documentară, nesistemizarea materialului fac ca rolul și semnificația grevelor din Iași în 1919-1920 și în special lupta grevistă a muncitorilor de la „Țesătura” să fie inconsistent reliefate, deși informațiile prezintă un interes deosebit pentru istoria mișcării muncitorești din România. Al doilea articol este studiul alcătuit de L. Eșanu și D. Boșescu, *Acțiuni ale muncitorilor din Moldova premergătoare grevei generale din octombrie 1920* (fasc. 2, XI, 1960), în care se remarcă cercetarea minuțioasă a condițiilor social-economice și politice în care s-au desfășurat grevele și lupta muncitorimii moldovene împotriva exploatării și terorii regimului capitalist. Autorii reușesc să redea proporțiile și aria de răspândire a mișcării greviste, care a cuprins toate ramurile de producție și instituțiile de stat sau particulare, dovedind că această dezvoltare a luptei revoluționare a creat premisele pentru intensitatea și amploarea grevei generale din octombrie 1920 în Moldova. În studiu se subliniază că, concomitent cu trecerea burgheziei la contraofensivă, grevele capătă un pronunțat caracter politic, ceea ce denotă procesul intens de maturizare a clasei muncitoare, un rol important în organizarea și conducerea grevelor, întrunirilor și manifestațiilor avându-l grupurile comuniste. În mod neîndreptățit autorii nu au inclus în studiu și tratarea evenimentelor și grevelor din septembrie și octombrie 1920, lipsind astfel studiul de înțelegerea consecințelor pe care l-a avut lanțul de greve de pînă la această dată. Probabil că autorii vor să le trateze

într-un viitor articol, a cărui temă s-o constituie desfășurarea grevei generale din octombrie 1920 în Moldova.

Doă studii sînt consacrate înfățișării unor aspecte din istoria Romîniei în perioada stabilizării relative a capitalismului; ambele pornesc de la surse documentare ample, în parte necunoscute, folosindu-se în special arhiva Ministerului Afacerilor Externe. Articolul lui D. Șandru *Despre pătrunderea imperialismului italian în economia statelor balcanice și a Romîniei între anii 1924 și 1928* (fasc. 2, XIII, 1962) relatează despre străduința depusă de guvernul fascist italian de a-și subordona politica externă a Romîniei și de a obține o serie de concesiuni economice: în acest scop ei au căutat să folosească atât contradicțiile existente între marile puteri imperialiste, cît și pe acelea dintre clasele conducătoare din țările balcanice. Aceste tendințe ale Italiei fasciste au avut unele succese mai ales în timpul guvernării generalului Averescu. Politica guvernării acestuia a mai fost tratată în paginile acestei reviste¹. Considerăm că autorul a exagerat sprijinul și colaborarea pe care le-a primit imperialismul italian din partea celui englez, vizînd înlăturarea dominației politice a Franței în Balcani, deoarece Anglia susținea Italia în acea vreme numai în măsura în care capitalurile engleze tîneau să elimine pe cii alți concurenți. Studiul *Contribuții la cunoașterea situației interne a Romîniei spre sfîrșitul stabilizării relative a capitalismului* (fasc. 1, XII, 1961), elaborat de J. Benditer și D. Șandru, aprofundează cercetarea politicii economice duse de burghezii și moșierime în anii 1926-1927, relevînd că paralel cu accentuarea procesului de concentrare a capitalului bancar și industrial are loc în toate ramurile economiei naționale o scădere a capacității de producție, ceea ce anunță simptomele crizei economice din 1929-1933. Totodată, contradicțiile sociale se accentuau în urma luptei dîrze duse de masele muncitoare împotriva terorii și

¹ Vezi J. Benditer și C. Bold, *Aspecte ale situației Romîniei între anii 1920-1921* (Guvernarea Averescu), fasc. 1, VIII, 1957.

legilor antimuncitorești și antidemocratice promovate de cercurile guvernante din România.

Interesante și bogate informații conțin articolele care tratează lupta P.C.R. pentru mobilizarea și conducerea maselor populare împotriva exploatării capitaliste și a dictaturii militare-fasciste. În acest sens sînt studiile scrise de Savel Davicu, *Presa ilegală și legală a Partidului Comunist din România apărută la Iași între anii 1931 și 1941* (fasc. 2, XII, 1961) și *Acțiuni ale maselor populare din Moldova sub conducerea organizațiilor P.C.R. în lupta pentru răsturnarea dictaturii militarofasciste și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste* (fasc. 1, XI, 1960) (menționăm că autorul putea aprofunda tratarea activității desfășurate de comitetele de acțiune din fabrici, ca și aportul lor în dezorganizarea administrației antonesciene din zona situată în spatele frontului de război), precum și comunicarea întocmită de J. Benditer, *Contribuții la cunoașterea Moldovei în preajma lui 23 August 1944* (fasc. 1, XI, 1960).

Un grup de trei articole sînt consacrate dezvoltării impetuoase pe care o cunoaște regiunea Iași în condițiile social-economice și politice noi din țara noastră. Atît studiul scris de D. Rusu, M. Todossia și Al. Tacu, *Unele aspecte ale dezvoltării economiei regiunii Iași în anii regimului de democrație populară*, cît și comunicarea lui I. Saizu și Al. Tacu, *Aspecte ale dezvoltării învățămîntului în regiunea Iași în anii regimului de democrație populară* (ambele apărute în fasc. 1, XI, 1960) arată pe baza unor date statistice realizările obținute pînă acum, în timp ce studiul semnat de D. Șandru și I. Saizu, *Perspectivile de dezvoltare a regiunii și orașului Iași în lumina expunerii tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, făcută la 22 septembrie 1961, în fața adunării activului de partid din regiunea Iași* (fasc. 1, XIII, 1962) relevă liniile directe de dezvoltare a acestei regiuni a Moldovei în cadrul economiei naționale, conform prevederilor și hotărîrilor Congresului al III-lea al P.M.R.

Revista publică în partea a doua recenzii și note bibliografice asupra lucrărilor, studiilor

și articolelor de istorie apărute în țară sau peste hotare. Multe din recenziile și notele bibliografice informează cititorul despre conținutul materialelor discutate, aducînd adesea informații interesante referitoare la problemele tratate, în special din istoria medie. Sînt de relevat în acest sens cele semnate de N. Grigoraș, I. Caproșu, C. C. Angelescu prin acuratețea și sobrietatea tratării, chiar dacă uneori observațiile făcute vizează pînă și chestiuni de amănunt. Recenzia din fasc. 2, XII, 1961 semnată de D. Șandru, A. Macovei, L. Eșanu, G. Ignat și I. Saizu prezintă exhaustiv și cu minuțiozitate studiile și articolele apărute în revistele centrale cu prilejul aniversării a 40 de ani de la înființarea Partidului Comunist din România, punînd astfel la îndoială cititorului un material bibliografic interesant.

Relevăm totuși faptul că revista, mai ales pentru istoria medie și modernă, recenzează cu precădere lucrări, studii etc. în care este tratată istoria Moldovei, lăsînd de-o parte altele care se referă fie în întregime, fie numai la anumite provincii ale României (de exemplu, *Istoria României*, vol. I și II sau *Din istoria Transilvaniei*, vol. I și II nu au fost prezentate și analizate în paginile revistei). Dacă unele lucrări sau studii sînt recenzate pe larg (în special recenziile semnate de N. Grigoraș și I. Caproșu), în schimb altele nu se bucură de aceeași atenție, mai ales ținînd seama de interesul istoriografic pe care-l au : Gh. Barbu, *Carol Davilla și timpul său* (în fasc. 1, XII, 1961); G. G. Florescu, *Unele aspecte ale poziției internaționale a țării romine în perioada Unirii* (în fasc. 2, XII, 1961), ambele recenzate de C. C. Angelescu. Tot privitor la această parte a doua a revistei, menită să informeze pe cititori asupra publicațiilor apărute în domeniul istoriei, remarcăm faptul că recenzii asupra lucrărilor, studiilor etc. de istorie contemporană sînt inserate începînd doar cu fasc. 2, XII, 1961; dar, în genere, aceste recenzii prezintă mai frecvent publicații științifice istorice de peste hotare și mult prea puțin este oglindită activitatea pe tărîmul istoriei contemporane din țara noastră. Publicațiile periodice de istorie, ca „Studii revistă de

istoric”, „Revista arhivelor”, „Studii și cercetări de istorie veche”, „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, „Studii și articole de istorie” etc. nu s-au bucurat în paginile revistei de istorie din Iași de prezentări după apariția lor, fie anuale, fie pe volume sau numere. Înlăturarea acestor lacune din paginile revistei pe care o prezentăm, credem, va duce la o prezență mai activă a ei pe frontul istoric.

Evident că din trecerea în revistă a conținutului articolelor publicate de revista „Studii și cercetări științifice. Istorie” pe anii 1959—1962 se constată că orientarea tematică a făcut un pas înainte față de anii anteriori, că există încercarea de a aprofunda problemele luate în cercetare. Relevăm totuși că nu întotdeauna revista și-a axat planul de publicare pe teme majore din istoria României, atât din epoca feudală cât, mai ales, din epocile modernă și contemporană. Unele articole tratează aspecte singulare, limitate doar la istoria Moldovei, nefcadrndu-se într-un ansamblu mai larg, privind istoria întregii noastre patrii. De regulă, revista publică rezultatele muncii științifice a cercetătorilor istorici din Iași, articolele acestora fiind adesea fragmente din lucrări ample pe care le au în planul de muncă științifică.

O serie de probleme complexe ale istoriei noastre moderne și contemporane au fost omise de revista ieșeană. Astfel, nu s-a publicat nici un articol despre apariția și formarea pro-

letariatului român, despre întemeierea Partidului Comunist din România; de asemenea, în paginile revistei nu au fost tratate o serie de probleme ca: lupta poporului român pentru independență în 1877—1878, răscoalele țărănești de la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea (în special răscoalele din 1907 în Moldova), procesul dezvoltării capitaliste a României și situația ei în faza imperialistă, participarea României burghezo-moșierești la primul război mondial imperialist, problema agrară și lupta țărănimii pentru pământ, mai ales în perioada dintre cele două războaie mondiale, victoria insurecției populare armate de la 23 August 1944, lupta maselor conduse de Partidul Comunist din România pentru doborrea puterii economice și politice a burghezo-moșierimii și instaurarea regimului democrat-popular și altele.

O slabă preocupare a revistei constă în faptul că nu a publicat articole privitoare la reconsiderarea critică a istoricilor români din trecut.

Considerăm că reorientarea tematică a revistei, publicarea unor articole cu probleme importante istorice și cu tratarea teoretică la un nivel superior se impune cu necesitate, pentru ca astfel această publicație să-și aducă aportul cuvenit în istoriografia noastră nouă.

Al. Vasile

„История С.С.С.Р.”

Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, nr. 1—6, 1962

Revista „Istoria U.R.S.S.” a intrat în anul 1962 în al șaselea an de apariție. Organ al Institutului de Istorie al Academiei de Științe din U.R.S.S., revista de istorie a U.R.S.S. acordă un loc primordial studiilor consacrate perioadei socialiste.

Un editorial al revistei se ocupă de *Congresul al XXII-lea și pregătirea specialiștilor în istoria U.R.S.S.* (nr. 5). Editorialul analizează

atent lipsurile existente în pregătirea studenților facultăților de istorie, îndeosebi la cursurile fără frecvență și serale care vor da cei mai mulți absolvenți. Materialele necesare (cursuri, metodici, crestomații etc.) sînt editate încă într-un număr insuficient. Prea puțini studenți se specializează în istoria artelor, se simte nevoia de noi specializări — istoria popoarelor U.R.S.S., etnografia acestor popoare, istoria

religiei și bisericii în U.R.S.S. etc. Îmbunătățirea planurilor de învățămînt se face pe calea reducerii volumului cursurilor generale — unde există manuale — și a introducerii de cursuri speciale pe problemele principale ale anumitor epoci. Principalul scop este de a-i învăța pe studenți să gîndească independent, să aleagă ei înșiși căile judicioase pentru rezolvarea uneia sau alteia dintre problemele istorice. Interesante și binevenite sînt observațiile cu privire la îmbinarea studiului cu munca în producție și cu munca obștească. Experiența făcută la Universitatea din Moscova în ceea ce privește modul de ținere a examenelor — nu bilete cu întrebări pregătite înainte, ci discuții între profesori și studenți — a dat rezultate și va trebui generalizată. În ultima parte a editorialului se analizează problema aspiranturii și a doctoratului în științele istorice, arătîndu-se sarcinile care stau în fața tuturor factorilor pentru ridicarea nivelului pregătirii de cadre științifice.

B. A. Grușin și V. V. Cikin în *Probleme ale mișcării pentru munca comunistă în U.R.S.S.* (nr. 5) sintetizează și lămurește concluziile anchetei făcută de Institutul opiniei publice „Komsomolskaia pravda” la sfîrșitul anului 1961. Institutul, creat cu scopul de a studia opinia oamenilor sovietici asupra celor mai actuale probleme de politică internă și externă a U.R.S.S., a organizat o anchetă cu privire la chestiunile de bază ale dezvoltării noilor forme de muncă comunistă. La anchetă a participat un număr apreciabil de persoane și colective din diferite ramuri de activitate, de diferite vîrste, cu studii diferite. Chiar din primele răspunsuri a reieșit că încă nu sînt rezolvate multe probleme principale ale vieții și activității udarnicilor și colectivelor de muncă comunistă. Autorii analizează rezultatele anchetei, arătînd că s-au coapt condițiile pentru convocarea unei consfături a reprezentanților mișcării pentru munca comunistă în vederea rezolvării problemelor ivite și a determinării perspectivelor ei viitoare.

A. A. Levski se ocupă de *Căile rezolvării problemei locuinței în U.R.S.S.* (nr. 4). Urmărind

etapele prin care a trecut U.R.S.S. pe calca rezolvării problemei locuinței, studiul, bazat pe o largă informație, aduce date interesante despre ritmul construcțiilor de locuințe și al creării spațiilor verzi, ritm care asigură că planul grandios stabilit de Programul P.C.U.S. pentru rezolvarea problemei locuinței va fi îndeplinit înainte de termen.

M. S. Djunusov în studiul *Cu privire la caracteristica procesului de apropiere a națiunilor sovietice în cursul construcției socialismului și comunismului* (nr. 3) generalizează experiența afirmării noului tip de relații între națiunile din cuprinsul U.R.S.S. Practica dezvoltării națiunilor în condițiile prieteniei între popoare, însuflețite de țeluri comune, a oferit materiale și fapte extrem de prețioase pentru dezvoltarea teoriei marxist-leniniste în problema națională. Autorul urmărește principalele etape parcurse de națiunile sovietice în drumul lor spre construirea socialismului și comunismului, aducînd date interesante cu privire la dezvoltarea economică și culturală a republicilor socialiste sovietice. Desfășurarea acestui proces implică — după cum subliniază autorul — o luptă neconținută împotriva rămășițelor naționaliste, a șovinismului, a egoismului național.

M. I. Kulikov și V. A. Kriuc în articolul *De la ortnduirea patriarhal-gentilică la socialism* (nr. 2) aduc o contribuție de seamă în cercetarea transformării relațiilor social-economice la populațiile din nord-estul Siberiei în anii puterii sovietice. În urma victoriei Marelui Octombrie, micile populații ale nordului, liberate de asuprirea țarismului, au primit, ca și celelalte popoare ale U.R.S.S., drepturi egale. Dar aceasta n-a schimbat imediat situația grea în care trăiau ciuக்கii, eschimoșii, evenii, koriakii, ciuvenții, iokaghirii și alții. A fost necesară o muncă îndelungată și îndrîjită pentru ridicarea lor economică și culturală. De-abia începînd din anii 1922-1925, după eliberarea teritoriului nordic de intervenționiști și alb-gardiști, partidul comunist și guvernul sovietic au căpătat posibilitatea să se ocupe de problemele construcției sovietice în această regiune. Autorii analizează — pe baza unor date

și exemple concrete politica dusă de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice prin prisma rezultatelor obținute în transformarea radicală a vieții acestor populații.

Pe baza materialelor de arhivă și a datelor statistice, E. E. Iaanvriak se ocupă de *Pregătirea și ridicarea calificării cadrelor de muncitori în Estonia în anii celui de-al patrulea cincinal* (nr.1), evidențiind transformările cantitative și calitative care au avut loc în componența clasei muncitoare din R.S.S.E. în anii 1946—1950. Pregătirea și ridicarea nivelului cadrelor de muncitori a cunoscut o linie ascendentă, paralelă cu mărirea numărului total de muncitori, ocupați în întreprinderile republicii estoniene.

O serie de articole sînt consacrate problemelor Marelui Război de Apărare a Patriei (1941—1945). Astfel, G. S. Birluzov, inarșal al Uniunii Sovietice, se ocupă de *Armata a 3-a a frontului ucrainean în operația ofensivă Iași-Chișinău* (nr. 6). Analiza acestei operații, care a constituit o victorie remarcabilă a Armatei Sovietice, completează datele cunoscute, îmbogățind imaginea existentă în literatura de specialitate.

M. P. Gubenko tratează *Despre caracteristica economică a raioanelor R.S.F.S.R. eliberate de sub ocupația fascistă în anul 1943* (nr. 1). Autorul prelucrează unele din datele statistice ale Direcției statistice a R.S.F.S.R., care încă n-au fost publicate, aducînd astfel în circuitul științific elemente de prim ordin pentru stabilirea pierderilor aduse economiei naționale de ocupația germano-fascistă. Numai pornind de la aceste date se poate reconstitui tabloul muncii uriașe depuse de oamenii sovietici pentru refacerea economică a acestor regiuni.

A. V. Grudnița relatează despre *Partizanii din Kabardino-Balkar în lupta împotriva ocupanților hitleristiți în anul 1942* (nr. 3). Autorul, participant al evenimentelor relatate, folosește pe larg arhivele locale, dîndu-ne o descriere vie a luptelor duse de partizani pentru eliberarea regiunii de sub cîmpul hitleristă.

K. A. Belov relevă rolul jucat de *Armata populară de voluntari din Moscova în anul 1941* (nr. 1). Marea bătălie din fața Moscovei a risipit mitul despre invincibilitatea armatelor fasciste germane și a arătat întregii lumi forța de neînving a statului sovietic, a orînduirii socialiste. Ținînd seama de situația grea creată pe front la începutul lunii iulie, Comitetul Central al P.C. al U.R.S.S. a luat hotărîrea să formeze o armată populară de voluntari. Voluntarii urmau să devină o rezervă de nădejde a armatei active, și, în afară de aceasta, să participe la construcția noilor linii de apărare. Unul din primele centre în care s-au format unitățile de voluntari a fost Moscova. Începînd din ziua de 2 iulie sediile raioanelor de partid din oraș și regiune s-au transformat în state majore pentru formarea unităților de voluntari. Muncitorii, țărani, studenții, inginerii, medicii, profesorii, scriitorii au răspuns cu însuflețire apelului. În cinci zile, 2—6 iulie, s-au primit 168470 de cereri. În marile întreprinderi s-au format unități întregi, regimente și batalioane. Autorul analizează bătăliile la care au luat parte activă unitățile de voluntari, relevînd rolul armatei populare în respingerea inamicului.

Alte studii sînt consacrate istoriei interne și externe a U.R.S.S. în anii planurilor cincinale antebelice. Astfel, M. A. Vișan se ocupă despre *Orînduirea colhoznică în ajunul Marelui Război de Apărare a Patriei* (nr. 1). Autorul conturează principalele căi de studiere a acestei probleme. Prima chestiune pe care o urmărește este creșterea bazei materiale de producție a orînduirii colhoznică. În 1940, colhozurile, care cuprindeau 96,9% din numărul gospodăriilor țărănești, aveau în folosință peste 370 milioane ha. Din această suprafață, 116—117 milioane ha (31,5%) erau cu semănături. Principala formă de dezvoltare a bazei tehnico-materiale a orînduirii colhoznică a constituit-o întreprinderile de stat S.M.T. Dacă în anul 1937, S.M.T. dispunea de 365 800 tractoare, în 1940 ele aveau 435 300 tractoare. Parcul de tractoare a crescut nu numai numeric, ci și din punct de vedere al structurii și calității. A crescut și numărul

stațiunilor de mașini și tractoare de la 5 118 în 1937 la 7 069 în anul 1940. Autorul analizează ponderea mecanizării în muncile agricole, ajungând la concluzia că în acea perioadă s-a făcut numai primul pas pe calea mecanizării complexe a producției colhoznice. A doua chestiune studiată este activitatea productivă a țărănimii colhoznice. Folosirea judicioasă a forței de muncă și întărirea disciplinei de muncă în colhozuri era în acea perioadă deosebit de importantă. Plenara Comitetului Central din luna mai 1939 a fixat pentru fiecare colhoznic sau colhoznică un număr minim obligatoriu de zile-muncă. Aplicarea acestei hotărâri — după datele analizate de autor — a dus la „descongestionarea” colhozurilor de o serie de elemente care nu lucrau și foloseau calitatea de colhoznic pentru profituri personale. Această hotărâre s-a împletit cu alte măsuri menite să reglementeze modul de calculare și de plată în funcție și de calitatea muncii. Rezultatele n-au întârziat să apară. Însă dezvoltarea producției colhoznice a avut loc învingându-se greutăți și nu puține greșeli. Astfel, o influență negativă a avut încălcarea principiului cointeresării materiale, aplicarea sistemului de ierburi perene etc. A treia chestiune atacată de autor este buna stare materială a țărănimii colhoznice. Sînt urmărite și analizate principalele componente în care se împarte întreaga producție: a) îndeplinirea obligațiilor față de stat; b) completarea fondurilor de producție; c) împărțirea veniturilor între colhoznici după numărul zilelor-muncă. Studiul lui M. A. Vlășan, bogat și profund gândit, marchează fără îndoială un salt important, deschizător de drumuri, în studierea acestei teme complexe ce interesează deopotrivă și pe istoricii epocii contemporane din celelalte țări socialiste.

V. A. Maamiaghi consacră studiul său unei probleme, aparent locală, dar cu rezonanțe teoretice și practice: *Despre unele particularități de trecere la construirea socialismului în republicile sovietice baltice (1940—1941)* (nr. 6). Istoria transformărilor revoluționare care au avut loc în Pribaltica în a doua jumătate a anului 1940 și începutul anului 1941

este redată într-o serie întregă de lucrări de sinteză, precum și în alte materiale (colecții de documente, memorii etc.). Evident, și în republicile unionale baltice s-au aplicat legile generale, caracteristice, cu privire la trecerea la socialism, formulate în Declarația reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești de la Moscova din 1957. Dar faptul că Estonia, Lituania și Letonia au intrat mai târziu în componența U.R.S.S. a imprimat procesului legic de trecere de la capitalism la socialism anumite particularități, îndeosebi grăbirea ritmului transformărilor socialiste.

I. F. Vorobiev analizează o problemă dificilă, de mare importanță teoretică și practică, *Egalizarea nivelului dezvoltării industriale din republicile naționale ale Uniunii Sovietice în perioada socialismului* (nr. 4). Apropierea nivelului de dezvoltare industrială a republicilor naționale reprezintă în sine un proces legic, caracteristic pentru întreaga perioadă a construcției socialiste și comuniste. Autorul analizează modul cum s-a înfăptuit acest proces în anii 1926—1940 în republicile R.S.S. Ucraina, R.S.S. Belorusia, republicile din Transcaucazia, R.S.S. Uzbekă, R.S.S. Turkmenă, R.S.S. Kazahă. Luînd în considerație nivelul industrial de la care au pornit aceste republici și sarcinile industrializării socialiste, I. F. Vorobiev analizează comparativ ritmul creșterii industriei și al transformării structurii ei în fiecare republică în anii cincinalelor anterbelice. Deplina egalizare a nivelului dezvoltării industriale a republicilor se înfăptuiește pe măsura trecerii în faza superioară a societății comuniste.

I. K. Kobliakov se ocupă de *Lupta Uniunii Sovietice pentru securitate colectivă, împotriva agresiunii fasciste în ajunul celui de-al doilea război mondial* (nr. 3). Autorul trece mai întâi în revistă condițiile economice care au dus la declanșarea crizei politice din Europa în ajunul războiului. Apoi analizează succint poziția U.R.S.S. împotriva cîrdășiei de la Mînchen, lupta dusă de Uniunea Sovietică pentru încheierea unui pact de ajutor reciproc cu puterile occidentale. Pe baza noilor materiale publicate

I. K. Kobliakov urmărește modul în care s-au desfășurat tratativele militare anglo-franco-sovietice din vara anului 1939. Ruperea acestor tratative, datorită duplicității guvernelor Angliei și Franței, a silit U.R.S.S. să recurgă la alte mijloace pentru a preveni crearea unui front unit antisovietic. Unica posibilitate în acea vreme era îmbunătățirea relațiilor cu Germania, încheierea pactului de neagresiune U. R. S. S. — Germania. Valorificarea acestei posibilități a dat popoarelor sovietice aproape încă doi ani de pace, de muncă pașnică pentru întărirea economică a statului și a capacităților sale de apărare.

R. H. Aminova în articolul *Despre istoria eliberării din șerbie a femeilor din Asia Centrală* (nr. 2) aduce date noi în problema studiată. Autoarea se ocupă mai ales de procesul eliberării femeilor din Asia Centrală în anii 1920 — 1930, punând în lumină formele și metodele folosite de partidul comunist în lupta pentru eliberarea femeii de sub formele de asuprire politică, economică și socială. Articolul, bogat în conținut, instructiv, dă o imagine succintă a varietății metodelor și formelor folosite pentru lichidarea robiei în care se afla populația feminină din Orientul sovietic.

E. B. Ghenkina în *Despre particularitățile refacerii industriei în U.R.S.S. (anii 1921-1925)* (nr. 5), atacă o problemă-cheie pentru înțelegerea specificului acestei perioade postbelice de refacere a economiei naționale în U.R.S.S., comparativ cu refacerile postbelice în țările capitaliste. Acest proces s-a desfășurat în U.R.S.S. pe o bază nouă, pe baza socialistă care și-a găsit reflectarea în dezvoltarea, fără excepție, a tuturor ramurilor economiei naționale. În literatura sovietică, sub influența interpretării dogmatice a „Cursului scurt de istorie a P.C. (b)”, s-a răspândit părerea că în această perioadă s-ar fi obținut succese importante numai în domeniul industriei ușoare. E. B. Ghenkina arată, documentat, că eforturile au fost îndreptate îndeosebi în refacerea și dezvoltarea industriei grele și în acest sector s-au dobândit rezultate apreciable. Concluziile autoarei cu privire la datarea

acestei perioade și particularitățile refacerii industriei reprezintă o contribuție de seamă în clarificarea problemelor tratate.

Cîteva articole și comunicări sînt consacrate unor probleme legate de istorie începăturilor statului sovietic.

A. M. Ghindin, unul din cei care au luat parte la naționalizarea băncilor în Petrograd, consacră acestei probleme studiul său *V. I. Lenin și naționalizarea băncilor după victoria Marelui Octombrie* (nr. 2). Autorul urmărește cum s-a aplicat această importantă măsură economică, în ce condiții a avut loc la Petrograd naționalizarea băncilor și relevă rolul lui V. I. Lenin în pregătirea și conducerea operativă a înfăptuirii naționalizării acestui sector economic de bază. Studiul lui A. M. Ghindin, bazat pe o vastă informație și pe amintiri personale, reconstituie această pagină puțin cunoscută din istoria înfăptuirii primelor decrete ale Puterii Sovietice.

E. V. Klipov și L. M. Trofimova se ocupă de *Articolele și interviurile lui V. I. Lenin publicate în presa burgheză din țările capitaliste în anii 1917—1922*. Autorii încearcă, pentru prima oară, să strîngă la un loc și să analizeze interviurile și articolele lui V. I. Lenin apărute în presa burgheză a țărilor capitaliste. V. I. Lenin a desfășurat o vie activitate, folosind orice posibilitate — în cazul de față interviuri, articole, conversații (publicate de presa burgheză) — pentru a expune întregii lumi adevărul despre Revoluția din Octombrie, despre planurile, realizările și greutățile tinerei Puteri Sovietice, despre bazele politicii interne și externe a partidului comunist și a guvernului sovietic.

S. M. Kliatkin în articolul *Perioada de început a construcției armatei statului sovietic (octombrie 1917—ianuarie 1918)* vine cu o precizare deosebit de importantă cu privire la făurirea Armatei Roșii. Se știe că mare parte din vechea armată a ajutat proletariatul rus să răstoarne țarismul și pe măsura desfășurării evenimentelor s-a bolșevizat cu repeziune. Atunci s-a ridicat problema: nu era oare posibil să se folosească alături de Gărzile

Roșii vechea armată pentru apărarea Republicii Sovietice? Autorul, pe baza studierii moștenirii teoretice a lui V. I. Lenin, a documentelor de partid și a materialelor de arhivă arată că guvernul sovietic n-a ajuns dintr-o dată la concluzia despre necesitatea creării unei Armate Roșii regulate. Numai situația militară a silit partidul și guvernul să îndrepte construcția militară a Republicii Sovietice pe făgașul creării unei astfel de armate.

A. S. Kuznețov se ocupă de sprijinul proletariatului internațional dat Puterii Sovietice la începutul existenței ei. Articolul *Umăr la umăr cu frații ruși (internaționaliștii italieni pe fronturile războiului civil în U.R.S.S.)* (nr. 5) este consacrat grupului comuniștilor italieni care s-a constituit în septembrie 1919 și a desfășurat o agitație și propagandă activă printre italienii aflați în Rusia Sovietică. Mulți italieni s-au înrolat în rândurile Armatei Roșii, unii din ei ocupând posturi importante de comandă. Autorul relatează faptele de arme ale internaționaliștilor italieni în anii războiului civil și arată că popoarele sovietice cinstesc amintirea acestor luptători care au adus o contribuție însemnată în lupta comună pentru socialism.

Un mare număr de articole, comunicări, note sînt consacrate istoriei orînduirii capitaliste.

A. I. Bukovețki, autorul unui studiu interesant: *Politica fiscală-financiară a țarismului în regiunile coloniale ale Rusiei* (nr. 1) dovedește că în regiunile din Asia Centrală sistemul fiscal al țarismului a păstrat în perioada imperialistă cele mai multe rămășițe feudale și trăsături precapitaliste de exploatare colonială.

S. M. Levin se ocupă de *Narodnicismul revoluționar din anii 1870—1880 în lumina învățăturii lui V. I. Lenin* (nr. 2). În ultimii ani au apărut numeroase studii cu privire la narodnicism. În toate aceste studii un loc important îl ocupă problema atitudinii lui V. I. Lenin față de narodnicism. S. M. Levin își axează studiul său pe latura gândirii social-politice și a luptei practice revoluționare a lui V. I. Lenin împotriva ideilor narodnicismului din perioada

anilor 1870—1880. Autorul supune unei analize atente și profunde aprecierile lui V. I. Lenin, corectînd cu acest prilej unele interpretări eronate, care și-au făcut loc în literatura de specialitate consacrată acestei probleme.

V. V. Sirokova în *Încă o dată despre democrația revoluționară și narodnici* (nr. 3) a poziție critică față de studiul lui G. I. Ionova și A. F. Smirnov, consacrat aceleiași probleme, publicat în numărul 5/1961 al revistei. V. V. Sirokova arată că observațiile critice făcute de G. I. Ionova și A. F. Smirnov unor cărți și articole despre narodnicism sînt lipsite de temei. Recunoașterea meritelor revoluționarilor din anii 1870—1880, precum și denumirea dată lor de democrați-revoluționari este pe deplin îndreptățită; teama de a nu i „idealiza” nu poate justifica — susține V. V. Sirokova — ignorarea meritelor lor în istoria mișcării revoluționare ruse.

N. A. Troițki aduce date noi în studiul său despre *Marea organizație de propagandă din anii 1871—1874 (așa-numiții „ciaikovștii”)* (nr. 5). Autorul analizează principalele etape ale dezvoltării organizației, bazele ei ideologice și organizatorice, precum și locul pe care l-a ocupat în mișcarea de eliberare rusă. Grupul care a luat inițiativa constituirii organizației și care a reprezentat nucleul ei s-a decis să organizeze pe o schemă diametral opusă neciaevismului. Organizația a fost constituită din cele mai talentate și capabile elemente ale generației de tineri revoluționari din acea vreme. Din rândurile ei s-au detașat în anii următori conducători ai multor organizații revoluționare.

La rubrica „Discuții”, I. D. Kovalcenko publică *Despre studierea sectorului micii producții de mărfuri în Rusia în sec. al XIX-lea* (nr. 1). Autorul atrage atenția — documentat și cu o bogată argumentare asupra unor teze care i se par discutabile și neconvingătoare expuse de P. G. Rindziunski în studiul *Despre sectorul micii producții de mărfuri în Rusia în sec. al XIX-lea*, publicat în nr. 2/1961 al revistei. I. D. Kovalcenko completează și precizează datele cu care operase P. G.

Rindziunski și relevă contradicțiile unora din tezele acestuia.

M. Z. Rubinstein se ocupă de *Mica producție de mărfuri și dezvoltarea capitalismului în Rusia în sec. al XIX-lea* (nr. 4) declarându-se de acord cu I. D. Kovalcenko și analizând o altă serie de probleme legate de noțiunea de „sistem de mică producție de mărfuri”, datarea și raportul acestui sector cu formațiile feudale și capitaliste. Datele aduse și analiza lor sînt deosebit de interesante. Discuția cu privire la sectorul micii producții de mărfuri în Rusia o considerăm extrem de utilă pentru înțelegerea și clarificarea problemelor legate de descompunerea feudalismului, geneza și dezvoltarea capitalismului.

I. D. Kovalcenko reia tema ocupîndu-se de *Unele probleme ale genezei capitalismului în gospodăria țărănească din Rusia* (nr. 6). Autorul ridică în studiul său o serie de probleme teoretice și metodologice controversate cu privire la geneza capitalismului în gospodăria țărănească: fixarea etapelor procesului de stratificare a țărănimii, a conținutului lor, modul de cercetare a transformării cantității unor fenomene în calitate etc. După cum arată I. D. Kovalcenko, controversa existentă în istoriografia sovietică în aceste probleme se datorește faptului că elaborarea problemelor teoriei și metodicii a rămas în urma materialului faptic acumulat.

I. I. Kahk consacră studiul său *Cu privire la problema politicii agrare a țarismului în Priballica la începutul sec. al XIX-lea* unor chestiuni controversate în istoriografia sovietică în această importantă problemă. Autorul caută să precizeze schimbările cuantumului obligațiilor țăranilor aserviți față de moșieri introduse de reforma din anul 1804. Aceasta este de altfel și chestiunea nodală pentru caracterizarea și aprecierea reformei. Concluzia sa este că ar fi mai just ca reforma țărănească din anul 1804 să fie caracterizată ca un eşec al încercării țarismului și moșicilor de a „conserva” orînduirea feudală iobăgistă. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și în prima jumătate a celui de-al XIX-lea în Europa de răsărit s-au introdus o

serie de reforme, care aveau ca scop reglementarea de către stat a obligațiilor țăranilor aserviți față de moșieri. Aprecierea acestor reforme interesează pe istoricii din diferite țări, inclusiv pe cei din țara noastră; din aceste considerente articolul lui I. I. Kahk aduce sugestii utile.

Împlinirea a 150 de ani de la războiul de apărare a patriei din 1812 prilejuiește apariția unor studii interesante.

S. B. Okuni consacră articolul său *Poporul rus și războiul de apărare a patriei din anul 1812* (nr. 4) unei teme rămasă actuală în istoriografia sovietică. Analiza datelor arată că în cursul războiului s-au creat două centre: marele stat major, care era centrul luptei cu cotropitorii francezi și curtea imperială — centrul luptei împotriva războiului popular. Statul major al lui Kutuzov s-a transformat într-un centru, relativ independent, de conducere în anumite momente a armatelor regulate și a mișcării de partizani în măsura în care aceasta era posibilă în condițiile de atunci. La întrebarea pusă de Pușkin: „cui îi datorează Rusia victoria sa și cine i-a ajutat în anul 1812: înverșunarea poporului, Barclay, iarna sau dumnezeul de sus?”, autorul arată că Rusia datorează victoria sa „înverșunării poporului”, avîntului patriotic determinat de invazia străină și de speranța de libertate.

L. G. Beskrovni se ocupă de unul din cele mai emoționante și mărețe momente ale războiului din anul 1812 *Lupta de la Borodino* (nr. 6). Acestei lupte i s-a consacrat o imensă literatură, care a căutat să explice de pe diferite poziții locul și însemnătatea ei în istoria războiului. Istoricii sovietici, sprijinindu-se pe învățătura marxist-leninistă despre război și armată, au elaborat o concepție logică și încheagată asupra războiului de apărare a patriei din anul 1812. Pe baza unui imens material documentar ei au dovedit că această bătălie a fost o victorie a armatei ruse și că ea a fost concepută în planurile lui Kutuzov.

A. V. Fadeev se ocupă de *Războiul din anul 1812 și societatea rusă* (nr. 6) arătînd documentat și judicios că evenimentele din

acea vreme au adâncit lupta de idei în societatea rusă.

E. I. Indova, A. A. Preobrajenski și I. A. Tihonov se ocupă de *Stratificarea burgheză a țărănimii în Rusia în sec. XVII XVIII* (nr. 3). La baza acestui studiu stă referatul prezentat de autori la ședința plenară a celui de-al IV-lea Simpozion unional cu privire la istoria agrară a țărilor din Europa de răsărit, care a avut loc la Riga în luna septembrie 1961. V. I. Lenin arată : „Prin urmare, încă în condițiile dominației economiei naturale, de îndată ce țăranii dependenți devin din ce în ce mai mult de sine stătători, apar germeii descompunerii lor. Dar acești germeni nu se pot dezvolta decât în condițiile formei următoare a rentei, în condițiile rentei în bani” (V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, p. 154). Pornind de la această indicație, autorii susțin că în stadiul de început al acestui proces, în perioada feudalismului dezvoltat, spre a evita supraevaluarea gradului de maturitate a acestui proces nu trebuie să folosim termenul de „descompunere” care a fost aplicat de V. I. Lenin pentru o perioadă mult mai târzie, după 1861. Spre deosebire de *descompunerea* țărănimii după abolirea șerbiei, prin *stratificarea* de clasă în direcția burgheză se înțelege procesul îndelungat al formării din rîndurile țărănimii a claselor principale ale viitoarei societăți capitaliste. Acest proces nu este identic cu fenomenul inegalității de avere, ci presupune transformări calitative în situația satului feudal. Autorii analizează critic părerile existente în istoriografia sovietică, pe baza unui imens material factual sintetizat ajungînd la concluzia că satul rus din sec. XVII XVIII, atît cel meșteșugăresc, cit și cel agricol, au participat, nemijlocit, în procesul genezei relațiilor capitaliste în Rusia.

Gingis han și moștenirea sa (nr. 5), studiul specialiștilor sovietici N. I. Merpert, V. T. Pașuto și L. V. Cerepnin, aduce lumină în problema rolului lui Gingis han și a urmașilor săi în istorie. În istoriografia burgheză occidentală, G. Vernadsky, B. Spuler, M. Prawdîn, R. Grousset și alții, care și-au consacrat lucrările, în ultimii ani, istoriei lui Gingis han

și urmașilor săi, au denaturat adevărul istoric. Ei s-au străduit să justifice acțiunile lui Gingis han, arătînd că el a lichidat izolarea feudală și a contribuit la apropierea între popoare. Acești istorici ignorează faptul că cuere ririle lui Gingis han au subminat economia unui șir de țări și au frînat pentru multe decenii consolidarea acestor țări și apropierea lor reciprocă. După cum arată istoricii sovietici, lupta de eliberare a popoarelor împotriva despotiei lui Gingis han și a urmașilor săi a avut un caracter progresist și a constituit o acțiune plină de măreție.

Problemele istoriografiei sovietice sînt larg dezbătute în paginile revistei.

V. V. Mavrodin, cunoscut specialist în istoria medievală a Rusiei, se ocupă de *Istoriografia sovietică cu privire la orînduirea social-economică a Rusiei kievene*. Autorul sintetizează principalele concluzii care se desprind din studiile istoricilor sovietici privitoare la orînduirea social-economică a Rusiei kievene. Istoricii sovietici au lămurit căile de cristalizare a feudalismului la slavii de răsărit, aducînd contribuții teoretice însemnate. O serie de probleme au mai rămas în discuție : cronologia genezei feudalismului la slavii de răsărit, înțelesul termenilor de *verv* și *smerd* din „Russkaia Pravda” etc. Este cert că cercetările viitoare vor duce la descoperirea de noi izvoare, la îmbogățirea științei istorice sovietice cu privire la perioada Rusiei kievene.

C. O. Șmidt, în articolul *Despre obiectul istoriografiei sovietice și despre cîteva principii ale periodizării ei* (nr. 1), tratează cîteva probleme principale pe marginea părerilor exprimate de numeroși participanți la discuția științifică organizată, de revista „Istoria U.R.S.S.”.

Acad. M. V. Necikina încheie discuția cu articolul *Cu privire la rezultatele discuției despre periodizarea istoriei științei istorice sovietice* (nr. 2). În discuția vie și fructuoasă s-au abordat o serie largă de probleme care

au stîrnit un profund interes în rîndurile istoricilor. O latură negativă a constituit-o slaba participare a specialiștilor în istoria universală. Problemele care au stat în centrul dezbaterilor au fost : a) care trebuie să fie principiul sau criteriul de periodizare a istoriografiei sovietice ? ; b) care sînt perioadele mari, principale parcurse de știința istorică sovietică ? ; c) ce etape interne mai mărunte ale dezvoltării științei istorice se conturează în interiorul fiecăruia din marile perioade ? Participanții au adus la ficcare problemă puncte noi de vedere, multe din ele contradictorii, diferite ipoteze care, toate, au permis să se lămurească problematica istoriografiei, temele ei majore, perspectiva studierii lor.

M. E. Naidenov, în studiul *M. N. Pokrovski și locul său în istoriografia sovietică* (nr. 3), restabilește valoarea activității și operei eminentului istoric sovietic. În perioada cultului personalității lui I. V. Stalin, numele lui M. N. Pokrovski a fost șters din rîndurile oamenilor de știință. Vasta sa activitate practică, lucrările sale științifice au fost condamnate ca antimarxiste, antileniniste. Într-adevăr, în concepțiile lui M. N. Pokrovski unele probleme cu privire la istoria popoarelor sovietice au căpătat o rezolvare greșită, străină de învățătura marxist-leninistă. Dar, cu toate acestea, dacă respectăm principiul istorismului nu se poate să nu se recunoască caracterul progresist indiscutabil al activității științifice a lui M. N. Pokrovski. Autorul analizează amănunțit principalele concepții ale lui M. N. Pokrovski, relevînd erorile materiale și ideologice din opera lui. În același timp arată că în acea vreme, la începuturile istoriografiei sovietice, concepția lui M. N. Pokrovski a

fost cea mai înaintată, materialistă în esența ei, pornind de la recunoașterea luptei de clasă ca forță motrice a istoriei.

La rubrica „Critică și bibliografie”, un studiu interesant semnează M. L. Bogdenko și I. E. Zelenin — *Istoria colectivizării agriculturii în literatura economico-istorică actuală sovietică* (nr. 4). Autorii se ocupă de noua etapă a istoriografiei colectivizării, începută după Congresul al XX-lea, în cursul lichidării cultului personalității lui I. V. Stalin. Literatura apărută în această perioadă scurtă este foarte bogată și valoroasă. Analiza succintă a principalelor lucrări dă o imagine deajuns de completă asupra preocupărilor istoricilor sovietici cu privire la istoria colectivizării agriculturii, precum și a problemelor ce necesită a fi studiate.

În cadrul rubricii „Experiența creatoare a istoricilor sovietici”, cunoscutul specialist B. B. Kafengauz împărtășește cititorilor revistei cum a lucrat la disertațiile de candidat și de doctor în științe istorice : *Munca mea asupra disertațiilor* (nr. 3), iar remarcabilul cercetător N. L. Rubinștein expune concluzii valoroase cu privire la experiența acumulată în munca sa de cercetare științifică — *Despre căile cercetării științifice* (nr. 6). Recomandările și concluziile ce se desprind din relațiile memorialistice ale lui B. B. Kafengauz și N. L. Rubinștein sînt deosebit de instructive și valoroase, ele constituind un îndrumar prețios pentru formarea tinerelor cadre de istorici marxiști.

Numeroase note, comunicări, însemnări bibliografice îmbogățesc paginile revistei, completînd imaginea despre munca creatoare a istoricilor sovietici.

Al. Vianu

„Επετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν”

(Anuarul Societății de studii bizantine),

Atena, Tip. Myrliadis, XXVII (1957), XXVIII (1958), XXIX (1959), XXX (1960—1961).

„Anuarul Societății de studii bizantine” din Atena continuă să publice valoroase materiale documentare și cercetări istorice și filologice originale, sprijinind efec-

tiv activitatea științifică a bizantinologilor din Grecia, într-un remarcabil spirit de colaborare cu învățații din alte țări. Aproape toți savanții care s-au distins prin cercetări proprii în domeniul bizantinologiei au figurat printre membrii de onoare ai Societății de Studii Bizantine din Atena. Printre aceștia se numără: Al. Albertoni, L. Bréhier, J. B. Bury, P. Collinet, E. Darkó, Ch. Diehl, A. Heisenberg, N. Iorga, J. Sokolov, O. Tafrali, F. Uspenski ș. a.

Dintre bizantinologii străini în viață figurează în volumele acestei societăți: N. Bănescu, Fr. Dölger, H. Grégoire, P. Lemerle, H. Scheltema ș. a. Publicația a fost condusă succesiv de către C. Dyoouniotis, F. Koukoules și D. A. Zakynthinos. În prezent publicația este condusă de către profesorul universitar N. V. Tomadakis, sub redacția căruia au apărut ultimele zece volume. „Anuarul Societății de Studii Bizantine” are conținutul obișnuit al publicațiilor periodice, cuprinzând cercetări originale, materiale documentare, recenzii, însemnări bibliografice, informații științifice și rezumate în limba franceză pentru principalele articolele publicate.

Din volumul al XXVII-lea, apărut în 1957, menționăm în primul rând studiul profesorului N. V. Tomadakis, despre *Învățații din Despotatul Epirului* (p. 3-62). Autorul se ocupă mai întâi de Ioan Apokaukos, fost mitropolit al Naupactei, arătând că acesta a luptat împotriva politicii unioniste a latinilor de la începutul sec. al XI-lea și a sprijinit monarhia bizantină în lupta ei pentru reconstituirea imperiului. Din scrierile acestui învățat bizantin, autorul identifică 76 scrisori, 31 texte diferite și 16 poezii. Gheorghe Vardanis (Bardanes), fost mitropolit al Corfului, a trăit în aceeași perioadă a ofensivelor politice și religioase ale latinilor și a primit în 1231 din partea Despotatului Epirului sarcina de a trata în Italia unele probleme ale unirii bisericilor. Din corespondența acestui învățat, autorul identifică 20 scrisori, dintre care două adresate

lui Manuil Ducas, Despotul Epirului, și două împăratului Frederic al II-lea al Germaniei.

Cu privire la Dimitrie Homatinos, arhiepiscopul Ohridei, autorul folosește în general datele biografice cunoscute și arată că acesta a sprijinit politica lui Teodor Ducas, despotul Epirului. Aflăm din acest studiu că Homatinos a cunoscut bine și a folosit legislația bizantină, îndeosebi *Basilicalele*, iar uneori a aplicat și dreptul popular opus legislației imperiale. Studiul lui Tomadakis se bazează pe o largă informație și îmbogățește literatura privitoare la rolul intelectualilor greci în istoria Despotatului Epirului. Obiectăm autorului numai faptul că nu examinează rolul învățaților greci din Despotatul Epirului și din punctul de vedere al atitudinii acestora față de slavii balcanici. Clerul superior grecesc din Despotatul Epirului a sprijinit politica antibulgară pe care au practicat-o bizantinii în prima jumătate a secolului al XIII-lea. De asemenea, trebuia să țină seama în aprecierea rolului intelectualilor din Despotatul Epirului și de faptul că latinii au sprijinit în general formațiile politice bizantine din Balcani spre a le opune formațiilor bizantine din Nicea și Trapezunt. Demersurile despoților Epirului pe lângă suveranii apuseni se bazau și pe această politică occidentală favorabilă lor.

În studiul său despre *Marele palat sacru din Bizanț* (p. 63-74), bizantinologul francez R. Guiland publică informații noi despre palatul Magnaurei. Este impresionantă atenția pe care o acordă acest autor amănunțelor edificiilor imperiale din Constantinopol. După cum am observat însă și cu alt prilej, lipsește din studiile lui Guiland privitoare la palatele bizantine relevarea faptului că aceste palate erau construite în așa fel încât să asigure izolarea familiei imperiale și protecția ei împotriva tulburărilor și mișcărilor sociale din capitala Imperiului bizantin. Arhitectura palatelor bizantine are deci și o explicație socială.

T. A. Gritsopoulos studiază *Izvoarele istoriei mănăstirii Filozofului* (p. 75-88). Pregătind o monografie asupra acestei mă-

năstiri, autorul examinează sursele ei istorice arătând că această veche fundație bizantină a fost un centru de rezistență împotriva latinilor în sec. al XIII-lea și împotriva venețienilor în timpul dominației lor din anii 1685—1715.

R. J. Loenertz publică sub titlul *Gregorii Acindyni epistolae selectae IX* (p.89—109) scrisorile lui Grigore Akindynos din anii 1344—1355 referitoare la disputa isihastă. Textul grecesc al fiecărei scrisori este precedat de note introductive redactate în limba latină.

Bizantinologul iugoslav Radoslav Katičić semnează studiul despre *Ana Comnena și Homer* (p.212—223), explicând trăsăturile epice ale *Alexiadei* prin structura socială a Bizanțului din secolele XI—XII. Autorul interpretează elementele epice ale *Alexiadei* ca exprimând starea de spirit proprie feodalilor și conducătorilor bizantini obișnuți să folosească în interesul lor tradițiile eroice ale vechii aristocrații grecești.

Publicând *Catalogul suplimentar al manuscriselor grecești din mănăstirea Dionisiu de la Muntele Athos* (p.233—271), bibliotecarul Eftimie Dionisiatis întrecește cu încă 218 manuscrise catalogul inițial întocmit de Spiridon Lambros și care cuprinde 586 manuscrise.

Remarcabile prin conținutul lor sînt articolul și textul pe care le publică D. S. Ghinis sub titlul *Un manual inedit privitor la transmiterea moștenirii fără testament după dreptul otoman* (p.272—291). Manualul de drept succesoral otoman pe care Ghinis l-a găsit la Atena în manuscrisul nr. 2237 din Biblioteca Națională a fost redactat în limba greacă, probabil în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, pentru uzul supușilor creștini din Imperiul otoman. După ce pune în lumină deosebirile dintre dreptul otoman și dreptul bizantin în ceea ce privește reglementarea succesiunilor, autorul publică textul manualului ce cuprinde 116 articole redactate sub forma didactică a întrebărilor și răspunsurilor.

Între recenziile publicate în volumul al XXVII-lea figurează și recenzia profesorului atenian Pan I. Zepos privitoare la edițiile critice ale pravilelor *Legiuirea Caragea și Pravilniceasca condică*, publicate de Academia R.P.R. (p.396—401). Volumul mai cuprinde ample informații despre arhivele grecești (426—466).

Din volumul al XXVIII-lea al „Anuarului Societății de studii bizantine”, apărut în 1958, menționăm în primul rând articolul lui Constantin Amantos intitulat *Numeri geografice* (p. 1—10), care cuprinde, între altele, vechi știri istorice cu privire la folosirea denumirii „Marea Neagră”. Autorul arată că vechea denumire „Pontus Euxinus” a început să fie înlocuită în textele bizantine prin denumirea *Μαύρη Θ. λασσα* (Marea Neagră) încă din sec. al XII-lea. În același timp Marea Egee a început să se numească *Ἰασπερη Θάλασσα* (Marea Albă).

Antonius Garzya publică *Theodori Studitae Epigrammata* (p. 11—64), folosind numeroase manuscrise grecești pentru a reconstitui textul versurilor lui Teodor Studitul. Cu o notă introductivă semnată de profesorul N. V. Tomadakis, revista editează *Catalogul suplimentar al manuscriselor mănăstirii Lavra*, întocmit de Pantelimon Lavriotul (p. 87—203). Figurează în acest catalog indicații privitoare la 165 noi manuscrise dintre care numai 7 erau cunoscute cercetătorilor. Unele manuscrise referitoare la istoria Bizanțului datează din sec. al XI-lea.

În articolul său *Studii asupra marelui palat din Constantinopol* (p. 216—247), R. Guiland publică date noi privitoare la sala circulară denumită *Sigma*. Construită de împăratul Teofil (829—842), această încăpere a servit ca sală de așteptare a palatului imperial. Este descrisă cu multă erudiție arhitectura sălii. Nici în acest studiu autorul nu examinează implicațiile sociale ale arhitecturii palatelor bizantine.

Articolul lui D. S. Ghinis, *Corectări la „Peira” lui Eustatie Romanul* (p. 218—257) este important prin faptul că rectifică

textul ediției lui Zachariae von Lingenthal. N. Matsis studiază *Unele probleme din Ecloga Isaurienilor* (p. 264—285). Autorul examinează îndeosebi obligația mamei de a-și înzestra fiica, răspunderea vinzătorului și a depozitarului, precum și comunitatea de bunuri dintre frați, conchizând că în multe privințe dreptul cuprins în Eclogă are un caracter popular, de proveniență grecească. Părți din Eclogă au fost folosite și la redactarea unora din vechile legiuiri românești.

Studiul lui D. A. Zakythinos, *Bizanțul între Orient și Occident* (p. 364—400) pune în lumină concepțiile acestui bizantinist grec privitoare la rolul Bizanțului în istoria universală. Studiul are caracter polemic, autorul criticând mai ales capitolele redactate de Claude Cohen cu privire la rolul Bizanțului, cuprinse în volumul al III-lea din colecția *Histoire générale des civilisations*, care apare sub direcția lui Maurice Crouzet (Paris, 1955). Autorul francez a prezentat civilizația bizantină într-o lumină puțin favorabilă în raport cu civilizația Orientului islamic. Criticând această prezentare, învățatul grec susține că bizantinii au fost o lume cu totul opusă perșilor, arabilor și turcilor. El arată că în evul mediu bizantinii s-au apropiat de occidentali, având de apărut împreună cu aceștia cultura lor amenințată de invaziile popoarelor orientale.

Analizând principalele instituții care caracterizează civilizația bizantină, autorul grec găsește că statul, dreptul, familia și proprietatea s-au dezvoltat în Bizanț și sub influența activă a Occidentului. După părerea sa, elementele orientale intrate în cultura bizantină ca urmare a sincretismului greco-roman nu constituie caracteristica esențială a Bizanțului. Esențiale în Bizanț au fost în toate domeniile elementele greco-romane. Sîntem de acord cu această ultimă concluzie, dar nu și cu teza că civilizația bizantină este substanțial opusă civilizației Orientului. Osmoza civilizațiilor nu trebuie negată numai pentru că este vorba de perșii, arabii și turcii care au atacat Imperiul bizantin. Nu este o subestimare a civilizației bizantine recunoa-

șterea influențelor pozitive pe care le-a exercitat Orientul asupra Bizanțului. Dacă avem în vedere asimilarea împrumuturilor culturale reciproce, nu putem susține că civilizația bizantină este net opusă civilizațiilor asiatice.

Din volumul al XXIX-lea al „Anuarului Societății de studii bizantine”, apărut în 1959, menționăm mai întâi articolul profesorului N. V. Tomadakis, *Cercetări privitoare la Iosif Bryennios* (p. 1—33). Articolul cuprinde date și interpretări noi în raport cu cele expuse în cartea aceluiași autor despre *Iosif Bryennios și Creta în anul 1400* (Atena, 1947). Scrierile lui Bryennios zugrăvesc aspecte sociale și politice din perioada de descompunere a Imperiului bizantin.

Expunerea lui R. Guiland intitulată *Studii privitoare la istoria administrativă a Imperiului Bizantin. Termenii ce desemnează pe comandantul suprem al armatelor bizantine* (p. 35—77) cuprinde prețioase informații istorice privitoare la sensurile termenilor: στρατηγός, στρατηλάτης, στρατοπεδάρχης, κατεπάνω, δούξ, ἔξιρχος, ἀρχηγός, κατάρχων, στρατόαρχης, ἡγεμόν. Autorul arată că uneori expedițiile armatei bizantine au fost comandate și de către demnitari ai curții imperiale care nu aveau titluri militare. Începînd din secolul al XII-lea nu se mai întîlnesc titluri pur militare în Imperiul bizantin. Comandanții expedițiilor erau numiți pe baza demnităților ce dețineau la curtea imperială. Este și aceasta una din trăsăturile feudalizării societății bizantine, dar autorul nu formulează o asemenea caracterizare.

Articolul bizantinologului iugoslav R. Katičić intitulat *Cunoașterea antichității și spiritul epic în „Alexiada” Ancii Comnena* (p. 81—86) are un caracter polemic. Teza pe care a dezvoltat-o acest cercetător în articolul său publicat în volumul al XXV-lea al acestei publicații, susținînd că cele homerice ale *Alexiadi* Ancii Comnena se explică prin mentalitatea croică a aristocrației feudale bizantine, a fost criticată

de Fr. Dölger care a susținut că Ana Comnena a folosit elemente epice homerice deoarece a cunoscut antichitatea greacă, această cunoaștere fiind o trăsătură a umanismului. Cercetătorul iugoslav reia argumentarea tezei sale, aducând și alte texte în sprijinul ei și demonstrând că numai cunoașterea culturii clasice nu înseamnă umanism și că aristocrația feudală bizantină a folosit stilul eroic al vechii literaturi grecești pentru că se socotea succesoarea directă a aristocrației din antichitatea greacă. Aceasta este o interpretare justă, dar ea ar deveni concludentă numai dacă s-ar studia din același punct de vedere toate scrierile literare și istorice din perioada bizantină.

Gherasim Mikraghiannanitis publică prima parte din *Catalogul manuscriselor din biblioteca schitului Sf. Ana de la Muntele Athos* (p.87-192), îmbunătățind și continutul astfel catalogul aceleiași bibliotecii întocmit de Spiridon Lambros. Articolul *Voalul din Muzeul Sf. Marcu din Veneția* (p. 193-202), semnat de Maria Theoharis, relevă trăsături puțin cunoscute ale artei bizantine de la începutul sec. al XIII-lea.

M. Manousakas publică o *Colecție de documente venețiene privitoare la complotul lui Sifis Vlastos din Creta (1453-1445) și la evenimentele ce au urmat* (p. 203-272). Colecția cuprinde 51 de documente redactate în limba latină. Editorul însoțește textul fiecărui document de un rezumat și de o însemnare bibliografică în limba greacă. Documentele se referă la răscoala grecilor din Creta împotriva dominației venețiene, răscoală despre care același autor a publicat recentul său studiu intitulat *Complotul lui Sifis Vlastos din Creta și noua mișcare complotistă din anii 1460-1462* (Atena, 1960).

Importanța cercetare de toponimie istorică intitulată *Despre câteva nume de locuri din insula Itaca*, semnată de D. V. Vayakakos, pune în lumină semnificațiile unor denumiri din perioada bizantină.

Într-un scurt articol, D. S. Ghinis propune *Corectarea unor texte din „Basilicale”* (p. 349-350).

În articolul său intitulat *Observații critice asupra culegerii „Peira” a lui Eustatie Romanul* (p. 351-366), N. Matsis examinează textul colecției de hotărâri judecătorești numite *Peira* din secolele X-XI și propune să se introducă unele rectificări în ediția acestei colecții publicată de Zachariae von Lingenthal, *Jus graeco-romanum*, vol. 1, Lipsiae, 1856. Matsis completează articolul cu aceeași temă publicat de D. S. Ghinis în volumul al XXVIII-lea al acestui periodic. Ambele articole prezintă un interes deosebit pentru cercetătorii vechiului drept românesc, întrucât practica judecătorească bizantină consemnată în *Peira* a fost folosită ca izvor de către Constantin Armenopol în al său *Exabiblos* care s-a aplicat în țările române, mai cu seamă în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea.

Studiul biografic semnat de T. A. Gritsopoulos cu privire la *Chiril al V-lea, patriarhul Constantinopolului* (p. 367-389) relevă rezistența grecilor din sec. al XVIII-lea împotriva propagandei catolice. Studiul lui N. Moutsopoulos despre *Mănăstirile din apropierea Tripoliței* (p. 390-445) stăruie asupra arhitecturii acestor monumente peloponesiace.

Despre istoricul grec *Constantin Amanos*, care s-a stins din viață la 23 ianuarie 1960, scrie câteva pagini biografice D. A. Zakythinos zugrăvind personalitatea acestui om de știință, autor al multor lucrări originale, deosebit de valoroase mai cu seamă pentru promovarea cercetărilor de bizantinologie (p. 449-455).

Volumul al XXX-lea al „Anuarului Societății de studii bizantine” poartă data de 1960-1961 și prin dedicația sa comemorează împlinirea unui mileniu (961-1961) de la eliberarea Cretei de sub dominația arabă. În articolul comemorativ intitulat *Problemele dominației arabe în Creta* (p. 1-38), profesorul N. V. Tomadakis folosește ample informații istorice spre a dovedi că în general populația Cretei n-a suferit schimbări etnice și nici influențe religioase sub dominația arabă din anii 826-961. Autorul arată că o slabă înri-

urire arabă în limbă și în religie s-a exercitat numai asupra populației orășenești. Se dovedesc așadar netemeiate susținerile unor istorici greci și străini, potrivit cărora populația Cretei ar fi fost masacrată de arabi sau atrasă la islamism.

R. Guiland publică *Observații asupra vieții monastice din Bizanț* (p. 39–53), arătând modul cum s-a dezvoltat monahismul în Imperiul bizantin. Autorul arată că, deși a fost considerată abatere de la disciplina monastică, s-a practicat totuși folosirea monahilor în funcțiile publice bizantine. Din familiile imperiale și din rândurile aristocrației bizantine au intrat în monahism, cu voia sau fără voia lor, mulți bărbați și multe femei. Autorul ar fi putut să explice prin acest fapt strânsele relații dintre aristocrația bizantină și instituțiile monastice, precum și consecințele politice ale acestor relații, arătând că mănăstirile au constituit unul din factorii suportului ideologic al statului bizantin.

Din articolul lui D. S. Ghinis, *O hotărâre patriarhicească uitată din sec. al XVI-lea cu privire la epilepsie ca motiv de divorț* (p. 145–149) aflăm că dispoziția din *Nomocanonul* lui Malaxos potrivit căreia epilepsia constituie un motiv de divorț se referă numai la cazurile când această boală fusese cunoscută înainte de căsătorie. Explicația dată de Ghinis este utilă și cercetătorilor dreptului vechi românesc, deoarece *Nomocanonul* lui Malaxos constituie unul din izvoarele principale ale pravilei *Îndreptarea legii* din 1652.

Radoslav Katičić publică într-un prim articol *Unele date biografice despre arhiepiscopul*

Teofilact al Ohridei (p. 364–385), iar într-un al doilea articol *Scrisorile arhiepiscopului Teofilact al Ohridei către Pakouriani* (p. 386–397). Reexaminând izvoarele, autorul studiază și problema poziției canonice a Ohridei în organizarea bisericească bizantină. Gherasim Mikraghiannanitis publică partea a doua din *Catalogul manuscriselor din biblioteca schitului Sf. Ana de la Muntele Athos* (p. 453–560). Multe manuscrise cuprind informații privitoare la istoria și cultura Bizanțului din secolele XIV–XVI. Un amplu indice de nume și materii înlesnește folosirea catalogului.

Constatăm astfel că, sub conducerea profesorului N. V. Tomadakis, „Anuarul Societății de studii bizantine” din Atena se înfățișează ca o publicație substanțială, atât în ceea ce privește materialele documentare, cât și în ceea ce privește cercetările proprii ale colaboratorilor. Publicația se bucură și de colaborarea unor bizantinologi străini. După cum se constată din articolele pe care le publică, acest periodic al Societății de Studii Bizantine din Grecia cuprinde cercetări istorice și filologice nu numai cu privire la societatea bizantină, ci și cu privire la Grecia antică, precum și la societatea greacă post-bizantină. Obiecția noastră este că faptele politice, izvoarele istorice și creațiile culturale nu sînt cercetate din punctul de vedere al condiționării lor sociale. Cele mai multe din cercetările publicate în acest periodic sînt însă remarcabile prin erudiția lor și prin noutatea documentării lor.

Gh. Cronț

ISTORIA ROMÂNIEI

C. CIHODARU, *Observații critice asupra însemnărilor „toparhului bizantin”*, „Studii și cercetări științifice”, seria istorie, an. XII, fasc. 2, Iași, 1961, p. 259–271.

În acest articol, după ce sînt aduse în discuție toate argumentele care vin în sprijinul localizării evenimentelor din Nota toparhului grec¹ la Dunărea de Jos, C. Cihodaru încearcă a le data la mijlocul sec. al XI-lea.

O asemenea datare se încearcă a fi explicată prin presupunerea că „barbarii” care atacau ținutul toparhului ar fi fost pecenegii; aceasta însă, departe de a fi demonstrată, este în discordanță chiar cu felul argumentării istoricului ieșean. Caracterul oarecum contradictoriu al argumentării privind identificarea „barbarilor” cu răsculații pecenegi din Dobrogea de la mijlocul sec. al XI-lea se întrezărește încă din momentul combaterii părerii potrivit căreia „barbarii” din nota toparhului ar fi fost bulgarii din vremea lui Samuel. La p. 260 citim că o atare identificare „... devine o operație extrem de dificilă, căci nu se poate vedea de unde ar fi putut rezulta dușmănia lor

(a bulgarilor — n.n.) împotriva unor oameni (supușii toparhului — n.n.) care le-ar fi putut deveni aliați în teribila lor înfruntare cu oștile bizantine”. Oare, ne întrebăm, acest fel de a judeca nu ar putea fi aplicat și în cazul în care „barbarii” din notă ar fi fost pecenegii? De ce pecenegii, la mijlocul sec. al XI-lea, ar mai fi avut nevoie să-și facă dușmani în plus din oameni ca supușii toparhului, care „nu erau greci”, și pe deasupra „disprețuiau orînduiele grecești”.

Într-adevăr, dacă pecenegii la care se referă C. Cihodaru ar fi fost dușmanii autorului însemnărilor, deci și ai supușilor săi, atunci toparhul, *grec de origine și funcționar bizantin*, în mod necesar ar fi trebuit să ceară ajutorul constantinopolitanilor, pentru că aceiași pecenegi erau și dușmanii Bizanțului și încă într-o măsură mai mare; iar acest ajutor putea fi căpătat relativ ușor, deoarece sîntem într-o vreme în care, indiferent de frecvența și intensitatea incursiunilor pecenenge, bizantinii controlau cu trăinicie linia Dunării; Dobrogea era organizată într-o temă cu capitala la Dorostolon — Silistra de azi, în timp ce flota și trupele bizantine erau prezente ori unde se ivea pericolul. Acestea sînt dovedite nu numai de izvoarele literare, dar și de un imens material arheologic, la care se adaugă și cîteva date sigilografice².

¹ Maria C. Nystazopoulos în *Note sur l'annonyme de Hase improprement appelé Toparque de Gothie* publicată în „Buletin de Correspondance Hellenique”, LXXXVI, 1962, I, 1962, p. 319–326, dovedește că apelativul de *toparh grec* este impropriu acordat autorului însemnărilor editate de Hase. M.C. Nystazopoulos socotește că titlul de toparh se acordă străinilor; or, autorul notelor este grec. Drept urmare, acesta ar trebui să fie numit Anonimul din Climata sau Anonimul lui Hase.

² A se vedea rapoartele preliminare privind săpăturile arheologice de la Dinogetia-Garvăn, Capidava, Păcuiul lui Soare etc., publicate în „Studii și cercetări de istorie veche” și *Materiale și cercetări arheologice*.

În pofida acestor realităţi, C. Cihodaru ne asigură că toparhul a plecat, la un moment dat, la Nipru pentru a cere ajutorul cneazului Kievean Iaroslav. Dar o asemenea călătorie. la capătul căreia trebuia să se capete un sprijin împotriva pecenegilor, practic era imposibil de realizat la mijlocul sec. al XI-lea şi aceasta tocmai din cauza pecenegilor, care stăpneau acum *cu eficacitate, toată regiunea dintre gurile Dunării şi vărsarea Niprului*. Este drept că C. Cihodaru sesizează inconvenientul şi, în consecinţă, caută să-l înlăture prin afirmaţia că în acele vremuri stepele nord-pontice erau golite de pecenegi (p. 269); dar aceasta este o presupunere personală, care pe deasupra este în contradicţie cu stricta realitate.

Ajungând aci, considerăm că n-am epuizat toate problemele ridicate de articolul în discuţie. În ce ne priveşte, acceptând localizarea în Dobrogea a evenimentelor din Nota toparhului grec, propusă întâi de N. Bănescu şi apoi de M. V. Levcenko, găsim că şi datarea susţinută de bizantinologul sovietic este cea mai apropiată de realitatea istorică.

Expunându-ne aceste rezerve nu înseamnă că nu apreciem valoarea primei părţi a articolului — valoare care constă în dovădirea definitivă că evenimentele din nota toparhului grec s-au desfăşurat în Dobrogea.

P. D.

E. ŞULMAN, *Русско-молдавское боевое содружество (1735—1739, гг)* sub redacţia lui N. A. Mohov, Ed. „Ştiinţa”, Academia de Ştiinţe a R. S. S. Moldoveneşti, Chişinău, 1962, 65 p.

Cercetarea analitică a unui aspect al istoriei relaţiilor româno-ruse în perioada războiului ruso-turc din 1735—1739 a permis, în ultimii ani, istoricului sovietic E. Şulman să alcătuiască lucrări interesante. După publicarea articolului *Misiunea boierului român P. Drugănescu în Rusia (1736—1737)* (în

Вековая дружба, Кишинău, 1961), cercetările sale s-au extins în mod special asupra frăţiei de arme ruso-moldoveneşti în timpul acestui război, căruia i-a acordat un studiu mai larg, cel de faţă.

Pornind de la constatarea că la baza frăţiei de arme ruso-moldoveneşti în timpul războiului ruso-turc (1735—1739) a stat largă participare a detaşamentelor de voluntari moldoveni, alături de armata rusă în luptele împotriva turcilor, autorul consacră un capitol special acestei probleme. Pe baza documentelor publicate în trecut privind istoria militară a armatei ruse dar, mai ales, punând în valoare documente inedite din arhivele din Moscova (Arhiva politicii externe a Rusiei şi Arhiva centrală de stat, acte vechi), istoricul E. Şulman reconstituie procesul lent de formare al acestor detaşamente de voluntari. Relativ la provenienţa lor autorul arată că alături de voluntari moldoveni erau voluntari din Peninsula Balcanică şi chiar din Transilvania. Aceştia constituiau detaşamente separate, numite în general „husari sirbi”. În ceea ce priveşte recrutarea lor, ea s-a făcut înainte ca armata rusă să fi păşit pe pământul Moldovci.

Informaţii interesante se dau în privinţa înarmării şi echipării voluntarilor de către comandamentul rus şi despre dotarea lor cu steaguri separate. De asemenea, se scot în evidenţă figurile citorva dintre conducătorii lor, ca de ex. : Ioan Colţa, Dionisie Codreanu, Ştefan Chifa, Vasile Crudu, Anton Tanski etc. O atenţie deosebită se acordă activităţii fiilor fostului domn moldovean Antioh Cantemir, dintre care unul, Constantin Cantemir, avea gradul de general, iar celălalt, Dimitrie, gradul de maior.

Participarea unităţilor de voluntari moldoveni la acţiunile armatei ruse de la Hotin şi în lupta de la Stăuceni, în cursul căreia s-a cimentat frăţia de arme ruso-moldovenească, ridică în acelaşi timp o problemă interesantă ca concepţie. Astfel se dau unele detalii, în cadrul unui capitol separat, relativ la incursiunea lui C. Cantemir la Iaşi şi locul pe care l-a ocupat aceasta în planul de campanie al

armatei ruse în 1739. Potrivit instrucțiunilor primite se arată că generalul C. Cantemir a avut sarcini care amintesc întrucâtva pe acelea ale generalului Rönne în 1711, în timpul campaniei de la Prut. Incursiunea lui trebuia să stabilească contactul cu populația din Principatele dunărene pentru a constata dorințele acestora de eliberare de sub jugul otoman și simpatia de care se bucura armata rusă în aceste regiuni. De asemenea, el trebuia să strângă provizii pentru armata rusă. Îndeplinirea acestei misiuni a asigurat înaintarea cu succes a grosului armatei ruse în Moldova centrală.

O ultimă problemă la care se referă autorul este în legătură cu „convenția” ruso-moldovenească din 1739. Folosind textul oficial din

arhivele rusești și comparându-l cu textul inserat de Ioan Neculce în cronica sa, autorul stabilește poziția de clasă a cronicarului și face o analiză, pe grupe mari, a problemelor incluse în „convenție”.

Lucrarea istoricului E. Șulman ar fi trezit un interes și mai mare dacă autorul ar fi procedat la o analiză a lucrărilor mai vechi consacrate istoriei războiului ruso-turc (1735-1739) și lucrărilor mai recente consacrate istoriei relațiilor româno-ruse din această perioadă, apărute în țara noastră. Cu toate acestea lucrarea de față se înscrie printre importantele lucrări consacrate istoriei relațiilor româno-ruse publicate în ultima vreme.

C. Ș.

ISTORIA U.R.S.S.

M. I. RADOVSKI, *Антиох Кантемир и Петербургская Академия Наук*, Изд. Академии Наук С.С.С.Р., Институт истории естествознания и техники, Москва-Ленинград, 1959, 113 p.

Antioh Cantemir — fiul lui Dimitrie Cantemir, domn al Moldovei și aliat al lui Petru cel Mare — este un reprezentant de seamă al literaturii și culturii ruse în deceniile 3-4 ale sec. al XVIII-lea. Având o vastă cultură, vorbind mai multe limbi, instruit la Academia slavo-greco-latină din Moscova, apoi la prima Universitate Academică din Petersburg, Antioh Cantemir a devenit unul dintre cei mai capabili diplomați ai Rusiei (între 1731-1744), iar prin creația sa el a lăsat urme adânci în istoria gândirii sociale, plasându-se pe pozițiile curentului progresist din vremea sa care lupta împotriva reacțiunii aristocratice.

În monografia sa, M. I. Radovski sintetizează tot ce s-a scris despre Antioh Cantemir în Rusia și în alte țări, inclusiv în România, dând la iveală totodată o serie de date noi rezultate din explorarea arhivelor sovietice. Bine îngrijită, prevăzută cu zece facsimile

reprezentând scrisori de ale lui Antioh Cantemir, foi de titlu ale operelor lui mai însemnate, tablourile lui Dimitrie și Antioh, monografia lui M. I. Radovski ne dă o imagine clară a figurii și activității lui Antioh Cantemir. Folosind în mod critic literatura existentă, autorul reușește să lămurească problema centrală a studiului său, aceea a legăturilor lui A. Cantemir cu Universitatea Academică din Petersburg. Totodată, dând lucrării un cadru mai larg, M. I. Radovski face o serie de alte precizări și sugestii, citează mai multe date privind istoria Moldovei, care pot interesa și pe cecetătorii noștri.

Printre altele, autorul consacră șase pagini (p. 4-9) lui Dimitrie Cantemir, „om de stat cu orizonturi largi și enciclopedist”, care s-a bucurat de o deosebită apreciere din partea lui V. G. Belinski. Din corespondența inedită a lui Antioh Cantemir, întreținută cu profesorii și învățații Friedrich Grop, Schumacher, Beyer ș.a., reies unele informații despre soarta operei lui D. Cantemir, rămasă în manuscris. Astfel, în 1728, A. Cantemir trata chestiunea publicării *Istoriei Imperiului otoman*, întocmită de tatăl său. El recomandă ca

fostul său profesor Beyer să se îngrijească de editarea acestei opere. În 1731, pe când se afla în Olanda, A. Cantemir a stabilit cu un tipograf condițiile de tipărire a *Hronicului vechimei româno-moldo-vlahilor* (p. 39). Pe Voltaire, A. Cantemir l-a criticat pentru afirmațiile eronate făcute de acesta în legătură cu domnia lui D. Cantemir în Moldova și despre lupta de la Prut din 1711.

Pe bună dreptate M. I. Radovski își exprimă convingerea că o depistare a arhivelor străine ar putea duce la descoperiri interesante în legătură cu Antioh Cantemir. Asemenea informații nu lipsesc nici în arhivele românești, cel puțin în ce privește procesul pentru averea Cantemireștilor la care autorul se referă în treacăt (p. 23). Întrucât Cantemireștii au avut averi și în țările române, s-au iscat procese, apărând pînă tîrziu rude cu pretenții la moștenire. Astfel, în 1822–1823 biv vel logofătul Constantin Cîmpineanu revendica partea ce-

revine „din averea mortului cneaz Dimitrie Cantemir” (Arh. St. București, Condica logof. streinilor 1047, sub dată). În acest scop, boierii eliberează lui C. Cîmpineanu un atestat că se înrudește cu Cantemireștii. Altădată se discută problema clironomilor din țara noastră ai Cantemireștilor (Arh. St. București. Condica 1122, p. 146; Condica logof. streinilor 1046, registru). Există date și dintr-o perioadă mai tîrzie. Astfel, în 1864, consulatul Rusiei cerea informații despre strămoșul supusului rus Ivan Indutni, care a trecut în Rusia „cu Cantemir, după războiul lui Petru cel Mare cu turcii” (Arh. Min. Externe, pach. 28, nr. inv. 4771).

Desigur că o depistare atentă a arhivelor noastre poate să scoată la iveală și alte date indirecte, mai vechi, despre Cantemirești.

S. I.

ISTORIA UNIVERSALĂ

* * * *Стачните борби на работническата класа в България* (Luptele greviste ale clasei muncitoare din Bulgaria), Профиздат, Sofia, 1960, 608 p.

Destinată popularizării tradițiilor revoluționare de luptă ale proletariatului bulgar și cunoașterii mai temeinice a conducerii de către Partidul Comunist Bulgar a mișcării greviste muncitorești, lucrarea *Luptele greviste ale clasei muncitoare din Bulgaria*, apărută sub egida Cabinetului de istoria mișcării sindicale din Bulgaria, se înscrie ca o realizare importantă a istoricilor marxiști din țara vecină.

Elaborată de un colectiv de cinci autori (V. Hadjinikolov, D. Mladenov, M. Isusov, A. Gheorghiev și V. Vasilev) sub redacția lui Dragoi K odjeikov și Veselin Hadjinikolov, cartea cuprinde o introducere, cinci capitole consacrate luptelor greviste de la primele lor începuturi și pînă la eliberarea Bulgariei de sub jugul fascist (1944) și încheierea. Lucrarea

este însoțită de două anexe privind grevele pe localități și profesioni și respectiv grevele pe localități și ani.

În ansamblu, volumul relevă rolul mișcării greviste în dezvoltarea conștiinței de clasă a proletariatului bulgar, în lupta împotriva exploatării capitaliste. Autorii demască politica reacționară a claselor exploatare și linia oportunistă, antimuncitorească promovată de către liderii social-democrați de dreapta. În fruntea luptei pentru unitatea de acțiune a clasei muncitoare, pentru apărarea intereselor sale vitale, au militat cu consecvență comuniștii.

Subliniem mențiunile privind legăturile internaționaliste dintre mișcarea muncitorească din Bulgaria și România. În capitolul „Începuturile luptelor greviste ale clasei muncitoare din Bulgaria”, se prezintă apariția și creșterea mișcării greviste în ultimele decenii ale sec. XIX și primii ani din sec. al XX-lea. Cu prilejul acțiunilor anticapitaliste ale tipo-

grafilor bulgari din anii 1895-1896, duse pentru îmbunătăţirea situaţiei lor economice şi pentru cîştigarea drepturilor democratice, numeroşi muncitori tipografi aduşi din România au refuzat să devină spărgători de grevă, solidarizîndu-se cu fraţii lor de clasă bulgari (p. 42). În coloanele ziarului „Robotnic”, organ al P.M.S.D.B., apăreau între anii 1891—1899 cu regularitate „informaţii despre luptele greviste din Franţa, Anglia, Spania, România şi alte ţări...” (p. 33).

În capitolul „Luptele greviste în timpul avîntului revoluţionar (1918—1924)”, se subliniază că victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, care a deschis o nouă epocă în istoria omenirii, epoca trecerii de la capitalism la socialism, trezind un uriaş ecou în rîndurile maselor muncitoare din întreaga lume, a găsit în condiţiile economice, sociale şi politice din Bulgaria un teren deosebit de fertil. Mişcarea grevistă a înregistrat în această perioadă un mare avînt pe tot cuprinsul ţării, mai ales în anul 1919. Printre grevele pomenite, care au izbucnit în acel an se numără şi acţiunea muncitorilor de la fabrica de zahăr din Ruse. Muncitorii aduşi din România pentru înlocuirea greviştilor şi-au exprimat simpatia faţă de tovarăşii lor de muncă bulgari, refuzînd să lucreze (p. 261).

Capitolul „Mişcarea grevistă în perioada stabilizării relative a capitalismului şi noua criză economică (1925—1934)”, se ocupă, printre altele, de avîntul mişcării greviste din vara anului 1931 şi urmările lui politice, scoţînd în evidenţă acţiunile internaţionaliste ale muncitorilor din ţara noastră în sprijinul proletariatului bulgar (p. 367).

Date şi fapte interesante privind luptele greviste ale clasei muncitoare din Bulgaria ne sînt înfăţişate şi analizate de asemenea şi în celelalte capitole.

Lucrarea se bazează pe o vastă documentaţie, fapt care a permis autorilor să adîncească analiza cauzelor, caracterului şi importanţei luptelor greviste muncitoreşti, fiind de un real folos pentru cei care se ocupă cu studiul istoriei mişcării muncitoreşti internaţionale şi

a relaţiilor dintre proletariatul bulgar şi român în perioada aspirării capitaliste.

I. B.

Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce (Dicţionarul limbii latine medievale din Polonia), tom. I, fasciculele 1—8 (literale A B), Wrocław-Cracovia-Varşovia, 1953-1958, 1214 p.

Necesitatea lucrărilor lexicografice asupra limbii medievale s-a manifestat în lingvistica poloneză începînd cu sec. al XIX-lea. Dovada a fost publicarea sporadică de dicţionare păstrate în manuscris din evul mediu, dicţionarele mărunte publicate în cataloagele de manuscrise, dicţionarele speciale întocmite pentru diferiţi autori (de pildă, pentru Długosz), precum şi încercările de a se întocmi dicţionare originale, care parţial au fost tipărite, parţial au rămas în manuscris.

Intenţia elaborării *Dicţionarului limbii latine medievale din Polonia* datează din anul 1920, cînd „Uniunea Academică Internaţională” a luat, la Bruxelles, în conferinţa sa din luna mai din acel an, iniţiativa de a alcătui şi publica din nou *Glossarium mediae et infimae latinitatis* al lui Du Cange, în care s-a hotărît să se includă material lexical din toate ţările reprezentate la acea conferinţă, de la anul 425 pînă în jurul anului 1 000. Academia Polonă de Ştiinţe s-a oferit să colaboreze la această operă. Tot atunci însă ea a iniţiat lucrări în vederea alcătuirii unui dicţionar separat de limbă latină medievală, bazat pe materiale documentare poloneze, fireşte, de după anul 1 000, căci texte de dinaintea acestui an nu există în Polonia, cu excepţia doar a unei singure scrieri polono-latine („Viaţa sf. Wojciech”) probabil din 998. În 1923 s-a înfiinţat comitetul de redacţie al *Dicţionarului limbii latine medievale din Polonia*, sub preşedinţia prof. J. Fijałek, care a stabilit textele de excerptat, a pregătit instrucţiunile de lucru şi a angajat colaboratori pentru adunarea materialului. Pînă la sfîrşitul anului

1952 s-a strins material pe 671 310 lei. Inițial s-a plănuit să se excerpteze material din textele polone în limba latină până la anul 1550; în urmă însă s-a decis să se oprească la anul 1500. Lucrările de culegere a materialului au început în '937. Ele au fost întrerupte de război, dar materialul a fost salvat. Comitetul și a reluat activitatea după război, iar în 1918 a publicat la Cracovia normele de redactare și o macheta de dicționar de limba latina medievală din Polonia, ca material de discuții. În vara anului 1949 s-a trecut la lucrările de redactare și editare, înființându-se, sub conducerea prof. Plezia, un cabinet de elaborare a dicționarului. În 1952 editarea dicționarului a fost preluată de Academia Polonă de Științe, care a înființat un consiliu de redacție, sub președinția prof. J. Safarewicz, având ca membri pe profesorii R. Grodecki, L. Piotrowicz, M. Plezia, W. Strzelecki și A. Vetulani. Astfel a început să apară din 1953, pe baza lucrărilor pregătitoare, efectuate timp de peste 30 de ani, *Dicționarul limbii latine medievale din Polonia*, pe fascicule și tomuri, fiecare fascicolă cuprinzând circa 150 pagini, în folio.

Noutatea dicționarului constă, pe lângă lărgirea simtitoare a bazei documentare, care cuprinde, afară de texte literare, într-o măsură foarte mare și documente (diplome), acte judecătorești, socoteli etc., în prezentarea amplă a aspectelor sintactice și frazeologice ale latinei medievale, omise aproape cu totul de dicționarele poloneze de acest gen, publicate până acum. În dicționar s-a căutat să se includă lexicul din toate textele polono-latine de la anul aproximativ 1000 până la 1506, tipărite până în prezent. Anul 1506 s-a luat în istoria culturii poloneze ca hotăr convențional între evul mediu și epoca Renașterii. Acest hotăr însă a fost depășit în dicționar de mai multe ori, sporadic, până la a doua jumătate a sec. al XVI-lea mai ales când a fost vorba de excerptarea textelor neliterare, care păstrează în mod precis caracterul latinei medievale, ca actele judecătorești, diferitele socoteli etc. S-au folosit și scrierile celor mai vechi poeți polono-latini; apoi operele lui

Kopernik și ale unor cronicari, punându-se astfel la dispoziția cititorului un mare număr de cuvinte și înțelesuri, pe care în zadar le ar căuta în celelalte dicționare latino-polone. Sub texte polono-latine s-a înțeles textele latine scrise de poloni sau apărute în Polonia, respectiv legate tradițional de literatura și istoria polonă (de pildă, operele lui Kallinach-Filip Buonaccorsi scrise în Polonia). Pe lângă aceasta s-au excerptat și textele latine de origine străină (de ex. bulele papale, scrisorile străine etc.), pe măsură ce ele apar în publicațiile polone de documente din perioada cuprinsă de dicționar. Lista publicațiilor excerptate, cu prescurtările lor și cu numele celor ce le-au excerptat, s-a dat la sfârșitul studiului introductiv.

Dicționarul caută să dea o privire completă asupra întregului material lexical care apare în latina medievală poloneză. Aceasta n-o face însă într-un mod uniform, ci înțelesurile și construcțiile din latina veche sînt tratate pe scurt, deoarece cititorul le găsește analizate în dicționarele latinești existente; în schimb, sînt dezvoltate mai amplu toate acele fenomene care apar abia în evul mediu în limba latină medievală din Polonia, ilustrându-le prin exemplificări luate din frazele în care apar. La alegerea exemplurilor s-a căutat, în principiu, să se citeze pentru fiecare înțeles sau construcție două exemple, cele mai vechi, pentru a se arăta data de cînd fenomenul respectiv apare în latina polonă. Cuvintele polone, care apar adesea în textul latin, s-au redat în ghilimele.

I dicționarul prezentat mai sus este de mare folos și pentru istoricii din țara noastră și aceasta pentru motivul că întreaga corespondență dintre români și poloni se făcea în acea epocă în limba latină medievală.

I. C.

SZYMON DATNER, KAZIMIERZ LESZCZYŃSKI, *Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie powstania Warszawskiego w 1944 roku (w dokumentach)* (Crimele ocupanților hitleriști împotriva populației civile în timpul războaielor din Varșovia din anul 1944 — în documente), Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej Warszawa, 1962, Wydanie I, 443 p.

În timpul celor peste cinci ani de ocupație hitleristă a Poloniei, Varșovia a fost orașul care a simțit cel mai mult asprimea și caracterul criminal al politicii ocupanților hitleriști, orașul care a dat cele mai multe jertfe. După invadarea Poloniei, Varșovia a fost extrem de aspru tratată ca urmare a faptului că fiind înconjurată în septembrie 1939, populația capitalei a opus rezistență cu arma în fața forțelor mult mai numeroase ale hitleriștilor.

Aplicând o politică de distrugere a poporului polonez, hitleriștii au găsit în exterminarea fizică a populației unul din cele mai eficiente și mai rapide mijloace de înfăptuire a țelurilor lor criminale. Lăundu-și seama de faptul că Varșovia era centrul principal în care se concentra viața intelectuală, politică și culturală a țării, conducătorii hitleriști au făcut totul pentru distrugerea Varșoviei poloneze și crearea în locul acesteia a alteia noi, germane (die neue deutsche Warschau), lipsită de orice tradiții naționale. Acest viitor oraș trebuia să numere 1.700.000 de persoane și să ocupe o suprafață de 15 km², adică abia 1/9 din suprafața avută de Varșovia în 1939. În lumina acestor proiecte se poate înțelege politica criminală de distrugere manifestată de coteropitorii hitleriști față de capitala Poloniei.

Lucrarea citată, culegere de documente prelucrate și sistematizate de S. Datner și K. Leszczyński, constituie numai o pagină din istoria tragică a Varșoviei din anii ocupației: istoria războaielor din Varșovia și înăbușirea ei de către forțele armate hitleriste. Deși cuprinde și unele documente care demască acțiunile nefundamentate din punct

de vedere militar de distrugere a orașului, altele referitoare la uciderea ostașilor răniți, foști membri ai forțelor răscolite, aflați în spitale și incapabili de a participa la luptă, majoritatea documentelor se referă însă la acțiunile hitleriștilor de exterminare a populației neangajate în luptă.

Materialele cuprinse în lucrare au un caracter strict documentar. Ele sînt adunate în două ansambluri importante: materialele poloneze și materialele germane. La rîndul său, ansamblul de documente poloneze cuprinde două grupe: prima o formează procesele verbale ale depozițiilor martorilor și experților zecor făcute asupra victimelor hitlerismului, a doua procesele verbale ale expertizelor făcute la locul săvîrșirii crimelor și al exhumării rămășițelor victimelor. În ansamblul de documente germane se pot deosebi mai multe grupe: documente din perioada de luptă pentru înăbușirea războaielor și după înăbușire (rapoarte militare și telegrame trimise organelor superioare SS sau civile); acte cu privire la decorarea unor comandanți hitleriști; declarațiile căpeteniilor hitleriste din perioada înăbușirii războaielor (tăieturi din așa-numitul „jurnal al lui Frank”), cuvîntările lui Himmler, Guderian etc.; declarațiile comandanților militari și administrativi superiori depuse după terminarea războaielor în fața tribunalelor judiciare din Polonia și Nurenberg.

Materialele poloneze au fost adunate de Comisia de cercetare a crimelor hitleriste din Varșovia în perioada anilor 1945-1949 și au caracterul unor dovezi menite să scoată la iveală crimele, atât prin depozițiile martorilor, cit și prin diverse urme materiale ca: resturile vetrelor și gratarelor pe care au fost arse cadavrele, cenușa rămasă după arderea lor, îmbrăcămintea și obiectele victimelor găsite la locurile de execuție sau de îngropare a celor exterminați etc. Documentele sînt grupate pe cartiere și pe cit posibil cronologic. Materialele germane confirmă în mod direct sau indirect veridicitatea celor înfățișate de documentele poloneze.

Lucrarea, scoțînd la iveală monstruoasele crime ale hitleriștilor, are o însemnată funcție

educativă. Depozițiile martorilor și celelalte documente, nu pot decît să trezească vigilența oamenilor cinstiți din lume asupra pericolului pe care îl prezintă militarismul german.

M. M.

A Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete : „Ertekezések” 1960 (Institutul de Științe Transdanubian al Academiei Maghiare de Științe : „Studii”, 1960), Budapesta, 1961, 588 p.

Lucrarea pe care o analizăm în rândurile de față ne oferă prilejul de a cunoaște mai bine activitatea unuia din institutele-filiale ale Academiei Maghiare de Științe. Este vorba, de fapt, de „Anuarul” Institutului de Științe din Pécs, în care sînt consemnate rezultatele cercetărilor din 1960 ale celor două secții de istorie și geografie, care alcatuiesc numitul Institut. Se găsește în acest volum un foarte interesant material de istorie și geografie locală privind partea sud-estică a Ungariei de peste Dunăre, numită Transdanubia (Dunántúl).

Secția de științe istorice a Institutului din Pécs a publicat un important număr de studii și articole în colecția *Dunántúli Tudományos Gyűjtemény* (Colecția științifică a Transdanubiei) și în volumele „Evkönyv 1958” („Anuarul pe anul 1958”) și „Ertekezések 1960” („Studii 1960”).

Ultima din aceste publicațiuni cuprinde, în afară de altele, trei studii de istorie regională — asupra cărora vom reveni mai jos — semnate de Babics András, Ruzsás Lajos și T. Mérey Károl. Caracteristic pentru aceste studii este că fiecare face parte dintr-un ciclu mai larg de articole care, referindu-se în linii mari la un domeniu anumit — exploatarea minieră, producția agricolă și industrială și în legătură cu acestea, dezvoltarea forțelor de producție și mișcările muncitorești — se completează unul pe altul. Va fi necesar deci, pentru a înțelege valoarea lor științifică, să fie analizate

în cadrul mai larg al problemelor prevăzute de tematica Institutului.

Primul volum cu care Babics András deschide seria studiilor sale, are ca obiect istoricul exploatarei huilei în împrejurimile orașului Pécs¹. Este, de fapt, prima lucrare de proporții privind istoria mineritului în Ungaria. Autorul stabilește, în lumina principiilor materialismului istoric, situația reală a exploatarei miniere în perioada de trecere de la feudalism la capitalism : urmărește, pe plan economic, procesul de producție, evoluția tehnicii miniere și dă, în același timp, o largă dezvoltare problemelor sociale : condițiile de igienă ale lucrătorilor, protecția muncii, locuințele, nivelul cultural.

Într-o a doua monografie, Babics se ocupă de exploatarea de huila de la Komló, din centrul bazinului Mecsek². Analizînd procesul de exploatare și urmărind cu grijă evoluția tehnicii miniere și în general dezvoltarea forțelor de producție, autorul relevă progresele facute în diferitele perioade, scoțînd în evidența realizările din timpul regimului de democrație populară.

Într-o nouă lucrare, de mai mică întindere, și ca o completare la cele de mai sus, Babics înfățișează o schiță asupra exploatarei lignitului din bazinul Mecsek³, iar în articolul mai recent publicat în „Studii 1960”, și despre care s-a amintit mai sus, el face un scurt istoric al exploatarei cărbunelui și al lucrărilor de explorare în partea de nord a aceluiași bazin⁴. Babics reușește astfel să dea un tablou complet al activității miniere din colțul sud-

¹ *A pécsvidéki kőszénbányászat története*, Budapesta, 1952.

² *A komlói kőszénbányászat története*, Pécs, 1958.

³ *A barnakőszén kutatásának és bányászatának története a Mecsek hegységben*, în „Evkönyv 1958”.

⁴ *A bányászati nyersanyagkutatás és a bányaművelés története a keleti Mecsek északi részén* (Magyaregregy-Kársz-Vékény területe), în „Ertekezések 1960”. Într-un articol mai vechi dă un scurt istoric al explorării minereului de fier în munții Mecsek : *A vasérc kutatás története a Mecsek hegységben*, în D.T. Gy., 1955.

estic al Transdanubiei și al luptelor aproape seculare pe care muncitorii din aceste mine le-au dus împotriva exploataților.

Cu istoria meșteșugurilor și a industriei se ocupă Ruzsás Lajos. Începutul, în acest domeniu, îl face cu o vastă monografie a fabricii de ceramică „Zsolnay” din Pécs¹, ale cărei produse aveau căutare și pe piețele străine, scoțind în evidență rolul acestei fabrici în viața economică a Ungariei. În cadrul acelorași preocupări mai sînt de amintit două studii, în care Ruzsás își extinde treptat sfera cercetărilor asupra orașului Pécs mai întii, și apoi asupra regiunii sud-estice a Transdanubiei. În primul studiu, autorul prezintă situația precară a industriei din Pécs — asemănătoare de altfel cu cea din restul Ungariei

la sfîrșitul orînduirii feudale, între anii 1684 și 1848². Meșteșugurile care fuseseră în plină decădere în timpul dominației otomane (sec. XVI — XVII), s-au dezvoltat foarte încet sub stăpînirea Habsburgilor în cursul sec. al XVIII-lea. De asemenea, și manufacturile, care-și fac apariția prin deceniul al 4-lea al sec. al XIX-lea, sînt împiedicate în dezvoltarea lor de politica economică a Austriei față de Ungaria. În aceste condiții, toate întreprinderile întemeiate înainte de 1848 — atît în Pécs cît și în restul Transdanubiei de sud-est — au fost ruinate și desființate de concurența manufacturilor austriece, care se aflau sub protecția statului.

Pornind de la această situație, autorul examinează într-un studiu următor producția industrială din această parte a Transdanubiei în era capitalistă, din 1848 pînă la sfîrșitul sec. al XIX-lea³. În această perioadă dezvoltarea industriei a continuat să fie frînată de concurența austriacă. Chiar în aceste condiții grele au luat totuși ființă și în acest colț al Transdanubiei o seamă de întreprinderi, dintre care unele, datorită unui concurs de împre-

jurări, pe care autorul le analizează pe larg, au putut rezista concurenței pînă la sfîrșit.

Paralel cu problemele legate de meșteșuguri și industrie, Ruzsás a urmărit și interesanta problemă a dezvoltării tehnicii în agricultură. El își alege ca teren de investigație gospodăria țărănească, și, în acest scop supune unei minuțioase cercetări dezvoltarea agriculturii țărănești la sfîrșitul orînduirii feudale, între 1790 — 1848⁴. Autorul arată cum pe alocuri întinderea alodiiilor, îngustînd pămîntul urbarial, pune pe iobagi, încă din secolul al XVIII-lea, în necesitatea de a-și îmbunătăți tradiționalele metode de lucru, mîrînd producția prin aplicarea sistemului trienal și folosirea gunoiturii; la începutul sec. al XIX-lea se face un nou pas prin creșterea vitelor în grajd, care aduce cu sine răspîndirea culturii de plante furajere.

În cadrul aceleiași teme, Ruzsás studiază în lucrarea apărută în „Studii 1900”, îmbunătățirea viticulturii în sec. al XIX-lea⁵, prin aplicarea unor noi metode de cultură. Pe baza unui bogat material documentar, el ajunge la concluzia că avîntul constatat în această importantă ramură economică se datorește cererii tot mai mari de vinuri pe piața austriacă.

Cercetătoarea T. Mérey Klára aduce într-o serie de articole prețioase contribuții la lămurirea unor probleme ca, de pildă, condițiile de viață ale țărănimii⁶, statutul proletariatului agricol⁷ și lupta antifeudală a țărănimii din Transdanubia⁸.

Din cele expuse mai sus rezultă că cercetătorii Institutului de științe din Pécs,

⁴ *A jobbágyok mezei... gazdálkodásának fejlődése Baranyában a feudalizmus végén, 1790—1848*, în „Evkönyv 1958”.

⁵ *A szőlőművelés átalakulása Baranyában a XIX. században*, în „Ertekezések 1960”.

⁶ *A mezőgazdasági munkásság mozgalmai a Dunántúlon*, 1956.

⁷ *Adatok a dél-dunántúli uradalnok gazdasági cselédségének életviszonyaihoz a századforduló idején*, în D.T.Gy., 1957.

⁸ *A századforduló térszádalmi válságának néhány problémája a Dunántúlon*, în „Evkönyv 1958”.

¹ *A pécsi Zsolnay-gyár története*, Budapest, 1954.

² *A pécsi ipar a feudalizmus végén* (1686—1848), în D.T.Gy., 1956.

³ *A kapitalista fejlődés útja a Délkelet-Dunántúlon, 1848—1900*, în D.T.Gy., 1957.

lucrând fiecare într-un domeniu definit au reușit, prin studii și articole de bun nivel științific, să aducă o prețioasă contribuție la reconsiderarea în spirit marxist a istoriei economice și sociale a Ungariei.

I. T.

T. A. KASTANDOPOULOS, „Ανδρέας Ρηγόπουλος — ὁ πολιτικός — ὁ κοινωνιστής — ὁ διανοητής (Andreas Rigopoulos om il politic, socialistul, intelectualul), extras din „Πελοποννησιακή πρωτοχρονιά”, Atena, 1960, p. 239-243.

În istoria politică a Greciei moderne se impune figura lui Andreas Rigopoulos, intelectual și om politic de frunte, născut la 25 martie 1821. Tatăl său, Andreas Rigopoulos, mare negustor din Patra, participant de seamă la revoluția din 1821, își cheltuiește toată averea pentru aceasta. Autorul descrie perioada anilor de studiu ai lui Rigopoulos, care, ca absolvent al facultății de drept din Atena, în 1840 pleacă în Italia, la Pisa, unde își continuă studiile și intra în rîndul carbonarilor și garibaldiencilor. T. Kastandopoulos scoate în relief personalitatea lui A. Rigopoulos, folosind ca documente ziarele vremii (din țară și din străinătate), precum și corespondența acestuia cu E. Quinet, V. Hugo și A. Voltaire. În 1850-51, A. Rigopoulos vizitează Anglia și America de Nord unde prin cuvîntări și articolele publicate în ziare își expune tezele asupra dreptului popoarelor care luptă pentru libertate. Ziare ca „Ανατολικός Ἄστυρ” (Londra) „Τὸ δῆμα” (New York) etc., aduc elogii lui Rigopoulos, considerîndu-l o personalitate politică care „va juca un rol important în viitorul Orientului” („Ανατολικός Ἄστυρ”).

A. Rigopoulos are legături cu Prudhon, Kossuth, Mazzini. În 1853, venind la Paris, devine membru al Confederației Democratice a Statelor Unite ale Europei și militează

pentru eliberarea și unitatea popoarelor Europei. La Londra, A. Rigopoulos se întâlnește cu Marx care „a avut o mare influență asupra gîndirii sale, deoarece i-a arătat drumul pe care trebuie să-l urmeze pentru adevărata eliberare a poporului muncitor” (p. 340).

Influențat de cuvîntările lui Marx, Rigopoulos se ridică în apărarea Comunei din Paris. El a exercitat o influență mare asupra mișcării democratice grecești. Discipolii săi formează în 1876 Comitetul Democratice, care înseamnă începutul pătrunderii ideilor socialiste în Grecia. Comitetul scoate ziarul „Democrația greacă” cu subtitlul „Revoluția este legea progresului”, cu o declarație program. Ca deputat în parlamentul grec, A. Rigopoulos se ridică împotriva abuzurilor săvîrșite de guvern, împotriva poziției guvernului grec și a marilor puteri europene față de răscoala din Creta din 1866. A. Rigopoulos este cunoscut, de asemenea, ca publicist și dramaturg (în 1879 este tipărită la Atena drama *Neron*).

În documentatul și interesantul său articol, T. I. Kastandopoulos îl consideră pe Andreas Rigopoulos ca primul conducător al poporului grec în lupta pentru o adevărată libertate. El a luptat pentru ideile sale, pentru dezvoltarea Greciei și unirea popoarelor Europei.

O. C.

A. Z. MANFRED, *Очерки истории Французии XVIII—XX вв.* Сборник статей Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1961, 616 p.

Cartea cunoscutului istoric sovietic, specialist în istoria modernă și contemporană a Franței, Albert Manfred, reprezintă o culegere de articole și studii închinată etapelor de cotitură și unor aspecte esențiale din istoria Franței, începînd cu marea revoluție burgheză și pînă în zilele noastre

Aceste articole și studii au fost publicate în decursul ultimelor două decenii în diferite culegeri și reviste de specialitate. Unele din ele au fost substanțial îmbunătățite în vederea publicării în culegerea de față.

Volumul este împărțit în trei părți. Prima parte cuprinde trei articole consacrate marilor revoluționari burghezo-democrați J. P. Marat și M. Robespierre, interesante mai ales prin faptul că analizează și apreciază bogata și contradictoria literatură istorică asupra acestor reprezentanți de seamă ai poporului francez. Demascând istoriografia nobiliară și burgheză, autorul arată de ce tocmai acești conducători ai revoluției burgheze au stîrnit o ură ce nu s-a stins în decursul vremii în rîndul claselor exploatatoare, arată cum această istoriografie a ponegrit memoria lui Marat și Robespierre. În același timp autorul analizează aprecierile asupra acestor personalități ale istoriografiei de stînga (L. Blank, E. Hamel, A. Mathiez și alții) arătînd că aceștia au înfrumusețat activitatea și adeseori n-au observat limitele și inconsecvențele burgheze ale activității lor. Autorul apreciază de pe pozițiile istoriografiei marxist-leniniste activitatea lui Marat și Robespierre considerîndu-i ca mari patrioți, democrați și revoluționari ai timpului lor, și care în ciuda greșelilor și slăbiciunilor proprii revoluționarilor burghezi au fost „iacobini alături de popor”, au stat în fruntea poporului și au rezolvat împreună cu poporul sarcinile revoluției burgheze prin „metode plebeiene“.

În partea a doua a cărții sînt incluse articole privind istoria Franței după războiul franco-prusac și după Comuna din Paris. Într-unul din aceste articole autorul studiază o problemă mai puțin cunoscută pînă acum, aceea a rolului Comitetului central al Gărzii Naționale (1871), care a fost organ al puterii în zilele premergătoare proclamării Comunei, și primul guvern revoluționar al clasei muncitoare.

În articolul închinat aniversării a 100 de ani de la nașterea lui J. Jaurès, A. Manfred înfățișează activitatea acestui remarcabil so-

cialist francez, luptător împotriva reacțiunii și războiului.

Oprindu-se într-un alt articol asupra influenței revoluției ruse din 1905-1907 asupra mișcării revoluționare din Franța, autorul trage concluzia că după Comuna din Paris avîntul revoluționar din anii 1905-1907 din Franța, care a dat naștere unei acute crize politice, a fost cea mai puternică mișcare de clasă a proletariatului francez de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea.

Articolul despre relațiile ruso-franceze după pacea de la Frankfurt (1871-1872) și comunicarea pe aceeași temă ținută la conferința istoricilor francezi și sovietici din octombrie 1958 la Paris se ocupă de istoria și însemnătatea alianței franco-ruse. Alte două articole sînt închinată studierii legăturilor culturale ruso-franceze de la sfîrșitul sec. al XIX-lea, care au avut o influență favorabilă asupra culturii ambelor popoare. În articolul *Mișcarea revoluționară franceză după Comuna din Paris și N. G. Cernișevski*, autorul încearcă să demonstreze pe baza studierii presei socialiste și democratice, a publicațiilor muncitorești și a mărturiilor activiștilor mișcării revoluționare influența marelui democrat revoluționar rus asupra mișcării socialiste din Franța.

În partea a treia a volumului sînt incluse șase articole consacrate unor probleme din istoria contemporană a Franței. Unele din aceste articole, scrise imediat după evenimentele la care se referă, au un caracter publicistic. Astfel, două din ele reprezintă o analiză critică a memoriilor cunoscuților adepți ai politicii müncheneze, A. Lebrun și generalul Gamelin, și a cunoscutului om politic Edouard Herriot. Alte două articole tratează despre evenimentele care au dus la instaurarea celei de a V-a republici în Franța și unele aspecte ale relațiilor franco-vestgermane în etapa actuală. Ultimele articole sînt închinată studierii relațiilor franco-sovietice de la 1917 și pînă în zilele noastre. Ideea centrală care străbate aceste articole, desprinsă din însăși experiența istorică, este că aliatul firesc și cel mai de

nădejde al Franței în lupta împotriva militarismului german a fost și rămâne Uniunea Sovietică.

Cartea istoricului sovietic A. Manfred este străbătută de sentimentul de prietenie și respect față de poporul francez, care a adus o contribuție imensă la tezaurul culturii universale, a jucat un mare rol în dezvoltarea și progresul omenirii.

A. L.

* * * *Maximilien Robespierre. 1758—1794.*

Prefața de Georges Lefebvre, sub îngrijirea lui Walter Markov, Berlin, Rütten und Loening, 1961, 606 p. și un portret.

Cu ocazia împlinirii a 200 de ani de la nașterea lui Maximilien Robespierre — 6 mai 1758 — „Société des études robespierristes” a editat o culegere de lucrări referitoare la viața și activitatea marelui revoluționar francez. Prefața „A la mémoire de Maximilien Robespierre” scrisă de Georges Lefebvre relevă rolul lui Robespierre în evoluția evenimentelor revoluționare dintre anii 1789—1794. Intrat în viața politică ca modest reprezentant al stării a treia din provincia natală Artois, Robespierre ajunge în scurtă vreme să aibă un rol însemnat în timpul marii revoluții burgheze. Avînd o concepție a valorii umane bazată pe muncă, inteligență și talent — concepție formată din propria experiență îmbinată cu ideile lui Jean Jacques Rousseau — Robespierre a cerut și a apărut cu intransigență egalitatea socială și politică. Interpret energic și conștient al poporului el și-a pus întreaga activitate revoluționară în slujba acestuia, pentru libertate, pentru lichidarea orînduirii feudale, pentru înfrîngerea dușmanilor din țară și din afara granițelor.

Biografia „Maximilien Robespierre”, cuprinsă în acest volum, de A. Z. Manfred, înfățișează un om cu o serioasă pregătire juridică și istorică, dublată de un caracter energic și voluntar. Înfățișînd principalele momente din viața lui Robespierre, Manfred arată că el consideră că „revoluția este războiul între

libertate și dușmanii ei”; de aceea el devine un „incoruptibil” apărător al cuceririlor revoluționare.

Interesant este studiul lui Jean Bruhat: „Maximilien Robespierre und die Kolonialprobleme” în care sînt arătate ideile revoluționarilor francezi despre populația din colonii. Robespierre, dușman al rasismului, a cerut aplicarea principiului egalității și în colonii, dar referindu-se numai la coloniștii francezi și la băștinașii liberi; el nu s-a pronunțat pentru emanciparea sclavilor. Ca și mulți alți contemporani, Robespierre nu a înțeles însemnătatea revoltelor din colonii unde băștinașii liberi și sclavii, colaborînd cu elementele revoluționare franceze, ar fi răsturnat clasa stăpînitoare.

Trei studii „Robespierristen und Jacquesroutins” de Walter Markov, „Robespierre und der Hebertismus” de Louis Iacob și „Die Ideenwelt von Anaxagoras Chaumette und ihr Verhältnis zum Robespierrismus” de J. M. Sacher, analizează amplu poziția marelui democrat față de acele elemente formate în timpul revoluției, dar care prin politica lor puneau în pericol cuceririle revoluționare. Robespierre — și el un produs al revoluției — a urmărit consolidarea acesteia prin acțiuni, combătînd fără cruțare pe acei care prin vorbe încercau să zdruncine încrederea poporului.

Problema armatei revoluționare este tratată de Richard C. Cobb în „Robespierre und der general Boulanger: Nationalgarde und Revolutionsarmee”. Robespierre a fost unul din creatorii armatei revoluției; încă din 1793, luînd cuvîntul în cadrul clubului iacobinilor insista asupra alcătuirii unei forțe populare represive. El considera că un sprijin puternic în apărarea revoluției îl putea da și acele „Société populaire et patriotique” al căror rol fusese imens în triumful montagnarzilor împotriva monarhiei. Dar, după cum arată Albert Soboul în „Robespierre und die Volksgesellschaften”, Robespierre făcea o distincție între societățile amintite și „les sociétés sectionnaires” care provocau tulburări dăunătoare revoluției.

În ceea ce privește situația muncitorimii, George F. Rudé în „Die Arbeiter und die

Revolutionsregierung" arată că aceasta nu a fost suficient sprijinită și înțeleasă, lucru explicabil prin însăși esența burgheză a revoluției franceze. Cîteva studii „Robespierre und Babeuf" de V. M. Dalin, „Eine literarische Parallele zwischen Kant und Robespierre" de Delio Cantimori și „Jakobinisches in Fichtes ursprünglicher Rechtsphilosophie" de Manfred Buhr oferă mult material documentar oglindind superioritatea gândirii lui Robespierre și influența ideilor sale politice.

Răsunetul și entuziasmul provocat de revoluția franceză asupra altor popoare sînt tratate în studiile „Amerikanische Freunde der Französischen Revolution" de Samuel Bernstein, „Die polnischen Jakobiner während des Aufstandes von 1794" de Boguslaw Lesnodorski, „Die Jakobiner in der tschechischen öffentlichen Meinung" de Květa Mejdricka, „Die ungarischen Jakobiner" de Kálmán Benda și „Zum Prozess gegen die österreichische Jakobiner-Verschöpfung" de Leo Stern.

Foarte util este studiul „Karl Marx Stellung zur Französischen Revolution und zu Robespierre" (1843—1845) al lui Auguste Cornu care înfățișează interesul marelui învățător al proletariatului pentru revoluția franceză. Intenționînd să scrie istoria Convențiunii, Marx a cercetat mult material referitor la această perioadă. Privind revoluția franceză din punct de vedere al luptei de clasă, Marx a arătat greșelile conducătorilor ei. Principala greșală a lui Robespierre — arată Marx — s-a datorat concepției lui eronate despre stat: dorea să organizeze un stat burghez folosind modelul antic.

În ultimul studiu „Zum Meinungsstreit über Robespierre", A. Z. Manfred arată părerile care s-au exprimat timp de 200 de ani despre Robespierre. După ghilolinare și în prima jumătate a secolului trecut, istoriografia burgheză l-a prezentat ca pe un tiran. Din perioada următoare pînă în zilele noastre părerile au variat. Studiarea profundă a faptelor a aruncat o nouă lumină asupra revoluției franceze. Marx, Engels și Lenin considerau

perioada dictaturii iacobine una din cele mai însemnate etape în lupta pentru eliberarea claselor asuprite. Ei au privit cu simpatie pe Robespierre, cel mai democrat dintre revoluționarii francezi.

Cartea *Maximilien Robespierre* se încheie cu un util index bibliografic și de nume.

I. V.

PHILIPPE ERLANGER, *La vie quotidienne sous Henri IV*, Paris, Hachette, 1958, 256 p.

Cartea lui Philippe Erlanger face parte din colecția „La vie quotidienne", avînd ca tematică reconstituirea vieții societății în diferite perioade ale istoriei sale.

Într-o scurtă introducere autorul face o paralelă între situația politică și social-economică a Franței în 1589, anul urcării pe tron al lui Henric al IV-lea și situația Franței în 1610. Se subliniază refacerea economică și întărirea monarhiei centralizate.

Ocupîndu-se de situația diferitelor clase ale societății franceze autorul arată că dintre acestea, clasa care ducea întreaga greutate a statului pe umerii ei era țărănimea. Coplesit de greutatea obligațiilor către stat și de exploatarea nobiliară, țăranul francez ducea o viață mizeră, locuind în colibe pe jumătate îngropate în pămînt, la un loc cu animalele. Ph. Erlanger subliniază că țăranul care s-a putut elibera de mult din șerbie devenise un fel de arendaș. Unii dintre țărani au reușit să-și creeze o stare materială mai bună, cumpărînd pămînt, vii și mori. Prin urmare avem de a face cu un proces de diferențiere în sinul clasei țărănești, pe care din păcate autorul nu-l analizează, mîrginindu-se doar să-l semnaleze. De asemenea autorul nu ne spune nimic despre mișcările țărănimii împotriva exploatații f-o-dale, mișcări care luaseră o mare amploare la sfîrșitul sec. al XVI-lea.

Relativ la populația urbană, autorul subliniază că încă din vremea lui Henric al III-lea,

În cadrul corporațiilor s-a format o pătură de patroni bogați, care a luat aspectul unei oligarhii impunând tot felul de bariere intrării în corporație. Henric al IV-lea a încurajat această oligarhie instituind un regim de venalitate la acordarea diplomelor de meșteșugari, în sensul că numai meșterii care plăteau taxe mari dobândeau diploma. În felul acesta Henric al IV-lea n-a încurajat „o eră de libertate industrială”, cum le place unora din istoricii burghezi să susțină, ei dimpotrivă, a paralizat meșteșugurile libere, integrând în corporații pe cele existente și refuzând orice sprijin celor create ulterior. În ce privește paturile muncitoare din orașe, Erlanger arată că acestea duceau o viață deosebit de grea fiind victimele foametei, epidemiilor, inundațiilor etc. Muncitorii erau grupați în „compagnonnages” asociații cuprinzând muncitorii aceleiași meserii. În timpul frământărilor sociale orașenești muncitorii aveau un rol considerabil, ei reprezentând elementul cel mai combativ al populației urbane.

Tot cu privire la populația orașelor, Erlanger subliniază procesul formării unei pături de funcționari judecătorești și administrativi, care se considerau singurii și adevărații reprezentanți ai națiunii. Această pătură era grupată în jurul parlamentelor și autorul o caracterizează ca reprezentanta conservatorismului retrograd, ostil înnoirilor. Datorită faptului că unele funcții se cumpărau de la rege și puteau fi lăsate moștenire, un număr restrins de familii a beneficiat de un adevărat monopol al funcțiilor publice. În afară de pătura funcționarească, autorul arată că în orașe mai existau și alte grupări sociale ca: negustorii, financiarilor și speculatorii. Dar spre deosebire de Italia și Germania, negustorii și bancherii din orașele franceze nu au constituit un patriciat care să dețină și puterea politică. Activitatea lor se limita doar la domeniul economic.

Autorul se ocupă pe larg și de situația categoriilor sociale privilegiate ale regatului: clerul și nobilimea. Clerul, cu toată criza serioasă prin care a trecut, din cauza reformei, continua să ocupe primul loc în stat. Clerul avea o situație privilegiată:

era scutit de impozite către stat percepiind în schimb propriile sale impozite sub forma dijmei, era scos din competența tribunalelor laice și reprezentanții săi erau adesea chemați în consiliul regal. Referitor la nobilime, Ph. Erlanger arată că în timpul lui Henric al IV-lea această clasă beneficia de o situație specială: de o parte erau câțiva mari seniori, care se comportau ca un fel de satrapi în provinciile puse sub jurisdicția lor, sfidând în permanență ordonanțele regale și nefiind devotați statului decât numai în măsura în care acesta era un izvor de venituri pentru ei, de cealaltă parte era nobilimea mică și mijlocie care a asigurat victoria lui Henric al IV-lea: acum, sărăcită de războaie, era redusă la mila regelui. Acesta a alocat 1/5 din bugetul său pentru pensiile micilor nobili. Dar încheierea războaielor religioase și reducerea trupelor personale ale nobililor au avut și alte urmări asupra clasei nobiliare. Astfel, unii dintre nobili încep să se preocupe de ameliorarea domeniilor lor, îndepărtându-se tot mai mult de activitatea militară. Sub Ludovic al XIII-lea mulți nobili de țară vor prefera să nu meargă la război și se vor declara „roturieri”, pentru a fi scutiți de îndeplinirea obligațiilor militare.

Date interesante prezintă autorul și asupra lumii protestante din Franța. În mod just el arată că protestantismul a prins în special la orașe, unde burghezia vedea în noua religie justificarea aspirațiilor ei materiale de îmbogățire. La recensământul din 1598 erau în Franța circa 2 500 familii nobile și 272 000 familii de rînd aparținînd religiei protestante, adică 1/12 din populație. Hughenoții mai dispuneau de 150 locuri fortificate și de o armată de 25 000 oameni, plătiți din vistieria regală. Era deci un adevărat stat în stat instituit prin cunoscutul edict de la Nantes.

Alte capitole ale cărții lui Erlanger sînt rezervate evoluției spirituale a societății din vremea lui Henric al IV-lea, învățămîntului, educației, moravurilor. Trebuie subliniate considerentele judicioase făcute de autor asupra spiritului religios din acele timpuri. Ph. Erlanger arată că acesta era în plină

decădere în epoca lui Henric al IV-lea. Manifestările pioase nu constituiau decât o mască pentru interesele materiale.

În general interesantă și conținând multe caracterizări și aprecieri juste, cartea lui Ph. Erlanger ar fi trebuit să stăruie mai mult asupra situației sociale economice a acelor clase care formau marea majoritate a societății franceze, să fi expus mai amplu raporturile dintre țărănime și seniorii stăpâni ai pământului, precum și raporturile dintre păturile muncitoare urbane și patronii bogați din corporațiile meșteșugărești. Ar fi ieșit în acest caz în evidență contradicțiile ascuțite care frământau societatea franceză în anii 1590-1610 și astfel domnia lui Henric al IV-lea nu ar mai fi apărut în culorile atât de trandafirii în care e zugrăvită de mulți reprezentanți ai istoriografiei burgheze.

S. C.

* * *Alli del XXXIX Congresso di Storia del Risorgimento Italiano*, Roma, 1961, 585 p.

Lucrarea de față cuprinde documentele referitoare la cel de-al XXXIX-lea Congres de istorie al Risorgimentului care a avut loc între 17-23 octombrie 1960 la Palermo și Neapole. Comunicările din prima parte a volumului pun în discuție mai mult aspecte ale unor probleme locale, legate de organizarea socială și administrativă a Siciliei, de starea de spirit a populației determinată de prezența lui Garibaldi etc.; în partea a doua, comunicările ținute la sesiunea din Neapole subliniază îndeosebi legăturile politice ale Italiei cu celelalte state europene.

Istoriografia actuală italiană, corectînd unele afirmații ale vechii istoriografii siciliene, extinde sfera noțiunii, înțelegînd prin Risorgimento o mișcare mai amplă, generală „care cuprinde în sine toată viața spirituală, morală și politică a întregii Italie”. În ceea ce privește Sicilia, perioada risorgimentală este socotită ca începînd după 1820, pînă atunci semnificativ

du-se doar lupta pentru autonomie care se intensifică spre 1848; ea se încheie în 1860 cînd istoria insulei se încadrează în istoria generală a Italiei.

Problema structurii sociale și administrative înainte și în timpul unificării este analizată în câteva comunicări semnate de Virgilio Titone, Francesco Brancato etc. Trebuie subliniat faptul că Titone, vrînd să stabilească noțiunea de „clasă politică” neagă importanța factorului economic în dezvoltarea societății. Bazîndu-se pe o concepție idealistă, el susține că „nu economia sau sistemele de producție determină natura societății sau a raporturilor între clase, ci omul” (p. 87). Necunoscînd noțiunea marxista de clasă dominantă, autorul neagă existența unei astfel de clase, deși admite existența unei clase „suprapuse” în societatea italiană.

Relațiile cu statele europene, atitudinea acestora față de unificare determinată de interesele guvernelor pe care le reprezentau, conflictele din interiorul acestora, poziția lui Cavour sînt prezentate detaliat în volum, împreună cu discuțiile care au avut loc. La comunicarea lui Eugenio Koltay despre contribuția maghiară la lupta pentru unitatea Italiei (prin legiunea din Piemont din 1849), remarcăm intervenția acad. A. Oțetea care a menționat cauzele comune ce au determinat unirea în aceeași perioadă a Principatelor Române și a Italiei: victoria capitalismului asupra feudalismului, înfrîngerea aceluiași forțe interne (aristocrația feudală) și externe (Austria). Acad. A. Oțetea a scos în relief aportul Sardiniei, al diplomației și al opiniei publice italiene la unirea Principatelor Române.

În volum sînt înfățișate apoi legăturile cu Polonia, unde lupta pentru independență și progres politic se desfășura în condiții similare cu cele din Italia. Kalist Moravski analizează cu multă atenție momentele care marchează colaborarea politică dintre cele două state, cu punct de intensitate maximă în expediția lui Garibaldi în Sicilia.

În privința relațiilor cu Franța¹, Jacques Godechot, bazându-se pe corespondența diplomatică și presa contemporană, încearcă o sinteză a acestor materiale căutând să elucideze două aspecte obscure încă pînă astăzi: intențiile lui Napoleon al III-lea pe de o parte, reacția poporului francez pe de alta.

Istoricul englez Denis Mack Smith prezintă politica lui Palmerston și Russel care au sprijinit revoluția italiană. Articolul lui Angelo Tamborra despre Garibaldi și Europa este axat pe participarea patrioților italieni la războiul de independență din Balcani și, în special, pe influența și legătura lui Garibaldi cu poporul român. Este menționată scrisoarea lui T. Dunca, patriot român care în 1860 a luptat cu un număr de 1500—2000 voluntari în armata lui Garibaldi, la Trentino². La discuții a participat și acad. A. Oțetea care a subliniat legătura dintre italieni și românii în cadrul politicii lui Cavour, în scopul creării unui front unic împotriva Austriei.

Ca o întregire a prezentării luptei politice desfășurate în Sicilia în perioada unificării, lucrarea ilustrează și câteva momente de eroism ale maselor populare.

A. I.

¹ Sub îngrijirea lui Armando Saita, Istituto Storico Italiano a publicat *La guerra del 1859 nei rapporti tra la Francia e l'Europa*, vol. I—V, Roma, 1961. Lucrarea reprezintă partea a III-a (Rapporti tra stati europei) a colecției *Documenti per la storia delle relazioni diplomatiche fra le Grandi Potenze europee e gli Stati italiani dal 1814 al 1861*.

² Archivio del Risorgimento, Roma, Busta 45, fasc. n. 27, T. Dunca a Garibaldi, Iassy, 9 febbraio 1876.

JACQUES HEERS, *Gênes au XVe siècle. Activité économique et problèmes sociaux*, Ecole pratique des Hautes études, VIe section. Centre de recherches historiques, Paris, 1961, S.E.V.P.E.N., 741 p.

Preocupările istoricului Jacques Heers în cercetarea diferitelor aspecte ale comerțului maritim din Marea Mediterană în evul mediu, cunoscute istoricilor noștri prin cele câteva articole publicate, s-au concentrat în ultimii ani în alcătuirea unei ample monografii asupra Genovei în sec. XV, într-o perioadă când această cetate se afla încă în plină activitate și fiind în istoria economică a țărilor mediteraneene s-a produs o importantă cotitură determinată de un complex de fapte istorice. Această republică italiană s-a angajat cea dintâi pe drumul stringerii legăturilor economice cu noile piețe europene din Peninsula Iberică și de pe coasta răsăriteană a Atlanticului. Pentru documentarea acestei monografii autorul a folosit un foarte bogat material din arhive italiene, spaniole și belgiene.

Lucrarea cuprinde trei părți, destul de disproporționate ca întindere. În partea I, intitulată „Mediul natural și mișcările de populație” (p. 9—47), istoricul Heers arată rolul mediului geografic, al forțelor de producție în orientarea economică a Genovei și stabilește, pe baza înregistrărilor fiscale, numărul populației care se ridică în sec. al XV-lea la aproximativ 100 000 locuitori.

Partea a II-a, cea mai întinsă (p. 47—507), intitulată „Viața economică”, cuprinde date pe cît de ample pe atît de interesante referitoare la sistemul monetar, operațiile de bancă și bursa de valori mobiliare a Genovei (cap. I), relativ la rolul capitalului comercial și industrial în economia Genovei (cap. II), privind marele comerț internațional pe care-l practica Genova cu Orientul și cu Occidentul (cap. III), relativ la direcțiile traficului genovez (cap. IV).

Informațiile cunoscute pînă acum referitoare la problemele ridicate de autor în aceste capitole sînt îmbogățite mai ales cu date referitoare la condițiile în care s-a desfășurat

comerțul exterior genovez pe mare, ca, de ex. : tipul și numărul navelor, taxele de transport, categoriile de mărfuri și variația prețului lor, piețele de achiziționare și de desfacere etc.

O atenție deosebită acordă autorul desfășurării comerțului internațional genovez în Orient și în Imperiul otoman. Informațiile destul de ample privind regiunile limitrofe Mării Negre despre comerțul cu diferite produse și cu sclavi, precum și despre activitatea comptoarelor genoveze de la Brussa, Pera și Chio, mai ales după 1453, se dovedesc a fi extrem de sărace când se referă la legăturile negustorilor genovezi cu Principatele române unde autorul se mărginește numai să enumere categoriile de mărfuri achiziționate de aceștia: grâu, porci, lână, mei, ceară, pește (p. 366), fără să stabilească volumul lor care ar fi avut o deosebită importanță în expunerea concluziilor. Ca și alți istorici burghezi, Jacques Heers consideră, în mod neștiințific, pe negustorii genovezi ca animatori ai vieții feudale în nordul Dunării, ca factori hotărâtori ai existenței celor două principate (p. 389), iar pe cuceritorii turci ai Constantinopolului drept cauză principală a decăderii comerțului în Marea Neagră. El stabilește în mod artificial data de 1460 ca moment al cotiturii pe care o ia comerțul genovez în Orient. Istoriografia noastră marxista, încă de acum zece ani, a combătut această teză. Într-un amplu și documentat articol intitulat *Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în sec. XIII-XV*, Barbu Cămpina a demonstrat că scăderea rapidă a volumului afacerilor negustorilor genovezi în nordul Dunării începușe din sec. al XIV-lea și s-a accentuat în sec. al XV-lea, înainte de 1453, *pe măsură ce s-a accentuat progresul economic al Moldovei* (vezi „Studii“, nr. 1, VI, 1953, p. 191-236; nr. 3, VI, 1953, p. 79-119).

În cursul expunerii sale, J. Heers stabilește totodată schimbările care s-au produs în sec. al XV-lea în exercitarea comerțului de tranzit de către negustorii genovezi în Marea Mediterană, pe drumurile de uscat în Europa centrală și vestică și pe drumurile maritime din Oceanul Atlantic. Pe baza documentelor folosite se arată că în a doua jumătate a sec. al XV-lea s-a produs o deplasare a centrului activității comerciale genoveze, din Orient către Occident prin stringerea legăturilor economice cu piețele din Peninsula Iberică și cu acelea de pe coasta estică a Atlanticului.

Ultima parte a lucrării cuprinde date referitoare la structura social-economică a societății genoveze în sec. al XV-lea. Sunt astfel studiate aristocrația funciară, aristocrația negustorilor și a bancherilor și „ciocnirile” dintre seniori și oamenii de afaceri, componența politică a Comunei Genoveze și formele luptei politice dusă de nobili împotriva conducerii republicii. Referitor la „tulburările politice”, al căror conținut social autorul nu l studiază, materialele prezentate sînt sărace, reducîndu-se numai la acțiunile familiei Fieschi din 1459 și 1477 și ale „căpitanilor de meșteșugari” din 1462.

Pentru înțelegerea multor probleme discutate în text, Jacques Heers a anexat lucrării sale un număr apreciabil și variat de tabele, diagrame și hărți. Lucrarea se încheie cu o bibliografie a izvoarelor de arhivă și publicații și cu indici de nume și de lucruri.

Monografia lui Jacques Heers, interesantă prin problemele ridicate și prin izvoarele de arhivă folosite, este utilă cercetătorilor din domeniul istoriei universale.

C. Ș.

BIZANTINOLOGIE

DÉMÉTRUS CYDONÈS, *Correspondance*, publiée par Raymond J. Loenertz, Città del Vaticano, I 1956 (XVI + 219 p.), I 1960 (XXIV + 496 p.).

Scrisorile lui Dimitrie Kidonis continuă să rețina atenția bizantinistilor datorită importanței lor deosebite pentru studiul relațiilor dintre bizantini și occidentali în sec. al XIV-lea. Unele din scrisorile lui Kidonis sînt cunoscute din vechile ediții. Primul le editate au fost cele opt scrisori publicate de învațașul ru C. F. Matlhaei în lucrarea sa: *Isocratis, Demetrii Cydonae et Michaelis Glyrae aliquot epistulae*, Moscova, 1776, p. 34-43. O ediție care a premers celei de față, dar care cuprinde numai 50 de scrisori, a fost alcătuită de Giuseppe Cammelli, *Démétrius Cydonès, Correspondance*, Paris, 1930.

Raymond Loenertz, bizantinist din rândurile clerului catolic, editează 450 de scrisori ale lui Kidonis, folosind 32 de manuscrise din diferite biblioteci pentru stabilirea textului grecesc al acestei bogate corespondențe. Textul grecesc este însoțit de note referitoare la izvoarele istorice ale corespondenței, făcîndu-se și trimiteri de la o scrisoare la alta pentru a înlesni cercetătorilor interpretarea cuprinsului. Fiecare volum cuprinde indici onomastici și cronologici. Volumul I cuprinde și o amplă listă bibliografică (p. 203-219).

Editorul a rectificat ortografia și accentele textului grecesc unde a fost cazul, dar rectificările sînt de importanță foarte redusă, deoarece Kidoni și-a redactat scrisorile sub o formă îngrijită, unele fiind copiate cu aceeași atenție dramatică de către secretarul sau Mihail al Kas. Mai grea a fost pentru editor datarea scrisorilor, deoarece, potrivit uzului din vremea sa, Kidonis nu și-a dat corespondența. Loenertz propune datarea unui număr de 30 de scrisori folosindu-se de referirile lor la unele evenimente sau de locul scrisorilor în manuscrisele respective. Destinatarii sînt indicați de editor în fruntea fiecărei scrisori, după cum au putut fi identificați din

textul respectiv; mulți însă au rămas anemi. Editorul nu traduce scrisorile pe care le editează. El anunță însă că într-un al treilea volum va analiza aceste scrisori și va comenta datele lor istorice și biografice.

Ediția are caracterul unei publicații de erudiție. Cercetarea savantă ce stă la baza acestei ediții reflectă interesele învățașilor catolici de a pune în lumină activitatea desfășurată de Dimitrie Kidonis în favoarea bisericii papale. În așteptarea interpretării istorice pe care o făgăduiește editorul, conținem că informațiile pe care le posedăm cu privire la Kidonis atestă în general zelul său procatolic și străduințele sale active pentru unirea bisericii bizantine cu biserica Romei sub conducerea acesteia.

Aparținînd aristocrației bizantine, Kidonis a fost de tînră în serviciul curții imperiale din Constantinopol, ocupînd apoi înalte dregătorii sub împărații Ioan al V-lea Paleologul și Ioan al VI-lea Cantacuzino, cu începere din 1341 pînă în 1385. A fost și cleric. A tradus în grecește opere teologice catolice. În anii 1369-1371 a însoțit pe împăratul Ioan al V-lea la Roma pentru tratarea unirii bisericilor. A voit să treacă la catolicism, dar a fost împiedicat de funcția de ministru al curții imperiale. Cronicarul Ducas relatează că pe Dimitrie Kidonis bizantinii îl socoteau „eretice” (Ducas, *Istoria turco-bizantină*, ediție critică de Vasile Grecu, București, 1958, p. 328).

Am relevat aceste câteva date biografice, pe care le evită Loenertz, spre a explica ațel interesul învățașilor catolici pentru corespondența lui Kidonis. Aceasta corespondență are totuși un conținut documentar foarte prețios pentru studiul istoric al societății bizantine din sec. al XIV-lea. Îngrijorarea aristocrației bizantine față de amenințările turcești, apelul ei disperat la ajutorul mult precupețit al occidentalilor, contradicțiile

interne ale clasei dominante rezultând din luptele pentru putere în condițiile aservirii feudale a țărănimii, toate acestea se reflectă direct sau indirect în scrisorile lui Kidonis.

Multe din scrisorile lui Kidonis au fost concepute ca opere literare, pregătite pentru a deveni publice. De aceea, o parte din această corespondență este lipsită de sinceritatea proprie scrisorilor particulare; în schimb, reflectă concepțiile politice și sociale care aveau circulație în sec. al XIV-lea, precum și lupta dintre palamism și antipalamism din societatea bizantină. Este importantă de asemenea, pentru studiul culturii bizantine din perioada respectivă, însăși limba greacă folosită de Kidonis în scrisorile sale. Autorul scrisorilor este un purist și modelele limbii sale sînt operele scriitorilor antici.

Figurează între scrisorile lui Kidonis și una pe care acesta a adresat-o în 1386 unui prieten al său din Țara Românească (vol. II, p. 272-274). Prietenul plecase din Constantinopol de frica unei epidemii de ciumă și se adăpostise în Țara Românească. În scrisoarea sa plină de considerații filozofice, Kidonis îndeamnă pe prietenul său „să uite că trăiește împreună cu români” și-l urează să se întoarcă mai curînd în țara sa. Importanța acestei scrisori nu va scăpa istoricilor noștri. Loenertz menționează în ediția de față pe N. Iorga, O. Tafrali și V. Grecu pentru unele referiri ale lor la opera lui Kidonis.

Gh. C.

FRANZ DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, 4 Teil, München, 1960, XXX + 165 p.

În marea lor majoritate, actele normative și poruncile administrative ale împăraților bizantini au fost publicate în diferite colecții

și în anexele unor lucrări istorice. Studiul textelor originale și cronologia lor n-au fost însă obiectul unor cercetări critice și de aceea în lucrările de bizantinologie se mai făc și trimiteri la hrisoave greșit datate sau la texte indoielnice.

Bizantinistul german Franz Dölger și a luat sarcina de a cerceta sistematic actele cancelariei imperiale bizantine, identificînd textele originale, copiile și falsurile lor. Rezultatele cercetărilor sale, deși publicate sub indicația de *reges'te*, constituie o operă critică a bazată pe analiza migăloasă a elementelor constitutive ale documentelor.

Dölger a publicat primele trei părți din lucrarea sa în 1924-1925, identificînd un număr de 2075 de acte ale cancelariei bizantine de la 565 pînă la 1282. În această a patra parte a lucrării sale, autorul publică în continuare 787 de regeste ale actelor din anii 1282-1341.

Fiecare regist cuprinde descrierea materială a documentului respectiv, menționează numele destinatarului și indică foarte sumar conținutul actului. Se menționează și publicațiile în care a apărut textul respectiv. Se indică în grecește primele cuvinte ale actului. Se identifică falsurile. Pentru determinarea cronologiei actelor se folosesc atât izvoarele, cât și lucrările istorice. În literatura istorică cercetată de Dölger figurază și lucrările bizantinistilor ruși și sovietici, precum și ale autorilor români, unguri, sârbi și bulgari.

Lucrarea are caracterul unei cercetări erudite și este de mare utilitate pentru bizantinisti. Însă indicațiile autoarelor privind conținutul actelor sînt în general prea sumare și formale. Se dau indicații mai ales cu privire la persoanele care făceau și cum se făceau. Nu se menționează cu acuratețe aspectele economice, sociale, politice și culturale caracteristice cuprinsului fiecărui act.

Gh. C.

G. TANKOVA-PETKOVA, *Българо-византийските отношения при управлението на Тервел и Кормесий* (Raporturile bulgaro-bizantine în timpul domniei lui Tervel și Kormesios), *Изследования в чест на Марин С. Дрихнов*, Sofia, 1960, p. 615—620.

Autoarea relevă în studiul de față o contradicție de date în cronografia istoricului bizantin Theophanes. Atunci când acesta relatează despre intervenția bulgarilor din anul 718 în luptele interne din Bizanț, menționează că ei erau conduși de chanul Tervel (Theophanes, ed. de Boor, p. 100). Același autor, la sfârșitul istoriei sale, povestind despre luptele dintre bulgari și bizantini la începutul sec. al IX-lea, arată că în anul 812 Krum pretindea să încheie pace cu Bizanțul în condițiile tratatului semnat în anul 716 cu chanul Kormesios (Theophanes, ed. de Boor, p. 497).

În lista chanilor bulgari (imennik), după numele lui Tervel este o lacună, dar din cronică lui Siegebert (Siegeberti Chronica, M.G.H.S. s. VI, p. 329), și mai ales din cronică lui Alberic (Alberici monachi trium fontium Chronica, M.G.H.S.s. XXIII, p. 703) rezultă că al treilea chan bulgar, succesorul lui Tervel, a fost Kormesios. Fata cu cea de-a doua informație a lui Theophanes nu mai putea fi în anul 718 chanul bulgarilor Tervel de vreme ce tratatul cu Bizanțul fusese încheiat cu doi ani mai înainte de Kormesios, succesorul lui Tervel. Cu toate acestea, toți istoricii bulgari nu au dat nici o importanță contradicției semnate și au admis sfârșitul domniei lui Tervel în anul 718, adică au considerat exactă numai prima afirmație a lui Theophanes.

G. Tankova-Petkova socotește că trebuie acordat mai mult credit celei de-a doua informații a lui Theophanes, atît pe baza datelor furnizate de cronicile lui Siegebert, Alberic și paterul Nicphor, cît și pentru o serie de motive analizate de autoare. Într-adevăr, contradicția relevată în acest articol nu este singura în opera lui Theophanes. Istoricul bizantin și-a cules informațiile din surse diferite, astăzi dispărute, inegale ca valoare docu-

mentară și fără nici un spirit critic. În ce privește relațiile sale cu privire la evenimentele de la începutul sec. al IX-lea, acestea sînt mult mai exacte deoarece coincid cu perioada în care Theophanes și-a scris istoria sa. Bogăția de amănunte cu privire la clauzele tratatului din anul 718, numele persoanelor care au participat la încheierea lui, toate acestea dovedesc că Theophanes a dispus de acte oficiale devenite actuale în anul 812 în urma pretențiilor lui Krum de a fi din nou aplicate în relațiile bulgaro-bizantine.

Cu excepția acestei singure informații, numele lui Tervel nu mai apare nicăieri după anul 711. Datorită relațiilor strînse pe care Tervel le-a avut cu împăratul Justinian al II-lea și ajutorului militar acordat acestuia între anii 705—711, probabil numele lui Tervel a devenit foarte cunoscut în Bizanț. În aceste condiții este explicabil că istoricul anonim, a cărui relatare a stat la baza informației lui Theophanes, să-l fi considerat pe Tervel chanul bulgar din vremea tratatului cu Bizanțul. Pe baza acestor argumente, autoarea consideră că domnia lui Tervel a luat sfârșit între anii 711 și 716 și a fost urmată de aceea a lui Kormesios.

În ultima parte a studiului sau autoarea se ocupă de importanța primului tratat bulgaro-bizantin din anul 718. Acesta fixa frontierele dintre cele doua state, contribuția anuală plătită Bulgariei de către Bizanț, problema extrădării fugarilor politici și reglementarea schimburilor comerciale. Preocupările de natură economică din tratat învederează dezvoltarea Bulgariei în acea vreme și importanța ei în comerțul de tranzit pentru regiunile din sud-estul Peninsulei Balcanice.

E. Fr.

H. GLYKATZI AHRWEILER, *Les fortresses construites en Asie Mineure face à l'invasion Seldjucide*, în *Akten des XI Internationalen Byzantinisten Kongresses*. München, 1958, Editura C. H. Beck, München, 1960, p. 182—183.

Pentru a face față atacurilor persane și apoi arabe, Asia Mică posedă o linie de for-

tărețe situate pe marile drumuri. Fiecare fortăreață era apărată de circa 300 500 soldați. Înaintarea turcească și crearea sultanatului de Rum și emiratului Danichmandil a impus noi construcții defensive. Primul care are inițiativa reconstruirii fortărețelor și fortificării orașelor din Asia Mică este, după spusele lui Attaleiates și Psellos, Roman al IV-lea Diogene. Urmașii săi imediați fusă un s au mai preocupat de continuarea operei începute de acesta. De-abia Alexios Comnenul, după ce a devenit împărat, a început opera de restaurare a puterii imperiale, eliberând câteva orașe de pe litoralul Asiei Mici, devenite apoi baze de operații pentru acțiuni în interior. El construiește în această vreme o fortăreață în fața Nicomediei, reconstruiește orașul Adramytion, și fortărețele Hieron, Kurikos și Seleucia.

Opera de fortificare a Asiei Mici este continuată de urmașul său, Ioan Comnenul. Acesta construiește de-a lungul drumului

militar din Frigia și Pamphilia fortărețe și linii de apărare ἀπλκτα în scopuri mai mult ofensive. Opera de fortificare a Asiei Mici este urmată și de Manuil Comnenul, așa cum se arată în elogiul ce i-a făcut Eustathie din Thessalonic. Atenția lui Manuil a fost îndreptată în special asupra Bithyniei, mereu amenințată de raziile turcești. A întreprins lucrări pentru a schimba cursul afluenților Meandru-lui ca astfel acest fluviu să devină impracticabil pentru turci. A construit fortărețe pe întreaga linie de comunicații din regiunile periferice ale Imperiului, care mai înainte fuseseră abandonate din cauza deselor atacuri turcești. Manuil a fost preocupat și de reorganizarea teritoriului cucerit de predecesori, ridicând din ruine mai multe orașe, ca de exemplu Pergamul și construind altele noi. După auloare, în vremea lui Manuil, viața își relua cursul normal în Asia Mică.

E. Fr.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

- * * * *Библиотеки в Румынской Народной Республике*, Бухарест, Изд. „Меридианы”, 1961, 80 p. + 7 pl.
- * * * *Les bibliothèques dans la République Populaire Roumaine*, Bucarest, Meridiens-Éditions, 1961, 76 p. + 7 pl.
- * * * *The Libraries in the Rumanian People's Republic*, Bucharest, Meridiens, 1961, 68 p. + 7 pl.

Activitatea bibliotecilor din Republica Populară Română este în continuă înflorire și prin intermediul lor cartea devine tot mai mult un instrument de îmbogățire a cunoștințelor. Dintr-o țară cu un număr foarte restrâns de biblioteci, România a devenit în anii regimului democrat-popular o țară cu un sistem de biblioteci dezvoltat și bine încheșat și cu o activitate multiplă și în continuă creștere. Din păcate, această activitate

nu a fost cercetată pînă acum în ansamblul ei, fiind puțin cunoscută peste hotare. Iată de ce considerăm binevenită inițiativa publicării, în mai multe limbi, a lucrării de care ne ocupăm în rândurile de față.

Lucrarea înfașează dezvoltarea bibliotecilor din patria noastră din perioada feudală pînă astăzi. În mod normal se insistă mai îndelung asupra stării și activității bibliotecilor din perioada contemporană. Pentru epoca de după 23 August 1944 se expun succint prin cipiile care stau la baza organizării sistemului de biblioteci din R.P.R., se prezintă rețele de biblioteci și aspecte din activitatea lor. Întrucît cititorilor noștri le sînt cunoscute aceste fapte, nu considerăm necesar să ne oprim asupra lor. Ţinem numai să subliniem că, în linii generale, lucrarea reușește să dea o imagine aproape veridică a trăsăturilor esen-

ţiale ale sistemului şi activitaţii bibliotecilor din patria noastră.

În întocmirea lucrării s-au întâmpinat desigur o serie de greutăţi izvorite din lipsa unor cercetări monografice despre cele mai reprezentative biblioteci sau despre bibliotecile din diverse perioade ale dezvoltării culturii şi ştiinţei noastre. Căci ceea ce s-a făcut pînă acum în domeniul cercetării istoriei bibliotecilor româneşti este şi insuficient şi nesatisfăcător. Totuşi, dacă s-ar fi folosit cu mai mult discernămint informaţiile cuprinse în studiile şi articolele anterioare — puţine cîte sînt — s-ar fi înlăturat unele lacune şi impresia de arbitrar în prezentarea materialului.

Astfel, enumerîndu-se, în introducerea despre dezvoltarea cărţii la noi, „date semnificative din prima fază a istoriei cărţii româneşti” (p. 5), nu se amintesc unele tipărituri de o deosebită importanţă în dezvoltarea culturii româneşti, cum sînt: *Noul Testament* (Alba Iulia, 1648), ale cărui predoslovii exprimă ideal ce-depăşesc cadrul îngust al epocii; *Pravilele* lui Vasile Lupu (Iaşi, 1646), unul din primele coduri laice de legi în limba romîna etc.

Vorbînd despre bibliotecile din ţările româneşti din perioada feudală, lucrarea nu aminteşte nimic despre biblioteca Mavrocordatilor, una din cele mai vestite biblioteci europene din sec. al XVIII-lea. Această bibliotecă prezintă interes atît prin bogăţia şi raritatea colecţiilor pe care le avea, cît şi, mai ales, prin faptul că avea cărţi cu „legatură romînească”, marturie indirectă a aprecierii de care se bucura cartea în ţările româneşti. Deşi lucrarea vadeşte o înclinare pentru prezentarea mai largă a bibliotecilor din Transilvania, ea omite să amintească biblioteca Astra de la Sibiu, înfiinţată în anul 1862 din iniţiativa unor cîrturari progresişti ca Axente Sever, Timotei Cipariu, George Bariţiu etc. Este ştiut că biblioteca Astra, mai ales în prima perioadă, a desfăşurat o activitate pozitivă în răspîndirea şi dezvoltarea culturii noastre.

În legătura cu bibliotecile mănăstireşti, pentru sec. XIV-XVII ar fi trebuit subliniat

faptul că ele erau totodată şi biblioteci şcolare, căci primele şcoli romîneşti, cu un program relativ cuprinzător pentru acea vreme, au funcţionat pe lînga mănăstiri şi biserici. În felul acesta, bibliotecile şcolare romîneşti îşi au începutul în sec. al XV-lea. Iar în ceea ce priveşte biblioteca din Blaj, ea era, în primul rînd, biblioteca şcolară a seminarului mitropolitan şi, cu tot caracterul ei predominant teologic, a jucat un rol pozitiv după cum reiese şi din faptul că aici au cercetat şi studiat o serie de carturari, ca Samuil Clain, Gheorghe Şincai, Petru Maior, Timotei Cipariu etc.

În prezentarea colecţiilor diverselor biblioteci din trecut considerăm că era necesar să se stăruie nu numai asupra unor manuscrise sau tipărituri cu valoare mai mult nu zeistică, ci şi asupra materialelor care ajută la cunoaşterea istoriei poporului. La biblioteca Bathyaneum, de pildă, există o serie de scrisori care conţin ştiri contemporane despre mişcarea lui Horea, Cloşca şi Crişan, care nu sînt amintite în lucrarea de faşă. Ar fi fost interesant să se fi dat informaţii despre activitatea din trecut a acestor biblioteci, spre a se putea vedea rolul pe care l-au jucat în răspîndirea ideilor şi a cunoştinţelor.

În ceea ce priveşte bibliotecile de după 23 August 1944, avem de semnalat modul expoziţiv de prezentare a materialului. Dacă acest procedeu duce la o înfăţişare satisfăcătoare a reţelelor de biblioteci şi a rolului lor cultural-educativ, el nu dă posibilitatea ogîndirii conţinutului şi creşterii activităţii desfăşurate de bibliotecile din ţara noastră. Pentru aceasta ar fi fost necesar să se fi făcut o analiză a cifrelor prezentate (de ce oare se dau cifre din 1958, într-o lucrare apărută în 1961?) şi o comparare a lor cu cifre din trecut şi din alte ţări. Desigur, această analiză ar fi trebuit să fi cuprins nu numai cifrele globale, ci şi pe cele referitoare la cărţile citite, la categoriile de cititori etc. Analiza cifrelor referitoare la activitatea bibliotecilor ar fi trebuit împletită cu cea a datelor referitoare la producţia de carte din R.P.R. Cele cîteva înformaţii despre tipărirea cărţii în perioada

socialistă, incluse la începutul lucrării, sînt cu totul insuficiente pentru a arăta bogăția și complexitatea producției noastre editoriale și în plus, cu totul rătăcite de perioada la care se referă.

Prezentarea expozitivă nu dă posibilitate sublinierii în mod satisfăcător a strînsei și multilateralei colaborări care există între bibliotecile de toate tipurile din R.P.R. Nu sînt oglindite în mod suficient de clar nici sarcinile unor biblioteci ca Biblioteca Institutului de documentare tehnică, Biblioteca centrului de documentare medicală sau Biblioteca centrală de stat a R.P.R. Explicarea cauzelor care au dus la înființarea Bibliotecii centrale de stat — rezumată numai la necesitatea de a avea o bibliotecă științifică enciclopedică de lectură publică (vezi p. 22 și 48) — este simplistă și nu corespunde realității. Înființarea Bibliotecii centrale de stat a fost impusă de cerințele revoluției culturale din patria noastră, de necesitatea existenței în noile condiții create de pulerea democrat-populară a unei mari biblioteci care să îndeplinească multiplele funcții ale unei biblioteci naționale.

Avînd în vedere destinația lucrării, considerăm că ar fi trebuit prezentate și alte aspecte ale activității biblioteconomice din R.P.R., ca, de pildă, problema organizării bibliotecilor arătîndu-se principiile călăuzitoare în acest domeniu (organizare în funcție de cerințele cititorului și în folosul lui) etc. În felul acesta valoarea lucrării ar fi crescut și s ar fi dat o imagine mai cuprinzătoare a activității biblioteconomice din patria noastră.

M. T.

* * * „Годишник на Българския биб.ио-графски Институт „Елин Пелин““ (Anuarul Institutului bibliografic „Elin Pelin“), vol. VII, Sofia, 1961, 378 p.

Volumul VII al „Anuarului Institutului bibliografic bulgar“, apărut de curînd, aduce noi contribuții din domeniul culturii bulgare și universale.

La rubrica comunicărilor semnalăm două articole care privesc istoria relațiilor romîno-bulgare. Primul dintre acestea se referă la istoria presei progresiste bulgare în Roumînia în sec. al XIX-lea și este intitulat *Cînd a început să apară ziarul „Dunavska Zora“ al lui Dobri Voinikov?* Pînă acum era acceptată data de 10 septembrie 1867, Brăila. Analizînd conținutul articolelor primului număr al ziarului, E. I. Andreeva a semnalat că ele se referă la luna noiembrie 1867 și că deci data de apariție acceptată pînă acum este greșită. Cercetînd mai departe această problemă Gh. Borșukov a descoperit în Biblioteca Universității din Sofia colecția pe un an a ziarului „Dunavska Zora“ în care pe primul număr este lipită deasupra datei — tipărită greșit inițial — o bucățică de hîrtie tipărită cu data exactă: 13 noiembrie 1867. În felul acesta trebuie corectată data apariției acestui ziar și în bibliografia *Publicațiile periodice romînești* de Nerva Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, București, 1913, p. 220. Cel de-al doilea articol aparține Tatianei E. Kirkova și are titlul *Pe urmele unei greșeli*. Pînă acum biografii d-rului Atanas Bogoridi — participant în mișcarea eteristă la 1821 — susțineau că teza de doctorat a lui a fost intitulată „De piscium medalla [sic] spinali“. Lucrarea în original nu fusese descoperită însă pînă acum. Studiarea „de visu“ de către autoarea articolului a acestei lucrări a dus la descoperirea noi: titlul în întregime și aflarea adevăratului ei autor. Titlul este: *De piscium cerebro et medulla spinali. Dissertatio inauguralis quam consensu illustris Facullatis Medicæ Halensis publico eruditorum examini subiecit APOSTOLUS ARSAKY Epitota, Medici nae et chirurgiae doctor. Accedunt tabulae aeneae tres*, Hale, Typis Hendelianis. Anno MDCCCXIII (1813), 2 + 46 p., 4°. Autorul este cunoscut istoriografiei noastre: d-rul Apostol Arsaki. Autoarea reconstitule legăturile de prietenie pe care le-a avut dr. Arsaki cu dr. A. Bogoridi în timpul șederii lor la București și ulterior. A. Arsaki a dăruit această lucrare d-lui Bogoridi, iar biografii acestuia, găsînd un exemplar fără foaia de

titlu în arhiva sa, i-au atribuit greşit şi paternitatea lucrării.

„Anuarul” mai conţine articole privitoare la probleme actuale ale bibliografiei. Astfel, D. D. Ivanov, colaborator ştiinţific la Biblioteca Fundamentală pentru ştiinţele sociale de pe lângă Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., publică articolul *Ce este bibliografia ştiinţifică?* Autorul arată necesitatea şi utilitatea ca fiecare om de ştiinţă să ştie să alcătuiască, să folosească în mod critic şi să se orienteze în bibliografia problemei pe care o studiază sau asupra căreia urmează să elaboreze o lucrare. Acest articol este dedicat directorului Institutului bibliografic bulgar, prof. Todor Borov, cu prilejul împlinirii a 60 de ani. Tot cu acest prilej se publică şi un supliment festiv, de 13 p., la acest volum, conţinând: bibliografia lucrărilor lui T. Borov (anii: 1920-1960), tabula gratulatoria în care sînt prezente instituţii şi personalităţi ştiinţifice şi de la noi, ecouri în presă ş.a. Veselin Traikov, în articolul *Aparatul ajutărilor în literatura ştiinţifică*, dezbate problemele legate de elaborarea indicilor de diferite feluri (alfabetic, cronologic, pe materii etc.) subliniind că este de dorit ca ei să însoţească orice lucrare ştiinţifică de proporţii mai mari, înlesnindu-se astfel într-o importantă măsură consultarea de către un cerc larg de cititori şi deci mărindu-se utilitatea lucrării respective. Ca deosebit de valoroasă considerăm şi minuoasa *Bibliografie a bibliografiilor bulgare pe ani: 1958-1960* (p. 184-361), întocmită de Z. Petkova, care încheie volumul. În această lucrare sînt incluse bibliografiile separate sau cele din lucrări (în note, la începutul sau la sfîrşitul lor etc.) din domeniul marxism-leninismului, filozofiei, istoriei, al relaţiilor internaţionale şi al activităţii ştiinţifice în diferite alte domenii.

În acest substanţial volum mai sînt publicate recenzii, referate, indice alfabetic, cronica şi dări de seamă asupra activităţii Institutului bibliografic bulgar.

A. C.

* * * *Извори за историју првог српског усташког. Грђа из Земунских архива. Књига I. 1804-1808.* (Izvoare pentru istoria primei răscoale sîrbeşti. Material din arhivele din Zemun (Semlin). Volumul I. 1804-1808). Publicat de Arhiva istorică din Belgrad. Belgrad, 1955, 631 p.

Primul volum de materiale inedite privind răscoala antiotomană a sîrbilor conţine o serie de informaţii care merită să fie reţinute de istoricii romîni, dat fiind faptul că în perioada acestei răscoale încep să se dezvolte mai intens relaţiile romîno-sîrbe.

După cum se subliniază chiar în introducerea volumului (p. VII), romîni, printre care şi Tudor Vladimirescu, au luat parte alături de ruşi la luptele sîrbilor în Craina. Numeroşi delegaţi sîrbi au venit în această vreme la Bucureşti, Craiova şi Iaşi pentru a lua legătură cu ruşii şi romîni sau au trecut prin Braşov şi Sibiu spre Rusia.

Printre aceştia sînt menţionaţi, fie în documente, fie în notele biografice de la indice următorii: Ieremija Gagić (p. 73, 77, 80), Ianikije Djurić-Dimitrijević, secretarul lui Karagheorghe (p. 510-511; 574), polcovnicul Stefan Živković (p. 52, 155, 156, 165, 367, 375, 575), Vule Ilić-Kolarac (mort în Bucureşti la 1831, om apropiat lui Karagheorghe; p. 511, 575), Stefan Jeftić, Petar Novaković-Čardaklija (p. 370, 521, 583) ş.a.

În unele note biografice sînt omise datele privind şederea unor personaje importante în ţara noastră. Este cazul lui Ivan Iugović, secretar al Consiliului sîrbilor răsculaţi, Mladen Milovanović, participant la luptele Eteriei în principate, Ianko Popović şeful unei organi-

zații eteriste care încă mai exista în Rusia între 1821-1825 etc. În privința lui Milan Obrenović, mort la București în 1810 (p. 511, 583), putem preciza că mormântul lui se vede și astăzi la Herești, regiunea București.

Negustorul N. Crestonosić, cu care Tudor Vladimirescu are legături de afaceri în 1814 (*Răscoala din 1821*, III, p. 244), în 1808 livrează mărfuri răsculaților sârbi (p. 524). Pe Fleischhackl von Hackenau, mai târziu consul al Austriei la București, îl găsim în această perioadă în postul de translator de limbi orientale pe lângă comandamentul din Petrovaradin (p. 186, 325, 450, 534). Reținem mențiunile documentare despre interzicerea exportului de sare din Țara Românească spre Serbia și Bosnia (p. 489) și a exportului de arme cumpărate de la cetățenii Țării Românești (p. 524).

În legătură cu alte situații sînt menționate Transilvania și Moldova, precum și orașele București, Sibiu, Timișoara, Bistrița, Moldova Veche etc. La Craiova, Isaiev elibera un atestat lui Kolarović, comandant peste două escadroane de cazaci, organizate de Const. Ipsilanti (p. 292). Se afirmă însă greșit că ar fi vorba de un Ipsilanti grec, cneaz rus și comandant al cazacilor (p. 575). În realitate este

vorba de Const. Ipsilanti, domnul Țării Românești (1802-1806) care a organizat diverse formații militare, printre ele și un polc de cazaci.

Datele despre diverse persoane din țara noastră sînt destul de numeroase. Pe lângă români veniți la Zemun din țară sau din Belgrad (p. 38, 145, 466, 552, 558 etc.), întâlnim date despre Gyulaj Ignac din Sibiu, ulterior ban de Croația (p. 32, 133), Simpschen Josef din Bistrița, comandant la Petrovaradin (p. 586), Costa Gheorghe din Transilvania, Wachtmeister la Zemun (p. 145, 552) etc. Aceste date, în cea mai mare parte necunoscute, credem că vor fi utile istoriografiei noastre.

Socotim bună metoda de a publica documentele în limba originalului (germana) cu traducerea sîrbă și binevenită inițiativa de a da la sfîrșit, printre altele, și un indice de instituții. Indicele toponomastic are unele scăpări, paginile la care se trimite necorespunzînd totdeauna. Aceste scăpări, precum și numărul mare de erate, justificată în parte prin dificultățile pricinuite de textul german, vor fi desigur evitate la volumele următoare.

S. I.

Rubrica „Însemnări” a fost alcătuită de :

P. Diaconu, L. Demény, C. Șerban, S. Iancovici, I. Babici,
I. Corfus, M. Moldoveanu, I. Totoiu, O. Cicanci, A. Lazea,
S. Columbeanu, I. Valasoglu, A. Ioachim, Gh. Cronț,
E. Frances, M. Tomescu, A. Constantinescu.

СО Д Е Р Ж А Н И Е

СТАТЬИ	Стр.
В. ЛИВЕАНУ, О деятельности КНР среди безработных накануне январско-февральских боев 1933 г.	255
Л. БОЙКУ, О социальной структуре молдавского города в середине XIX в.	281
Л. ДЕМЕНЬ, О характере восстания 1655 г. в Валахии	307

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

И. ПУЙЯ, Чрезмерная продолжительность рабочего дня в промышленности Румынии в 1934—1940 гг.	339
В. КУРТИКЭПЯНУ, Новые документы о революционном борце и культурном деятеле Аритоне Пескариу (1890—1920)	357
КОРНЕЛИЯ БОДЯ и П. ЧЕРНОВОДЯНУ, Новые материалы к биографии Николая Бэлческу (II)	373
ДЖОРДЖЕТА ТОТЮ, Роль логофета Ивана Норочи в политической жизни румынских стран во второй половине XVI в.	409
ДАМАСКИН МНОК, Новые данные о Макарии-печатнике	429

ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Исследования в области всемирной истории в ГДР (<i>Еуджен Станеску</i>)	441
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	449
РЕЦЕНЗИИ	461
ОБЗОР ЖУРНАЛОВ	481
ЗАМЕТКИ	505

S O M M A I R E

ÉTUDES	Pa g e
V. LIVEANU, L'activité du P.C.R. parmi les chômeurs à la veille des luttes de janvier—février 1933	255

	Page.
L. BOICU, Remarques sur la structure sociale des villes moldaves au milieu du XIX ^e siècle	281
L. DEMÉNY, Le révolutionnaire caractère de la révolte valaque de 1655	307

NOTES ET COMMUNICATIONS

I. PUJA, La durée excessive de la journée de travail dans l'industrie de la Roumanie entre 1934 et 1940	339
V. CURTICĂPEANU, Nouveaux documents sur Arion Pescariu, homme de culture (1890-1920)	357
CORNELIA BODEA et P. CERNOVODEANU, Nouveaux matériaux pour la biographie de Nicolae Bălcescu (II)	373
GEORGETA TOTOIU, Le rôle du logothète Ivan Noroceca dans la vie politique des pays roumains dans la seconde moitié du XVI ^e siècle	409
DAMASCHIN MIOC, Informations inédites sur le maître imprimeur Macarie	429

ÉTUDES DOCUMENTAIRES

Les recherches d'histoire universelle dans la R. D. Allemande (<i>Eugen Stanescu</i>)	441
LA VIE SCIENTIFIQUE	449
COMPTES RENDUS	461
LA REVUE DES REVUES	481
NOTES	505

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

- * * * **Istoria României**, vol. I, 831 p. cu 190 fig. + 16 pl., 45 lei; vol. II, 1 159 p. + 20 pl., 45 lei.
- * * * **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ediția a III-a, 356 p. + 15 pl.; vol. II, ediția a II-a, 552 p. + 1 pl.; banderolate 65,60 lei.
- * * * **Studii și materiale de istorie contemporană**, vol. II, 508 p., 21,90 lei.
- CRITOBUL DIN IMBROS**, Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451—1467. Ediție de Vasile Grecu, 379 p., 19,60 lei.
- PROCOPIUS DIN CAESAREEA**, Războiul cu goții, traducere și introducere de H. Mihăescu, 307 p. + 2 pl., 20,40 lei.
- * * * **Documente privind Unirea Principatelor**, vol. I, Documente interne (1854—1857), 783 p. + 8 pl., 38,30 lei; vol. II, Rapoartele Consulatului Austriei din Iași (1836—1853), 552 p., 32,30 lei.
- * * * **Documente privind istoria României. Războiul din 1821. Izvoare narative**, vol. V, 628 p., 23,40 lei.
- * * * **Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (serie nouă)**, vol. I. Rapoarte consulare ruse (1770—1796). Din „Arhiva politică externă a Rusiei”, Moscova, 815 p., 43,30 lei.
- GEORGE POTRA**, Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821), 820 p., 34,60 lei.
- * * * **Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea**, vol. I, Țara Românească, 961 p., 40,20 lei.
- CARL GÖLLNER**, Turcia. Die europäische Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts, I. Band, 464 p., 26,50 lei.

ARHEOLOGIE

- VLADIMIR DUMITRESCU**, Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cîrna, 386 p. + CLXIII pl., 89 lei.
- D. BERCIU**, Contribuții la problemele neoliticului în România, în lumina noulor cercetări, 594 p. + 15 pl., 80 lei.
- IORGU STOIAN**, Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis, 384 p., 48,60 lei.
- * * * **Materiale și cercetări arheologice**, vol. VIII, 808 p. + 16 pl., 111 lei.
- * * * **Arheologia Moldovei**, vol. I, 309p. + 1 pl., 46,10 lei.
- * * * **Studii și comunicări. Arheologie—Istorie Etnografie**, vol. IV, 312 p. + 25 pl., 18,70 lei.

INTreprINDEREA
POLIGRAFICA
INFORMATIA
BUCHARESTI

0-2160